

آهله مندی رهشا
بو چاپ و مکتوب کتبخانه

کورده

له سهرده می

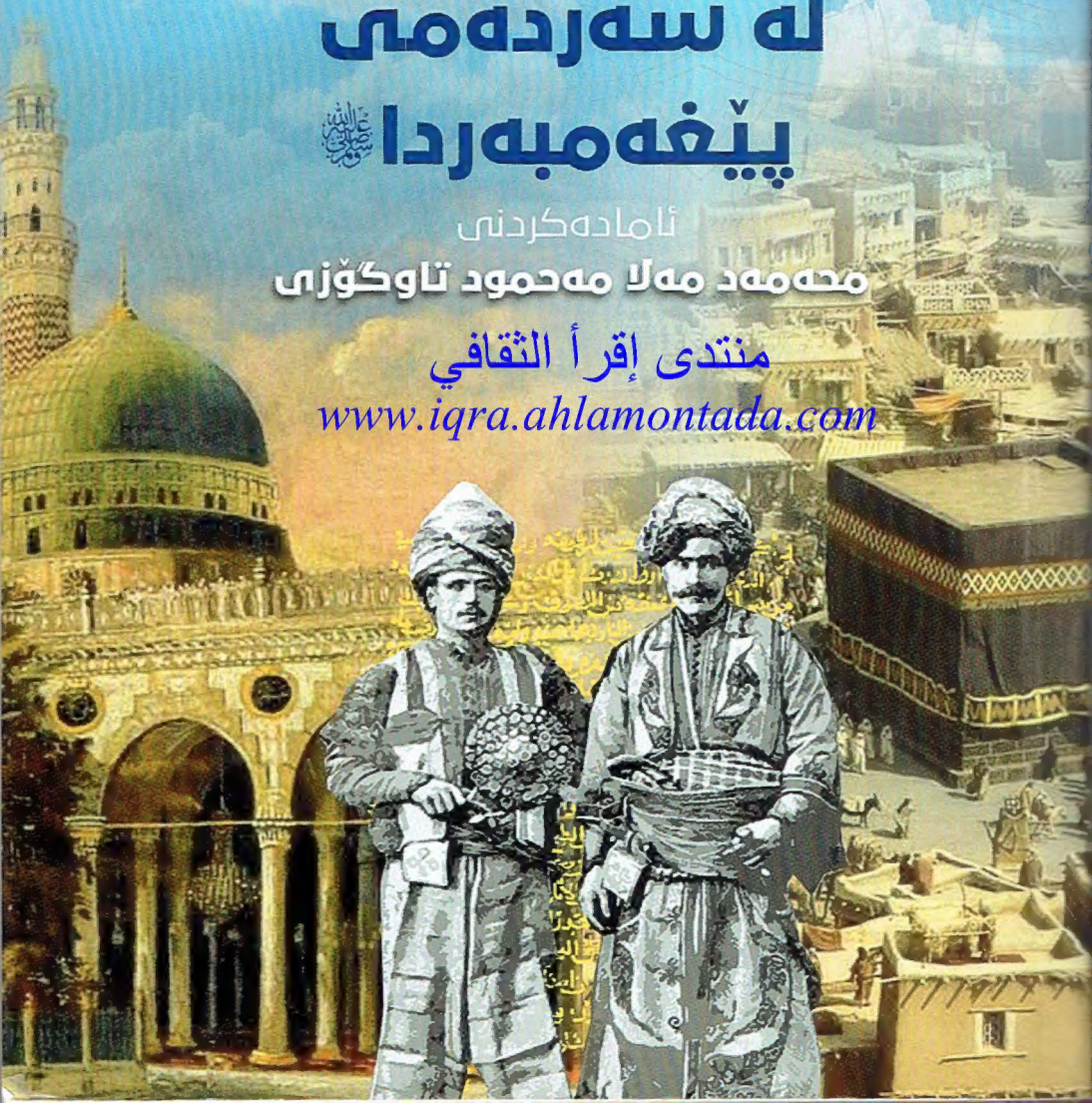
پیغه مبهردا

ئاماده کردنی

محهمهد مهلا محهمود تاوگوژی

منتدی اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

کورد

له سه‌رده‌می

پیڤه‌مه‌ردا

ناماده‌کردنی

مه‌مه‌د مه‌لا مه‌حمود تاوگۆزی

ناوندی رہا
بلوچاپ و بلاوگرینوہ

سہولتیر - داون تاون قاتی دووہم - ناوہ راست

+964 750 406 6674

نآوندی رہا - Nawandi Raha @f

ناوهندی ره‌ها

بۆ چاپ و بلاوکردنه‌وه

کورده له سه‌رده‌می په‌مه‌ردا

ناماده‌کردنی: محهمه‌د مه‌لا مه‌حمود تاوگۆزی

پیشه‌کیی و پینداچوونه‌وه:

عه‌بدولره‌حمان سدیق

نازاد عه‌باس گنجالیی

نیکرام که‌ریم

هه‌له‌گر: رنیه‌ر به‌ختیار

به‌رگ و ناوه‌رۆک: ئیبراهیم سالح

بلاوکار: ناوه‌ندی ره‌ها

بابه‌ت: میژوویی

نۆبه‌ی چاپ: یه‌که‌م

تیراژ: ۱۰۰۰

سالی چاپ: ۲۰۲۲

ژماره‌ی سپاردن ۱۰۲۶ ی سالی ۲۰۱۴

به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتبخانه‌ گشتیه‌کان

وه‌زاره‌تی روشنبیری و لاوان

پیشکشه به :

♣ به پیشه‌وای مرقایه‌تیی حه‌زده‌تیی

(موحه‌مهدی نازدار - دروود و سه‌لامی خودای له‌سه‌ریبیت).

♣ به سه‌رجه‌م یارانی حه‌زده‌ت، به تایبته (جابانی کوردیی - خودا لئی پازیبیت).

♣ به دایک و باوکی خۆشه‌ویستم و، هاوسه‌ری به‌پێزم و، هه‌رسی جگه‌رگۆشه‌که‌م (نامی) و (نمه) و (نامه)، خودای گه‌وره‌ پاریزراو و تهن‌دروستیان بکات.

♣ به پیشه‌وایانی پیشینی ئیسلام، که‌له‌زانایانی کورد به تایبه‌تیی.

♣ به هه‌موو ئه‌و نووسه‌رانه‌ی بابه‌تیانه و زانستیانه، وه به وێژدانه‌وه‌ ناوی کورد و کوردستانیان له‌ میژوودا نه‌خشاندوه.

♣ به سه‌رجه‌م مسوڵمانانی کوردزمان.

ئهم به‌ره‌مه‌ پیشکشه‌...

تابلوی یه کهم

خستنه پرووی ههستی نیشتمانپهروه‌ری و نه‌توه‌دۆستی له لایه‌ن
(ئه‌حمەد موختار به‌گی جاف) هه‌وه^۱

من که کوردم هه‌ز به‌ خاکی پاکی کوردستان نه‌که‌م
ناره‌زوی ده‌وری ته‌ره‌ققیی حاکمی بابان نه‌که‌م
ناوه‌جاخ نه‌وه‌که‌سه‌ی خزمت بکا به‌ غه‌یری خۆی
تا به‌ مردن شه‌رته‌ من هه‌ر به‌نده‌یی خۆمان نه‌که‌م
میلله‌تی من هه‌روه‌کو شیری ژيانن به‌ـــــــو نه‌به‌رد
ئێسته‌که‌ من چۆن ئیتاعی (دوژمنی غه‌دار)^۲ نه‌که‌م
گه‌ر له‌ غه‌یری میلله‌تی خۆم بی و ئومیدی چاکه‌ که‌م
شیت و بی عه‌قلم له‌ شه‌یتان ئیددیعی ئیمان نه‌که‌م
گه‌ر له‌ موژگان و برۆی دوله‌ر ته‌مای لوتفم بیی
من له‌ نوکی شیر و خه‌نچه‌ر ناره‌زوی ده‌رمان نه‌که‌م
لا به‌ تخوا نامه‌وی دیجله‌ و فورات و نیلی تو
من به‌ فرمیسک ئێسته‌که‌ ته‌شکیلی سه‌د سیوان نه‌که‌م
جه‌ژنی قوریان سالی جاری خه‌لکی قوریانی نه‌که‌ن
بۆ وه‌تن من پۆژی سه‌د جار پۆخی خۆم قوریان نه‌که‌م.

۱- دیرانی ئه‌حمەد موختار جاف، لێکدان‌ه‌وه‌ و پێشه‌کی: د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سول: ۹۵.

۲- وشه‌ی (دوژمنی غه‌دار) له‌ ده‌قه‌که‌دا نیه‌، به‌لکو له‌ بریدا ته‌نها بۆشاییه‌ک دانراوه‌، ئێمه‌ له‌ بری نه‌وه‌ی به‌ به‌تالیی بیه‌تلینه‌وه‌ ئه‌م وشه‌ به‌مان (دوژمنی غه‌دار) به‌ گونجاریانی، هه‌ندیکیش (دوژمنی شه‌یتان)یان داناره‌.

تابلوی دووهم

خستنه پرووی دۆخ و گوزهرانی کورد به دهست نه یارانی بیگانه و،
ململانی هیزه ناو خوئییه کانه وه له لایهن (شیخ مافی نۆدی^۳) بییه وه

ولم یبق من روح و صفو و راحة	بأوطان کرد او سرور و بهجة
مرابع لا یخلو بها عیش قاطن	ولو أنه یاوی إلى رأس قلة
بلاد بها قرن الشیاطین طالع	و کم فتية فیها مُساعِر فتنة
و کم بدع فیها فشت و محارم	قد انتهکت من أهل بغي و شرطه
و لیس بأرض الله مثل بلادنا	فسادا و ضیعا ، فهي أقطع بقعة
فیا لیتها أضحت بلاقع، لوم بیت	بها أحد من أهل بدو و بلدة
و قد وجبت عینا علی علمائها	و ساداتها أهل النهی و الرعية
مهاجرة عنها، فإن جلاءهم	فرار بدین من غوائل فتنة
و لسی برهة أزمعت غیر مناکث	رحیلا ولو حبوا بأهلی و حبیبتي ^۴ .

۳- (شیخ مافی نۆدی) له دۆخی ئالۆز و بێ دهره تانی کوردستانی ئه وکات، بێ هیوا و ئاوێند ده بێت! چون ئه وکاتیش کوردستان له ئێوان بهرداشی (عوسمانی) و (ئێرانیه کان) دا قوریانی و دهردهست و چه و ساوه بووه. هه رێۆیه په یامیکی (۸۱) دێری ده هۆنێته وه، ده یئیریت بۆ (سه لیم پاشای عوسمانی). که تێیدا داد و بێدادی خۆی له دهست بپار به دهسته خراپ و خۆسه پێن و خۆپه رسته کانی سلێمانی ده خاته بهو، که چۆن ستمیان لێ ده کهن و ده یانچه و سیننه وه.

بیگومان دۆخی کورد له مێژودا و به ئیستاشه وه به دهست گشت ده سه لاتدار و زله یزه کانه وه هه ر بهم چه شنه بووه، جا له هه ر ده گز و ئایدیایه ک بوییت.

له بهوانه / الروضة الفنا فی الدعاء بأسماء الحسنی: الشیخ معروف النودمی، تحقیق: اومید عمر البومردی: ۲۳.

تابلۆی سییه م

دۆخی کورد له رۆژگاری (مه لای گه وره ی کۆیه) دا

((کوردی قوچه سه ر، ئیختیلاقی دین و مه زه بی که مه، لاکین ئیستیلاقی دوو له ی،
هم دین و هم جیواری پارچه پارچه کردیه، به نوعی قابیلی ئیلتیام نییه.
پیشی ئینقیلاب "دوو" له ت بوو، یه کی له به رده ستی "عوسمانی"، یه کی
له به رده ست "ئیرانی"، به عده له رب کرایه "چار" له ت، مه عه لئه سه ف
سیاسیشیان که مه^۵. نازانم چ بئیم! حالی کوردان په ریشانه، بی حیسسن، ده رکی
ئه له می زیلله ت نا که ن^۶. هه تا من که ته ماشای حالی کوردیان ده که م، ئه وه نده یان
بق عاجز ده بم، وه خته دلم ته ق کا، ئه ما چ سوود؟ ئه وان به حالی خویان نازانن،
موته ئه للیم نین))^۷.

۵- ته فسیری کوردی له که لامي خوداره ندی: ۵۶۴ / ۳.

۶- مه مان سه رچاره: ۶۰۳ / ۳.

۷- مه مان سه رچاره: ۴۰۳ / ۲.

پیشه کی به ریز ماموستا (عبدولرهمان سدیق)

کورد و ئیسلام

ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و ناسنامه‌ی نایینی

که دیاره له قورئاندا، هه‌موو مرقفیک به‌تاقی ته‌نها وه‌ک چه‌قی چه‌ند بازنه‌یه‌که،
واته خزی وه‌ک تاک داوای لیکراوه که باوه‌پ به‌خودای به‌دیهینه‌ری به‌ییت و
کرده‌وه‌ی چاک نه‌خامبدات و بانگه‌وازی خودایی به‌ده‌وری به‌گه‌یه‌نیت، له‌ئهم
پێناوه‌شدا ئارامگر و خۆپاگر بیت، نه‌گه‌رنا به‌ده‌ر له‌ئهم هه‌نگاوانه، مرقف هه‌ر
مرقفیک، خه‌ساره‌تمه‌ندی دنیا و قیامه‌ت ده‌بیت.

ئه‌مه‌ش که گوتمان، لیکدانه‌وه‌ی ده‌قاوده‌قی سوره‌تی (العصره)، که خودای
گه‌وره‌ تبايدا فهرموویه‌تی: ﴿وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾.

له‌به‌رئه‌وه مرقفی موسلمان له‌ئهم پێناوه‌دا ده‌بیت چار له‌ئهو میکانیزمه‌ بکات
که پێغه‌مبه‌ران (ده‌وودی خودایان له‌سه‌رییت) گرتویانه‌ته‌به‌ر. هه‌ر له‌ئهم بواره‌شدا
ده‌بینین ته‌واوی پێغه‌مبه‌ران، سه‌ره‌تا به‌ووی ده‌می داوایان له‌نه‌ته‌وه و گه‌لانی
خۆیان کردووه و خێر و خوشیی بانگه‌وازه‌ خوداییه‌که‌شیان بۆ نه‌ته‌وه‌ی خۆیان
به‌خه‌لات پێشکه‌شکردووه، له‌به‌رئه‌وه له‌قورئاندا پێغه‌مبه‌ران (ده‌وودی خودایان
له‌سه‌رییت) وه‌ک چه‌قی کاری بانگه‌واز، یه‌که‌م بازنه‌ی براهه‌تیان له‌گه‌ل نه‌ته‌وه‌ی
خۆیاندا بووه و به‌ئهم پێشه‌ش بازنه‌یه‌کی براهه‌تی نه‌ته‌وه‌ییان له‌گه‌ل به‌ستوه‌.
له‌به‌رئه‌وه خودای گه‌وره‌ پێغه‌مبه‌رانی کردووه به‌ (برای نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیان وه‌ک له
ئهم ئایه‌تانه‌ی قورئاندا ده‌رده‌که‌وێت:

﴿وَالِی عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا﴾. الأعراف: ٦٥. هود: ٥٠.

﴿وَالِی نُوحٍ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾. الأعراف: ٨٥. هود: ٨٤.

﴿وَأِلَىٰ مَذِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾. الاعراف: ۸۵. هود: ۸۴.

نم په یوه نندیه برابریه ټیبه نه ته وایه ټیبه ش له گال ته وای نه ته وه که دا بویه،
ته نانت له گال نه وانه شدا که پیغه مبه ران به در زده خه نه وه خدای گه وره میشتا
پیغه مبه ران به (برا) بق نه وان داده نیت:

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾. الشعراء: ۱۰۵ -
۱۰۶.

﴿كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾. الشعراء: ۱۲۳ -
۱۲۴.

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾. الشعراء: ۱۴۱ -
۱۴۲.

هر له بهر نه مه شه خدای گه وره به پیغه مبه ری خړشه ویست (د روډی خوی
له سه ربیت) ده فو رمویت: ﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ﴾. الزخرف: ۴۳
- ۴۴.

که واته نم کامه رانی و خیر و خړشیه ی که ده رنه نجای پیاده کړدی
به رنامه ی نیسلامه، سه رتا له هر مرقفیکې موسلمان وه، پوړه کاته نه و
بازنه یی که نه ته وه که ی خوی له چپوه یدا کړده بیته وه.

پاشان ته وای نه ته وه و گالانی موسلمان له بازنه یی کی فراوانتردا که بازنه ی
(برایه تی _ نیمانی) یه کړده بته وه و نم بازنه یی ش کړکه ره وه ی نه ته وه
موسلمان کانه و بازنه بچوکه کانی پیشو کړده کاته وه. به یی نه وه ی بیان پریت،
یان بیان سرپته وه. نه مه شه واتای ثایه تی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾. الحجرات: ۱۰.

له دوایدا بازنه یی کی فراوانتر ته وای مرقفکان له بازنه یی (برایه تی _
نیساننی) دا کړده کاته وه به ده قی ثایه تی: ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾.

النساء: ۱.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾. الحجرات:

۱۳.

هر له بازنه‌ی (برایه‌تی _ نیمانی) شه‌وه، بانگه‌وازی نیسلامی پوره‌کاته نه‌م
بازنه فراوانه‌ی (برایه‌تی _ نینسانی) هه‌تا به هوی نیسلامه‌وه بیانخاته بازنه‌ی
(برایه‌تی _ نیمانی) شه‌وه: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ
نَذِيرًا﴾. الفرقان: ۱.

له‌برئه‌وه به پشت‌به‌ستن به‌م لیکدانه‌وه‌یه ده‌گینه نه‌م پاستییانه‌ی لای
خواره‌وه:

یه‌که‌م / مرؤده‌ک تاک، له دنیا‌دا سئ بازنه‌ی برایه‌تی سه‌ره‌کی ده‌وره‌یداوه که
بازنه‌ی (برایه‌تی نه‌ته‌وایه‌تی) و بازنه‌ی (برایه‌تی نیمانی) و بازنه‌ی (برایه‌تی
نینسانی) ن.

دوهم / هول و خه‌بات و تیگوشانی مرؤده‌ک له گه‌یاندنی په‌یامی نیسلامدا سه‌ره‌تا
بق بازنه‌ی نزیک‌ی خوی ده‌بیت و هر کاتیگیش به‌نامانج گه‌یشت، پوو له گه‌لان و
نه‌ته‌وه‌کانی تر ده‌کات. واته پووی خیری له نه‌ته‌وه‌که‌ی خوی ده‌بیت نه‌گه‌ر لئی
زیادبوو ده‌یبه‌خشیت به‌گه‌لانی موسلمان، نه‌گه‌ر له نه‌وانیش زیادبوو، ده‌یبه‌خشیت
به‌گه‌لانی بازنه‌ی سټیه‌م.

سټیه‌م / (نه‌ته‌وه) و (نیسلام) دوو چه‌مکی به‌رانبه‌ر به‌یه‌کتر نین هه‌تا به‌راورد له
نیوانیاندا بیته‌ئاراو، به‌لکوو په‌یوه‌ندیی کی ئورگان‌یی به‌هیز
به‌یه‌کیانه‌وه‌ده‌به‌ستیت، له‌برئه‌وه په‌یوه‌ندیی نیوان (نه‌ته‌وه) و (نیسلام)
په‌یوه‌ندیی کی (تکاملی) یه‌نه‌ک (تفاضلی)، هر لی‌ره‌شه‌وه نه‌گه‌ر (نه‌ته‌وه) لاشه و
جه‌سته بیت، نه‌وا (نیسلام) بریتییه له پوچ و گیان.

چاره‌م/ لیره وه ده‌بیت له خه‌می ده‌سته‌به‌رکردنی مافه‌په‌واکانی نه‌ته‌وه‌که‌ماندا بین به به‌رنامه‌ی ئیسلام و پاشان ئه‌و قه‌واره کوردستانییه ئیسلامیه سه‌ربه‌خویه له‌گه‌ل ته‌واوی قه‌واره نه‌ته‌وایه‌تییه ئیسلامیه‌کانی ترده پێکه‌وه له یه‌ک‌تییه‌کی کۆنفیدرالی ئیسلامیدا کۆده‌بنه‌وه و بازنه‌ی (برایه‌تی ئیمانی) پێکده‌هێنن و بازنه‌ی (برایه‌تی ئینسانی) ده‌ره‌وه‌ی خۆیان ده‌دوێنن بۆ هیدایه‌تدانیان و هێنانیان بۆ بازنه‌ی (برایه‌تی ئیمانی) به هه‌شتنه‌وه‌ی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وایه‌تیان.

پێنجه‌م/ که هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌زمانه‌که‌ی خۆیه‌وه شوێنکه‌وتوی پێغه‌مبه‌رانی خۆیان بوون، ناسنامه‌ی (عه‌قائیدی) یان گۆرانی به‌سه‌رداها‌تووه، بۆ ئه‌و ئاسته‌ بالایی که شایانی بالاترین دروستکراوی خودایه، به‌لام ئه‌م گۆرانه نه‌بووه‌ته مایه‌ی گۆرانی ناسنامه‌ی (نه‌ته‌وایه‌تی) یان.

لیره وه بۆمان ده‌رده‌که‌وت که هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌کی موسڵمان دوو ناسنامه‌ی هه‌یه، ناسنامه‌یه‌کی (نه‌ته‌وایه‌تی) و ناسنامه‌یه‌کی (عه‌قائیدی).

ئێمه‌ش وه‌ک نه‌ته‌وه‌ی کوردی موسڵمان، (کورد) بوونمان ناسنامه‌ی (نه‌ته‌وه‌یی) مانه:

﴿وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾. الحجرات: ۱۳.

(ئیسلام) بوونیشمان ناسنامه‌ی (ئایینی) مانه:

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾. آل عمران: ۱۹.

ئه‌م پێشه‌کییه‌مان بۆ ئه‌وه بوو، که بێژن سالانێکی زۆر چۆرتک له ناته‌بابی خرابووه‌ نیوان نیشتمانی و ئایینه‌وه، هه‌تا ئه‌و کاته‌ی ئایینی خودا رێنمایی زۆربه‌مانی کرد بۆ کۆکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه و ئایین له هه‌ز و بیرێ تاکێ کوردی موسڵماندا.

نەم کتێبە ی بە پێژ مامۆستا (محەممەد مەلا محموود تاوگۆزی) یش هەولێکی باش
و دڵسۆزانە یە بۆ هەمان مەبەست لە گۆشە نیگای دەروازە یەك و (نق) بە شەو،
خودای گەورە پاداشتی خێری بداتەو و بیخاتە تەرازیوی کارە چاکەکانی.

پېشه کيی به پریز ماموستا (مه لا نازاد گلیجالیی)

به ناوی خودای گه وره و میهره بان

که خویندنه وهی میژوی دروستکراوی کورد، نازاشک یه که به سهرتاپای
مروئی به ویزدان ده هیئت، هموو گیانی ده ته زینیت و ناوی له چاوان
ده ته زینیت، په کو! نه وانهی نووسه رن و خویان له راستیی ده بوئین و هست و
ویژدان له لانهی دلایندا نییه. ناماده نین ته نانهت کوردی بیچاره، به مروئی به
بیگاره و کویله و قولهش له قهلم بدنه.

(شیخی سه عدی) خودا لئی خوشبخت له (بوستان) هکه بیدا ده لیت:

- شه ویک پیاوئیک له خهونیدا به شهبان ده گات، بالایه کی جوان و له بار،
ده موچاوی ناسک و نازدار، زدی له لا ئالۆزده بیت؛ چونکه ئه م پیاوه هه زاره
وینهی ئه م ناسک و نازداره ی به جۆرکی دیکه دیوه، سی چوار گه ز کلک،
چاوئیکی کویر، لوتیکی زل، دو گوئی درژی ناله بار، پشتی کوپ و دانی درژ.
پئیده لیت تۆ که ی ئاوا کریت و ناحهزی که وا من بینومه؟

- نه ویش ده لیت: کاکي به پریز، نه و که سانهی وینهی منیان به نه و جۆره بق تۆ
کیشاوه، دوزمن و نه یاری من! به ویستی خۆ وینهی منیان ناکرگه، نه که به نه و
جۆره ی خودای مه زن نه خشان دوومی، قهلم ئیسته لای نه وانه و منیش هیچ
پیناکریت، ده با هه والهی خودا بن.

نه و که سانهی میژوی کوردیان به ئاوه ژوو نیشاندوا، هیندهی بکیشی
شهبانیش ویزدانیان له لا نه بووه. نه وان ده لئین: ((کورد ته نانهت مروؤ نییه،
نه وهی شهبانای له عین و تۆره مهی ختوی ناحهزه.

وابازم بیستوتانه: له ناو دیوانی مه زنی، پر میوانی (سوله یمان) ی پیغه مبهری
خودای گه وره، دوو ختوه کاری پیس و خراپ نه نجامده دهن. پۆله ی زۆل و بیژو

دهخەن، (سوله يمان) يش فەرموو یەتی: (أكردهن في الجبال). واتە: زووبن ئەو دێوانە تروپیانبدەنە ئەو کێوانە، با بېنە کورد. ئیتر ئەوانە باب و باپیرانی کوردە!

جا توخودا من پېتانده لێم: کابرای شەیتانکێش باشترە، یان ئەوانی کوردیان کردە ئەوەی زۆلی ئەو شەیتانی وێنەکی ئاوا ناحەزە؟

هەرچۆنێک بێت ئەو عیامە تیپەپیو، قەلەم لە دەستی ئەوانە دەرپەپیو، هاتە نێوان لەپی زێڕپینی کوردان و خاوەنویژدان. یەك لە ئەوانە جەنابی مامۆستا (مەلا محەمەدی تاوەگۆزیی)، گەنجی ئازا و نووسەر و لێھاتوو، زۆر بە ویژدان، بە هەستی جوان، بە دەست و پێنووסי پەنگین، میژووی پاستەقبینە کوردی لەسەر پەپە نەخشاندووە. داوام لە خودای مەزنە ھاوکاری ببێت، هێز و تاقەتی پێبدات. هەر کەسیکێش وەك ئەو سەریخات، هەتا وێنە پاست و دروستی کوردەکان دەربخەن و ئیتر ھاوشانی شەیتان و خێو و دێومان نەنوسێتن.

ئەم پەرتووکی لەبەردەستتە، شاکارێک بێت لە وێنە مامۆستا (مەلا محەمەد)ە. سەردەمیکی زێڕپینی کوردی لە میژودا نەخشاندووە. بە خوێندنەوی ئەم پەرتووکی و دەورە تەزوی لاشە سەپووی ئێمە دەردەچێت و پاستەقبینە سەردەرهێنێت.

لە ئەمەوبەریش کتێبی چاک لەسەر میژووی دێرییەمان لە لایەن کوردان نووسراوە، بەلام ئەمە زۆر جیاوازه، تەنھا باسی قوناغێکی دیاریکراو، زولمێکراو، بە داخووە لە ئاوە کوردیشی و ھاوێشە شەیتانکێشە، کە دێتە سەر میژوونوسین بە تاییبەتی کوردی سەردەمی ئیسلام. دینی ئیسلام بە ویستی خۆی بە کرێت و نالەبار و ستەمکار لە قەلەم دەدات. پەواندەنەوی ئەو گومانە لە ئەم پەرتووکی مامۆستایە. کوردیش وەك هەموو گەلان کری کردگاری مەزنە، بەندەوی ئەو، لە ئاوە هەموو هۆز و تۆرمە و نەژادێک، زۆربێت، یان کەم، هەم چاک، هەم خراپی تێدایە.

که‌ی په‌وایه خرابێک ویتابکه‌یت و بیکه‌یته نمونه‌ی سه‌د باش. پاسته و په‌ندی پێشینه‌نه نمونه‌ی خه‌روار مشتیکه، له دیواریشدا خشتیکه. به‌لام ده‌بێت هم مشتکه و هم خسته‌که، مشت و خشتی پاسته‌قیینه و به‌بێ گزیی بن، جا له نه‌مبه‌ر بێت، یان له نه‌وبه‌ر.

ماوه سه‌رنجێکی بچوک:

له ئه‌م په‌رتووکه له هه‌ندی‌ک شویتدا، باسی کورد لای زانیان ده‌رخراوه. به‌کێکی وه‌ک پێشه‌وا (غه‌زالی) له (ئیحیا)دا خوسپی کوردی نیشانداده. به‌ پای به‌نده پێشه‌وا (غه‌زالی) و هه‌رکه‌سی‌کیش وه‌ک نه‌و بێت، که‌سی‌کی خاوه‌ننیمان و ته‌قوادر و له خواترسن، که‌ باسی (ئه‌کراد)یش ده‌که‌ن، مه‌به‌ست له ئه‌م وشه‌ی (ئه‌کراد)ه، نه‌و کوردانه‌ن که‌ خراپن، نه‌ک هه‌موو کورد. وه‌ک چۆن به‌ عه‌ره‌بیی به‌دغه‌پ ده‌لێن (ئه‌عراب)، ئاوا به‌ کوردی خراپیش ده‌لێن (ئه‌کراد).^۸ ئیتر ناپۆڕیت

۸. مامۆستا (مه‌لا ئازاد)، مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه (کورد) و (عه‌ره‌ب) و (تورک)، له‌گه‌ڵ (ئه‌کراد) و (ئه‌عراب) و (ئه‌تراک) که‌ له‌سه‌ر وه‌زنی (ئه‌فعال)ن، لێک جودان، که‌ ئه‌مه‌یان بۆ خراپ و به‌ده‌کانی نیۆ ئه‌و نه‌ته‌وانه به‌کار ده‌برێت، به‌لام گه‌ر بگوتریت (کورد)، (عه‌ره‌ب)، (تورک)، ئه‌وا هه‌چ نه‌نگیه‌کی تێدا نابینریت و ده‌ور ده‌بێت له ناوه‌تانی زه‌مه‌نگه‌ر.

به‌لام له پاستیدا هه‌شتا ئه‌م لێکدانه‌وه‌یه نه‌پێکانی زانیانی وه‌ک (غه‌زالی) و هاوشیوه‌کانی ناشاره‌تته‌وه^۱ چونکه ئه‌گه‌ر (ئه‌کراد و ئه‌عراب و ئه‌تراک) ناوین بۆ خراپه‌کانیان، ئه‌وا خودای مه‌زن له قورئانی په‌یڕۆدا (من‌ی (تبعیض‌ی) وه‌ک پێشگر بۆ به‌کارهێنان، تا‌کو هه‌موو ئه‌وانه‌ی له بازنه‌ی (ئه‌عراب)دان، نه‌خره‌نه‌ تایی ته‌رازیه‌که‌وه و به‌ خراپه‌ نه‌گه‌شتنێرێن.

که‌واته ده‌بوو زانیانی‌ش له قورئانی په‌یڕۆده‌وه ئه‌و میتۆده‌یان وه‌رگرتبا. ئه‌وه‌ته خودای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمِنْ خَوْلِكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَزُورًا عَلَى الْبَقَايِ﴾. ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾. ﴿ثَلَاثًا لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾. ﴿وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾. ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْنَتْهُ يَفْتَصِلْ يَزِدَّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْنَتْهُ يَدِينَارٍ لَا يَزِدُّهُ إِلَيْكَ﴾. ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْخَرُونَ﴾. چه‌ندین ئایه‌تی تری هاوچه‌شن، که‌ خودای گه‌وره له کاتی باسکردنی تیره و په‌گه‌ز و، ئایینه جیاوازه‌کاندا، ده‌ور له گه‌شتاندن باسیانی فه‌رموو. (نوسه‌ر: موحه‌مه‌د مه‌لا مه‌حمود).

و ناگونجیت مه زنیکی وهك (غزال)، هه روا به خوتوخوپایی خۆی بچووكبكاته وه و له ناحهق زه می گه لێك بكات. خوداش زانایه.

خوینهری به پێژ و هێژا، هیوادارم زۆر به وردیی ئهم په رتووكه بخوینیته وه و چاوی لێبكهیت، هه تا بزانیته كوردی هێژا به هاتنی ئایینی پیروزی ئیسلام زیاتر هێژا و مهزن بووه. هه تا بزانیته خودای مهزن ئیمهیشی وهك گهلانی تر خولقاندووه و خوشیدهوین. بهرواش به ناونا تۆرهی ناحهزانی كوردستان و ئایینی پاکی ئیسلام و زانایانی مهزن نهكهیت.

براتان:

ئازاد عهباس گلجالیی

قههه گول.

به ناوی خودای میهره بان و مه زن پیشه کیی چایی دووهم

که سوپاس و ستاییشی شایسته و شایان بق خودای پهروه ردگاری بالا. درود
و سلاوی همه میسهیی بق گیانی پاک و پیروزی سهروه رمان و، خیزان و خانه واده
و، سه رجه م یاران و شوینکه وتوانی...
له پاشان:

خوشه ویستانم! وهك ناشکرایه نه ته وهی کورد یه کیکه له دیرینترین
نه ته وه کانی سه ره پوی زه وی. نیشتمانه که شی دووهم لانکه ی نویبونه وهی ژین
و ژیا نه وهی به ره ی ئاده میزاده.

به لام جیگه ی نیگه رانییه، میژوی ئه م نه ته وهیه وهك پتویست زانراو و
به رده ست نییه. نه وهیشی هیه یان درۆ و نادروسته، یاخود به سنده و بری
پتویست نییه؛ چونکه به شیک ی نۆدی له لایه نه یاران وه نووسراوه، که پوی
پاستیان نیشان نه داوه، یاخود له لایه نه که سانی بیانیی نه شاره زا و ناپسپۆره وه
تۆمارگراوه، که نه وانیش مانی ته واویان پینه داوه. هاوکات نه وانه شی به
ویژدانه وه دووان، له ئاست ته ما و داخوایی نزمتره و هاوتای به ما و قه باره ی
پاسته قییینه مان نییه. نه مهش بق چهند هۆکاریکی جیاواز ده گه پته وه، که لیره دا
ده رفه تی باسکردنیمان نییه.

دیاره نه مهش گرفتی گه وره ی بۆمان خولقاندروه، هه ره وهك (مه لای گه وره ی
کۆریه) به په حمه ت بیت، فره موویه تی: ((یه کی له عه ییی عه زیمی کوردان، بی
ته ئریخییه، تازه نه وا پتکی ده خه ن، آمین ههذه الة "زه کی به گ" نۆد خه ریکه،
وه که زا "سه یه حوزنی" - خوا که یف خویشان کا-، له بهر بی ته ئریخی هه ر

قهومه به لای خۆی دا ده کێشی. ئەما بۆ ئیستخدام عەرب ئەلێن: لە مەن، ئێرانی ئەلێن: لە مەن، لەو ئەواخیرە ئەلمانی ئەلێن: ئێمە و کورد خزمین. ئەسلی ئەوان "کرمان" بووین، لە شەرقی ئێمە هێجرەتیان کردییە بۆ غەرب، تەحریف کراوون، بووینە "جەرمان"، ناخەری بووین "ئەلمان"، ئەمما ئێمە بە "کرمانج"ی ماینەوه^١. هەر لە ئەو سۆنگەیەوه، منیش بە پێویستم زانی ئاوێنکی خێرا لە لایەنێکی مێژوویی پڕسەرودەری ئەم نەتەوه مەژنە بدەمەوه، لەسەر یەكێك لە ئەو قۆناغانە هەلوێستەبەكم، كە پێیدا تێپەریوین، ئەویش سەردەمی پێغەمبەری ئیسلامە (دروود و سەلامی خودای لەسەر بێت). كە بێگومان مێژووی كورد بۆ هەزاران سال پێش ئەو سەردەمە دەگەڕێتەوه، و، مێژووی بوونی كورد زۆر لە مێژووی هاتنی پێغەمبەری ئیسلام دێرینترە.

بەلام نابێت ئەوهش لەیادبەكەین، لەگەڵ هەڵاتنی خۆری ئیسلامدا، كورد باوهڕی هێنا و مسوڵمانێتیان هەلبژارد، ئیدی لەوه بەدواوه كورد پێینایە قۆناغێکی دیکەوه، و، هەستانەوه یەکی باشی بە خۆوه بینی، و، هێدی هێدی نێوی كەوتە نێو ناوان. وه هەر لە ئەو پۆژەشەوه هەمیشە كورد ئەندامێکی كارا و چالاکی جەستەیی ئیسلام و مسوڵمانان بووه، هەتا هەنووكەش دووانەیەکی لێكدانەبەراوی ئاوێتە بەیەك.

جیهادی گەرە سەركردەمان (صەلاحەدینی ئەیوبیی) و سوپا و سەربازە كوردەكانی، و، بڵاوبوونەوهی سەدان زانای هەلگەوتوومان بە جیهانی ئیسلامیدا و بوونیان بە چرای زانستی زۆرێك لە وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامیی، گەورەترین گەواهیدەری ئەم راستییەن. لەگەڵ ئەمانەشدا پابەراییەتیكردن و سەرمەشقبوونی

١. تەفسیری كوردی لە كەلامی خوداوەندی: ٦٠٢ / ٣.

که سایه تیه ئایینییه کان له بزافه نه ته وهیی و نه ده بیی و زانستی و
فره نه گیه کاند، به لگهی نه وهن که پتیه ران و خه مخۆرانی ئهم نه ته وهیه، هه میسه
مسوتمان و بروداره کان بوون و، ئایین پالتپشت و جوئینه ری هزی نیشتمانی و
نه ته وه بیان بووه.

خوئینه ری خۆشه ویست! نه وهی لێره دا ده یخوئینته وه هه ولئکی سه ره تایی و
سنووداره بق ئاشنا بوون به جوانیی و سه ره رییه کانی کورد و ناسنامه
نه ته وه بییه که ی، له سه رده می زێڕینی ئیسلام و پۆزگاری پتیه مبه ری ئازیزدا
(دروودی خوی له سه ربیت).

هه لبه ته کارئکی له ئهم چه شنه هه روا ئاسان نییه، به لگوو هه نگاری گه ورت
و هه ولئ زیاتری پتویسته. به ندهش له ئهم پتئاوه دا شه ونخونی زۆر و
ماندو بوونی ئیجگار فره م چه شت؛ چونکه کۆکردنه وه و چنگخستنی زانیارییه کان
هێنده سانا و سه ربیتی نه بوون. نه و پتکخستن و پریزه ندیییه که
له به رده ستدایه هتیا و بردنی زۆرم پتکردوه، که ده توانم بلتیم به شی زۆرینه ی
به ره می نه ندیشه ی خودی نووسه رن، به بی هه بوونی سه رچاوه ی پتشیینه ی
دیکه ی هاوچه شن و پۆلینکراوی و تایبته به ئهم بواره.

نووسه ریش بق ئیسته و له ئهم دۆخه دا هه ر نه وه نده ی پت کرا و زیاترمان له
ده ست نه هات. هیوادارم که سانیکی به نه زموون و خاوه ن توانا و ئاستی بالا،
سوڤراگی زیاتری ئهم باسه بکن؛ چونکه زانیارییه تومارکراوه کانی په یوه ست به
کورد، له ناو سه رچاوه کاند زۆر په رش و بلۆن و، کۆکردنه وه ی هه مووشیان به
ته نها که سیک ناکریت و، بگره نه سته مه، به لکو کاری هه ره وه زی و پۆزیه یه کی
ده سته جهمی ده ویت.

له بهر نه وه من لیره وه داوا له هه موو لایه ك ده كه م، نه وه ی هه ر شتی كی لایه با كه مته ر خه می نه كات و بیخاته به ر ده ست؛ چونكه میژوی دیری نی نه ته وه كه مان پیژیستی به ساغ كړ د نه وه و كړ كړ د نه وه و پښكستن هه یه.

بڼ نه وه به به سته ش ده ر گامان والا یه بڼ هه ر كه سیك بیه ویت مه لویه ك بخاته سه ر نه م خه رمانه و باسه كه مان ده وله مه ند بكات، به زانیاری به خشین، یان به تی بی نیی دروست و په خنه ی به جی و سه رنجی ورد. بڼ هه ر كام له نه مانه نیته پیژان و سوپا سگوزارین.

بیگومان بڼ هاته دنیا ی نه م به ر هه مه سه ره پای ماندووبوونی زږد و چه ندین جار خو ښدنه وه و پښدا چونه وه، هیشتا پی م وایه بابه ته كه هه لگری سه رنجی پسپو پان و تویره رانه؛ چونكه نه مه كاری مرقفه و كاری مرقفیش هه رگیز ته واو نابیت. هه له یش كاتك ده كړیت كه كاری كړیت. له نه م پوانگه په شوه نه گه ر هه له مان هه بیت هیوادارم به نه و چاوه وه بېروانریته كاره كه مان و هه له كانمان به په خنه ی بنیاتنه ر بڼ راستبكریته وه؛ چون هه روهك (نیهرا می صولی) گو تویو په تی: ((المتصفح للكتاب أبصر بمواقع الخلل فيه من منشئه))^۱. واته: نه و كه سه ی كنه و پشكین بڼ په رتوكك ده كات، له نوسه ره كه ی زیاتر كه لین و نه نگی به كانی ده بینیت.

دیاره نه مه دوهم چاپی په رتوكه كه یه، هه لبت نه م نږ به ته له چاپی به كه می چپ و پېتره، به لكو به رفروانتر و پوخت ریشه. بابه تی نو ی و سه رچاوه ی زیاتر یشم خستوه ته سه ری و، باسه كانی پیژیویشم ده وله مه ند تر كړ دوه.

نه مه ش وهك پوونه، حالی هه موو نوو سه ری كه له گه ل نوو سین و به ر هه مه كانیدا. هه روهك پیژنه وا (سه عالی بی) ده فه رمو یت: ((لا یكتب أحداً كتاباً، فی بییت عنده

۱- الإعجاز والإيجاز: أبو منصور عبد الملك عبد الملك بن محمد بن إسماعيل الثعالبي: ۱۱۳. الأعلام: خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس الزركلي الدمشقي: ۲۲ / ۱.

ليلة، إلا أحب في غدّها، أن يزيد فيه أو ينقص منه))^{١١}. واته: كاتيك كه ستيك
 كتيبيك دهنوسيت و، شهوئكي به سهردا تيده پهريت، به دلنبايه وه له سبهينتيديا
 پتيخوشه زياد و كه مي لي بكا. نه مه تهنه شهويك، چما چه ندين مانگ و سالي
 به سهردا گوزهر بكات؟!!

هر له نه م بارهيه وه (قازي بهيسانى) جوانى فهرمووه: ((اني رايت انه لا
 يكتب انسان كتابا في يومه إلا قال في غده لو غير هذا لكان أحسن، ولو زيد لكان
 يُستحسن، ولو قدم هذا لكان أفضل، ولو ترك هذا لكان أجمل. وهذا من أعظم
 العبر، وهو دليل على استيلاء النقص على جملة البشر، فأرجو مسامحة ناظره
 فهم أهلوها، وأؤمل جميلهم فهم أحسن الناس وجوها))^{١٢}. واته: هر نووسهريكم
 ديبيت، له نه مژدا شتيكي نووسيبيت، بق سبهيني گوتويه تي: نه گهر نه وم
 گورپايه باشت ده بوو، نه گهر نه وم زياد كورپايه باشده بوو، نه گهر نه وم
 پتيخشستبايه چاكت ده بوو، نه گهر نه وه تيدا نه بايه جوانتر ده بوو. نه مهش
 گوره ترين پهنده و، به لگه شه له سهر ناكاملتيتي كزي مژو، له بهر نه وه ده خوازم
 ته ماشاكه راني چاري ليتيوشن؛ چونكه نه وان نه هلي چاوپوشيكرندن. هيواي
 جوانيشم پتيانه؛ چونكه نه وان باشتري كه سن كه بق به خشين پويان ليتيئين.

نه وه ماره ته وه ليره دا بيليم نه وه به كه: له هه نديك شويني نه م په رتووكه دا
 و له ميانه ي چه ند پرس و باسيكدا بچووني نوي، يان نامق و ده گهن
 ده بيسيتيت و ده بينيت. مهرج نيه نه وانه راستيه كي په ها و چه سپاوين، به لگرو

١١. الإبحار في جمع الأسفار، جواز بن عبد الرحمن الجواز: ٤.

١٢. إتحاف سادة المتقين بشرح إحياء علوم الدين، للزبيدي: ١ / ٣. أبجد العلوم الوشي المرقوم في بيان أحوال
 العلوم، صديق بن حسن القنوجي: ١ / ٧٠.

ئەو بۆچۈنلەرنى خاۋانە تەپپە ۋە دەريازە يەك بۇ باھەنى تويۇنىۋە سۇراخكردن و بەدۋادچون، ئەگەرنا ھەموو بۆچۈننىڭ گريمانى پاست و ھەلەيى تىدايە و ھەلگىرى خويۇندە ھى جىياۋزە و، دەپىت ساغكردنە ھى باھەتى و زانستىيانى بۇ بىكرىت.

نووسینه که شم به ئەم چه‌شنه‌ی خواره‌وه دابه‌شکردوه:

ده‌روازه‌یه‌ك / سه‌بارهت به خۆشه‌ویستی نیشتیمان و نه‌وه‌دۆستی.

به‌شی یه‌كه‌م / شتواندن و خراب‌وتناکردنی کورد.

به‌شی دووهم / کوردستان و نیشتیمانی کوردان، له ئاراسته و ئاماژه‌کانی

قورئاندا.

به‌شی سێهه‌م / (جابانی کوردی)، ژيان و پۆل و که‌سایه‌تی و، نه‌وه و

هه‌زه‌که‌ی.

به‌شی چواره‌م / (هه‌یمونی کۆپی جابان)، که‌سایه‌تی و پۆلی له گه‌ڕانه‌وه‌ی

هه‌رموده.

به‌شی پێنجه‌م / جلوه‌یه‌ری کوردی، په‌سه‌نایه‌تی و شه‌رعیه‌ییون.

به‌شی شه‌شه‌م / ئازایی و جوامه‌ری کورد، له ئاماژه‌ی ئایه‌تیکی قورئان و

هه‌رموده‌یه‌کی هه‌زه‌تدا (دروودی خۆی له‌سه‌ریت).

به‌شی هه‌وته‌م / مسوڵمانبوونی کورد له نێوان ئاشتی و شه‌پدا.

به‌شی هه‌شته‌م / قورئانی پیرۆز و زمانی کوردی.

به‌شی نۆه‌م / زمانی شیرینی کوردی، له زاری پیرۆزی هه‌زه‌ت و یارانه‌وه.

له کۆتاییه‌دا ئاماژه‌م به‌ گه‌نگه‌ری ئه‌وه‌ ده‌رته‌جامانه‌ کردوه، که له

تۆژینه‌وه‌که‌دا پێگه‌یه‌شتووم.

لێره‌دا به‌ ئه‌رکی ده‌زانم سوپاس و پێزانینی خۆم، پێشکه‌ش و ئاراسته‌ بکه‌م

بۆ هه‌ریه‌ك له:

• تۆژهر و نووسهر و پوه‌وناكه‌یر، مامۆستا (هه‌بدوله‌ره‌ حه‌مان سدیق).

• هه‌وڕتی خۆشه‌ویست و شیرینم، مامۆستا (هه‌لا ئازاد گه‌لجالی).

• مامۆستا (ئىكرام كەرىم) ى سەنگىن و ئازىزىمان.

كە لە كاتى زېڭىيىنى خۇيان تەرخانكرد بۆ پېداچوونەۋى ئەم بەرھەمە و
ھەئسەنگاندن و پەسەندكردنى. خوداى گەرە پاداشتى خىريان بداتەۋە و بەرەكەت
بخاتە تەمەن و زانست و بېريانەۋە و سەرگەۋتو و سەرفرازى دنيا و دواپۇڭيان
بكات.

ۋە داۋا دەكەم ھەر كەسىك زانىارىيى و سودىك لە ئەم پەرتووكە ۋەردەگىت، پېز
لە ماندوبوون و شەۋخوونىيىمان بگىت و، ئەمانەتى زانستىيى بپارىزىت و ئاماژە بە
ئەم تەرتووكە بدات؛ چونكە بە پاستىيى ئۆد توۋىڭىنەۋە و نووسراۋ تەنانەت پەيچ و
ئەكاۋىتى جۇراۋجۇر، زانىايىيەكانيان بلاكوردوۋىنەتەۋە بەبى ئاماژەدان بە ئەم
سەرچاۋەيە.

لە خوداى مەزىن داۋاكارم پېنىشانىدەر و دەستگىرمان بىت بۆ ھەق و پاستىيى، ۋە
بەرھەمەكەشمان جىڭگەي پەزەماندىيى خۇي و، سوۋدى بەندە چاكەكانى بىت. (والله
المستعان، وعليه التكلان، وهو السميع المجيب).

موحه مەد مەلا مەحمود مەلا موحه مەد تاۋگىزىيى

۲۵ / ۱ / ۲۰۲۰ - زەپايەن.

دهروازه يه ک

دهرباره ی خوشه ويستی نيشتمان و نه ته وه دؤستی

وهك هه موو مرقفئكي سهر ئه م زه مينه، مافي سروشتي و خواپنداويي خؤمانه، كه خاك و نيشتمان و زئدي باوياپيراني خؤمانعان خوشبويت. به تاييه ت كوردستاني ئيمه، كه وئراي ئه وه ي جگه له خؤمان، خه لكان و گه پيده و پسپو و ميژوونوسانكي زؤر، شايه تسي ئه وه ي بؤ ده دن، كه خاوه ني زؤر په سن و تاييه ته نديتي جؤراوجؤر و كه موينه يه.

به ده ر له ئه م هه موو ئه و تاييه ته ندييه كه موينه يه ي كه نيشتماني ئيمه هه يه تي، نيشتمان و زئدي باب و باپيران له لاي هاوالاتياني هه ميشه خوشه ويسته و، مرقف هيواي هه موو خير و خوشيه ك بؤ نيشتماني خؤي ده خوازيت، ناچاريش نه بيت، يان نه كرئت، زه حمه ته نيشتماني خؤي به جيبه يئت، هه ر كاتيكيش له نيشتماني خؤي ده ريكريت، ئه وا هه موو ساتيك گه رانه وه بؤ ولات به ناوات ده خوازيت^{۱۳}.

له به رنه وه كاتيك دهسته لاتداراني (قوره يش)، پئغه مبه ر (دروودي خواي له سه ربيت) و، هاوه لانيان له (مه ككه) وه ده رنا. پئغه مبه ر له دوا خالي سهر سنوودي (مه ككه) دا پويكرده شاره كه ي خؤي و فه رموي: «وَاللّٰهُ اِنَّكَ لَخَيْرُ اَرْضِ اللّٰهِ وَاَحَبُّ اَرْضِ اللّٰهِ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلَوْلَا اَنِّيْ اُخْرِجُكَ مِنْكَ مَا خَرَجْتُ»^{۱۴}. واته: سويتند به خودا، ئه ي (مه ككه) تو باشترين و خوشه ويسترين خاكي خوداي.

۱۳. ئيسلام و پاراستني ناستامه ي نه ته وييمان: عه بدوله رحمان سديق، له سه ر تله ي ئيننه رنيت بلاوكراوه ته وه.

۱۴. رواه الإمام أحمد في مسنده، برقم: ۱۸۷۱۵. وابن حبان وصححه، برقم: ۳۷۰۸. والترمذي في سننه، برقم:

خو ئه گه ر به زۆر دهريان نه کردمايه، به حېم نه ده هېشتيت.

ته نانه ت پتغه مبه ر (دروودی خوی له سه ربیّت) نه وه نده له بیرى شادبوونه وه دا
بوو به (مه ککه)، نه و کاته د دنیا و ئارامبوویه وه که خودای گه وده به تینى
گه پانه وه ی پتدا، به ئایه تی: ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾. سورة
القصص، الاية: ۸۵.

زانایانى رافه کارى قورئان ده فرموون: مه به ست له ﴿لَرَأْدُكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ موژده دانه
به گه پانه وه و شادبوونه وه ی پتغه مبه ر (دروودی خوی له سه ربیّت) به خاکی
نیشتیمان، که (مه ککه) ی پیرزده. ((قوله تعالى: ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ
إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ ختم السورة ببشارة نبيه محمد صلى الله عليه وسلم برده إلى مكة قاهرا
لأعدائه))^{۱۵}. نه مه ش بۆچوونى هه ر کام له نه م یاوه ره به پیرزانه ی پتغه مبه ره: (جابر
بن عبد الله، وابن عباس، ومجاهد، وغيرهم)^{۱۶}. خودا له هه موویان پارزیبیت.

ئه گه ر سه رنج بده یان ده بینین خودای په روه ردگار دوورخستنه وه و به جیته یشتنى
نیشتیمانى وه ک سزایه ک بق تاوانکاران داناوه. نه وه تا سه باره ت به چه ته و گنده ل
و خراپه کاران، ده فرموویت: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ
فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ
لَهُمْ جَزَاؤُهُ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾. سورة المائدة، الاية: ۳۳.

هه ر له قورئانی پیرزدا، خو کوشتن و ده ربه ده ربوون له زید و نیشتیمان، له تای
ته رازویه کدا دانراوه و خودا هاوشانى په کتر باسیکردوون. وه ک ده فرموویت: ﴿وَلَوْ
أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوا إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ

۱۵. الجامع لأحكام القرآن، المسمى بتفسير القرطبي: ۱۲ / ۳۲۱. تفسير بحر العلوم، أبو الليث نصر بن محمد بن

إبراهيم السمرقندي الفقيه الحنفي: ۲ / ۶۲۳.

۱۶. تفسير الطنطاوي: ۳۲۹۲.

فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَنْبِيْثًا ﴿٦٦﴾. سورة النساء، الآية: ٦٦.

له نایه تیکی دیکه دا شه پرکړدن له پېنناو ناییندا، دهرکړدن له نیشتیمانی هاوتای بهک باسکردوه و دده فرموت: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾. سورة الممتحنة، الآية: ٨.

هرهروها پېغه مېرې پېشهوا (دروډی خوی له سهرېت) دهریاره ی نه وېروادار (کوړ و کچ) لانه ی توشی ناپاکیی و زینا دېن، بریاری فرمووه به دورخستنوه و دهرېه دهرکړدن له نیشتیمان. نه وه تا لټیه وه پړویه تکراره که: «أنه أمر فیمین زنی ولم یحصن بجلد مائة وتغریب عام»^{١٧}. واته: پېغه مېر فرمانی داوه هر کوړ و کچک زینایانکړد، (سد) داری هدیان لټېدرت و سالتیکش دوربخرنه وه له خاکی خویان.

سهاره ته به پیلانی براکانی (یوسف - سهلامی خوی له سهرېت)، کاتیک ویستیان نه شکه نجه ی بدن، په کیک له پېشنیازه کان نه وه بوو له زه وییه کی چولدا به جیبیبیلن: ﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ﴾. له له لفسیری نه م ناپه ته دا (نیسماعیل حقی) ده لیت: ((وفیه إشارة إلى أن التغریب بساری اللیل))^{١٨}. واته: نه م نایه ته نامارده ی تېدایه به نه وه ی دورخستنوه و دهرېه دهرکړدن له نیشتیمان له گه ل کړشتندا وه که په که.

هرهروها له راهی نه و فرموده یه دا، که باسی پړییشتنی پېغه مېر (دروډی خوی له سهرېت) و، خاترو (خه دیجه) ی دایکمان (خودا لټی پازی بیت) ده کات بق لای (وه ده قی کوړ نه وغل) و هه والذانی دهرېه دهرکړدن پېغه مېر له لایه ن

١٧. رواه البخاري، برقم: ٢٥٦٠.

١٨. تفسیر روح البیان: ٤ / ١٤١.

بېباوه پانی مۆزه که یه وه، شیخ (ئەبوشامەى مەقدیسى) دەلێت: ((ففى هذا دليل على حب الوطن وشدة مفارقتة على النفس))^{۱۹}. واتە: ئەمە بەلگەىە لەسەر خۆشه‌ویستى نىشتیمان و سەختى دورکەوتنەوه لێى.

پێغه‌مبەرى خۆشه‌ویستمان (دروودى خواى لەسەربێت) زۆر بایەخى بە خاک و نىشتیمان دەدا و خۆشه‌ویستى زۆر و سۆزى گەورەى بەرانبەر دەنواند. هەركات لێى دوردەكەوتەوه بپریده‌کرد و تامەزۆرى زووگەپانەوه بوو بۆى. ئەوه‌تا یاوه‌رى بەپێز (ئەنەس -خودا لێى پازى بێت) ئەم دیمەنەمان دەخاتە پێشچاو و دەفەرمووێت: «أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا قدم من سفر فنظر إلى جدران المدينة أوضع راحلته وإن كان على دابة حركها من حبها»^{۲۰}. واتە: هەركات پێغه‌مبەر لە گەشت دەگەپایەوه و دار و دیوارى (مەدینەى) لێوه دەردەكەوت، لە خۆشه‌ویستى بۆ شارى (مەدینە) و لاخەكەى خێرا دەکرد و دەبیزواند، بۆ ئەوهى زوو بگاتەجێ.

هەركام لە شیخ (ئەبن حەجەر)^{۲۱} و (بەدرەدینى عەینى)^{۲۲} لەژێر پۆشنایى ئەم فەرموودەیه‌دا گوتووایانە: ((وإن الحديث دلالة على فضل المدينة وعلى مشروعية حب الوطن والحنين إليه)). واتە: ئەم فەرموودە بەلگەىە لەسەر پەواىەتیی خۆشویستنى نىشتیمان و سۆزناندن بۆى.

۱۹. تاريخ الحديث المقتلى في مبعث النبي المصطفى، لأبي شامة المقدسي: ۱۶۳.

۱. إمام البخاري، برقم: ۱۷۸۷.

۲۱. إمام الرازي، ۶۲۱/۳.

۲۲. إمام الرازي، ۱۳۹/۱.

پیشه‌وا (زه‌ه‌بی)یش له باسی ئه‌و شتانه‌دا که پێغه‌مبه‌ر خۆشیویستوون، ده‌لێت: «ویحِب جِبِل اَحد، ویحِب وطنه، ویحِب الأنصار»^{۲۳}. واته: پێغه‌مبه‌ر کتیی (ئوحد)ی خۆشده‌ویست، نیشتیما‌نه‌که‌ی خۆشده‌ویست، (ئه‌نصاره‌کان)ی خۆشده‌ویست.

(ئه‌بو حومه‌ید)ی یاوه‌ریش (خودا لێی پازیبێت) ده‌لێت، له‌ غه‌زای (ته‌بوک)دا کاتیک گه‌ڕایه‌وه و گه‌یشتینه به‌رزاییه‌کانی (مه‌دینه)، پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوی له‌سه‌ریبێت) فهرمووی: «هَذِهِ طَابَةٌ وَهَذَا اَحدٌ وَهُوَ جِبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ»^{۲۴}. که‌واته له‌ نێوان مرۆڤ و نیشتیما‌ندا په‌یوه‌ندییه‌کی قوولی وابسته‌ هه‌یه، هه‌ر وه‌ک له‌ نێوان پێغه‌مبه‌ر و کتیی (ئوحد) و خاکی (مه‌که‌که) و (مه‌دینه)دا هه‌ستیکی خۆشه‌ویستی دۆلایه‌نه‌ هه‌بووه.

له‌به‌رئهره کاتیکیش ئاواره‌ی (مه‌دینه) کرا، هه‌رده‌م له‌ بیر (مه‌که‌که)دا بوو، له‌گه‌ڵ یاده‌وه‌رییه‌کانی ده‌ژیا و هه‌والپرسی ده‌کرد. ئه‌وه‌تا (حیزام) له‌ باوکییه‌وه ئه‌م هه‌سته‌ی پێغه‌مبه‌رمان له‌ پێوايه‌تیکدا بۆ ده‌خاته‌پوو: «عن حزام بن هشام، عن أبيه، قال: قدم أصيل الغفاري قبل أن يضرب الحجاب، فدخل على عائشة، فاستخبرته عائشة رضي الله عنها، عن مكة كيف تركتها؟ فذكر مطرا أصابها، وقال: وتركت بطحاءها قد ابيضت، وأمشر عضائها، وأعذق إنخراها، وأسلم شامها، وأقبل حمضها، فدخل النبي صلى الله عليه وسلم على ذلك، فقال: إياها يا أصيل، لا تحزننا»^{۲۵}. واته: پێش واجبوونی بالاپۆشیی (حیجاب)، (ئوصه‌یلی غیفاری) بۆ لای (عائیشه‌)ی دایکمان هات، ئه‌ویش هه‌والی شاری (مه‌که‌که‌)ی

۲۳. سیر اعلام النبلاء: ۱۵ / ۳۹۴.

۲۴. رواه البخاري برقم: ۴۱۶۰، ومسلم برقم: ۶۰۸۷.

۲۵. آورده ابن أبي الدنيا في الطر والردع والبرق، برقم: ۷۹. وأبوشيخ الأصبهاني في العظمة: ۴ / ۱۲۶۵.

لیپرسی، (ئه‌صیل) له وه‌لامدا گووتی: کاتیک (مه‌که)م به‌جی‌ه‌شت (به‌تا^{٢٦})کانی سپی بو‌بوو، دپ‌که‌کانی پی‌که‌یشتبوون. (ئیزخیر^{٢٧})ه‌کانی تیراو بو‌بوو، گه‌لای (سه‌مام^{٢٨})ه‌کانی وه‌ریبوون. (حه‌مز^{٢٩})ه‌کانی پی‌که‌یشتبوون. له‌ئو کاته‌دا پی‌غه‌م‌به‌ر (دروودی‌خوای له‌سه‌ری‌ت) هاته‌ ژوره‌وه، که‌ گوئی له‌ئو پیا‌ه‌لدانه‌ بو، فه‌رمووی: به‌سه (ئه‌صیل) له‌ئو زیاتر مه‌لی، با‌خه‌م‌بار نه‌بین. واته: وازی‌ه‌ینه‌ له‌ ستایی‌ش‌کردنی (مه‌که)، با‌خو‌شی‌ی‌که‌ش و هه‌وا‌کی‌وامان لی‌ نه‌کات د‌ل‌مان له‌ لای بی‌ت و خوا‌زیاری ژیا‌نی‌ئو‌ی‌ بی‌ین.

له‌ پیا‌ویه‌تی‌ک‌یش‌دا هاته‌وه: چاره‌کانی پ‌ر‌پ‌وون له‌ فرمی‌س‌ک و پی‌غه‌رمو: ئه‌صیل، به‌سه‌ ئیتر! لی‌ب‌گه‌پ‌ی‌ با‌ ده‌که‌کان ئارام‌بین. «لا تشوفنا یا‌ أصیل! دع‌ القلوب‌ تقر»^{٣٠}. خو‌ش‌وی‌ستن و سو‌زن‌واندن به‌ران‌به‌ر به‌خاک و نیشتی‌مان له‌ ئیسلام‌دا له‌ ئاست‌یک‌دا‌یه، خودای مه‌زن گ‌له‌که‌ی به‌ شی‌فا و چاره‌سه‌ر دانا‌وه. ئه‌وه‌تا خات‌وو (عائیشه) له‌ پی‌غه‌م‌به‌ری سه‌روه‌رمان‌وه (دروودی‌خوای له‌سه‌ری‌ت) ده‌گ‌ی‌رت‌ه‌وه و ده‌فه‌رمو‌وی‌ت: «كان‌ النبي‌ صلى‌ الله‌ عليه‌ وسلم‌ يقول‌ في‌ الرقية: تربة‌ أرضنا‌ وريقة‌ بعضنا‌ يشفى‌ سقيمنا‌ يا‌ذن‌ ربنا»^{٣١}. واته: پی‌غه‌م‌به‌ر (دروودی‌خوای له‌سه‌ری‌ت) له‌

٢٦- به‌تا: به‌ئو شو‌ینانه‌ ده‌گ‌وتریت که‌ نزم و به‌رفراوانه‌ و کاتیک لاله‌ی به‌سه‌ردا ده‌هوات به‌ پاشما‌وه‌ی‌ لم و قوم‌ زه‌وییه‌که‌ سپی ده‌بی‌ت. ئه‌مه‌ش ئاما‌زه‌یه‌ به‌ ئه‌وه‌ی (مه‌که) بارانی‌ زلدی‌ لی‌پ‌اری‌وه.

٢٧- ئیزخیر: چۆره‌ گ‌یا‌یه‌کی‌ بۆ‌خ‌ش‌ه‌.

٢٨- سه‌مام: چۆره‌ گ‌یا‌یه‌کی‌ (مه‌که)یه‌، گ‌وله‌که‌ی‌ وه‌ک‌ گ‌وله‌که‌م‌ وایه‌.

٢٩- هه‌مز: هه‌ر چۆره‌ پ‌وه‌ک‌یک‌ به‌ره‌که‌ی‌ ترش‌ بی‌ت.

٣٠- سه‌مه‌لی‌ له‌ (الروض‌ الأنف: ٥ / ٣١)دا ده‌ل‌ی‌ت: ((قد‌ جاء‌ في‌ حديث‌ أصیل‌ الف‌قاري‌ -ويقال‌ فيه‌ الهدلي‌- «أنه‌ قدم‌ من‌ مكة، فسألته‌ عائشة‌ كيف‌ تركت‌ مكة‌ يا‌ أصیل؟ فقال: تركتها‌ حين‌ ابيضت‌ أباطحها، وأحجن‌ شامها، وأغدق‌ إنخراها، وأمشر‌ سلمها، فأغردقت‌ عينا‌ رسول‌ الله‌ صلى‌ الله‌ عليه‌ وسلم‌ وقال: لا تشوفنا‌ يا‌ أصیل».

وی‌وی‌ی‌ أنه‌ قال‌ له‌: «دع‌ القلوب‌ تقر»)).

٣١- ر‌واه‌ البخاری، برقم: ٥٤١٤. ومسلم، برقم: ٥٨٤٨. واللفظ‌ للبخاري.

کاتی نووشته کردندا ده یفه رموو: به یارمه تیی خودا، گلّی زهوی و تفی هه ندیکمان چاره به خشی نه خۆشییمان.

شیخ (ئین چه جهر) له پۆشنایی ئەم فەرمووده شیرینه وه گوتوو یه تی: ((وتراب الوطن له تأثیر فی حفظ المزاج ودفع الضرر، فقد ذکرنا أنه ينبغي للمسافر أن يستصحب تراب أرضه إن عجز عن استصحاب مائها، حتى إذا ورد المياه المختلفة جعل شيئاً منه في سقائه ليأمن مضرة ذلك))^{۲۲}. واته: گلّی نیشتیمان کاریگه به پۆ پاراستنی باری ده روون و لادانی زیان. باسکراوه و چاکه پۆبوار له گهشته کهیدا ئەگه نه یه توانی ئاوی نیشتیمان له گه لّ خۆیدا به ریت، ئەوا با هه ندیک له خۆله که ی له گه لّ خۆی ببات، بۆئه وه ی دوریت له زیان.

(ئین چه وزی) ش، ده لیت: ((والاستشفاء بتراب وطن الإنسان معروف عند العرب وكانت العرب إذا سافرت حملت معها من تربة بلدها تستشفي به عند مرض يعرض))^{۲۳}. واته: چاره وه رگرتن به خۆلی نیشتیمان به لای عه ره به کانه وه شتیکی بابووه، له کاتی سه فهدا له گه لّ خۆیاندا هه ندیک گلّیان ده برد، پۆ ئەوه ی له کاتی ناساغیدا وه ک چاره سه ر سودوی لیبینن.

هه ره له به ره هه ستی نیشتیمان دۆستی پتفه مبه ره (دروودی خوی له سه ریت)، به شپک له زانایان فەرموویانه: یه کیک له حیکمه ته کانی گۆرینی قبیله له (لوس) وه پۆ (مه ککه) هاتنه دی حز و ویستی پتفه مبه ره، هه تا ئەو پۆز و شکویه وه بهر زید و نیشتیمانی خۆی به ریت و خاکی خۆی ببیته سه نته ره پۆ ته واوی مسولمانانی جیهان.

۲۲. فتح الباری: ۲۰۸ / ۱۰.

۲۳. کلیل المثلک من حدیث الصمیعین، ابن الجوزی: ۱ / ۱۲۳۳.

سه‌بارت به هۆکاری ده‌ستنیشانکردنی ئەشکه‌وتی (هه‌را)یش بۆ خه‌لوه‌ت، چه‌ند هۆکاریك هه‌بووه. یه‌كێك له‌ ئه‌و هۆكارانه وه‌ك به‌شێك له‌ زانا‌یان گوتوو‌یانه له‌ به‌ر ئه‌وه‌بووه كه‌ په‌وی له‌ شاری (مه‌كه‌كه) بووه و پێی خۆشبووه هه‌میشه نیشتی‌مان و زیدی خۆی له‌ به‌رچاوبی‌ت. له‌ ئه‌م باره‌یه‌وه (شیروانی) ده‌فه‌رمو‌ی‌ت: ((وَكَانَتْ عِبَادَتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ ذَلِكَ فِي غَارٍ حَرَاءٍ بِالتَّفَكُّرِ فِي مَصْنُوعَاتِ اللَّهِ وَإِكْرَامِ مَنْ يَمُرُّ عَلَيْهِ مِنَ الضُّيَّافَانِ فَكَانَ يَتَعَبَّدُ فِيهِ اللَّيَالِيَ ذَوَاتِ الْعَدَدِ وَاخْتَارَ التَّعَبُّدَ فِيهِ دُونَ غَيْرِهِ، لِأَنَّهُ تَجَاوَزَ الْكُفَّةَ وَهُوَ يُحِبُّ رُؤْيَتَهَا))^{٣٤}.

ئه‌م عه‌شقی نیشتی‌مانه‌ نه‌نا له‌ پێغه‌مبه‌ردا نه‌بووه، به‌لگه‌و له‌ هاوه‌له‌ به‌رێزه‌کانیشدا هه‌بووه. کتێبه‌کانی (سیره) ده‌گێڕنه‌وه كه‌ کاتێك هاوه‌له‌ به‌رێزه‌کانی کۆچه‌که‌ن بۆ مه‌دینه، هه‌موو بیری (مه‌كه‌كه) ده‌که‌نه‌وه. هه‌ندێکیان له‌ تاو دووری نیشتی‌مانه‌که‌یان نه‌خۆشده‌که‌ون. وه‌ك: (ئه‌بو به‌كر، بیلال، عامر).
حه‌زه‌تی (بیلال) به‌ ده‌م (تا و له‌ر)ه‌وه‌ وپێنه‌ی ده‌کرد و شیعی ده‌گوته‌وه و ده‌یگوت:

ليت شعري هل ابیتن ليلة بواد و حولی (شامة) و (طفیل)^{٣٥}.

خۆزگه‌ شه‌ویکیتر دێته‌پێشم كه‌ له‌ دۆلێكدابم و له‌ چوارده‌و‌ریشمدا شاخی (توفیل) و (شامه) ده‌بوون^{٣٦}.

پێغه‌مبه‌ریش كه‌ ئه‌مه‌ی له‌ هاوه‌له‌ به‌رێزه‌کانی بینی (په‌زای خودایان لیبی‌ت)، فه‌رمو‌ی: «اللهم حبب إلینا العدینه كما أحببت إلینا مکه، أو أشد». خودایه‌ وه‌ك

٣٤. حواشی الشروانی علی تحفة المحتاج بشرح المنهاج، عبد الحمید الشروانی: ٤١٧/١.

٣٥. رواه البخاری، برقم: ٥٦٧٧.

٣٦. (شامه) و (توفیل) دوو شاخی نزیک (مه‌كه‌كه) بوون.

چۆن (مەككە) ت لا خۆشەويست كىردۈيىن، (مەدینە) ش ھەروەھا، يان زياتر لە ئەو لە لا خۆشەويستىكە.

دايىكان (عائشە -خودا لىتى پازى بىت) دەفەر موۋىت: پېغەمبەر (دروودى خۋاى لەسەربىت) ھەوالى باۋىك و ئەوانى لىپرسىم، عەرزىمكرد: (تا) بەكى نۆدىان ھەيە ھەموو وپتەنەدەكن. پېغەمبەر (دروودى خۋاى لەسەربىت) چاۋى بۆ ئاسمان بەرزكردەو و فەر موۋى: «اللهم حبب إلينا المدينة كما حبيب إلينا مكة أو أشد»، وني رواية: «وأشدّ، وبارك لنا في مدّها وصاعها، وصحها لنا ثم انقل وباءها إلى مهيعة»^{۳۷}. واتە: خۇدايە، مەدینەشمان لا خۆشەويستىكە، ۋەك چۆن مەككە ت لا خۆشەويستكىردۈيىن. ئەم زياتر خۆشەويستىكە لامان، بەرەكەت بخەرە گوز و پتوانەكانى، ساغ و تەندروستمان بىكە و نەخۇشىي دەردى ئەم شارە بەرە بۆ (موھەيە)^{۳۸}.

خاۋەنى (سىرەي ھەلەبى) دۋاى ئەم فەر موۋدەيە دەلئيت: ((ودعاؤه أن يحبب إليهم المدينة إنما هو لما جبلت عليه النفوس من حبّ الوطن والحنين إليه))^{۳۹}. واتە: نزاكر دنى بۆ ئەۋەي مەدینەيان لا خۆشەويست بىيىت، ھۆكەي ئەۋەيە كە دەروونى مروۋد وا دروستبوۋە نىشتىمانى خۆي خۇشەدەۋىت و سۆزى بۆي دەجولئيت.

لە پېشەۋاى دادگەریش (عومەرى كۆپى خەتاب) ھەو دەگىپنەۋە، فەر موۋىتەي: «لولا حب الوطن لخرّب بلد السوء»^{۴۰}، فبحب الأوطان عمرت البلدان»^{۴۱}. واتە: ئەگەر

۳۷. رواه البخاري، برقم: ۵۶۰۰.

۳۸. (موھەيە): ناۋچەيەكە لە نۆۋان مەككە و مەدینە، پېئىدەگوترت (جۈھلە).

۳۹. (السيرة الحلبية: ۳ / ۳۰۴). (سۈھەلى) ش لە (الروض الأنف) دا ئەلئيت: ((ولي هذا الخبر ما ذكر فيه من حنينهم إلى مكة ما جبلت عليه النفوس من حب الوطن والحنين إليه)). پاشان ھەيسەكەي (ئەسلىي غىفارى) باسەكەت.

۴۰. المعائن والمساوي، إبراهيم البيهقي: ۳۹۳۴.

خۆشەويستىيى نىشتىمان نەبايە، ولاتى پياوخراپان دەبوويه وئیرانە، بە
خۆشەويستىيى نىشتىمان ولات ئارەدانە.

هەموو ئەمانەمان لەبەرئەو بەيانکرد، هەتا ئىمەى کورد، پێز لە نىشتىمانى
خۆمان بگريئ و قەدر و بەهای ولات و ھاوالاتىيانى خۆمان بزانيئ و سۆزمان بۆيان
هەبێت، کە ئەمە هەستىكى خۆپسكى سروشتىيى و سەرەتايیە. لە هەمان کاتيشدا
پەرستشنىكى پاداشت لەسەر وەرگىراوێى خودای پەرورەدگارە.
لە کۆتاييشدا بە گرنگى دەزانم ئەم چەند سەرنجە لەبەرچاوبگريئ:

- ا- پێويستە خۆشەويستىيى گەل و نىشتىمان نەبێتە بيانوويەك بۆ
(شۆفێنيزم)ى و دەمارگىريى و خۆپەرەستىيى و پەقبوونەو لە ئەوانى تر.
- ب- بەهەمان بيانوو نابێت نىشتىمان بکريئە بەدیل و جیگرەوێى دین، يان
ھاوئاستى.

ت- نابێت کورد کە پێشستووئە بازنەى دووئەم، يان سێئەم، جارىکى تر بە
هیچ پاساوێک بەئىزىتەوئە بۆ بازنەى يەكەم!
بەختەوئەريى و ئاسودەيى بۆ هەموو لایەك و خاك و نىشتىمانيشمان هەميشە
گەش و ئارەدان.

٤- تفسیر روح البیان، إسماعیل حقى: ٦/ ٣٢٠. المحاسن والأضداد، أبو عثمان عمرو بن بحر الجاحظ البصري:

به‌شی یه‌که‌م
شیواندن و خراپوینا‌کردنی کورد
– هه‌ئسه‌نگاندن و به‌راوردیک له‌نیوان
زانایانی کورد و زانایانی گه‌لانی تر –

ئه‌م به‌شه (دوو) باس له‌خۆده‌گرت:
باسی یه‌که‌م/ کورد له‌دیدگای ئه‌وانی ترموه.
باسی دووه‌م/ دید و تیروانیی کورد به‌رانبه‌ر نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب.

ئه‌وه‌ی یه‌ره‌دا ده‌یلین و ده‌یخه‌ینه‌به‌رده‌ست، به‌گه‌زه‌رستی و ده‌مارگیری
کویرانه‌ نییه‌ بۆ کورد و کوردایه‌تی، به‌لکوو ته‌نها له‌خۆناسینیک و به‌رانبه‌ر
هه‌ئسه‌نگاندنیک به‌ئه‌ولاوه‌هیچیتز نییه‌. ئیمه‌ پیمانه‌ی نه‌ ئیمه‌ هه‌ریشته‌ی
به‌یخه‌وش و خالین، نه‌ ئه‌وانی تر دهنده‌ و شه‌یتانن.
حاشایش له‌ ئه‌وه‌ ناکریت، که‌ له‌ گه‌لێک سه‌رچاوه‌ی میژوویدا و له‌ لایه‌ن
به‌شیک له‌ نووسه‌رانه‌وه‌ به‌ بیانوو و پاساوی جۆراوجۆر، وینای کورد شیونراوه‌ و
ناوی زینراوه‌.

جینگەى داخە تىگەيشتنى ئاينىنى و زانستى و ژيرى بەشك له زاناين و
بىرمەندانى گەلانى دىكە له ئاستىكى ھىندە لاواز، ياخود دەرمەگىر و دلپەقەندە،
كە نەتەوہى كوردى مسولمانيان بە درندە و دوو پوو ھەژمار كوردوہ.

تەنانەت ھەندىكجار كاردانەوہ و شۆپش و چالاكىيە چەكدارىيەكانىشيان -
ئەگەرچى پەوايش بووييت-، بە سەرگەشىي و چەتەي و ئاژاوەگىرپى
تۆمار كوردوہ. ھەتا ئەو ئاستەي ھەندىكيشيان بە نەوہى جنۆكە و شەيتانيان لە
قەلەم داوين^{٤٢}.

ئەم تىگەيشتنە جگە لە نەژادپەرسىي و خودگەرايى، شىواندىنى جوانيى و
ونكردىنى پاستىيەكان و تۆمەتبار كوردنى نەتەوہى كورديشە، بە پادەپەكى نۆزىش
تۆوى پق و كىنەي لە نيوان ئىمە و گەلانى تردا چاندوہ و مەملانىيى بىيەھا و
بىيەھانەي ھىناوہتە ئاراوہ، كە لە سەدە و چىنەكانى پابردوہوہ ھەتا ھەنوگەش
شويئەوارە خراپ و نەزىنيەكانى بەرجەستە و ديار و كاريگەرە.

گەلەك زانا و پۆشنەپىر بىانى -لە عەرب و فارس و تورك و ئىنگليز و ھىند-
ھەمان تىگەيشتن و تىپوانىيان ھەيە. تەنانەت ئەووپىي و پۆژئاوايىيەكانيش،
گەلانى پۆژھەلات -بە كورديشەوہ- بە مرقى ژمارە دوو ھەژماردەكەن.

٤٢ - ئەمانە ئەگەر باوہم و بۆچوونى كەسانىكى دوور لە دىن-بەن كەمتر جىي گەيى و گازندەپە، بەلام گرافتەكە لە
ئەوہدايە وەك ھەميشە ئىمەي كورد چاوہپوانى شتى زياتر و گەرەتر لە مسولمانان دەكەين و، ھەر ئىسلام
مسولمانانىش لە جىگەي ھىوا و ئومىد دادەنيتن.
وہگەرنا زۆرىك لە پۆژھەلاتناس و خۆرئاوايىيەكانيش ئەم سنوورەيان بەزىادەوہ بەزاندوہ و بە ناشىرىني وينا و
دىمەنى كورديان نيشاندوہ.

باسی یه گهم

کورد له دیدگای نهوانی تروه

بێ چه سپاندنی پاستیتی نهوێ له سهروه خستمانه پوو، لیڤه دا هه ندیک له نه و بۆ چوونانه ده خهینه بهرده ست، که سیما و وێنای نه تهوێ کوردی پی له که دارکراوه:

یه گهم / کورد له دیدگای به شیک له عه ره به گانه وه:

به شیک له زانایانی عه ره ب سه باره ت به کورد، تیروانیکی نه رینی و نا په سه ندیان هه یه. لیڤه دا به کورتی چه ند وێنا یه کیان ده خهینه به رچاو:
١- میژوونوس (مه سعودی)^{٤٣}، سه باره ت به په چه له کی کورد ده لیت: ((من نسل الشیاطین)) یا خود ((من نسل الجن))^{٤٤}. واته: نهوێ جنۆکه ن، به ری شه ی تان!

هه ره ها ده لیت: ((ولذلك جانبوا فظاظة الأكراد وسكان الجبال من الأجيال الجافية وغيرهم الذين مساكنهم حُرُون -الأماكن المرتفعة الوعرة- الأرض))^{٤٥}.
واته: خو تان دوریگرن له زمانی پیس و مامه له ی خراپی کورد و دانیش تووانی کتیه وشک و گرده په قه لانه به رزه کان.

٤٣. (مه سعودی) یه کتیه له نه و زانایانی که تۆمه تی شیعی و موعتی زیلی ده درێته پال. له پاستیدا شیعه کان نێپوانینیان به رانه به به کورد نۆد نه رینی و نا هه مواره. و ته گانی هه ری که له (یه عوبی) و (کوله یی) و هاو شیوه کاننیا ن دیارترین شایه تحال، ته نانه ت کورد به مۆفیش نازانن.

هه ره ک چۆن له سیاسه تکردنیاندا به نا شکرا په نگیدا وه ته وه.

٤٤. مروج الذهب و معادن الجواهر، أبو الحسن علي بن الحسين بن علي المسعودي: ١٢٢ / ٣

٤٥. هه مان سه رچاره: ١٢١ / ٢.

٢- پافه‌کاری فه‌رمووده پێشه‌وا (مه‌ناوی)^{٤٦}، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی خۆی دان به ئه‌وه‌دا ده‌نێت، دایکی له ئه‌وه‌ی (زه‌ینه‌دینی عێراقی)ه، - که خانه‌واده‌یه‌کی زانا و ناسراوی کوردن -، به‌لام ئه‌مه نه‌بووه‌ته‌ هۆی خۆ‌باردنی له خراپ‌نیشاندانی کورد.

وه‌ك سه‌باره‌ت به‌ پێزگرتنی شیخ ده‌لێت: ((«الشیخ فی امله»، و فی روابه: «فی قومه‌ کالنبي فی اُمته». أي يجب له من التوقیر مثل ما للنبي صلى الله عليه وسلم فی اُمته منه، أو المراد: يتعلمون من علمه، ويتأدّبون من أدبه، لزيادة تجربته التي هي ثمرة عقله. ولذلك ترى الأكراد والأترك وأجلاف العرب مع قُرب رُبتهم من البهيمه، يُوقرون الشیخ بالطبع))^{٤٧}. كورتی مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه: شیخی (مه‌ناوی) باسی پێزگرتنی زانا و شیخ ده‌كات، كه ده‌بێت پێزیان بگیرێت. جا ده‌لێت: كورد و تورك و عه‌ره‌به‌ بێه‌زه‌یه‌یه‌كان، وێرایی ئه‌وه‌ی پله‌یان له ئاژه‌له‌وه‌ نزیکه، ده‌بینیت قه‌دری شیخیان له لایه و پێزیان ده‌گرن.

ئه‌مه له كاتیكدا (مه‌ناوی)^{٤٨} له باره‌ی فه‌رمووده‌وه ده‌دوێت و ئه‌سل وایه زمانی له وشه‌ی برینداركه‌ر و زێر ببوێرێت، كه‌چی لێره‌دا كورد و تورك و عه‌ره‌به‌كانی به

٤٦. ئه‌سل و دروسته‌ر ئه‌وه‌یه بگوترێت: (موناوی)، نه‌ك (مه‌ناوی)، كه‌ نیه‌به‌ته‌ بۆ شاری (مونا) له ولاتی (میسر)، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئاوه‌كه‌ به‌و جۆره‌ پۆشنه‌وه، ئێمه‌ش هه‌ر به‌و جۆره‌ نوسیمان.

٤٧. فیض القدیر، المناوی: ٢٤٤ / ٤.

٤٨. له‌ راستیدا ئه‌م قسه‌یه‌ی پێشه‌وا (مه‌ناوی)، پێشتر پێشه‌وا (غزالی) له (ئیحیا)كه‌یدا كوردویه‌تی، له‌ به‌رگی یه‌كه‌م، لایه‌یه‌ (١٦٠)، هه‌روه‌ك ده‌لێت: ((ولذلك ترى الأترك والأكراد وأجلاف العرب وسائر الخلق مع قرب منزلتهم من رتبة البهائم يوقرون المشايخ بالطبع)). زانراویشه (غزالی) له‌ سالی (٥٠٥)ی كۆچبیدا وه‌فاتیکردیوه. له‌ كاتیكدا پێشه‌وا (مه‌ناوی) له‌ سالی (١٠٣١ك)دا وه‌فاتیکردیوه.

كه‌واته‌ بۆچونه‌كه‌ له‌ بنه‌ره‌تا می (غزالی)یه، به‌لام (مه‌ناوی) به‌بێ ئه‌وه‌ی بیداته‌ پالی، هه‌مان قسه‌ی (غزالی) له‌ زاری خۆیه‌وه‌ دووپاتكردیوه‌ته‌وه‌ و ئیفرایشی له‌سه‌رداوه.

نزیک له ئاژه‌ل نه ژماردوو و پله‌ی یه‌که‌میشی له شه‌وه‌دا به‌ کورد به‌خشیه‌وه .
له‌گه‌ل شه‌وه‌شدا دایکی خۆی کوردیکی په‌سه‌نه .

۳- (قه‌زوینی) ده‌لێت: ((قال القزويني، قال إبليس -لعنه الله-: أنا مع الأكراد في راحة. فإنهم لا يخالفونه))^{۱۹}. واته: شه‌یتان گوتویه‌تی: من له‌گه‌ل کورده‌کاندا له‌ خۆشیی و له‌ پشوو‌داندام؛ چونکه‌ کورد فه‌رمانبه‌رداری من و سه‌رپنجیم ناکه‌ن. لێره‌شدا دیسانه‌وه‌ ده‌بینین چۆن زانایان پێگه‌یان به‌ خۆیان داوه‌ و به‌ ناوی شه‌یتانه‌وه‌ قسه‌بکه‌ن و له‌سه‌ر زاری شه‌ویشه‌وه‌ کورد به‌ مرتیع و ملکه‌چ دابنن بۆ ناه‌فهرمانیی و ناشه‌رعیی.

۴- کاتێک کورده‌کان له‌گه‌ل (شه‌به‌ه‌یجان)دا چوونه‌ نێو شاری (سه‌لام)ه‌وه‌ و (بابوتاق)یان تێپه‌راند، یه‌کێک له‌ زانا بازرگانه‌کان گوتی: کورده‌کان شه‌وانه‌ن که‌ خودا ده‌رباره‌یان فه‌رمویه‌تی: (الأكرادُ أشدُّ كُفْراً ونِفاقاً). له‌ شه‌وانه‌دا یه‌کێکی تر له‌ بازرگانه‌کان پێیگوت: فلانی خودا فه‌رمویه‌تی: ﴿الأعرابُ أشدُّ كُفْراً ونِفاقاً﴾. شه‌ویش گوتی: سبحان الله! کورده‌کان ده‌مانپن و درق به‌ده‌م عه‌ره‌به‌کانه‌وه‌ هه‌لده‌واسن. ((لما دخل الأكراد مدينة السلام مع "أبي الهيثم"، واجتازوا بباب الطاق، قال بعض المشايخ من التجار: هؤلاء الذين قال الله تعالى في كتابه: "الأكرادُ أشدُّ كُفْراً ونِفاقاً". فقال له إنسان: يا هذا، إنما قال الله "الأعرابُ". قال الشيخ: يا سبحان الله! يقطع علينا الأكراد، ونكذب على الأعراب^{۲۰}! سُمع رجل يقرأ:

۱۹- نزعة المجالس ومختب النفاس، عبد الرحمن بن عبد السلام الصفوري: ۱۸۷/۲.

له‌ راستییدا (قه‌زوینی) به‌ده‌رنه‌بووه‌ له‌ قسه‌به‌ه‌ل‌به‌ستن له‌ لایه‌ن شیعه‌ و موه‌شیره‌کانه‌وه‌، دورر نییه‌ شه‌م له‌سه‌په‌ش شه‌وان به‌ ده‌میان‌ه‌وه‌ کوردپێتیان و بۆیان داتاشی بێت، به‌ تاییه‌ت کتییی (نزعه‌ المجالس) که‌ سه‌رجاره‌ی شه‌م نه‌قله‌ی ئێمه‌یه‌ کتیبیکی زانستی و دانیابه‌خش نییه‌.

۲۰- نذر الدرایي: ۱۱۴/۲.

"الأكرادُ أشدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً". ففيل له: ويحك، "الأعرابُ". فقال: كلُّه يقطع الطريق^{٥١}.

ئەمانە مشتیک بوون لە خەرمانی ئەو بۆچوونە نازناستی و ناتەبایانەی کە خەڵکانێک دژ بە کورد. جا بە نەزانیی بێت، یان بە مەبەست بۆیان داتاشیوە و چوارچیوە و ناسنامەی ساختەیان بۆ داناوە، کە بە پاستیی ستەمیی گەورەیان کردووە و ناحەقییان تۆمارکردووە؛ چونکە نەدەبوو وەها هەڵە یەکیان بەسەرداتیبە پێت.

٥١ - ربيع الأبرار ومفصوص الأخبار، الزُّمَخْشَرِيُّ: ١ / ٣٦٤. التذكرة الحمدونية، ابن حمدون: ٩ / ٤١٩.

دووهم / کورد له دیدکای به شیک له فارسه کانه وه:

له گه‌ل نه‌ره‌ی زۆرێک له فارسه‌کان کوردیان وه‌ک لقی‌ک له خۆیان نه‌ژماردوه، که‌چی هه‌شتا کورد له ئاستی خۆیاندا نابین و وه‌ک به‌شیکی راسته‌قیینه له خۆیان مامه‌له‌یان له‌گه‌ل ناکه‌ن. لێ‌ره‌دا و له‌ گۆشه‌نیگای چه‌ند زانا‌یه‌کیانه‌وه هه‌لۆیستیان له‌مه‌پ کورد ده‌خه‌ینه‌پوو:

١- پێشه‌وا (غه‌زالی - که‌ به‌ په‌گه‌ز فارسه‌-)، له‌ چه‌ند شوێنیکی کتیی (نیحیا) دا باسی کورد به‌ ئه‌م چه‌شنه‌ی خواره‌وه ده‌کات.

وه‌ک سه‌باره‌ت به‌ پێگه‌چاره‌کانی ده‌سته‌رداربوون له‌ ته‌ماع و دنیا‌په‌رستی، ده‌لێت: ((الرابع: أنْ يُكْثِرَ تَأَمُّلَهُ فِي تَنْعَمُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، وَأَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الْحَقِّ مِنَ الْأَكْرَادِ وَالْأَعْرَابِ الْأَجْلَافِ، وَمَنْ لَا دِينَ لَهُمْ وَلَا عَقْلَ. ثُمَّ يَنْظُرُ إِلَى أَحْوَالِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ، وَإِلَى سَمْتِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ وَسَائِرِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، وَيَسْتَمِعُ أَحَادِيثَهُمْ وَيُطَالِعُ أَحْوَالَهُمْ. وَيُخَيِّرُ عَقْلَهُ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ عَلَى مُشَابَهَةِ أَرَادَ النَّاسِ، أَوْ عَلَى الْاِقْتِدَاءِ بِمَنْ هُوَ أَعَزُّ أَصْنَافِ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ))^{٥٢}. واته‌: زۆر تێپه‌رمێن له‌ ئه‌و ناز و نعه‌مه‌ته‌ی که‌ فه‌له و جووه‌کان و خه‌لکه‌ بێه‌ما و که‌مژه‌کان له‌ کورد و عه‌ره‌به‌ ده‌شته‌کی و بێ‌دین و بێ‌عه‌قله‌کان تێیدا.

لێ‌ره‌دا به‌ پوونی دياره‌، پێشه‌وا (غه‌زالی) کوردی پێش‌خستوه و کوردوونیه‌ته‌ پێشه‌نگ له‌ نمونه‌ی خراپیدا.

ده‌رباره‌ی چاره‌سه‌ری توپه‌یی، ده‌لێت: ((بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يَمَالَجَ هَذَا الْجَاهِلُ بَأَن تَتَلَّى عَلَيْهِ حِكَايَاتُ أَهْلِ الْحِلْمِ وَالْعَفْوِ، وَمَا اسْتَحْسِنَ مِنْهُمْ مِنْ كَظْمِ الْغَيْظِ، فَإِنَّ ذَلِكَ

٥٢ - إحياء علوم الدين: أبو حامد الغزالي، بتخريج الحافظ العراقي: ٣/ ٢٤٣.

منقولٌ عن الأنبياء والأولياء والحكماء والعلماء وأكابر الملوك الفضلاء. وضد ذلك منقولٌ عن الأكراد والأتراك والجهلة والأغبياء الذين لا عقولَ لهم ولا فضلَ فيهم))^{٥٣}.
 واته: ده بیټ چاره‌ی ئم نه‌فامه بکړیت به نه‌وه‌ی چیرۆکی نارامگران و لیږدده‌کانی به‌سهردا بخوینریت‌وه؛ چونکه ئمه له گه‌وره‌پیاوانی وه که پتفه‌مبه‌ران و دانایان و زانایان و پیاوچاکان و پاشا گه‌وره‌کانه‌وه گټر‌دراوه‌ته‌وه، پتچه‌وانه‌ی ئمه‌ش له کورد و تورک و نه‌زان و نه‌فامه بیتعه‌قله بیتفه‌زله‌کانه‌وه وه‌رگیراوه.

لیږه‌شدا دیسان کوردی له خان‌ه‌ی یه‌که‌می نه‌زان و نه‌فاماندا داناوه و له ئم پوه‌وه سه‌رمه‌شقیی پتیه‌خشیوون.

ناوبراو له چهن‌دین شوینی تردا باسی کورد ده‌خاته به‌رچاو و ده‌لټیت: ((وَأما الجندي من الأتراك والترکمانية والعرب والأكراد والسراق والخونة وأكلة الربا والظلمة وكل من أكثر ماله حرام فلا ينبغي أن يملك مما في أيديهم شيئاً لأجل أنها حرام))^{٥٤}. پتیشه‌وا (غه‌زالی)، کورد و تورک و تورکمان و عه‌ره‌ب، هاوشانی دز و چته و سته‌مکار و سوخوږ و مال‌عه‌رامه‌کان ده‌کات و فه‌توا ده‌دات که نابیت مسول‌مانان شتیان لیږکین؛ چونکه شتی ده‌ستیان هه‌رامه^{٥٥}.

وه‌ک ده‌بینین پتیشه‌وا (غه‌زالی) به په‌حمه‌ت بیټ، به هیچ جږړیک ئاماژه‌ی به په‌فتاری ناپه‌سه‌ند و مامه‌له‌ی خراپ و بیر و باوه‌په‌ی چه‌وتی فارسه‌کان -مه‌ر له

٥٣. هه‌مان سه‌رچاوه: ١٧٢ / ٣ - ١٧٣.

٥٤. إحياء علوم الدين: ٣٥٦ / ٢.

٥٥. له هاستییدا گه‌ر سه‌رنج بده‌ین ده‌بینین پتیشه‌وا (غه‌زالی) وته‌کانی به ئه‌ر‌واده‌په‌ش زه‌ق و ئالوژنبیه، به‌ئک‌وو نه‌وه‌نده‌ه‌په‌ کوردی له مه‌قامی زه‌مدا کړدوه‌ته پتیشه‌نگ، وه‌که‌رنا گه‌لانی تروشی ناوه‌یتناوه و پتکه‌وه زه‌میکردوون.

مهجوسیتیانوه ههتا تهشهبوع- نهکردوه، ههچهنده خراپ و نالهباریش بووین. ئەمەش لەبەرئەوێ خۆی فارس بووه، نەیتوانیوه بەسەر ئەو ههستهدا زالببێت. لە کاتیکیدا وەک پوونه فارس لە میژوودا زۆربهیان (مهجوسی) و ئەهلی (شیرک) بوون.

٢- (ئەبوفهتیی موتەریزی خوارزمی/ تۆزیه کستانی^{٥٦}) دەرباره ی کورد ناوا ده دوت: ((الکلبُ الكرديّ منسوبٌ إلى الكرد، وهم جيلٌ من الناس لهم خصوصيّةٌ في اللّصوَصيّة))^{٥٧}. واتە: کورد خەڵکانێکن تاییه ته نندی خۆیان ههیه له دزیکردندا.

٣- جارێک (کيسرا)ی فارس له (مهوبه زه)ی گه و ده زانای ئایینی (زه رده شتی/ فارسی) پرسى: ((أيهما أكثر: الشياطين أو الناس؟ فقال: إن حَسَبْتَ الأكرادَ والرعاةَ والعامةَ وأهلَ الأسواق من الناس فإن الناس له كثيرٌ))^{٥٨}. واتە: مرقوف و شهیتان کامیان له پووی ژماره وه زۆرتن؟ (مهوبه زه) گوتی: ئەگەر کورده كان و شوان و عامه ی خه لک و بازارپیه کانیش حساببکهین، ئەوه مرقوف زۆتره.

وهك ئاشکرایه به لای گه و ده ی زه رده شتی و فارسه کانیشه وه، کورد سووک و بێنرخ ته ماشا کراوه.

٤- (راغبی ئەصفه هانی^{٥٩}) - که له په گه زی فارسه - ده لیت: مندالتک ئەم ئایه ته ی به ئەم شتیوازه به هه له بۆ مامۆستا که ی خۆینده وه: ﴿عَلَيْهَا مَلَأْتُكَ غِلَاطٌ شِدَادٌ يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَلَا يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾. مامۆستا که گوتی: ئەو شتیوازه خۆینده وه هه له یه ی تۆ کورد ده گرێته وه، نهک فریشته. ((أَنْ صَبِيحاً قَرَأَ

٥٦. که نوکات تۆزیه کستان سەر به خوراسان بووه و خوراسانیان به شیک بووه له فارس.

٥٧. الْمُغْرَبُ فِي تَرْتِيبِ الْمُغْرَبِ، الْمُطْرُي: ٤٠٤.

٥٨. نثر الدر الأبی: ٢ / ٥١، الباب ٣ حکم ونوادیر للفرس.

٥٩. (راغبی ئەصفه هانی) تۆمه تی شیعیه ی و ئیعتیزالیشی ده درێته پال.

على معلم: "عليها ملائكة غلاظ شِدَادٌ يَعْصُونَ الله ما أمرهم ولا يفعلون ما يؤمرون". فقال: هؤلاء أكراد لا ملائكة. والمقصود هو الآية: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾. سورة النّحریم، الآية: ٦١.

(نبین عساكری دیمه شقی) یش له (تہ نریخ) ەكە یدا بە ئەم چەشنە دە یگێرێتەو: ((الصبي قرأ على المعلم: ﴿عليها ملائكة غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾. فقال له: يا ابن الخبيثة، ما هؤلاء إلا أكراد شهزور، وليس هؤلاء ملائكة)) ٦١.

بە پێی ئەم ڕیوایەتەشیان، مامۆستا قوتابییه کە ی وا حالێکردووە، ئەو فریشتە دلێرەق و زبر و توندانە ی له دۆزه خدا خەلکی سزادە دەن، کوردە کانن.

لێرەدا تێدەگەین مامۆستاگان بۆ پێکەنین و ەك کەرەستە ی گالتە کردن وشە ی کوردیان بە کارمێناو و وایان له قوتابییه کان گە یاندووە ئەوانە ی هەمیشە نافەرمانیی خودا دە کەن کوردن؛ چونکە منداڵە کە وشە ی (لا ی له) ﴿لَا يَعْصُونَ﴾ لا برد و کردی بە پیشگر بۆ وشە ی: ﴿وَيَفْعَلُونَ﴾. بە ئەمەش واتای ئایە تە کە پێچەوانە دە بێتەو.

٦٠ - محاضرات الأدباء، الراغب الأصفهاني: ٥٤ / ١.

٦١ - تاريخ دمشق، ابن عساكر: ٧٣ / ٦٨.

سینیه/ کورد له دیدگای پۆمه‌كانهوه:

له ئهم بارهيهوه تهنه ئهم گوتهيهی شیخ (شه‌ها به‌دین)ی ناسراو به (یاقوتی
حه‌موی - که به په‌چه‌له‌ک پۆمیه) ده‌خه‌ینه پوو. که ده‌ریاره‌ی کورد ده‌لێت:
(إلا أن الأكراد في جبال تلك النواحي على عادتهم في إخافة أبناء السبيل وأخذ
الأموال والسرقة، ولا ينهائم عن ذلك زجر ولا يصددهم عنه قتل ولا أسر، وهي
طبيعة للأكراد معلومة وسجية جباههم بها موسومة))^{٦٢}. واته: کوردان له ئهو
شاخانه‌دا وه‌ک نه‌رتی خۆیان، سه‌رقاڵی ترساندن پێتیاران و مال‌بردن و دزی و
تالان، نه‌ به‌ قه‌ده‌غه‌کردن و پێلێگرتن وازده‌هێنن، نه‌ به‌ کوشتن و به‌ندکردن،
به‌لکوو ئهمه‌ سروشتیکی ناشکرای کوردانه و نه‌خشیکه‌ به‌ ناوچاوانیان هه‌.
خۆ بێگومان له‌ ناو کورددا - وه‌ک سه‌رجه‌م گه‌لانی دنیا - هه‌لگری له‌ ئهو
خه‌سه‌له‌ تانه‌ هه‌ن، به‌لام گشتان‌دی به‌ سه‌ر ته‌واوی نه‌ته‌وه‌که‌دا، تاوان و سه‌ته‌میکی
گه‌وره‌یه‌.

ئهمه‌ له‌ کاتیکدا (یاقوتی حه‌موی)، خۆی له‌ سه‌رده‌می سولتان
(عه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی)دا زیاره‌ و به‌ باشیی ناشنای نه‌ریته‌ جوان و په‌سه‌نه‌کانی
کورد بووه‌!

گشت ئهمه‌ له‌ لۆیست و بۆچوانه‌ی سه‌ره‌وه‌، وه‌کو گوتمان، هی زاناپانی
مسولمان بوون. وه‌ ئێمه‌ بۆیه‌ تهنه‌ ئهم بۆچوانه‌مان تۆمارکرد؛ چونکه‌ کاری
ئێمه‌ له‌ بازنه‌ی شه‌ریعت و ئیسلامدا ده‌سپێته‌وه‌. وه‌گه‌رنا بێگومان دید و
تێپروانی نامسولمانه‌کان زۆر له‌ هی مسولمانه‌کان نه‌رێتی تر و توندتره‌. له‌
ئهمباریه‌وه‌ تهنه‌ ئهم گوته‌یه‌ی (هه‌لای گه‌وره‌) ده‌گوازینه‌وه‌، که له‌

٦٢ - معجم البلدان، ياقوت بن عبد الله الحموي أبو عبد الله: ٣ / ٣٧٦.

تەفسىرەكەيدا دەلئىت: ((لە ۋەقتى ئىستىلاي ئىنگلىز، حاكىمى سىياسىي كۆپە
 "پەندىل" ناۋ، تەماشاي ئىمەي ئەكرد، لە قىيام ۋە قوعود ۋە ئاداب ۋە خواردن ۋە
 لىياسى ئادەمىيانە تەعەجۇبى ئەكرد، ئەپوت: لە مەكتەپ ئىمەيان دەرس ئەدا،
 كورد قەۋمىكەن ۋە حىشى، ئادەم خۇر، ۋەك گورگى ھار))^{۶۲}.
 ۋەك دەبىنەن، ئىنگلىزەكانىش ھەر لە منداللىيەۋە نەۋەكانىيان بە پىق ۋە قىنى
 كوردەۋە گۆش كوردەۋە، لە برى نەۋەي ۋەنەكانى يەكسانى ۋە پىز ۋە مانى مرقۇ ۋە
 مانى گەلانى جىياۋازيان فېر بىكەن، بەۋچەشە تىۋى پىقان لە دلىاندا بەرامبەر بە
 كورد چاندەۋە.

۶۲ - تەلىسىرى كوردى لە كەلامى خوداۋەندى: ۳۱۲ / ۲.

چوارەم / کورد لە دیدگای بەشیک لە تورکەکانەوە:

(ئیسماعیل حەقی ئیستانبولی) کە خاوەنی تەفسیری (روح البیان)ە و تورکە. لە بارەى کوردەوه دەلێت: ((«قال ابن عمر رضي الله عنهما: إن الذي أشار بإحراقه رجل من أعراب العجم يعني من الأكراد». ولعمري أنهم لفي فسادهم وجفائهم وغلوهم في تعذيب الناس بعد يقدمون ولا ينفكون عن ذلك ما ترى للإسلام الذي هو دين إبراهيم الخليل عليهم أثراً في خلق ولا عمل خلقهم نهب أموال المسلمين وعلمهم ظلم وسرقة وقتل وقطع الطريق والله ما هؤلاء بأهل العلة الغراء لا كثر الله في الناس مثل هؤلاء إياك والمصاحبة بأصلحهم والمرور ببلادهم))^{٦١}. واتە: ئەو كەسەى پێشنیازی سووتاندنی هەزرەتى (ئىبراهیم)ى كرد، كوردێك بوو. بە گىانى خۆم، هەتا ئىستاش كوردان لە خراپە و دلپەقى و خەلكسزاداندا بەردەوامن، ئەو دینە پاكەى (ئىبراهیم خەلیل) بۆى هێنان هیچ كارىگەرییەكى لەسەریان نەبوو. پەفتاریان تالانییە و كرداریان سەتم و دزی و كوشتن و جەردەییە. ئەوانە خودا بە زیادیان نەكات، سوێند بە خودا سەر بە دینی پاك نین. وریابە هاوپیەتیى باشتەرییان نەكەیت و بە ولاتیشیاندا گوزەر نەكەیت!

بۆ وەلامى ئەم تۆمەتە، دەچینه خزمەت (مەلای گەورە)، كە لە تەفسیرەكەیدا سەبارەت بە دەنگزى پێشنیازی سووتاندنی هەزرەتى (ئىبراهیم) لەلایەن كوردێكەوه، دەلێت: ((خوا ئینسانی درۆزن بە قوردا بدا، ناوی "لاهیون"، قیلە "هەدیر" بوو. حەقەن ئەو لە ناو كوردەوارى نبیە، با وایى، مەقسەدى چییە؟ زەمى كوردانە بێ مەعنا، ئەو هەموو سەببى ئاتى لە حەقى پێغەمبەرى كرا، هەتا

٦١. تفسیر روح البیان، إسماعیل حقی بن مصطفى الإستانبولی الحنفی الطوتی: ٨ / ٣٠٣.

دائیر به نامووسی معصومانه ی له تهره ف کوردان بوو، یا عهره بان!!
 "حسین" ی سه بتی کی کوشتی؟ نو نه تفاله معصومانه کی هیلاکی کردن؟
 کورد سه ری "حسین" ی بپی؟ کورد "زه که ریا" ی به مینشار شق کرد؟ کورد
 نیشاره ی کرد بقی سه ربړینی "یه حیا" بقی که یفی فاحیشه یی؟ کی نیمامی
 "همزه" ی مه سوله کرد و جه رگی خوارد؟ سه پینه ی کوردان نه زهر به نه قوامی
 دی، ناخوینرته وه))^{۶۰}.

له راستیدا ده بو نه دهب و سلوبی پافه کار و خزمه تکاری قورئانی پیرۆز له
 ئاستیکی برزتر و شیاو تر بایه، نه که به نه م جۆره ی (ئیسماعیل حه قی)!
 له کاتیکدا پافه کاری ناوبراو هاوړی و هاوچه رخی گهره پیتۆل و مه لکه ونه ی
 که موینه ی نه ته وه که مان به دیعولزه مان ماموستا (نورسی) بووه و به چاری خوی
 جیهاد و خزمه ت و خه مخوریبه گانی ماموستا و هاوړی و قوتابییه کورده گانی
 دیتووه.

کاتیک سه رنج له نه م دوو که سایه تییه (سه عیدی کوردی و، ئیسماعیل حه قی
 تورکی) ده ده ی و به راودیان له نیواندا ده که ی، بۆمان ده رده که ویت دلپاکی و
 راستگویی و ویزدانی به شیک له کوردان و تیپوانینی نه وانی تر سه باره ت به کورد
 که لیک دور و جیاوازن.

نه م وتانه ی (ئیسماعیل حه قی) له کاتیکدا به، زۆریک له زانایان پیشه و
 په چه له کی (ئه جوج و مه نوج) ده به نه وه سه ر تورک و، به تیره که له نه وانیان
 داده نیین و، ده شلین: نه و به ربه سته (سه ده ی که (زولقهرنن) بقی گهلانی
 سته مدیده و ژێرده سته بنیاتینا، بقی پاراستنیان بوو له ده ست کهنده لپی و دپنده یی

۶۰. ته فسیری کوردی له کهلامی خودلوه ندی: ۶۰۸/۲.

و خرابیی تورک^{٦٦}. پافه کارى قورئان پیتشه‌وا (قورتوبی) له ئه‌م باره‌وه ده‌فه‌رموویت: ((قال السدي والضحاك: «الترك شرذمة من يأجوج ومأجوج خرجت تغير، فجاء ذو القرنين فضرِب السد فبقیت فی هذا الجانب». قال السدي: «بني السد على إحدى وعشرين قبيلة، وبقیت منهم قبيلة واحدة دون السد فهم الترك» قاله قتادة. قلت: وإذا كان هذا فقد نعت النبي صلى الله عليه وسلم الترك كما نعت يأجوج ومأجوج، فقال عليه الصلاة والسلام: «لا تقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون الترك قوماً وجوههم كالمجان المطرقة يلبسون الشعر ويمشون في الشعر». وفي رواية: «ينتعلون الشعر». خرج مسلم وأبو داود وغيرهما. ولما علم النبي صلى الله عليه وسلم عددهم وكثرتهم وحدة شوكتهم قال عليه الصلاة والسلام: «اتركوا الترك ما تركوكم»^{٦٧}.

میژوونوس (ئین ئه‌سیر) یش جۆره دئنیایه‌که‌مان ده‌کات له ئه‌وه‌ی (یه‌نجوج و مه‌نجوج) تورکن و ئه‌مه‌ش به‌ بۆجیونی دروست داده‌نیت: ((وقد اختلفت الأقوال فيهم، والصحيح أنهم نوع من الترك لهم شوكة وفيهم شر، وهم كثيرون، وكانوا يفسدون فيما يجاورهم من الأرض ويخربون ما قدروا عليه من البلاد ويؤذون من يقرب منهم))^{٦٨}.

به‌لکوه به‌شیک له زانایان (مه‌غۆل و ته‌تار) یش به‌ زاده‌ی تورک داده‌نێن، ده‌چینه خزمه‌ت ته‌فسیره‌که‌ی مامۆستای (موده‌ریس)، که له ئه‌م باسه‌دا ده‌فه‌رموویت: ((ذكر بعض المدققين في البحث عن تأصيلهم أن أصل المغول والتتر

٦٦. مه‌رجه‌نده ئه‌م جۆره خۆیتندنه‌وان به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌های و دنیایی یه‌کلانه‌بووه‌نه‌وه و قابیلی فسه‌ی جیاوازه‌.

٦٧. تفسیر القرطبی: ٥٨ / ١١.

٦٨. الکامل فی التاریخ، ابن الأثیر: ٩٤ / ١.

من رجل واحد يقال له "تُرك" وهو نفس الذي سماه أبو الفداء باسم يأجوج ومأجوج، فيظهر من هذا أن المغول والتتر هم المقصودون بـ(يأجوج مأجوج))^{٦٩}.

هر له بهر ئەم دابړين و سنووربه ندييه تورك ناويزان به (تورك)؛ چونكه كاتيك به هوى دهرې بنده كوه دابړنران له گه له كانى تر و تهر ككران و خزانه په راويز و سنووربه بنده وه. نيتير به نه و ناوه وه ناويزان. هه روهك (مه ناوى) ده لیت: ((وقيل: هم بنو عم يأجوج ومأجوج لما بني السد كانوا غائبين فتركوا لم يدخلوا معهم فسموا الترك))^{٧٠}.

له فهرمووده ی پتغه مبه ریشدا (دروودی خوای له سهر بیت) ئاماژه به په قبی و توندیی و سهر سه ختی تورك كراوه. وهك له ئەم فهرمووده شیرینه دا هاتووه: «اتركوا التُّركَ مَا تَرَكَوْكُمْ»^{٧١}. واته: وان له تورك بهینن و جهنگ و جیهادیان له گه ل مه گه، مه گه ره وان له گه لئان بهنگن.

زانایانی پاته کار له ئەم فهرمووده وه نه وه ده خویننه وه كه تورك نه ته وه په کی سهر سه خت و به زه برن، نیشتمانی شیان سارد و کویتانه، له بهر نه وه پتغه مبه ر پتگری یا وه رانی كرد له پوه به پوه یوونه وه له گه لیان. هه روهك (مه ناوی)^{٧٢} و، (سندی)^{٧٣} و، (مه لا علی قاری)^{٧٤} و، (عه زیمی ئابادی)^{٧٥}، ده فهرموون: ((التُّركُ قُبَّاسُهُمْ شَدِيدٌ وَبِلَادُهُمْ بَارِدَةٌ)).

٦٩. مواهب الرحمن في تفسير القرآن، للشيخ عبد الكريم المدرس: ٢١٠ / ٥.

٧٠. فيض القدير: ١٥٢ / ١.

٧١. رواء أبوداود، برقم: ٤٣٠٤. والبيهقي في الكبرى، برقم: ١٨٣٧٨. والنسائي في الكبرى، برقم: ٤٣٨٥.

والطبراني في الكبير، برقم: ٨٨٢.

٧٢. التيسير بشرح الجامع الصغير: ١٤ / ٢.

٧٣. حاشية السندي على النسائي: ٤٤ / ٦.

٧٤. مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح: ٤١٦ / ١٥.

ههروه ما له بهر ئه وهيش كه ئه وان - واته توركه كان- يه كه م گه لن دژ به نه ته وهى عه ره ب ده وه سته وه و ده سته لات و خېر و خړشيبه كانيان لى زه وتده كن. وه كه ئه مه راشكاوانه له فهرموده يه كى پېغه مبه ردا (دروودى خواى له سه ربېت) هاتوه: «اتركوا الترك ما تركوكم فإن أول من يسلب أمتي ملكهم وما حولهم الله بنو قنطوراء»^{۷۶}. واته: واز له شه پى تورك به پېنن هه تا ئه وان نه يه نه جهنگ و به رانه رتان نه وه ستن! چونكه ئه وان يه كه م كه سن زه ويوزار و ختړو پېرتان لى دا گېرده كن.

جا (به نوقه نتورا) كه له فهرموده كه دا هاتوه، مه به ست لى ئه وه كه نيزه كه يه كه چه زه تهى ئىبراهيم سه لامى خوداى له سه ربېت ماره يكد و دواتر نه ته وهى (تورك) و نه ته وهى (چېن) لى لى كه وته وه. ((هي جارية إبراهيم الخليل ولدت له أولادا منهم الترك والصين))^{۷۷}.

بۆ بهرچاوپوونى زياترى ناوه روځ و واتاى فهرموده كهى پېغه مبه ر (دروودى خواى له سه ربېت) ده چېنه خزمهت چه ند وته يه كى زانايان له سه رده مه جياوازه كاندا و له زارى ئه وان وه چه ند نه قلتيك ده ربارهى (تورك) ده خه ينه پوو^{۷۸}: پېشه وا (قورتوبى) كه له سه دهى (شهش)ى كۆچبيدا ژياوه و سالى (۶۷۱ك) وه فاتيكردوه، ده لىت: ((وقد خرج منهم في هذا الوقت أُمم لا يحصيهم إلا الله تعالى، ولا يردهم عن المسلمين إلا الله تعالى، حتى كأنهم يأجوج ومأجوج أو

۷۵. عون المعبود شرح سنن أبي داود: ۲۷۶/۱۱.

۷۶. رواء الطبراني في الكبير، الرقم: ۱۰۳۸۹.

۷۷. مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، الملا على القاري: ۴۱۶/۱۵. فيض القدير: ۱/۵۲.

۷۸. نه لېته كه باس له تورك ده كه ين مه به ستمان به شه خراپ و ناله باره كه به تى، وه گهرنا ئېمه به شتوره پى كى گشتى بېرار ناده ين و بېگومان نه وانيش هه موويان وه كيه كنېن. هه روه كنالين هه موو كورد خه لكانى باش و بژارده ن!

مقدمتهم))^{۷۹}. واته: له ئه ئه کاته دا له نه ته وهی تورک گه لانیئک په یدابوون مه گه ر ته نها
خودا خۆی ئاماریان بکات، مه گه ر هه ر خۆیشی مسوئلمانان له ده ستیان بپاریزیت،
وه ک ئه وهی په ئه جوج و مه ئه جوج بن، یان پێشه نگیی و پێشه کیی ئه وان.

هه روه ها پێشه وا (ئیهن هه جه ر) که له سه ده ی (هه شتم) دا ژیاوه و له سائی
(۸۵۷ک) وه فاتی کردوه، ده لێت: ((قد ظهر مصداق الخبر))^{۸۰}. واته: مه به ست و
ناوه رۆکی فه رموده که ها توه ته دی...

مامۆستای گه ره ی کورد (مه لا عه بدولکه ریمی موده ریس) یش ده فه رموویت:
((ومع ملاحظة ما ذكرناه لم يسلب الأمة الإسلامية مكلها إلا هؤلاء))^{۸۱}. واته: به
سه رنجدان له مێژوو بۆمان ده ره که ویت که سامان و سه روه تی ئوممه ی ئیسلامیی
ته نها ئه وان داگیریان کردوه. هه روه ها ده فه رموویت: ((وقد ذكر المؤرخون أن هذه
الأمة كانت تغير قديما في أزمنة مختلفة على الأمم المجاورة لها فكم أفسدوا وقلبوا
الأمم قلبا قبل زمن النبوة ودمروا العالم تدميرا؟ فهم مفسدون في الأرض بنص
القرآن وشهادة التاريخ))^{۸۲}.

وته ی زانا یان زۆ و زه به نده له سه ر شالۆ و په لامار و زه بر و زه نگي - به شێک
له - تورکه کان بۆ سه ر گه ل و نه ته وه کانی تر، به لام به ئه م چه ند دێره ی شیخی
(مه ناوی) به سنده ده که ی و ده ست له ئه م باسه هه لده گرین، کێش زیاتری ده ویت
له ئه م باره یه وه به گه پانه وه بۆ سه رچاوه کانی ته فسیر و مێژوو زیاتری
چه نکه ده ویت.

۷۹- تفسیر القرطبي: ۵۸ / ۱۱.

۸۰- فیض القدیر: ۱ / ۱۵۳.

۸۱- مواهب الرحمن فی تفسیر القرآن: ۵ / ۲۱۲ - ۲۱۳.

۸۲- مواهب الرحمن فی تفسیر القرآن: ۵ / ۲۱۰ - ۲۱۱.

((قال ابن دحية: خرج سنة سبع عشرة وستمائة جيش منهم وهم التتر عظم منهم الخطب والخطر وعم الضرر وقضى لهم من قتل الأنفس المؤمنة الوطر فقتلوا من رواء النهر وما دونه من جميع بلاد خراسان ومحو آثار ملك بني ساسان وهذا الجيش ممن يكفر بالرحمن ويرى أن الخالق المصور هو النيران وملكهم يعرف بجنكزخان ومن أمثالهم اترك الترك إن أحبوك أكلوك وإن أبغضوك قتلوك وقال ابن حجر: قد ظهر مصداق الخبر وروى أبو يعلى عن معاوية بن خديج قال: «كنت عند معاوية فأتاه كتاب عامله أنه وقع بالترك فهزمهم فغضب، ثم كتب إليه: لا تقاتلهم حتى يأتيك أمري فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن الترك تجلي العرب حتى تلحقها بمنابت الشيع فأنا أكره قتالهم لذلك». وقاتل المسلمون الترك في خلافة بني أمية وكان ما بينهم وبين المسلمين مسدودا إلى أن فتح شيئا فشيئا وكثر السبي منهم وتنافس فيهم الملوك لما فيهم من الشدة والبأس حتى كان أكثر عسكر المعتصم منهم ثم غلب الأتراك على الملك فقتلوا ابنه المتوكل ثم أولاده واحدا بعد واحد إلى أن استولى على الملك الأتراك طائفة بعد طائفة إلى آل سلجوق فخرج عليهم في المائة الخامسة الغز فخربوا البلاد وقتلوا العباد ثم جاءت الطامة الكبرى بالتتار فكان خروج جنكزخان بعد الستمائة فأسعرت بهم الدنيا نارا سيما المشرق حتى لم يبق بلد منه حتى دخله شرهم ثم كان خراب بغداد وقتل المعتصم آخر الخلفاء بأيديهم سنة ست وخمسين وستمائة ثم لم تزل بقاياهم يخربون إلى أن كان آخرهم التمرلنك فطرق الديار الشامية وخرب دمشق حتى صارت خاوية على عروشها ودخل الروم والهند وما بين ذلك وطالت مدته حتى أخذه الله وتفرق بنوه في البلاد وظهر بجميع ذلك مصداق الحديث (طب) وكذا في الأوسط والصغير، عن أبي عبد الرحمن عبد الله بن مسعود، قال الهيثمي: فيه

مروان بن سالم متروك وذكروه في موضع آخر وقال: فيه عثمان بن يحيى الفرقياسي لم أعرفه وبقية رجاله رجال الصحيح انتهى))^{٨٣}.

ماوه ته وه بلّين: ثم جوره جه دل و كيشمه كيشمانه كه شوينه واری خرابیان دواي خزيان جيهيتش توه، به پله ی به كه م نه و كه سانه ليی به پرسن كه جولینه ر و پالنه ری نه و بیرهن، له دنیا دا هاوبه شی تاوانی ده راویشته و كاردانه وه كانیان و دواپژیش ده بیته وه لامگزی لپرسینه وه ی خوايیبن ده ره ق به نه و ه موو تۆمه ت و نا په وایی و نا پاستییانه .

له به رنه وه پتویسته ثم تېگه شتانه پاستبكرینه وه و ببینه مایی نه و سیما شتوینراوه ی كورد ناشكرا بكریت، كه بیانییه كان ویتنايانكردوه .

ثم دید و تپوانینه نه گه ر لایه نیکی په یوه ندیی به ده مارگیری نه ته وه ییه وه هه بیته، نه و لایه كه ی تری په یوه سه ته به بیری په كترسپینه وه و هه ژاری ناستی پۆشن بیری و لاوازی گبانی پیکه وه ژیان و په كتری قبول كردن، كه په كیکه له سیما هه ره دیاره كانی نیسلام.

له هه مان كاتدا به ده حالیییونه له نه و ئایینه پاك و جوانه ی كه هه موو مرقفیک وه ك په ك ته ماشاده كات و جیاوازی چینه یه تی و په گه زا به تی و ده لاده نیته و په گی ده مارگیری ده بریت و هه مووان به بی جیاوازی ده خاته تای ته راژوو په ك.

چونكه ئیمه گه لیکین، نه ته وه و خاكمان به پیز و پیرژه و میژویه کی دیرین و خاوتنمان هه یه. هه ره ك زانا و نه كادیما ی پوسی (ن.یا.مار)، كه توپژه ره له كاروباری كورد و (قهوقان)، وه سفی كورد ده كات به: ((قردیله ی سه ری میژوا؛ چونكه نه وه نده دیار و به رچاره له میژودا))^{٨٤}.

٨٣- فیض القدیر: ١٥٢/١ - ١٥٣.

٨٤- میژوی کوردستان: لازاریف، ن، وه رگیزانی: وشیار عه بدولا سه نگاری: ١٩.

خودای بهرز و بالایش ده‌فهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾. سورة الحجرات، الآية: ۱۳. له هه‌مان سوره‌ندا و له نایه‌ته‌کانی (۱۰ و ۱۱) دا ده‌فهرموویت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللُّغَابِ بِغِسِّ الْإِسْمِ الْفُسُوقُ نَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾.

پینغه‌مبه‌ری پیتشه‌وایش (دروودی خوای له‌سهریبت) له وتاری مال‌اواییدا هه‌رمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ، أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَىٰ عَجَبِيٍّ، وَلَا لِعَجَبِيٍّ عَلَىٰ عَرَبِيٍّ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَىٰ أَحْمَرَ، وَلَا أَحْمَرَ عَلَىٰ أَسْوَدَ، إِلَّا بِالْقُوَىٰ»^{۸۰}. واته: هیچ گه‌وره‌یه‌ک بق‌عه‌ره‌ب به‌سهر عه‌جه‌م و عه‌جه‌م به‌سهر عه‌ره‌به‌وه نییه، مه‌گه‌ر به‌ته‌قوا، پیزدارترینتان لای خودا ته‌قوادارترینتان.

له‌سهر ئه‌م بنه‌ما و پتوه‌دانگه‌ دادوه‌رییانه‌یه، ده‌بینین (ئه‌بوله‌هه‌ب) له‌گه‌ل‌ئوه‌ی مامی پینغه‌مبه‌ری خودایه و له‌په‌گه‌زی عه‌ره‌به و له‌هۆزی قوره‌پیشه، که‌چی خودای گه‌وره‌ نه‌فره‌تی لیکردوه و وه‌به‌ر خه‌شمی خۆی خستوه. به‌بی‌ئاووردانه‌وه به‌لای پیشه و په‌چه‌له‌ک و نه‌ته‌وه‌یدا. وه‌ک ده‌فهرموویت: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبٍ وَتَبَّ﴾. له‌ئه‌ولاشه‌وه (سه‌لمان)یک‌ی عه‌جه‌می فارسی، که‌هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌ته‌وه‌یی و په‌گه‌زییان له‌نیواندا نییه. پینغه‌مبه‌ری پیتشه‌وا (دروودی خوای له‌سهریبت)، به‌ئه‌ندامیک‌ی خیزانی خۆی هه‌ژماردوه و

۸۰. رواه احمد، برقم: ۲۳۵۳۶. والبيهقي في الشعب، برقم: ۵۱۳۷. والطبراني في الكبير، برقم: ۱۴۷۲۴.

پښتفه رمووه: (سلمان) له نيمه و له ټال و بهيتي نيمه. «سلمان منا اهل البيت»^{۸۶}.

شاعيريش هم تابلقي ي به جواني له دوو بهيتدا پښخستووه، که ده فهرمويت:

لعمرك ما الإنسان إلا بدینه فلا ترك التقوى اتكالا على النسب
لقد رفع الإسلام سلمان فارس وقد وضع الشك النسب أبا لهب^{۸۷}.
هم دهقه شرعبيانه نه وه مان بې به يانده کهن، که هيچ مړونک له نه وي تر باشت
و پږدارتر نيبه، مه گر له خودانا سيدا. هروها دريده خن که شيواندن و
له که دارکردني هيچ نه ته وه و هونک، ته نانهت هيچ مړونکيش دروست نيبه، به لکو
نارهوا و نه گونجاوه.

نه وي خستمانه پوو نه ده مارگيري کوږانه ي، نه بوهتانکردن، نه بپږيزي و
ناوړاندنه، به لکو نيشانداني هندنک بډووني ناراست و سه پږتيانه ي به شيک له
زانايانه به رانبر نيمه ي کورد، که قابيلي هلسه نگاندن و هلويسنه له سر کردنه.
بڼگومان نه مانه نه فرمايشتي خودان، نه هي پښفه مبر، به لکو قسه ي مړون.
زانراوېشه جگه له په يامبر (درودي خوي له سه ريټ)، هيچ که س و بډوونک
پږو و پاريزاو نيبه و له سر نيسلاميش مال نيبه.

په خنه و سه رنجيشمان له سر نه و بډوونه نارهوا يانه ي سه روه، به پشتمه ستن
و له سر بنه ماي هم فرمودانه ي پښفه مبر (درودي خوي له سه ريټ)
خسته به رچاو، که نيلهامبه خشي به رگرييکردنکي دروست و ژيرانه ي له هر
نه ته وه يک، به لام به بې زياده پوهي. وه که ده فهرمويت: «عَنْ فُسَيْلَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ

۸۶ - رواه الحاكم في مستدرکه، برقم: ۶۵۳۹. والطبراني في الكبير، برقم: ۶۰۴۰.

۸۷ - جامع العلوم والحکم، ابن رجب الحنبلي: ۳۴۸.

أَبِي، يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمِنَ الْعَصْبِيَّةُ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ مِنَ الْعَصْبِيَّةِ أَنْ يُعَيِّنَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ»^{٨٨}. واته: باوکی (فوسه یله) له پیتغه مبه ری پرسى:

– ئایا مرۆف هۆزه که ی خۆی خۆشبویت به ده مارگیرى هه ژماره؟

– فه رمووی: نه خێر، به لکۆر ده مارگیرى ئه وه یه مرۆف یارمه تیی ده رییت بۆ هۆزه که ی له سه ر تاوان و سته م.

هه روه ما ده فه رموویت: «خير القوم المدافع عن قومه ما لم يأثم»^{٨٩}. واته: باشترينى ناو هۆز ئه و که سه یه به رگريى له هۆزه که ی خۆی ده کات، به مه رجێک توشى تاوان نه بێت له سه ری.

ديسان ده فه رموویت: «انصر أخاك ظالما أو مظلوما. فقال رجل: يا رسول الله أنصره إذا كان مظلوما، أفرأيت إذا كان ظالما كيف أنصره؟ قال: تحجزه أو تمنعه من الظلم فإن ذلك نصره»^{٩٠}. واته: براكه ت ئه گه ر سته مکار بوو، یارمه تى به ده به ئه وه ی ده ست له سته م هه لېگريت، ئه گه ر سته ملێکراو و مافخوراویش بوو، ئه وا ده ستباریبه بۆ ئه وه ی سته مه که ی له سه ر هه لېگريت و مافه که ی بۆ بگێرپه وه.

باسى دووهم

دید و تێڕوانینی کورد به رانبه ر ئه وانی تر

٨٨. رواه أحمد، برقم: ١٧٤٧٢. والطبراني، برقم: ٩٥٥. والبيهقي في شعبه، برقم: ٧٦٧٥. وابن ماجه، برقم: ٣٩٤٩.

٨٩. أخرجه الطبراني في الكبير، برقم: ٤١٣٠. وأبو نعیم في المعرفة، برقم: ٢٢٢٤.

٩٠. رواه البخاري، الرقم: ٦٥٥٢.

ليزهدا ده بئيت گله بيه كي به جي له خو مان بکين، که ئيمه ي کورد هه ميشه له به رانبهر گه لاني تر دا خو مان به که م و بچوک و پاشکۆ زانيوه. ئه مه ش به کيکه له خاله لاواز و نه ري ئيبه کانمان.

بۆ زياتر چه سپاندني ئه م پاستيبه چه ند نمونه يه ک ده خه ي نه به رچاو:

١- (شيخ نعين ته يمه) - که به په چه له ک کورده -، ده مارگيريه كي سه يري بۆ عه ربه نيشانده دات و ده ئيت: ((فإن الذي عليه أهل السنة والجماعة اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم عبرانيهم وسريانيهم رومهم وفرسهم وغيرهم ... وليس فضل العرب ثم قریش ثم بني هاشم بمجرد كون النبي صلى الله عليه وسلم منهم وإن كان هذا من الفضل، بل هم في أنفسهم أفضل وبذلك ثبت لرسول الله صلى الله عليه وسلم أنه أفضل نفسا ونسبا وإلا لزم الدور.

ولهذا ذكر أبو محمد حرب بن إسماعيل بن خلف الكرمانی صاحب الإمام أحمد في وصفه للسنة التي قال فيها هذا مذهب أئمة العلم وأصحاب الأثر وأهل السنة المعروفين بها المقتدى بهم فيها وأدرکت من أدرکت من علماء أهل العراق والحجاز والشام وغيرهم عليها فمن خالف شيئا من هذه المذاهب أو طعن فيها أو عاب قائلها فهو مبتدع خارج عن الجماعة زائل عن منهج السنة وسبيل الحق وهو مذهب أحمد وإسحاق بن إبراهيم بن مخلد وعبد الله بن الزبير الحميدي وسعيد بن منصور وغيرهم ممن جالسنا وأخذنا عنهم العلم، فكان من قولهم أن الإيمان قول وعمل ونية وساق كلاما طويلا إلى أن قال ونعرف للعرب حقها وفضلها وسابقتها ونحبهم لحديث رسول

الله صلى الله عليه و سلم: «حب العرب إيمان وبغضهم نفاق» ولا نقول بقول
الشعبوية وأراذل الموالى الذين لا يحبون العرب ولا يقرّون بفضلهم فإن قولهم بدعة
وخلاف^{٩١}.

به كورتیی واته: په گه زى عه رب له جگه خوځيان باشتړن، نه مه ش له به رنه وه
نا پټغه مبه ر (دروډى خواى له سه رب ټټ) عه رب به، به لگوو هه ر له بڼه پښه تدا خوځيان
باشترين.

دواتر ده لټت: هه ركه سيكيش تانه له نه م قسه يه بدات و په خنه ي لټبگريت و
پټجه وان ه ي نه مه باوه پى بټت، نه وه بېدعه چييه و له كومه لى مسولمانان و
پټيانى پټغه مبه ر ده رچوه.

دواتر شېخ دريژه به گوته گانې دده دات و ده لټت: ((وذهبت فرقة من الناس إلى
أن لا فضل لجنس العرب على جنس العجم وهؤلاء يسمون الشعبوية لانتصارهم
للشعوب التي هي مغايرة للقبائل كما قيل القبائل للعرب والشعوب للعجم، ومن
الناس من قد يفضل بعض أنواع العجم على العرب، والغالب أن مثل هذا الكلام لا
يصدر إلا عن نوع نفاق إما في الاعتقاد وإما في العمل المنبعث عن هوى النفس مع
شبهات اقتضت ذلك ولهذا جاء في الحديث «حب العرب إيمان وبغضهم نفاق» مع أن
الكلام في هذه المسائل لا يكاد يخلو عن هوى للنفس ونصيب للشيطان من
الطرفين وهذا محرم في جميع المسائل^{٩٢}.

ليږه دا شېخ خه سلته ى دووړوويى و ناره زووپه رستى دده داته پال نه و كه سانه ي
عه جه م له عه رب به باشتر ده زانن.

٩١ - اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم، للشيخ بن تيمية الحراني: ١٤٧.

٩٢ - المصدر السابق: ١٤٨.

٢- كه زانای كورد و پیتۆلی سه رده م، مامۆستا (نورسی)، له چەند جێگه یه كدا له گه وره یی تورك ده دۆیت و فه زلیان ده دات به سه ر گه لانی تر و ته نانه ت كوردیشدا.

وه ك ده ئیت: ((والأترك -كشعب ممتاز في كل العصور- أينما كانوا في أقطار الأرض هم مسلمون))^{٩٢}. واته: توركه كان وه ك گه لیكى نایاب له هه ر چه رخیك و له هه ر كوێیه كدا بن مسوڵمانن.

دووباره ده ئیت: ((والأترك مسلمون في أنحاء العالم كافة، فقوميتهم مزجت بالإسلام لا يمكن فصلهم عنه. فالتركي يعني المسلم. حتى إن غير المسلم منهم لا يكون تركياً. وكذلك العرب فإن قوميتهم مزجت بالإسلام أيضاً))^{٩٣}. به واتای: تورك واته مسوڵمان، نه گه ر نامسوڵمانیكك لیبینن بزانه نه وه تورك نییه .. عه ره به كانیش هه ر ئاوا تیكه لیبوون به ئیسلامه وه ..

دیسان ده ئیت: ((قبل كل شيء أنا مسلم، و ولدت في كردستان. لكنني خدمت الترك، وإن تسعا وتسعين من خدماتي النافعة حصلت للترك، وأمضيت معظم عمري بين الترك، وأخلص إخواني وأصدقهم ظهوراً من الترك، وأستطيع أن أشهد ألفاً من شباب الترك الحقيقيين الشهميين، بأنني خدمت العلة التركية أكثر من ألف من هؤلاء الذين يظهرون أنفسهم محبين لقوميتهم وينعتونني بالكردی))^{٩٤}. واته: من له سه دا نه وه د و نۆی خزمه ته كانم بۆ تورك بووه، زۆربه ی ته مه نم له ناو نه واندا به سه ربه ر دووه، دڵسۆزترین و پاستگۆترین هاوڕێكانیشم له نه وانه ...

٩٢- سيرة ذاتية: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحي: ٣١١.

٩٤- سيرة ذاتية، بديع الزمان سعيد النورسي: ٥٦٥.

٩٥- سيرة ذاتية، بديع الزمان سعيد النورسي: ٣٠٨ - ٣٠٩.

ئەمە لە کاتتیکدا بەشیک لە تورکەکان جاربەر مامۆستایان بە (سەعیدی کوردی) ناوھێناوە، ئەمەش لەبەرئەوە بوو بە ئەو نازناوە کوردییەو ناشرین و بێزاروی بکەن.

لێرەدا شیاو بەراوێک لە نێوان زمان و ئەدەبیاتی مامۆستا (نورسی) کورد و (ئیسماعیل حەقی) تورکدا بکەین، کە جەنابی (نورسی) بە تێگەیشتنێکی پاک و ژیرانە و ئایینیانە دیدی خۆی لە ھەنبەر نەتووی (تورک) خستوووەتەر و دەربارەیان دەفەرموویت: ((وكانوا إخوة حقيقيين للأتراك في الوطن، ورافقهم في سوح الجهاد منذ سالف العصور))^{٩٦}. واتە: کوردەکان بۆ پاستەقینی ئەو تورکەکان بوون لە ئەم نیشتمانەدا و چەندین سەدە ھاوڕێی گۆڕەپانی جیھادیان بوون.

ھەرۆھا دەفەرموویت: ((إنني على علاقة وثيقة جدا بمؤمني هذا الوطن الذين يسمون بالأتراك المرتبطين ارتباطاً قوياً، وبأخوة صادقة أبدية وحقيقية بالامة الإسلامية.. وأكنّ حبا عميقا و ولاء بفخر واعتزاز -باسم الإسلام- لأبناء هذا الوطن الذين رفعوا راية القرآن خفاقة عزيزة في ربوع العالم أجمع زهاء ألف عام))^{٩٧}. واتە: من پەت و پەيوەندییەکی زۆر توندتۆلم لەگەڵ بھوادارانێ ئەم نیشتمانەدا ھەبە کە پێیان دەگووترێت تورک. ئەوان بۆ یەکێ پاستەقینی و پاستگۆ و ھەمیشەیین و خۆشەویستی و دۆستایەتیەکی زۆری شارووم بەرانبەرین ھەبە...

٩٦. المکتوبات: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحی: ٥٤٧.

٩٧. المکتوبات، بديع الزمان سعيد النورسي: ٥٣٤.

٣- (شیخ عەبدولای بێتوشی)، زانا و وێژەوان و شاعیری گەورە کورد، بە ئەدەبیاتیکی ناسک و جوان دەربارەی نیشتمانی پەرەری خۆی دەدوێت و دەلێت^{٩٨}:

أنا كُردِي عن أم وأب غدياني حَبَّ قومي بلبان الأدب
عَلَماني حَبَّ قومي مثلما عَلَماني حَبَّ قوم العرب.

واتە: من کوردم و دایک و باوکیشم کوردن. گەورەیانکردووم بە شیری ئەدەب لەسەر خۆشویستی گەلەکەم. فێریانکردووم هۆزەکەی خۆم خۆشبوێت، وەک چۆن فێریانکردووم هۆزی عەرەبم خۆشبوێت. وەک دیارە، پێزی نەتەوێ عەرەبی هاوتای پێز و خۆشه‌ویستی بۆ نەتەوێکەی خۆی داناوه.

کە لە راستیییدا ئەمە نمونەی ئەدەب و پێژە، کە ئێمەی کورد هەمانە، نەک گائتە و سوکایەتیکردن و خۆفەرزکردن.

٤- هەرێمە گەورەزانایەکی وەک (سەید حەسەن)ی ناسراو بە (مەلا ئەبوبەکر)ی موصەئیف، لە بەرانبەر ئەزیزەت و زیانیگە یاندنی بە شێک لە (جافەکان)، لە کاتی هاوچۆ و گوزەرکردنی بە دەشتی شارەزۆردا، تەواوی کوردانی خستووێتە ناو قەفەسی سێم و بەدناوییهوه. هەتا ئەو ئاستەی بلێت:

لو كان فى الجنة أكراد جارا لتركك الجنة واخترت نارا^{٩٩}.

٩٨- نێسلام و کوردەوارى: محەممەد ئەمىن عەبدولحەكىم، گۆڤارى پەيامى زاناىان، ژمارە: ٧، زستانى ٢٠٠٤، ٤٨: ٧.

٩٩- بېوان/ پێژگارى ژيان يادداشت و بېره‌وه‌ريه‌كانى مامۇستا مەلا عەبدولكەرىمى موده‌ريس: مەلا عەبدولكەرىمى موده‌ريس، ئامادە‌كردن و لەسەر نووسىنى: پەنوف مەحمودى: ٤٩.

واته: نه‌گەر کوردەکان له به‌هشتدا دراوسێم، ئه‌وا من له به‌هشت هه‌ڵدێم و ده‌چمه‌ دۆزه‌خه‌وه.

۵- شاعیری گه‌وره‌ی گه‌له‌که‌مان (شیخ پهلای تاله‌بانی) که هه‌ر کوردێکی دیبیت، له هه‌ر پله و ئاستیکدا بووبیت، هه‌جوی کردوه و دابشۆریوه‌ته‌وه. وه‌ک خۆی ده‌لێت (تێفی زمانی موو ده‌کات)، به‌لام که باسی عه‌ره‌ب ده‌کات به ئه‌م چه‌شنه ده‌دوێت:

(عه‌ره‌ب) ئینگاری فه‌زلی ئیوه‌ ناکه‌م ئه‌فه‌زله‌ن ئه‌مما

(سه‌لاحه‌دین) که دنیای گرت له زومره‌ی کوردی بابان بوو.

وه‌ک ده‌بینین ئه‌فه‌زله‌یه‌تی به‌خشیوه‌ته عه‌ره‌ب و له بری هه‌جوو - که له تایبه‌تمه‌ندیی شیعره‌کانیه‌تی-، به ئه‌فه‌زله‌ی داناوون.

وه‌ک ده‌بینین ته‌واوی کوردی خستوه‌ته ئاو بازنه‌ی تۆمه‌تی به‌دخویی و سه‌تمه‌کارییه‌وه، که ئه‌م گه‌شتاندنه ته‌واو نا‌په‌وا و نا‌ته‌واوه. به تایبه‌ت بۆ ناوبراو که خۆی کوردێکی په‌سه‌نه و هه‌ر هه‌یج نه‌بیت زانیویه‌تی له ئاو نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیدا هه‌زاران که‌له‌پیاوی وه‌ک خۆی بوونی هه‌بووه و هه‌یه. ئیتر نازانم به چ هه‌قی‌ک هه‌مووانی به‌دناوکردوه!

ئه‌مانه‌ی سه‌ره‌وه مشتیک بوون له نمونه‌ی ئه‌و خۆبه‌که‌م و بچوکه‌گرتنه‌ی زانا و که‌سایه‌تییه کوردیه‌کان و فه‌زله‌دانی غه‌یره به‌سه‌ر خۆماندا، که ئه‌و تێپوانیه نادروسته به‌داخه‌وه هه‌تا هه‌نوکه‌ش له ئاوماندا هه‌یه و کوردەکان زۆر جار خۆیان به که‌سایه‌تییه‌کی تێکشوار و نا‌ته‌واو بۆ به‌رانبه‌ر وێنا ده‌که‌ن و ته‌نانه‌ت هه‌تا ئاستی خۆ توانده‌وه.

ئومىدەوارم چىدى بە ئەم چەشنە بىر نەكەينەوۋە ھىچ كات و لە بەرانبەر ھىچ نەتوۋەيكدا خۇمان بە بچوك نەزانىن. ھەرەك چۆن نابىت خۇمان پى بزاردە و نمونەى و سەردەستە و تايبەتەى بىت.

ئىمە ئەگەر سەرنجى گەلانى تر بدەين پۆخى خۇبەگەرەزانىن و دەمارگىرى و شانازىيان بە پەگەزى خۇيانەوۋە، ھەتا ئاستىكى مەترسىدار بەزاندوۋە. ئەو ھەتا گەرەزانە و موفەسپرىكى ۋەك (زەمەخشەرى) شانازىي بە ئەوۋە دەكات كە خودا ھەستىكى ۋاى پىداۋە لەسەر دەمارگىرى بۆ عەرەب توپە دەبىت. ۋەك خۇى دەلەت:

((اللَّهُ أَحْمَدُ عَلَى أَنْ جَعَلَنِي مِنْ عُلَمَاءِ الْعَرَبِيَّةِ وَجَبَلَنِي عَلَى الْغَضَبِ لِلْعَرَبِ وَالْعَصْبِيَّةِ وَأَبَى لِي أَنْ أَنْفِرَ عَنْ صَمِيمِ أَنْصَارِهِمْ وَأَمْتَارَ وَأَنْضَوِي إِلَى لَفِيفِ الشُّعْبِيَّةِ وَأَنْحَانِ))^{۱۰۰}.

ئەمانە مشتەك بوون لە خەرمانى ئەو بۆچوۋە نازانستىي و ناتەبايىانەى كە خەلگانىك دژ بە كورد، جا بە نەزانىي بىت، يان بە مەبەست بۆيان داتاشيوۋە و چوارچىۋە و ناسنامەى ساختەيان بۆ دانائە، كە بە راستىي سەتمىكى گەرەيان كوردوۋە و ناحەقىيان تۆماركردوۋە؛ چونكە نەدەبوۋە ھا ھەلەيەكيان بەسەردا تىبەپەيت.

جگە لە ئەمانەش، ھەولەي زۆر دراۋە و ئىستاش ھەر بەردەوامە، بۆ جياكردنەوۋە و دارپىنى سەرۋەرىي و جوانىيەكانى كورد. بۆ نمونە زانائ بەناوبانگ (ئىين جەوزى)، كە خاۋەنى چەندىن كەتتە، لە بەناوبانگترىن كەتتەكانىشى (المنتظم في تاريخ الملوك)، كە يازدە بەرگە، مېژوۋى مارەكانى پىشوروى تۆماركردوۋە ھەتا دەگاتە

۱- المفصل في صناعة الإعراب، أبو القاسم محمود بن عمر الخوارزمي الزمخشري: ۱ / ۱۷. (قرص المكتبة الشاملة).

سالی (٥٧٤هـ)، نه له نزیک و نه له دووره وه ئاماژه ی بۆ (هه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی) نه‌کردوه. کاتیکیش باسی مردنی (نوره‌دین مه‌حمود) ده‌کات، ته‌نها ناوی ده‌هینیت، به‌بێ ئه‌وه‌ی ماف پێژ لێنانی پێیدات، کاتیکی باسی ده‌نگوباسی ناردنی هه‌یزیک بۆ (میسر) ده‌کات، ئه‌وه‌نده‌ی گوته‌وه: (سه‌ریازی نارد و ولاتیگری میصری کرد)، ناوی (شیرک) و (هه‌لاحه‌دین) ی نه‌هه‌ناوه و پشتگوییخستوه. ئه‌مه‌ له‌ کاتیکیدا (ئێبێن جه‌وزی) باسی چه‌ندین هه‌والی بچوک و که‌مبایه‌خی له‌ ئه‌و کتێبه‌دا کردوه. وه‌ک ده‌لێت: ((ئافره‌تێکی درواسته‌مان سی‌ مندال، کوپێک و دوو کچی به‌ یه‌ک سک هه‌تا)). یان ده‌لێت: ((هه‌والێک له‌ ئه‌ویه‌ری به‌غداوه‌ هات، که‌ که‌له‌شیرێک هه‌لکه‌ی کردوه))^{١١}. ده‌بینین که‌ چۆن له‌ بایه‌خ و گرنگی (هه‌لاحه‌دین) و داروده‌سته‌ کورده‌ تێکۆشه‌ره‌کانی که‌مکردوه‌ته‌وه‌ و له‌ به‌رانبه‌ردا هه‌والی بچوک و ته‌نانه‌ت ناواقیعی و دوور له‌ لۆژیکی بلۆککردوه‌ته‌وه‌.

یان مێژوونووسیکی ناوداری وه‌ک (ئێبێن ئه‌سیر) که‌ -کورده‌ و- هاوچه‌رخ و شایه‌ت‌حالی خه‌بات و تێکۆشانی سولتان (هه‌لاحه‌دین) بووه‌، که‌چی زۆریک له‌ راستیه‌یه‌کانی شێواندوه‌ و قسه‌ی ناراستی ده‌ره‌ق خۆی و سوپاکه‌ی کردوه‌. چاویان به‌ راییه‌ نه‌داوه‌ که‌سانێکی غه‌یری خۆیان له‌ مێژووی ئیسلامیه‌دا سه‌ره‌له‌بات، ئیستا چۆن ده‌بێت سه‌رکرده‌یه‌کی ئاوا ئازا و لیها ته‌وه‌ له‌ ناو کورده‌دا هه‌لبه‌که‌وت^{١٢}.

١٠١ - بروه‌نه‌ / المنتظم فی تاریخ الملوك، لابن الجوزی: ٢٨٣ / ٨. وه‌رگه‌راو له‌ / (هه‌لاحه‌دین) بدوینین، یان

خۆمان به‌ به‌رپرسیار برانین؟ پروفیسۆر موحسین محمه‌د حوسین: ٦٩.

١٠٢ - (هه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی) که‌وره‌تر له‌ په‌خنه‌گرانی، ئاماده‌کردنی: ئارام عه‌ل سه‌عید، گفتوگۆ له‌گه‌ژ

پروفیسۆر موحسین محمه‌د حوسین: ٣٣.

(ئىبن ئەسىر) ھەموو ئەم قسانەى لە پاى ئەو ھەدا کردووە، کە نووسەرێکی دەرباری دەستلالت بوو و نەویستوو ئەو نان و خوانەى لە کەیسبچیت. ھەر لەبەرئەو بە ویستی ئەوان دژ بە نەتەو ھەکەى خۆى و کەسایەتییەکی ھە (ھەلاھەدین) ھاتوو ھەتە دەنگ.

(ئىبن ئەسىر) چۆن دان دەنیت بە موحامەدیتى و قارەمانیتى سەرکردەى کە موئەى ھە (ھەلاھەدین)، کە ھەموو ژيانى خۆى لە پزگاکردنى خاکی ئىسلامیەتدا تەرخانکرد. (ئىبن ئەسىر) خۆى و براکانى و باوکى لە لایەن (ئەتەبەگ) ییەکانى (موسل) ھەو زەویوزار و گوند و شوینی زۆریان لەسەر تەرخانکراو. چۆن دەچیت ئەو ژيانە خۆشە لە خۆى تالەدەکات و پاستییەکانى سەردەمى (ھەلاھەدین) باسەدەکات، کە دەویست ھەموو نەخشەى جیھانى ئىسلامی بەکاتە یە نەخشە و ھەموو ئەو خاكانەى لە لایەن داگیرکەرەئەو دەستی بەسەردا گیرابو، بیگێرتەتەو بۆ ژێر دەستەلاتى موسلمانان. ھەموو ئەمانە وای کردووە بە چاویکی سووک و نزم سەیری (ھەلاھەدین) موحامەد بەکات و نەتوانیت دان بە ژيان و جەنگ و جیھادەکانیدا بنیت، کە ئەو بەردەوام پووبەپووی دوژمنەکانى بوو ھەتەو و داگۆکی لە ئازادکردنى خاکی موسلمانان کردووە.^{۱۰۲}

ھەموو ئەمانەش تەنھا لەبەرئەو ھەو ناوبراو لەژێر سایە و خێر و بیری (ئەتەبەگ) ییەکاندا ژیاو و مێژوونووسى کۆشكى فەرمانرەوا و دەستەلاتداریتى (ئەتەبەگ) ییەکان بوو؛ چونکە لە کاتى برسەپتیی دانیشتوانى (موسل) سامانیکی زۆریان بە ئەم مێژوونووسە بەخشى، ھەو بەخشینی زەویوزار لە دەرووبەرى (موسل). لەبەرئەو دەبایە نرخی ئەو ھەو ھەرگرتوو بیدات. دەستیکرد بە

هیرشه‌کانی دژی (سه‌لاحه‌دین) و به تیکدان و شیواندنی می‌ژوی نیم
سه‌رکرده^{۱۰۴}.

هر له‌به‌رنه‌وه ئه‌وان چۆنیان ویستبایه ئارا می‌ژوی ژیانانی ده‌نوسیه‌وه. به
ناسانی نه‌یده‌توانی واز له‌ نه‌و خوشیی و له‌زه‌ته‌ی لای (نه‌تابه‌گ) بیه‌کان به‌یتیت،
که بۆیان په‌خساندبوو. ئیدی چۆن بچته‌ی لای (سه‌لاحه‌دین) و په‌سنیبات! له
(موصل) دانیشتبوو هه‌رچی قسه‌بوو به (سه‌لاحه‌دین) ده‌گوت، په‌خنه‌ی
لیده‌گرت و ده‌یگوت نه‌ده‌بوو (سه‌لاحه‌دین) وا بکات، به‌لکوو ده‌بوو ئاوی
بکرايه. ده‌یگوت: (سه‌لاحه‌دین) مالی هه‌تیوو ده‌خوات. ئه‌مانه‌ی له‌ کتیبی
(الباهر فی التاریخ الاتابکی) دا باسکردوه^{۱۰۵}.

عه‌ره‌به‌کانی سه‌رده‌می (سه‌لاحه‌دین) هینده ده‌مارگیربوون، ته‌نانه‌ت نازناوی
(ناصره‌دین) یشیان پێ پها نه‌ده‌بینی. ئه‌وه‌تا خه‌لیفه‌ نوییه‌که‌ی ئه‌و کاتی
(عه‌باسی) یه‌کان (ناصره‌دین بیللا)، هات و موخاسه‌به‌ی (سه‌لاحه‌دین) ی کرد تو
به‌ چ خه‌فتک ناوی خۆت ناوه (ناصر)؟

به‌ هه‌رجێک (سه‌لاحه‌دین) ئه‌م نازناوه‌ی له‌ لایه‌ن (عاضید) ی خه‌لیفه‌ی
(فاتیمی) یه‌کانه‌وه وه‌رگرتبوو، که ئه‌و مه‌لیک (ناصر) هیشتا هه‌ر نه‌هاتبووه سه‌ر
ده‌سته‌لات، به‌لام بیانویان به‌ (سه‌لاحه‌دین) ده‌گرت. دوا‌یی گوتی: باشه ئه‌گه‌ر
کیشه له‌ سه‌ر ناوه ئه‌وه من نازناوی (ناصر سه‌لاحه‌دین) لاده‌بم، به‌لام ئێوه به
ئه‌م شیوه‌یه هه‌لسوکه‌وت نه‌که‌ن^{۱۰۶}.

۱۰۱ - (سه‌لاحه‌دین) بدوین، یان خۆمان به‌ به‌رپرسیار بزانی: ۱۲۱ - ۱۲۲.

۱۰۵ - بڕوانه / (سه‌لاحه‌دین) ئه‌یوبی گه‌وره‌تر له‌ په‌خنه‌گرانی: ۶۳.

۱۰۶ - هه‌مان سه‌رچاوه: ۵۷.

(عهباسی) یه کان پټیان ناخوشبوو (ميصر) پټشتر له ژيړ دهسته لاتى عهره بى (فاتيمى) دا بووه و نىستاش كه وتووه ته ده سى كه سىكى وا، كه ئه وان چاره يان ناوټ. (ثال عهباس) له كوئ و (ئىويى) يه كان له كوئ؟ ئه وان له سر بڼه مای ته شريفات كار يانده كرد^{۱۰۷}.

(معين بسيسون) كه شاعيرىكى (فه له ستينى) ه، ده باره ي ئه م ده مارگيرى و په گه زبه رستىيه ي عهره ب، ده لټت:

صلاح الدين صار عربيا حين انتصر فلو كان هزم لصار جاسوسا كريا^{۱۰۸}.
واته: (هه لاهه دين) مادام سه ركه وتووه عهره به، خو ئه گه ر هاتبا و سه رنه كه وتبايه، ئه وا جاسوس و ناپاكىكى كورد ده بوو.

ئهمه ديگا و تيوانينى به شىك له عهره به كان بوو. ماوه ته وه بلټين جىگه ي داخه هه تا هه نوكهش له ناوماندا خه لكانيك پيژ و شكوى عهره ب ده دهن به سه ر خوماندا و به باشترين و چاكترين نه ته وه يان له قه له م ده دهن. به بيانوى دابه زينى سروش و نيگاي ئاسمانى له ناو ئه واندا و به زمانى ئه وان، كه ئهمه پتوه ريكى نازانستى و ناواقعييه؛ چونكه هه نارندى په يام و په يام بهر (درودى خوى له سه ربټت) به زمانى عهره بى و بى ناو دورگه ي عهره بى، به لگه ي چاكى و پاكيان نيبه.

خو ئه گه ر شانازى به ئه وه وه بكرټ دورگه ي عهره بى شوټنى دابه زينى نيگايه، له هه مان كاتدا به لگه شه له سه ر ئه وه ي گه لټكى هه تا ئاستيك دواكه وتوو و به دخوو و ناله باربوون. وه كه له م فه رمايشته ي (ميقداد) دا خراوه ته پوو: «وَاللّٰهُ لَقَدْ خَضَرَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَفْوَامٌ اَكْبَهُمُ اللّٰهُ عَلَىٰ مَنَآخِرِهِمْ فِي جَهَنَّمَ لَمْ يُجِيبُوهُ

۱۰۷- بېوانه / (هه لاهه دينى ئىويى) گه وړه تر له په خنه گرانى: ۵۹.

۱۰۸- (هه لاهه دين) بدوټين، يان خومان به بهر پرسيار بزانين، پرؤفيسور محسين محمده حوسين: ۱۱۶.

(هه لاهه دينى ئىويى) گه وړه تر له په خنه گرانى: ۹۰ - ۹۱.

وَلَمْ يُصَدِّقُوهُ أَوْلَا تَحْمَدُونَ اللَّهَ إِذْ أَخْرَجَكُمْ لَا تَعْرِفُونَ إِلَّا رَيْكُم مَّصْدُقِينَ لِمَا جَاءَ بِهِ نَبِيِّكُمْ قَدْ كَفَيْتُمْ الْبَلَاءَ بِغَيْرِكُمْ، وَاللَّهُ لَقَدْ بَعَثَ اللَّهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَشَدِّ حَالٍ بَعَثَ عَلَيْهَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فِي فِتْنَةٍ وَجَاهِلِيَّةٍ مَا يَبُودُ أَنْ دِينًا أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ فَجَاءَ بِفَرَقَانِ فَرَّقَ بِهِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَفَرَّقَ بَيْنَ الْوَالِدِ وَوَلَدِهِ حَتَّى إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيَرَى وَالِدَهُ وَوَلَدَهُ أَوْ أَخَاهُ كَافِرًا وَقَدْ فَتَحَ اللَّهُ قُلُوبَ قَلْبِهِ لِلْإِيمَانِ يَعْلَمُ أَنَّهُ إِنْ هَلَكَ دَخَلَ النَّارَ فَلَا تَقْرُ عَيْنُهُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ حَبِيبَهُ فِي النَّارِ وَأَنَّهَا لِلَّهِ قَالَتْ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾^{١٠٩}.

واته: (ميقدادی کوپی نه سوه - خودا لیتی رازی بیت) فهرموویه تی: سویند به خودا، خودا پیغه مبه ری له ناو گه لیکدا هه نارد، وه لایمان نه ده دایه وه. بپوایان پی نه ده هیتنا. سویند بیت، خودا پیغه مبه ری بز گه لیک هه نارد، له چاو گه ل و هوزی پیغه مبه رانی تردا خرابترین بوون. گه لیک که بته رستی یان پی چاکتر بوو له تاکه رستی.

هه روه ها گه وره زانا، (قه تاده ی سه دوسی) ده فهرموویت: «قال قتادة بن دَعَامَةَ السُّدُوسِي، رحمه الله، في قوله تعالى: ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ قال: كان هذا الحي من العرب أذل الناس ذُلاً وأشقاءه عَيْشاً، وأجوعه بطوناً، وأعره جلوداً، وأبينه ضللاً مكعومين على رأس حجر، بين الأسدين فارس والروم، ولا والله ما في بلادهم يومئذ من شيء يحسدون عليه، من عاش منهم عاش شقيّاً، ومن مات منهم رُدِّي في النار، يؤكلون ولا يأكلون، والله ما نعلم قَبِيلًا من حاضر أهل الأرض يومئذ كانوا أشدّ منزلاً منهم، حتى جاء الله بالإسلام فمكن به في البلاد، ووسع به في الرزق، وجعلهم به ملوكاً على رقاب الناس. وبالإسلام أعطى الله ما

١٠٩ - رواه أحمد، برقم: ٢٣٨١٠. وابن حبان، برقم: ٦٥٥٢. والطبراني في المعجم الكبير، برقم: ٦٠٠. والبخاري في الأدب: ٨٧.

رأيتم، فاشكروا لله نعمه، فإن ريكُم مُنْعَمٌ يحب الشكر، وأهل الشكر في مزيد من الله تعالى^{١١٠}. به كورتیی واته: خه لکی عه ره بی ئەم شاره له هه موو کهس پيسواتر و به دبەختەر بوون، برسیتترین و پوت و پەجالتین بوون. گو مپاترین بوون. به سترابوونه وه له نیوان فارس و پۆمدا. له ولاتیاندا شتیك نه بوو چاری له سه ریبت و ئیره ییان پیتی بریت، کهس له ئەوان خراپتر نه بوو، ژانیان پپ له مهینه تی بوو. مردوویان پۆ دۆزهخ ده چوو، خه لك نانی پیوه ده خواردن، هه تا ئیسلام هات، ئاوه دانیی هیتا بۆیان. پۆزی زۆری بۆ فه راهه مکردن، کردنی به پاشا به سه ره خه لگوه. ئیسلام هه موو ئەوانه ی پیته خشین، که تۆ ده بیینیت.

هه ره سه به رته به عه ره ب، گه وه ژانا و میژوونوسی به ناوبانگ (ئین خه لدون) له (موقه دیمه)^{١١١} کهیدا و له سه ره باسیکی تایبه تدا باس له دواکه وتویی و سته م و کاو لکاری و وه حشیگه ری عه ره ب ده کات و ده لیت: ((أن العرب إذا تغلبوا على أوطان أسرع إليها الخراب، والسبب في ذلك أنهم أمة وحشية باستحکام عوائد التوحش وأسبابه فيهم فصار لهم خلقا وجبلة وكان عندهم ملذوذ لما فيه من الخروج عن ربة الحكم وعدم الانقياد للسياسة وهذه الطبيعة منافية لل عمران ومناقضة له ففایة الاحوال العادیه کلها عندهم الرحلة والتقلب وذلك مناقض للسكون الذي به الع مران ومناف له ... وأیضا فطبیعتهم انتهاب ما فی أيدي الناس، وأن رزقهم فی ظلال رماحهم، وليس عندهم فی أخذ أموال الناس حد ينتهون إليه، بل كلما امتدت أعینهم إلى مال أو متاع أو ماعون انتهبوه. فإذا تم اقتدارهم على ذلك بالتقلب والملك بطلت

١١٠ - تفسیر ابن کثیر: ٤ / ٤٠. تفسیر الطبري: ٧ / ٨٧ - ٨٨. الدر المنثور، للسيوطي: ٤ / ٤٧ - ٤٨. الكشف والبيان، للنيسابوري: ٤ / ٣٤٥ - ٣٤٦. فتح القدير، للشوكاني: ٢ / ٤٣٩. التفسير الوسيط، للطنطاوي: ١٨٠٧.

١١١. مقدمة ابن خلدون: ١٤٩ - ١٥٠.

السياسة في حفظ أموال الناس وخرب العمران. .. فإنهم ليست لهم عناية بالاحكام وزجر الناس عن المفساد ودفاع بعضهم عن بعض، إنما همهم ما يأخذونه من أموال الناس نهباً أو غرامة فإذا توصلوا إلى ذلك وحصلوا عليه أعرضوا عما بعده من تسديد أحوالهم والنظر في مصالحهم وقهر بعضهم عن أغراض المفساد وربما فرضوا العقوبات في الاموال حرصاً على تحصيل الفائدة والجباية والاستكثار منها كما هو شأنهم وذلك ليس بمغن في دفع المفساد وزجر المتعرض لها)). واته: عه رب كه زالده بن به سر شوي نيكدا خيرا ويران و خاپوریده كن. هوكاره كه شي نه ویه نه وان گه ليكي وه حشيشين و ياسای وه حشيبیگه ری په پړه وده كه ن، تالانچیی و داگیركار و چاوله ده ستي خه لکن...

هه روه ها زور شتي تر ده بياره ی حه قیقه ت و سروشتیان ده لیت، جا هه ر كه س ده یه ویت زیاتر بزانیته له نه م باره یه وه با بگه پیتنه وه سر کتیبی ناوبراو.

له سه رووی هه مور نه مانه شه وه، ده گه پیتنه وه خزمه ت گه وره ترین سه رچاوه کانی هه رموده و به گوزار شتي گه وره ترین زانای هه رموده زان پیتشه وا (بوخاری)، كه له صه حیه كه یدا سه ره بابیكي به ناو نیشانی (باب قصه زمزم وجهل العرب) هیناوه و تیدا نه م هه رموده یه ی حه زده تی (نبین عه باس) ی خستوه ته پوو، كه هه رمویه تی: «عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِذَا سَرَّكَ أَنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فَأَقْرَأْ مَا فَوْقَ الثَّلَاثِينَ وَمِائَتٍ فِي سُورَةِ الْأَنْعَامِ: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾»^{۱۱۲}.

لیزه دا وهك دياره (نبین عه باس) - كه له په سه نترین پیشه و په چه له كه كانی عه ره به -، به ناشكرا باس له جه هاله ت و نه فامیی عه رب ده كات و پړنو مایی

۱۱۱. صحيح البخاري، باب قصة زمزم وجهل العرب، الرقم: ۳۳۳۴.

همو لایه کیش دهکات بۆ ئاشنابوون به ئهم جهاله ته بگه پێنه وه سه ر قورئانی پیرۆز. هه ره له بهرئوه پێشه وا (بوخاری) دهسته واژه که ی کردووه ته ناو نیشانی یه کێک له سه رباسه کانی ناو کتێبه فره به هادار و گرنگه که ی.

سیمای دیار و حال و گۆزه ران و ژیری عه رب ئوه بووه، وه ک خۆیان دانیان پێدانوه، که چی جێگه ی داخه زانا گه لیك، عه رب بیان به باشترین و به پزیزترین گه ل نه ژماردووه. بۆ نمونه که سێکی وه ک (شیخ ئیبن ته ییمه) -که به په چه له ک کورده-، ده مارگیرییه کی سه یری بۆ عه رب هه یه و ده لیت: ((فإن الذي عليه أهل السنة والجماعة اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم عبرانيهم وسريانيهم رومهم وفرسهم وغيرهم وأن قريشا أفضل العرب وأن بني هاشم أفضل قريش وأن رسول الله صلى الله عليه وسلم أفضل بني هاشم فهو أفضل الخلق نفسا وأفضلهم نسبا. وليس فضل العرب ثم قريش ثم بني هاشم بمجرد كون النبي صلى الله عليه وسلم منهم وإن كان هذا من الفضل، بل هم في أنفسهم أفضل ويذكر ثبت لرسول الله صلى الله عليه وسلم أنه أفضل نفسا ونسبا وإلا لزم الدور. ولهذا ذكر أبو محمد حرب بن إسماعيل بن خلف الكرمانی صاحب الإمام أحمد في وصفه للسنة التي قال فيها هذا مذهب أئمة العلم وأصحاب الأثر وأهل السنة المعروفين بها المقتدى بهم فيها وأدركت من أدركت من علماء أهل العراق والحجاز والشام وغيرهم عليها فمن خالف شيئا من هذه المذاهب أو طعن فيها أو عاب قائلها فهو مبتدع خارج عن الجماعة زائل عن منهج السنة وسبيل الحق وهو مذهب أحمد وإسحاق بن إبراهيم بن مخلد وعبد الله بن الزبير الحميدي وسعيد بن منصور وغيرهم ممن جالسنا وأخذنا عنهم العلم، فكان من قولهم أن الإيمان قول وعمل ونية وساق كلاما طويلا إلى أن قال ونعرف للعرب حقها وفضلها وسابقتها ونحبهم لحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم حب العرب

إيمان وبغضهم نفاق ولا نقول بقول الشعوبية وأراذل الموالي الذين لا يحبون العرب ولا يقرون بفضلهم فإن قولهم بدعة وخلاف»^{١١٣}.

به كورتیی واته: په گهزی عه‌ره‌ب له جگه خۆیان باشتن، نه‌مه‌ش له‌به‌رته‌وه نا پټغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریټت) عه‌ره‌به، به‌لکوه‌ه‌ر له‌بنه‌په‌تدا خۆیان باشتین. دواتر ده‌لټت: ه‌ره‌که‌سیکیش تانه له‌ئ‌ه‌م قسه‌یه بدات و په‌خنه‌ی لیږگرت و، پټچه‌وانه‌ی ئ‌ه‌مه‌ باوه‌پی بیت، ئ‌وه‌ بیده‌چیه و له‌کومه‌لی مسولمانان و پټبازی پټغه‌مبه‌ر ده‌رچوه.

دواتر شیخ درټزه به‌گوته‌کانی ده‌دات و ده‌لټت: ((وذهبت فرقة من الناس إلى أن لا فضل لجنس العرب على جنس العجم وهؤلاء يسمون الشعوبية لانتصارهم للشعوب التي هي مغايرة للقبائل كما قيل القبائل للعرب والشعوب للعجم، ومن الناس من قد يفضل بعض أنواع العجم على العرب، والغالب أن مثل هذا الكلام لا يصدر إلا عن نوع نفاق إما في الاعتقاد وإما في العمل المنبعث عن هوى النفس مع شبهات اقتضت ذلك ولهذا جاء في الحديث: «حب العرب إيمان وبغضهم نفاق». مع أن الكلام في هذه المسائل لا يكاد يخلو عن هوى للنفس ونصيب للشيطان من الطرفين وهذا محرم في جميع المسائل))^{١١٤}.

لي‌ره‌دا شيخ‌خه‌سه‌له‌تی دوو‌پووی و ئ‌اره‌زو‌په‌رستی ده‌داته پال‌ئ‌ه‌و که‌سانه‌ی جگه‌عه‌ره‌ب له‌عه‌ره‌ب به‌باشتر ده‌زان^{١١٥}. قسه‌کانی شیخ (نبین ته‌میه) ته‌لو‌پور.

١١٣ - اقتضاء الصراط المستقیم: ١٤٧.

١١٤ - المصدر السابق: ١٤٨.

١١٥ - شيخ نبيين ته‌ميميه له شويټنيكي تر و به‌دياريكي‌راويش له (مجموع الفتاوى) دا ديدى خوى وودتر و دروستر ده‌خات‌پور. وه‌ك ده‌لټت: ((لَكِنْ تَفْصِيلُ الْجُمْلَةِ عَلَى الْجُمْلَةِ لَا يَسْتَلْزِمُ أَنْ يَكُونَ كُلُّ فَرْوٍ أَفْضَلَ مِنْ كُلِّ فَرْوٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ غَيْرُ الْعَرَبِ خَيْرًا مِنْ أَكْثَرِ الْعَرَبِ وَبِمِ غَيْرِ قُرَيْشٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ مِنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْ أَكْثَرِ

هه‌رچه‌ند له بنه‌په‌تدا نه‌گونجاوه هیچ گه‌لێك فه‌زلی بدریت به‌سه‌ر گه‌لێکی تردا، به‌لام ئه‌مه‌ ناگاته ئه‌و ناسته‌ی كه‌سه‌یك وا به‌یریكرده‌وه ئیتر دووبووه و شوین ئاره‌زووه‌كانی كه‌وتوووه‌.

ماوه‌ته‌وه‌ بڵێین: ئه‌م جوژه‌ جه‌ده‌ل و كێشه‌مه‌كێشه‌مانه‌ كه‌ شوینه‌واری خراپیان دوا‌ی خۆیان به‌جێهێشتوووه‌، به‌ پله‌ی یه‌كه‌م زانایانی جوڵینه‌ر و پالنه‌ری ئه‌و بیره‌ لێی به‌رپرسن كه‌ ئایینیان وه‌ك پالنه‌ر و كه‌ره‌سته‌ی ئه‌م بابته‌ به‌كاره‌یناوه‌، له‌ دنیا‌دا هاوبه‌شی تاوانی ده‌رهاویشه‌ و كاردانه‌وه‌كانیان و دوا‌پوژیش ده‌بیت وه‌لامگزی لێپرسینه‌وه‌ی خوا‌ییه‌ن ده‌ره‌ق به‌ ئه‌و هه‌موو تۆمه‌ته‌ نا‌په‌وا و نا‌پاستانه‌.

له‌به‌رئه‌وه‌ پێویسته‌ ئه‌م تیگه‌شتنه‌ پاستبکړینه‌وه‌ و بێینه‌مایه‌ی ئه‌و سیما شتوینه‌راوه‌ ئاشکرا‌بکه‌ین، كه‌ بیانییه‌كان و به‌ تایبه‌تی‌ش نه‌ژاده‌پرستانه‌ی عه‌ره‌ب و یه‌نایان‌کړدوووه‌.

ئه‌م دید و تێڕوانینه‌ ئه‌گه‌ر لایه‌نیکی په‌یوه‌ندی به‌ ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌بیه‌وه‌ هه‌بیت، لایه‌که‌ی تری په‌یوه‌سته‌ به‌ بیری یه‌کتر سه‌پنه‌وه‌ و هه‌ژاری ناسته‌ پو‌شن‌گیری و لاوازی گیانی پێکه‌وه‌ژیان و یه‌کتری قبول‌کردن.

له‌ هه‌مان‌کات‌دا به‌دحالیه‌بوونه‌ له‌ ئه‌و ئایینه‌ پاک و جوانه‌ی كه‌ هه‌موو مۆفێك وه‌ك یه‌ك ته‌ماشاده‌كات و جیاوازی چینه‌یه‌تی و په‌ه‌گه‌زایه‌تی و ده‌لاده‌نیت و په‌ه‌گی ده‌مارگیری ده‌بیریت و هه‌مووان ده‌خاته‌ تای ته‌رازویه‌ك و به‌ براهی یه‌ك‌دی‌مان ده‌كات.

قُرَيْشٌ وَفِي غَيْرِ بَنِي هَاشِمٍ مِنْ قُرَيْشٍ وَغَيْرِ قُرَيْشٍ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْ أَكْثَرِ بَنِي هَاشِمٍ...)) مجموع الفتاوى: ٢٩ / ١٩

چونکه نئیمه گه لیکن، نه توه و خاکمان به پیز و پیوزده و چه ندین به لگه ناراسته و ناماژهن به بوون و کیان و ناشتیخوازی و پیروزییمان - وه که به شه کانی داهاتوودا نه مه پوونده کهینه ره - هه ره ها میژویه کی دیرین و خاوتنمان ههیه، هه ره که زانا و نه کادیمای پوسی (ن.یا.مار)، که توپزه ره له کاروباری کورد و (قهوقان)، وه سفی کورد ده کات به: ((قردیله ی سهری میژوودا)) چونکه نه وه نده دیار و بهرچاوه له میژوودا))^{۱۱۶}.

خوای بهرز و بالا دهه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾. سورة الحجرات، الآية: ۱۳. له هه مان سووره تداو، له نایه ته کانی (۱۰ و ۱۱) دا دهه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾.

پیتغه مبهری پیتشه وایش (دروودی خوای له سهریبت) له وتاری ماللا واییدا دهه فرموی: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَىٰ عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَىٰ عَرَبِيٍّ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَىٰ أَحْمَرَ، وَلَا أَحْمَرَ عَلَىٰ أَسْوَدَ، إِلَّا بِالْقُوَىٰ»^{۱۱۷}. واته: هیچ گه وره بیه که بق عه ره ب به سهر عه جه م و عه جه م به سهر عه ره به وه نییه، مه گه ره به ته قوا، پیزدارترینتان لای خودا ته قوادرتینتانه.

له سهر نه م بنه ما و پیتوه دانگه دادره ریپانهیه، ده بینین (نه بوله هه ب) له گه ل نه وه ی مامی پیتغه مبهری خودایه و له په گه زی عه ره به، که چی خوای گه وره

۱۱۶ - میژوی کوردستان: لازریف، ن. وه رگیزانی: وشیار عه بدولا سه نگاوی: ۱۹.

۱۱۷ - رواه احمد، برقم: ۲۳۵۳۶. و البیهقی فی الشعب، برقم: ۵۱۳۷. و الطبرانی فی الکبیر، برقم: ۱۴۷۲۴.

نه‌فره‌تی لی‌کردروه و وه‌به‌رخه‌شمی خۆی خستروه. به‌بی‌ئاوردانه‌وه به‌لای پیشه و په‌چه‌له‌ک و نه‌ته‌وه‌یدا. وه‌ک ده‌فره‌رموویت: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾. له‌ئه‌ولاشه‌وه (سه‌لمان) ټکی عه‌جه‌می فارسی، که هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌ته‌وه‌یی و په‌گه‌زیان له‌نیواندا نییه، پی‌غه‌مبه‌ری پیشه‌وا (دروودی خوای له‌سه‌ربیت)، به‌ئه‌ندامی‌کی خیزانی خۆی هه‌ژماردوه و پټی‌فرمووه: (سه‌لمان) له‌ ئیمه و له‌ ئال و به‌یتی ئیمه‌یه. «سلمان منا أهل البيت»^{۱۱۸}.

شاعیریش ئه‌م تابلۆیه‌ی به‌ جوانیی له‌ دور به‌یتدا پټ‌خستروه، که ده‌فره‌رموویت:

لعمرك ما الإنسان إلا بدینه فلا تترك التقوى اتكالا على النسب

لقد رفع الإسلام سلمان فارس وقد وضع الشرك النسب أباً له^{۱۱۹}.

ئه‌م ده‌قه شه‌رعییه‌نه‌وه‌مان بۆ به‌یانده‌که‌ن، که هیچ مۆفیک له‌ ئه‌وی تر باشت و پ‌ژدارتر نییه، مه‌گه‌ر له‌ خوداناسییدا. هه‌روه‌ها ده‌ریده‌خه‌ن که شتواندن و له‌که‌دارکردنی هیچ نه‌ته‌وه و هۆزیک، ته‌نانه‌ت هیچ مۆفیکیش دروست نییه، به‌لکو ناپه‌وا و نه‌گونج‌اوه.

ئه‌وه‌ی خستنه‌په‌و نه‌ ده‌مارگ‌یری کوێرانه‌یه، نه‌ بوه‌تانکردن، نه‌ ب‌پ‌ژزی و ناو‌زپاندن، به‌لکو نیشان‌دانی هه‌ندیک بۆچوونی ناپاست و سه‌رپ‌تییه‌ی به‌شیک له‌ زانایان به‌رانبه‌ر ئیمه‌ی کورد، که قابیلی هه‌سه‌نگاندن و هه‌لو‌سته له‌سه‌ر کردنه. ب‌ی‌گومان ئه‌مانه‌ نه‌ فره‌مایشتی خودان، نه‌ هی پی‌غه‌مبه‌ر، به‌لکو قسه‌ی مۆفن. زانراویشه‌ جگه‌ له‌ زاتی مه‌زنی خودا و په‌یامبه‌ره‌که‌ی (دروودی خوای له‌سه‌ربیت)، هیچ که‌س و بۆچوونیک پ‌ی‌و‌ز و پار‌یزاو و ب‌په‌له‌ نییه و هه‌ر ئه‌و دوه‌ش سه‌رچاوه‌ی په‌وون و په‌وانی شه‌رعی خودان.

۱۱۸- رواه الحاكم في مستدرکه، برقم: ۶۵۳۹. والطبراني في الكبير، برقم: ۶۰۴۰.

۱۱۹- جامع العلوم والحكم، أبو الفرج عبد الرحمن بن أحمد بن رجب الحنبلي: ۳۴۸.

پهځنه و سهرنجيشمان له سهر شو بڅوونه نارپه وایانه ی سهره وه، به پشتهستن و له سهر بنه مای شم فهرمودانه ی پیغه مېهر (درودی خوای له سهر بیت) خسته به رچاو، که نیلها مېه خشې به رگریکردنیکې دروست و ژیرانه له ههر نه ته وده یه، به لام به بې زیاده پوهی و پیا به لدانی بیښه ما. وه که ده فهرمویت: «عَنْ فَسْئِلَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبِي، يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمِنَ الْعَصْبِيَّةُ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ مِنْ الْعَصْبِيَّةِ أَنْ يُعَيِّنَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ»^{۱۲۰}. واته: باوکی (فوسه یله) له پیغه مېهری پرسې:

– نایا مروؤ هڅه که ی خوی خوشبویت به ده مارگریی هه ژماره؟

– فهرمووی: نه خیر، به لکوو ده مارگریی نه وده یه مروؤ یارمه تییده ر بیت بڅو هڅه که ی له سهر تاوان و سته م.

هه روه ما ده فهرمویت: «خير القوم المدافع عن قومه ما لم يائمه»^{۱۲۱}. واته: باشتړینی ناو هڅو نه و که سه یه به رگریی له هڅه که ی خوی ده کات، به مه رجیک توشی تاوان نه بیت له سهری.

ديسان ده فهرمویت: «انصر أخاك ظالما أو مظلوما. فقال رجل: يا رسول الله أنصره إذا كان مظلوما، أفرأيت إذا كان ظالما كيف أنصره؟ قال: تحجزه أو تمنعه من الظلم فإن ذلك نصره»^{۱۲۲}. واته: براهه ته که رسته مکار بوو، یارمه تیی بده به نه وده ی ده ست له سته م هه لېگریت، نه که رسته ملیکراو و مافخورا ویش

۱۲۰. رواه أحمد، برقم: ۱۷۴۷۲. والطبراني، برقم: ۹۵۵. والبيهقي في شعبه، برقم: ۷۶۷۵. وابن ماجه، برقم: ۳۹۴۹.

۱۲۱. أخرجه الطبراني في الكبير، برقم: ۴۱۳۰. وأبو نعیم في المعرفة، برقم: ۲۲۲۴.

۱۲۲. رواه البخاري، الرقم: ۶۵۵۲.

بوو، نهوا دهستباریبه بۆ نهوهی ستمهکهکی لهسهه لهبگرت و مافهکهی بۆ بگێرتیهوه.

کۆتایی ئهم باسه به ئهم پووداو و وهلامه به پێزانهی خوارهوه دههێتم، که له کۆپی زانایانی عهڕه‌بدا و به ئاماده‌یی که‌له‌زانایانی کورد، هه‌جووی نه‌ته‌وه‌که‌مان کراوه، به‌لام دڵسۆزی و بوێری مه‌رده‌کانمان، وه‌ک هه‌میشه‌ پێگه‌ربوه له‌به‌رده‌م وته‌ نابه‌جی و نا‌ه‌واکانیاندا:

نمونه‌ی یه‌که‌م/ پێشه‌وا (ئالوسی) له‌ زانایانی متعانه‌داره‌وه‌ بۆمان ده‌گێرتیه‌وه
و ده‌فه‌رموویت: ((وما أَلْف ما حكاه لي بعض الثقات، مما حاصله أن أمير المؤمنين في الحديث "الشيخ علي أفندي السويدي" رحمة الله تعالى عليه، قال يوما لحضرة مولانا المجدد المجددي سيدي وسندي "الشيخ خالد النقشبندی" قدس سره، يا مولانا بئس ما يفعله أكثر علماء الأكراد اليوم من الإشتغال بالفلسفة ومجر علوم الدين، كالتفسير والحديث، على عكس ما يفعله علماء العرب. فقال قدس سره: كلا الفريقين طالب بعلمه الدنيا الدنية، وطلبها بقال الله، قال رسوله صلى الله عليه وسلم، أقبح من طلبها بقال أفلاطون، قال أرسطو، فإن الدني إن طُلب طُلب بدنيّ مثله.

نعم، لو كانوا طالبين الآخرة فياحبذا ما يفعله أكثر علماء العرب. فسكت "الشيخ علي أفندي السويدي"، وصار في ذلك المجلس عليه الرحمة، لايعيد ولايبدى. والله تعالى درّ الشيخ قدس سره، ما أغیره ! وما أغوره ! فتأمل))^{١٢٢}. واته: پۆژێکیان^{١٢٣}

١٢٢- غرائب الإغتراب ونزعة الألباب، لأبي ثناء شهاب الدين السيد محمود أفندي الألويسي الحسيني: ٩١.

١٢٤- ماموستا شیخ (موحه‌مدی خاڵ) ئهم پووداوه‌ی له‌ سه‌رگۆزه‌شته‌که‌یدا هه‌تانه‌ و ده‌فه‌رموویت: ئه‌و کۆبه‌ ته‌عزیه‌که‌ی زۆر که‌وره‌ بووه‌، له‌ ته‌عزیکه‌دا شیخ (عه‌ل سويدي) وه‌عز ده‌خوینیت بۆ دانیشتروانی ته‌عزیکه‌، خه‌له‌که‌ هه‌موو په‌یوانتیکردوه‌ و گوێیان بۆ گرتوه‌. کاتێک که‌ (مه‌ولانا) ده‌رده‌که‌وێت، هه‌موو له‌ده‌سته‌ن

پیشه‌وای فهرموده‌زان (شیخ‌علی ئەفەندی سۆیدی)، به شیخ (مەولانا خالیدی نەقشبەندی) گوت: گەر وەرەم شتیکی زۆر ناشرین و ناباوە، کە زۆرێک لە زانا کوردەکان ئەمڕۆ دەستیان لە زانستە ئایینییه‌کان هەلگرتووە و سەریانکردووە تە فەلسەفە و خۆیان پێتۆ سەرقالکردووە! بە پێچەوانەی زانایانی عەرەب، کە سەرقالی زانستە دینییه‌کانن.

شیخ (مەولانا) یش لە وەلامیدا فهرمووی: هەرکام لە ئەو دوو دەستەیه سەرقالی دنیادارین و بە زانستە‌که‌یان شوێنی دنیای بێنرخ‌که‌وتوون، بە‌لام دنیاداریی بە‌ناوی خودا و پێغه‌مبەرە‌وه خراب‌تر و قەبیح‌ترە لە دنیاداریی بە‌ناوی (ئەرستۆ) و (ئەفلاتون) هە! چونکە شتی بێنرخ دە‌بێت بە‌بێ نرخیکی وە‌ک خۆی وە‌دەست‌بخ‌رێت.

جا ئە‌گەر زاناکانی عەرەب راستیان‌ب‌کردایە و مە‌بە‌ستیان خودا و قیامەت‌ بایە، کاریکی چە‌ند جوان و چاک‌ دە‌بوو! لە ئە‌و کاتە‌دا شیخ (علی ئەفەندی) دە‌م‌کوت و بێ‌دە‌نگ بوو، لە کۆ‌پە‌که‌دا خۆی دە‌رنە‌دە‌خست و قسە‌که‌ی دووبارە نە‌کردە‌وه. شیخی (ئالوسی) دە‌رحە‌ق بە ئە‌م هە‌لۆ‌یستە‌ی مەولانا، دە‌فهرموو‌یت: تۆ سە‌رنج‌ بدە چە‌ند بە‌غیرە‌تە و چە‌ند وە‌لام‌یک‌ قوولە!

نمونه‌ی دووهم / مامۆستا (شیخ محە‌مە‌دی خال) دە‌گ‌ێ‌ژ‌ێ‌ته‌وه و دە‌فهرموو‌یت: ((جاریکیان "موفتی زە‌هاری" لای والیی بە‌غداد دادە‌نیش‌یت، سە‌رینێک‌ لە ناوە‌ندی هە‌ردوکیاندا دە‌ب‌یت، لە ئە‌و دە‌مە‌دا کو‌پی "حە‌سە‌ن قولی خانی" والیی لو‌رستان دە‌چ‌یتە لای والیی بە‌غداد بۆ قسە‌کردن لە بابە‌ت سنووری "ئێ‌ران - عێ‌راق" هە‌. وا دە‌ردە‌که‌و‌یت کە والیی بە‌غداد لە قسە‌کانی کو‌پی والیی لو‌رستان

لە‌بە‌ری و پێ‌دە‌که‌نە ئە‌و. ئێ‌تر (شیخ‌علی) ئە‌مە‌ی پێ‌ ناخۆش دە‌ب‌یت، لە‌بە‌رئە‌وه دە‌یه‌و‌یت شیخ (مەولانا خالید) ب‌شک‌ێ‌ن‌یت، ئە‌و قسە‌یه‌ی لە‌پێ‌دە‌دات. ب‌ه‌وه‌! / لە سەر‌گۆ‌ژە‌شته‌کانی ژبان، شیخ محە‌مە‌دی خال: ٣٣.

ثابینهیه وه ده‌چوون. له ناوبریکی کۆتاییدا داوا له مامۆستا کراوه و ته‌به‌ک
پیشکه‌شبات، که چووه‌ته‌سه‌ر سه‌کۆکه و له میکۆفۆنه‌که نزیک‌بووه‌ته‌وه،
ناماژه‌ی به‌وته‌ی چهند زانایه‌کی پیشخۆی کردووه. پاشان هه‌لۆسته‌یه‌کی کورتی
کردووه، زیاتر سه‌ری هه‌ل‌بریه و فهرموویه‌تی: ((به‌نده گویم له وتاره‌کان و نه‌و
نایه‌ته‌ پیرۆزانه‌ش گرت، که خودای گه‌وره دژ به‌ دوژمنانی ئیسلام ناردوویه‌تییه
خواره‌وه، به‌لام زۆرتر به‌ نه‌وه سه‌رسام‌بووم که ناماژه‌تان به‌ نایه‌تیک نه‌کرد، که
دژی میلیله‌تی کورده! له‌ نه‌و کاته‌دا ناماده‌بووان واقیانورما! چونکه‌ شتی وا له
قورئانی پیرۆزدا نییه! پاشان مامۆستا هه‌له‌که‌ی قۆسته‌وه و فهرمووی: بۆچی
سه‌رتان سوپماوه؟ نه‌ی نه‌وه نییه خودای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: "الأکراد اشدّ
کفرا و نفاقا!" هه‌ر که نه‌وه‌ی گوتووه هاتووته‌ خوارێ. له‌ نه‌و کاته‌دا چهندین
زانا له‌ ده‌رووبه‌ری کۆبوونه‌ته‌وه و ستایش و سوپاسیان کردووه به‌رانبه‌ر به‌ نه‌و
هه‌لۆسته‌ بورکانئاسایه‌ی. ئیتر له‌ نه‌و پۆژه‌وه ناوبانگی پتر بووه و له‌سه‌ر
ئاستیکی به‌رز و به‌رین ناوی زۆردره‌ وشاوه‌ته‌وه))^{۱۳۶}.

ماره‌ته‌وه بلّیم و به‌ پتووستیشی ده‌زانم ئه‌م راستیه‌ بدرکینم: که ئیمه
ناتوانین ئه‌م نمونانه‌ی سه‌ره‌وه بکه‌ینه زمانحالی هه‌موو گه‌لانی عه‌ره‌ب و تورک و
فارس و گه‌لانی دیکه‌.

به‌لگه‌و خسته‌ن‌په‌ریان بۆ نه‌وه‌بوو بزانی کاتی که له‌ ناو ئیمه‌ی کوردیشدا
که‌سانیکی شۆفینیی و نه‌ته‌وه‌په‌رست و ده‌مارگیر هه‌ن. ئه‌م جۆره‌ فکرا نه‌مایه‌ی
بیزاری و ده‌ردیسه‌ری و لیکت‌رازان و ئالۆزی و له‌ناوبردنی گیانی بێکه‌وه‌یی و

۱۳۶ - پێشه‌نگی هه‌رده‌م له‌یاد: عوسمان محه‌مه‌د هه‌روامی، لا: ۲۴۹ - ۲۵۰. - توێژینه‌وه‌یه‌که له‌گه‌ژ چهند
بابه‌تیکێ نێدا له‌ دووئۆی کتێبیکدا به‌ ناوی (دیداری مه‌لا عبدالکریمی موده‌ریس/ ۲۰۱۶) به‌پۆه‌به‌رایه‌نی
پۆشنه‌یری و هه‌نری سلیمانیه‌ی، تاییه‌ت به‌ نه‌و دیداره‌ له‌ چاپیداوه‌.

برایه تیه له نتوان گهلانی جیاوازا و نابیت ئیمهش نه زموونی هلهی خه لکانی تر دوپاتبکهینه وه و به هه مان ئاراستهی پیچه واندها بپۆین، به لکوو ده بیت ئه م نمونه واما ن لیبکه ن به خۆد اچوونه وه به کین و له هه لهی کهسانی تر په ندوه ربگرین. نه ک نمونه نه ریه کان زه قبه کهینه وه و کاردانه وه و په رچه کردار (به رته ک) بنوینین.

به لکوو ده بیت هه میسه دلگه وه و سینه ساف و بیکینه بین به رانه به نه وانی تر و هر نه وه شمان لی چاوه پوانده کریت و به نه وه شه وه گه وه و جوانین. که واته بز ئیمه گرنگه نه که وینه ژیر کاریگری ئه و نووسه رانهی سه رباره ت به کورد و کوردستان راستییان به لا پید ابردوه؛ چونکه کورد گه لیکی په سه ن و دیار و به رچاو و کاریگه ره و زمان و په نگ و ده نگ و نیشتیما نی به ویستی خودای بالاده ست ئافزینراوه و هه رچیبه ک و هه رچۆنیک هه ی ن حکمه تی په روه ردگار وای خواستوه، که به دلنیا بییه وه گه وه یی و شانازییمان به ئه و تاییه ته ندیا نه وه به ند. خودای گه وه رش ده ره موویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾. سورة الحجرات، الآية: ۱۳.

وه ک دوا خالی ئه م ته وه ره یش ئه م ده ره شیعییهی (ئه حمه د موختار به گی جاف) ده خه مه به رچاو، که به جوانیی وینا و نماییشی دۆخ و گوزه رانی نه ته وه ی کوردی به ده ست گهلانی تر وه تیدا کردوه و دواتریش دیته سه ر باسی پێشکه وتن و گه شه سه ندنی بزواتی کوردیی و دیسانه وه وینای ده ولت و هیز و قه واره ی کوردیی ده کات. ده لیت:

"دیته گویم ده نگێ به سۆز و شیوه ن و گریان ه وه

نالەى دلەى لە حەسرەت خاکی کوردستانەو
 لانهواز و بێ کەس و مەژلۆمن نێستە قەومی کورد
 گا بە دەستی تورکەکان و گا بە دەستی ئێرانەو
 ئێسى وێجەدان و عەدالەت بێ موسەمەایە و درق
 بۆ سیاسەت ئەم قەسە کەوتۆتە سەر لێوانەو
 راستە گەر ئێسى عەدالەت، بۆچی منداڵانى کورد
 وێڵ و سەرگەردان بسوێننق بەسەر کێوانەو
 حالى کورد نێستا لە بەینى تورک و ئێران و عێراق^{١٢٧}
 بێچووە تەیرە کەوتۆتە داوی منداڵانەو
 ئەم قەرارى عوسبەتە وا خەلکی ئەلێن بۆ کورد ئەبێ
 هەر قەسەى پەوتە و قەسە ناچیتە ناو گێرفانەو
 ئەمێد با وابى بەلام پێژى ئەبێ ئەولادى کورد
 دێنەو مەیدان بە عێلم و سەنەت و عێرفانەو
 نەوجوانانى وەتەن تەوحید ئەکەن ئەم مێللەتە
 هەر لە کرماشان هەتا ورمى و سەنە و بۆکانەو
 پێک ئەخەن وەزعیەتى وان و جەزیرە و باشقەلا
 عەقرە و زاخۆ دەبەستن پێک بە قەد بۆتانەو
 خانەقین و مەندەلی، خاکی لورستان یەک بە یەک

١٢٧- وشەى (عێراق) لە دەقى دیوانەکەدا نەهاتووە، بەلام من لە شوێنێکدا بە ئەو شیوازە دیویم و پێم وایە
 دروست و گونجاو بێت! چونکە چۆن کوردانى باکوور قوربانیی دەستی تورکیا و کوردانى پێژمەلات قوربانیی
 دەستی سیاسەتى ئێران، ئاوهاش کوردانى باشوور قوربانی دەستی پێژمە یەک لە داوی یەکەکانى عێراقن.
 لەبەرئەو زۆر جێگەى خۆیەتى عێراقیش بخریتە پێزى ئێران و تورکیاوە.

وەك وەسا ئەدروون بە بالای مەنتیقەى بابانەوہ
 لەشكرىكى مونتهزەم بۆ سەندنى حەق پىك ئەخەن
 جوان و پازاوە بە تۆپى لاكەلى ئەلمانەوہ
 بەچكە شیرانى عەشایەر بۆ قىرانی دوشمنان
 ھەروەكو پۆستەم ئەكەونە ھاتوچۆر و جەولانەوہ
 پاش قىرانی موددەى دەس پێئەكەن تەعمىرى مولك
 پىگەى ئاسن ئەچیتە شاخسى ھەورامانەوہ
 كۆ و كۆزگشتى ئەبیتە باغ و جادە و قەيسەرى
 بۆ تەماشای دەستە دەستە دین لە ئىنگلستانەوہ^{۱۲۸}.

ھىوادارم قۇناغە سەختەكانمان بېرىيەت و كەوتبىنە قۇناغ و دەستپىكىكى نوپوہ
 و چىدى سەرقالى شتى لاوہكىى نەبىن و ھەنگاوەكانمان بۆ پېشەوہ پىگە
 بگىرتەبەر.

۱۲۸- دىوانى ئەحمەد مرختار جاف، لىكدانەوہ و پېشەكىى: د. عىزەدەين مستەفا پەرسول: ۱۴۵ - ۱۴۶.

به‌شی دووهم
کوردستان و نیشتیمانی کوردان، له ناراسته و ناماژه‌کانی قورئاندا

ئەم بەشە لە چەند باسێک پێکھاتووە، بە ئەم چەشنە ی خوارەو:

باسی یەكەم/ سنوور و جوگرافیای کێوی (جودی).

باسی دووهم/ پیرۆزیی کێوی (جودی) و خاکی کوردستان.

باسی سێهەم/ نەینیی قورئان لە پەییوەندیی نێوان کورد و شاخەکاندا.

باسی یه گهم

سنوور و جوگرافیای کیتی (جودی)

سنووری جوگرافیای کیتی (جودی)، قسه ی زۆری له سه رکراوه، له بهر ئوه منیش به پئویستم زانی لێرده به سه ریدا گوزهر نه کهم، به لکوو پوونکردنه وه ی پئویستی له باره وه بخرمه پوو؛ چونکه نه میش وه کو باقی بابته په یوه سته کان به نه ته وه ی کورد، هێنان و بردنی زۆری پی کراوه. به لام دوا جار ئه وه ی هه قیقه ت و پاستیه پوون ده بیته وه.

سه باره ت به م کتوه، (مه لای گه و ره) ده لێت: ((مه علومه چای "جودی" له ناو کوردانه. حه تا ئه لێن: به قایای له وح و بزمازی سه فینه، له سه رکتوه که ماوه))^{۱۲۹}. وه زۆرێک له پاره کارانی کۆنی قورئانی پیرۆز، کیتی (جودی) یان خستوه ته ناو سنووری ویلایه تی (موصل) ی ئه و کاته وه. وه ک هه ریه که له (قورتوبی)^{۱۳۰} و، (نه یسابوری)^{۱۳۱} و، (به غه وی)^{۱۳۲} و، (شه وکانی)^{۱۳۳} و، ژماره یه کی تر فه رموویانه:

۱۲۹- تفسیر القرطبی: ۴۱ / ۹.

۱۳۰- تفسیر القرطبی: ۴۱ / ۹.

۱۳۱- الکشف والبيان، أبو إسحاق أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبي النيسابوري: ۵ / ۱۷۱.

((الجودي جبل بقرب الموصل)).

بهلام هندیکی تریان ناوینشان و شوینی شاخه که نزیک و پووتر کردوه ته وه.
وهك (نیسماعیل حەقی) ده‌لێت: ((الجودي هو جبل بالجزيرة بقرب الموصل أو بالشام أو بآمد))^{١٣٤}.

(ئه‌بوچه‌یانی ئه‌نده‌لوسی)ش ده‌لێت: ((الجودي: علم لجبل بالموصل، ومن قال بالجزيرة أو بآمد، فلأنهما قریبان من الموصل))^{١٣٥}.

هه‌ریه‌که له (ئه‌بوچه‌فصی دیمه‌شقی)^{١٣٦} و، (خازن)^{١٣٧} و، (ئه‌یساپوری)^{١٣٨} یش
گوته‌ویانه: ((استوت السفينة على جبل بأرض الجزيرة بقرب الموصل يقال له
الجودي)).

کورت‌ه‌واتای ئه‌و بۆچوونانه‌ی سه‌ره‌وه ئه‌وه‌یه: که کێوی (جودی) له نزیک
(موصل)ه. هه‌ندیکیش گوته‌ویانه له (جزیره)، یان له (ئامه‌د)؛ چونکه ئه‌وانیش
له (موصل)ه وه‌ نزیکن.

وهك دياره لیژه‌دا، مه‌به‌ست له (جه‌زیره) که زانا‌یان شاخی (جودی)یان
خستوه‌ته ئاو بازنه‌ی سنووریه‌وه، خاکی باکووری کوردستانه، ئه‌مه‌ش
حه‌قیقه‌تیکه و هه‌موو سه‌رچاوه‌کان سه‌لماندوویانه؛ چونکه له ئه‌و کاته‌دا

١٣٢. معالم التنزيل، محيي السنة أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي: ٤ / ١٧٩.

١٣٣. فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، محمد بن علي الشوكاني: ٢ / ٧٢٣.

١٣٤. تفسير روح البيان، إسماعيل حقي بن مصطفى الإستانبولي الحنفي الخلوئي: ٤ / ٨٣.

١٣٥. تفسير البحر المحيط، محمد بن يوسف الشهير بأبي حيان الأندلسي: ٥ / ٢٢.

١٣٦. اللباب في علوم الكتاب، أبو حفص عمر بن علي ابن عادل الدمشقي الحنبلي: ١٠ / ٤٩٩.

١٣٧. تفسير الخازن المسمى لباب التأويل في معاني، علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي الشهير بالخازن:
٣ / ٢٣٤.

١٣٨. تفسير النيسابوري: ٤ / ٣٠٤.

کوردستان له سێ هه‌ریمی سه‌ره‌کیی پێکهاتبوو: ((هه‌ریمی جه‌زیره، هه‌ریمی
شاره‌زور، هه‌ریمی شاخه‌کان))^{١٣٩}.

هۆکاری ده‌ستنیشانکردنی شاخی (جودی)ش به‌ نزیک (موصل)، بۆ ئه‌م
خالانه‌ی خواره‌وه ده‌گه‌ڕێته‌وه:

١. له‌ ئه‌و سه‌رده‌مه‌دا ویلایه‌تی (موصل) ناوبانگیکی زۆری هه‌بووه و
ناونیشانیکی ناسراو بووه.

٢. سنووری نێوان (جزیره) و (موصل) لێک نزیکبوون.

٣. (موصل) له‌ ئه‌و کاته‌دا سه‌ر به‌ خاکی کوردستان بووه^{١٤٠}؛ چونکه کوردستانی
گه‌وره پێش په‌یماننامه‌ی (سایکس بیکر) یه‌که‌پارچه بووه و سنووری ئیداری
شاره‌کانیشی به‌ پێی کات له‌ سه‌ریه‌که‌بار نه‌بووه. جاری وا هه‌بووه (دیاریه‌که‌)
به‌ره‌و خوار کشاوه و جاری واش هه‌بووه (موصل) به‌ره‌و ژوور کشاوه. له‌به‌رئه‌وه له
هه‌موو حاله‌تێکه‌دا ئه‌وه جێگیربووه که (جودی) وا له‌ نزیک (جه‌زیره) و هه‌تا
نێستاش چیا به‌کی کوردستانییه^{١٤١}.

هه‌روه‌ک زانایانی چینی نوێ و هاوچه‌رخ و ئه‌وانه‌ش که به‌ وێژدان و زانستیکی
باش و دوا‌ی ئاشنابوون و شاره‌زاییان له‌ سنووری کوردستان، نووسیویانه
ناونیشانی کێوه‌که‌یان وردتر و نزیکتر به‌ ده‌سته‌وه‌داوه. وه‌ک (موحیی) ده‌لێت:
(والجزري نسبة إلى جزيرة ابن عمر من بلاد الأكراد وبها كان أجداده ولهم فيها

١٣٩- به‌وانه/ کوردستان، تاریخها، و أرضها، عاصمتها أربيل، وجبلها الجودي، دراسة قرآنية تاريخية تحليلية: د.
حسن خالد مصطفى محمود المفتي، مجلة التجديد، العدد: ١١، ص: ١٢٦.

١٤٠- ينظر/ المصدر السابق: ١٢٥ - ١٢٦.

١٤١- ئیسلام و پاراستنی ناسنامه‌ی نه‌توه‌ییمان: عه‌بدوله‌ حمان سدیق، له‌ سه‌ر ته‌ڤی ئینته‌رنێت بڵاوه‌کراوه‌ته‌وه.

المكانة والجاه))^{١٤٢}.

که پیده‌ی به‌ناوبانگ (ثین به‌توته) یش که سالی (٧٧٩ن) مردووه، ده‌لَیت: ((ثم رحلنا من الموصل ونزلنا قرية تعرف بعين الرصد وهي على نهر عليه جسر مبني وبها خان كبير. ثم رحلنا ونزلنا قرية تعرف بالمویلحة ثم رحلنا منها ونزلنا جزيرة ابن عمر وهي مدينة كبيرة حسنة محيط بها الوادي ولذلك سميت جزيرة وأكثرها خراب ولها سوق حسنة ومسجد عتيق مبني بالحجارة محكم العمل وسورها مبني بالحجارة أيضاً وأهلها فضلاء لهم محبة في الغبراء ويوم نزلنا بها رأينا جبل الجودي المذكور في كتاب الله عز وجل الذي استوت عليه سفينة نوح عليه السلام وهو جبل عال مستطيل))^{١٤٣}. به کورتیی وات: له (موصل) ده پۆیشتین بۆ (جزیره‌ی ثین عومه)، که شارێکی گه‌وره‌ی جوان بوو، بازارێکی چاکی هه‌بوو، مزگه‌وتێکی کۆنی لیبوو، خه‌لکه‌که‌ی پێژداربوون و که‌سانی پێیوار و نامۆیان خۆشده‌یست. له‌ ئه‌و شارهدا شاخی (جودی) مان بینێ که له‌ قورئاندا باسی هاتووه و که‌شتیه‌که‌ی (نوح) ی به‌سه‌ره‌وه نیشته‌وه ته‌وه.

(یاقوتی حه‌مهی) یش ده‌لَیت: ((زوزان - بفتح أوله وثانيه ثم زاي أخرى وآخره نون- كورة حسنة بين جبال أرمينية وبين أخلاط وأذربيجان وديار بكر والموصل وأهلها أرمين وفيها طوائف من الأكراد قال صاحب الفتوح لما فتح "عياض بن غنم" الجزيرة وانتهى إلى قردی وبازبدی أتاه بطريق الزوزان فصالحه عن أرضه على إتاة وذلك في سنة ٩١ للهجرة وقال ابن الأثير: الزوزان ناحية واسعة في شرقي دجلة من جزيرة "ابن عمر" وأول حدوده من نحو يومين من الموصل إلى أول حدود خلاط وينتهي حدها إلى أذربيجان إلى أول عمل سلماص وفيها قلاع كثيرة حصينة

١٤٢. خلاصة الأثر في أعيان القرن الحادي عشر، المحيي: ١/ ٣٦٧.

١٤٣. رحلة ابن بطوطة، ابن بطوطة: ١/ ١١٠.

وكلها للأكراد البشنوية والبختية فمن قلاع البشنوية قلعة برقة وقلعة بشير وللبختية قلعة جردقيل وهي أجل قلعة لهم وهي كرسى ملكهم وآتيل وعلوس وبإزاء الحراء لأصحاب الموصل ألقى وأروخ وباخوخه وبرخو وكنكور ونبروه وخوشب))^{١١٤}.

(يانهى جيهانى گه نجانى ئىسلامى)ش به بى پىچوپه نا دان به راستيدا ده نىن و ده ئىن: ((جودي هو الجبل الذي رست عليه سفينة نوح عليه السلام وموطنه كردستان، وهو يعد مهد البشرية الثاني بعد الطوفان حيث انطلقت البشرية من سفوحه لتعمر شتى بقاع الأرض))^{١١٥}.

له شوپىنىكى ترده ده ئىت: ((تعد كردستان مهد البشرية في الجودي، بعد الطوفان))^{١١٦}.

گه ورده زانای سه رده ميش، (ئىبن عاشور) له تهفسيره به پىزه كيدا ده ئىت: ((وقد اختلف الباحثون في تعيين جبال أراط ، فمنهم من قال: إنه اسم الجودي، وعينوا أنه من جبال بلاد الأكراد في الحد الجنوبي لأرمينيا في سهول ما بين النهرين))^{١١٧}.

به ئوهى پابورد ده رده كه وىت، (جودى) شاخىكه له ناو خاكى كوردستانى باكووردايه و سه ره شارى (جزيرهى ئىبن عومه)ه، كه (جزيرهى بۆتان)يشى پىده گوتريت. هۆكارى ناوانيشى به (جودى) وهك ماموستا (مهلا سه عىدى زىناكۆيى) له تهفسيره كيدا -كه له (جهال بابان)ه وه وه ريگرتوه-، ده ئىت: ((ئو كۆه كه ناوانراوه به جودى له بهرئه وه به گهلى كورد ناويراون به "گۆتى" له

١٤٤- معجم البلدان، ياقوت الحموي: ١٥٨ / ٣.

١٤٥- الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب والأحزاب المعاصرة، الندوة العالمية للشباب الإسلامي: ٣٨ / ٣.

١٤٦- الموسوعة الميسرة في المذاهب والأحزاب المعاصرة: ٣٨ / ١.

١٤٧- التحرير والتنوير، الشيخ محمد الطاهر بن عاشور: ٢٠ : ٢٢٣.

کوندا دانیشتوی دهوری نه و کتوه برون)^{۱۸}.

۱۸- نه فسیری زمانکویی، مه لاسه عیدی زمانکویی: ۷ / ۱۶۰.

باسی دووهم

پیرۆزی کیوی (جودی) و خاکی کوردستان به گشتیی

خودای گه‌وره له قورنانی پیرۆزدا ئاماژه‌ی بۆ شوێنی به‌رچاو و هه‌لکه‌وتووی کوردستان کردووه و وه‌ك خاکیکی پر‌خێر و به‌ره‌که‌تی نه‌پراوه، که شایانی نه‌وه بووه ب‌ب‌یتته شوێنی پر‌گاری‌بوونی پ‌یغه‌مبه‌ر (نوح) و خانه‌واده و شوێنکه‌وته به‌واداره‌کانی. هه‌روه‌ها بوونی به‌ لانکه‌ی دووهمی مر‌وفایه‌تی له‌ د‌وای ت‌وفانی سه‌رده‌می (نوح) ه‌وه (سه‌لامی خودای له‌سه‌ر‌ب‌یت) هه‌تا ک‌وتایی ژ‌یانی مر‌وف له‌سه‌ر ئه‌م زه‌وییه‌، له‌به‌ره‌وه‌ ک‌وردستان له‌ ئه‌و ر‌ۆژه‌وه‌ له‌ پ‌وانگه‌ی ب‌ل‌و‌بوونه‌وه‌ی مر‌وف به‌سه‌ر ئه‌م گ‌ۆی زه‌وییه‌دا، بووه‌ته‌ چه‌ق و سه‌نته‌ری د‌یم‌وگ‌رافی بازنه‌ی ژ‌یانی مر‌وفایه‌تی^{١٩}.

ئ‌ه‌م پ‌یرۆز‌بوونه‌ش ز‌ۆرێك له‌ ناوچه‌ ج‌یاوازه‌کانی ک‌وردستانی گ‌رت‌وه‌ته‌وه‌: یه‌که‌م/ باکووری ک‌وردستان و به‌ د‌یاریی‌ک‌راویش کیوی (جودی) که شوێنی پر‌گاری‌بوونی (نوح) و خانه‌واده و شوێنکه‌وت‌وه‌کانیه‌تی. دووهم/ باشووری ک‌وردستان، له‌ پارێزگای (که‌رکوک) و، پ‌ۆژه‌لات و پ‌ۆژناوای پارێزگای (س‌لیمانی)، به‌ د‌یاریی‌ک‌راویش گ‌وندی (ه‌ۆرین) له‌ ناحیه‌ی (مه‌یدان)ی سه‌ر به‌ قه‌زای (ده‌ربه‌ندیخان)، که (حه‌واری)ه‌کانی پ‌یغه‌مبه‌ر (عیسا -سه‌لامی خودای له‌سه‌ر‌ب‌یت)ی ت‌یدا ژ‌یاوه‌.

له‌ پ‌ۆژناوایشه‌وه‌ گ‌وندی (شوش)ی سه‌ر به‌ قه‌زای (پ‌انیه‌)، که شوێنی له‌دایک‌بوون و ژ‌یانی پ‌یغه‌مبه‌ر (ئ‌یبراهیم)ه‌ (سه‌لامی خودای له‌سه‌ر‌ب‌یت). یه‌که‌م/ ک‌وردستانی باکوور:

١٩- ئ‌یسلام و پاراستنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ییمان: عه‌بدوله‌حمان س‌دیق.

له قورئانی پیرۆزدا به شێك له خاك و نیشتیمانی كوردان باسكراوه، به دیاریبیکراویش کوردستانی باکوور، که له لایه ن خودای گه و ده وه و به پێ و قه ده می هه زه ده تی (نوح) پیرۆزکراوه . وهك له نزا که ی سه ر زاری پێغه مبه ر (نوح) وه، ده فه رموویت: ﴿وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾. سوو ره المؤمنون، الاية: ۲۹.

پێشه وا (قورتوبی) ده فه رموویت: ((ويقال: اكرم الله ثلاثة جبال بثلاثة نفر: الجودي بنوح، وطور سيناء بموسى، وحراء بمحمد صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين))^{۱۵۰}. واته: ده گو تریت خودا سی شاخی به هۆی سی پێغه مبه ره وه پیرۆز و پێزدار کردووه . شاخی (جودی) به هۆی (نوح) وه، (توری سینا) به هۆی (موسا) وه، هه ره ها شاخی (حه را) به هۆی پێغه مبه ره وه. درود و سه لامی خودا له سه ره موویان بێت.

خودای گه وه خۆی داوا له (نوح - سه لامی خودای له سه ره بێت) ده کات که خوازیاری نه وه بێت له شوێنێکی پر به ره که ت و خێر و نیعمه تی هه تا هه تایى دا بیه زینیت، له به ره نه وه ی نه م ویسته، ویستکی خوداییه، نه نجا مه که ی هه روا بوو، دواتر خوای گه وه نزای نه م پێغه مبه ره (ئولولعه زم) هی گیرا کرد و، له خاکی پیرۆزی کوردستاندا و به دیاریبیکراویش له شاخی (جودی) دا گیرساند بیه وه. به نه مه ش کوردستان بوو به لانکه ی دوو ه می مرقا بیه تی و سه رچا وه ی ژانی سه ر پوه ی زه وی. په ره ردگار ده فه رموویت: ﴿وَمِنْ تَحْرِیْمٍ فِي مَوْجِ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ قَالَ سَأُوْىِٕ اِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِيُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَجَعَ وَخَالَ

۱۵۰. تفسیر القرطبی: ۴۲ / ۹.

بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَتُضَيَّ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٨﴾. سورة هود، الآيات: ٤١ - ٤٤.

که واته کوردستان چ وهک نیشتمان و چ وهک نه ته وه، خاوه نی خیر و بهر که ت و فیهی هه میشه ییه. هر وهک خودای گهره ده فهرموویت: ﴿يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ﴾. سورة هود، الآیه: ٤٨. واته: نهی (نوح) وهره خواره وه و له که شتییه که دابهزه بق ده شتایی. بیوهی و سه لامه تی له لایه نئمه وه بق خوت و نه وانهی له که لئن.

نه و پیز و شکویه ش بق نه و خا که پای و خۆبه که مگرته نی کورد و پیکهاته ی خا که که ی ده که پته وه، که وهک خه سه له تیکی جوان و شیرین، زۆربینه ی کورد هه لگرینی. به پینچه وانه ی خه لکی شوینه کانی تره وه، که به هوی کیر و لوتبه رزیانه وه، خودای گهره نه وی و نزمی کردونه ته وه. زانای موفه سیری تابعی (مجاهید) ده فهرموویت: ((أَنَّ اللَّهَ حِينَ غَرَقَ الْأَرْضَ، جَعَلَ الْجِبَالَ تَشْمَخَ، فَتَوَاضَعَ الْجُودِيُّ، فَرَفَعَهُ اللَّهُ عَلَى الْجِبَالِ، وَجَعَلَ قَرَارَ السَّفِينَةِ عَلَيْهِ))^{١٥١}. واته: کاتیک خودای گهره زه وییه نزمه کانی توشی خنکان و نغزوبون کرد، کیره کان لوتبه رزیان نوواند، جگه له کیوی (جودی) که ته وازوعی نوواند، له بهر نه مه خودای گهره پله ی بهر زکرده وه به سه ر کیره کانی ترده و کردی به مه نزلگی که شتییه که ی (نوح - سه لامی خودای له سه ربیت).

١٥١- تفسیر الطبری: ٢٢ / ٥٨٢ - ٥٨٣.

هروه ما پیشهوا (قورتوبی) ده فەرموویت: ((لما تواضع الجودي وخضع عز، ولما ارتفع غيره واستعلى ذل، وهذه سنة الله في خلقه، يرفع من تخضع، ويضع من ترفع))^{١٥٢}.

کۆی (جودی) که بە شیکە لە خاکی کوردستان، تەنانتە هێندە پێرۆ و پێزدارە، یاوه‌ری گه‌وره‌ ڕاڤه‌ کاری قورئان (ئێڤن عەباس) گوتوویه‌تی خودای گه‌وره‌ سویندی پێخواردوه‌. وه‌ک ده‌ فەرموویت: «قوله: ﴿وَالَّذِينَ وَالزَّيْتُونَ﴾ يعني مسجد نوح الذي بني على الجودي، والزيتون: بيت المقدس»^{١٥٣}. واتە: مه‌ به‌ست له‌ ﴿وَالَّذِينَ﴾ مزگه‌وته‌ که‌ی (نوح) پێغه‌مبه‌ره‌ که‌ به‌ سه‌ر شاخی (جودی) وه‌ه‌ بیناکراوه‌.

تەنانتە هەندیک لە زانایان ده‌لێن: (ئاده‌م - سه‌لامی خودای له‌ سه‌ربێت) به‌ شیک له‌ بینای (که‌عبه‌)ی له‌ تاشه‌ به‌رده‌کانی کۆی (جودی) پێکه‌یناوه‌. هه‌روه‌ک گه‌وره‌یانی تابیعین (عه‌تا) و (سه‌عید) و جگه‌ له‌ ئه‌وانیش، ئه‌م بۆچونه‌ پشتر استه‌که‌نه‌ و ده‌ فەرموون: ((فبني البيت من خمسة أجبل: من طور سيناء، و طور زيتون، ولبنان، والجودي))^{١٥٤}.

زیاد له‌ ئه‌مانه‌، تەنانت بۆچوون له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ش هه‌یه‌، که‌ کۆی (جودی) به‌ کێکه‌ له‌ شاخه‌کانی به‌هه‌شت. له‌ ئه‌م باره‌یه‌وه‌ پێشه‌وا (قورتوبی)، ده‌ فەرموویت: ((ويقال: إن الجودي من جبال الجنة، فلهذا استوت عليه))^{١٥٥}.

جگه‌ له‌ شاخی (جودی)، له‌ چه‌ند فەرمووده‌یه‌ که‌دا پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوی له‌ سه‌ربێت) چه‌ند سه‌رچاوه‌یه‌کی ئاری به‌ پێرۆ هه‌ژماردوه‌ و ئه‌وه‌ی

١٥٢. تفسیر القرطبي: ٤٢ / ٩.

١٥٣. تفسیر الطبري: ٥٠٣ / ٢٤.

١٥٤. تاریخ الطبري: ٨١ / ١. تفسیر القرطبي: ١٢١ / ٢. تفسیر ابن کثیر: ٤٢١ / ١. روح البیان: ١٨٤ / ١.

١٥٥. تفسیر القرطبي: ٤٢ / ٩.

درکاندووه، که ناوی (فورات، نیل، سه‌یحان، جه‌یحان) سه‌رچاوه‌کانیان له به‌هه‌شته‌وه‌یه. وه‌ک ده‌فرموویت: «فُجِرَتْ أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ مِنَ الْجَنَّةِ الْفُرَاتُ وَالنَّيْلُ وَسَيحَانُ وَجَيحَان»^{١٥٦}. هه‌روه‌ها له (ته‌وارت)‌یشدا هه‌مان ئه‌م پوو‌بارانه‌ ناویان هاتووه به هه‌مان واتای فرمووده‌که. ئاشکرایشه که سه‌رچاوه‌ی هه‌ریه‌که له پوو‌باری (دیجله) و، (فورات) و (سه‌یحان)، له خاکی کوردستاندایه^{١٥٧}.

که‌واته خاکی کوردستان خاکیکی به‌هه‌شتاسای پی‌ڕۆزه و سه‌رچاوه‌ی ژین و ژیا‌نه‌وه‌ن له هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا و بۆ هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌ک.

هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌شه هه‌ر شتێک، یان هه‌ر شوێنێک خێر و نیعمه‌تی له‌پاده‌به‌ده‌ری لێبێت، ناوی (موباره‌ک)‌ی به‌سه‌ردا‌پراوه. له‌به‌رنه‌وه لێره‌وه (راغیبی ئه‌صفه‌هانی) ده‌لێت: ((ولما كان الخير الإلهي يصدر من حيث لا يحس، وعلى وجه لا يحصى ولا يحصر، قيل لكل ما يشاهد منه زيادة محسوسة هو مبارك، وفيه بركة))^{١٥٨}.

له‌ پدانگه‌ی ئه‌و ئایه‌ت و فرمووده و فرمایشانه‌ی سه‌ره‌وه، ئه‌وه پوونده‌بێته‌وه، که ئه‌و نیعمه‌ت و به‌ره‌که‌ته‌ی خودای گه‌وره به کوردستانی به‌خشیه هه‌میشه‌ی ده‌بێت! چونکه وشه‌ی (البركة) وه‌ک (راغیبی ئه‌صفه‌هانی) ده‌لێت: ((ثبوت الخير الإلهي في الشيء))^{١٥٩}. واته: به‌ره‌که‌ت بریتیه له جێگه‌ی بونی خێرێکی خودایی له ئه‌و شته‌دا. هه‌روه‌ها له تفسیری ئایه‌تی: ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُزْلاً مُبَارَكاً﴾ ده‌لێت: ((أي حيث يوجد الخير الإلهي))^{١٦٠}. واته: خودایه له شوێنێکی وا دامه‌زینه که نیعمه‌تیکی خودایی هه‌میشه‌ی و نه‌پراوه‌ی پێیه‌خشا‌بێت.

١٥٦- رواه أحمد، برقم: ٧٥٤٤. والطبراني في الأوسط، برقم: ٧٦٧٣.

١٥٧- تأريخ الكرد في العهود الإسلامية، د. أحمد محمود الخليل: ٢١.

١٥٨- مفردات الفاظ القرآن: ١ / ٨٤.

١٥٩- مفردات الفاظ القرآن: ١ / ٨٣.

١٦٠- المصدر السابق، ١ / ٨٤.

دوهم / پیرۆزی باشووری کوردستان، ئەم خالەش لە (سی) بڕگەدا

دەخەینە بەردەست؛

١- پارێزگای (کەرکوک) و پارێزگای (سلیمانی)، بە دیاریکراویش گوندی (هۆرین) لە ناحیەی (مەیدان)ی سەر بە قەزای (دەربەندیخان) و قەزای (دوێخووماتو)، کە (هەواری)یەکانی پێغه مەبر (عیسا)یان تێدا ژیاوه (سەلامی خولە ئیله بلوویەتی) گەڕە زانا و هەلکە وتووی کورد، مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەریس)، لە تەفسیرە بە پێزە کەیدا (مواعب الرحمن)، دەربارەی (هەواری)ەکان، کە برۆادارانێ شۆینکە وتووی هەزەتی (عیسا)ن، دەفەر مووێت: ((وحواریو عیسی علیه السلام كانوا اثني عشر رجلا. وقد تفرقوا بعد رفعه عليه السلام في الأطراف، والمشهور أن بعضا منهم جاؤوا إلى ناحية "ميدان" التابعة لقضاء "خانقين" والناحية المشهورة بـ "هورين" المخففة لحواريين، وبعضهم سكنوا في "كركوك" و واحد منهم يسمى بمتى سكن في محلّ يسمى الآن بـ "طوز خور ماتو" التابعة لمحافظة "صلاح الدين"، والمحل فيه "ملع" والإسم مركب من ثلاث كلمات هي: "طوز، حواري، متى". أي: الملح المنسوب للحواري المسمى باسم متى، والله تعالى أعلم))^{١٦١}.

واتە: هەوارییەکانی پێغه مەبر (عیسا - سەلامی خودای لەسەر بێت)، (دوازدە) کەس بوون، لە دواى بەرزکردنەوەی پێغه مەبرە کە یان بۆ ئاسمان، بلأوه یانکرد بە زەویدا و وا بەناویانگە هەندیکیان هاتوونەتە ناحیەی (مەیدان)ی سەر بە قەزای (خانەقین) و ناحیەی (هۆرین)، کە وشەی (هۆرین) لە بنە پەتدا (هەواری) بووه، دواتر بە سەر زمانەوه سوککراوه و بووه بە (هۆرین). هەندیکێ تر لە

١٦١. مواعب الرحمن فی تفسیر القرآن، للشیخ عبدالکرم المدرس: ٢٣١ / ٧.

(حه واری) یه کان نیشته جی (که رکوک) بوون. به کیکیشیان که ناوی (مه تا) بووه له شویتینکا گیرساوه ته وه، که ئیستا پئیده گوتریت (دوز خورماتو)، سه ره پاریزگای (سه لاهه دین) ه. ئه و شوینه (خوئی) لیتبوه، له بهرئه وه ناوه که ش له سی وشه پیکهاتووه: (دوز، خور، ماتو). واته: ئه و (خوپی ه که هی مه تا) یه، (مه تا) یش به کیک بووه له هه واریه کان.

ماموستای (موده پریس)، به زمانی شیرینی کوردیش، له (سه رچاوه ی ئایین) دا ده فهرموویت: ((مه شهوره دئی "هۆرین" له ناحیه ی "میدان" ی تابعی قضای "خانه قین"، به ناوی "حه واریین" ناوبراوه، له زمانی کوردیدا بووه به "هۆرین". هتا له به عزی ئه هلی که شف له عه هدی هه زه ته شیخ المشائخ "عمر ضیاء الدین"^{۱۶۲} قدس سره بیهراوه که له ئه و هه واریینه ی له ئه و مه و قیعه دا به "موکاشفه" بینیه))^{۱۶۳}.

جگه له ئه مه، پاریزگای (که رکوک) خاوه نی پیرۆزیه کی تره، ئه ویش له خوگرتهی جهسته ی پیرۆزی هه رگام له هه زه ته ی (عه زه یی) و (دانیا له)، سه لامی خودایان لیبیت، که گوایه له ئه ویدا په یامبه رتیبیان کردوه و زیاون و هه ر له ئه ویش وه فاتیان کردوه و نێژراون. وه که ده گوتریت مه زاره که ی له ناو قه لاکه دایه و هه تا ئیستاش خه لک به ئه و ناوه وه سه ردانیده که ن^{۱۶۴}.

۲- پاریزگای (دهوک) و به دیارییکراویش گوندی (شوش) ی سه ره به قه زای

۱۶۲- شیخ (عومری زیانه دین)، ناسراو به (شیخ عومری بیاره)، یه کیکه له پیرانی ته رقه ت، هه روه که جه نابی (ماموستای موده پریس) به: (شیخ المشائخ) وه سفیکردوه. له سالی ۱۹۳۹ ی زابینی، له (ته وینه ی ناوچه ی هه ورامان) له دایکبوه و له سالی ۱۹۰۰ له (بیاره) کۆچی دوا بیکردوه.

۱۶۳- سه رچاوه ی ئایین، مه لا عبدالکریمی مدیری: ۱۱۳.

۱۶۴- هه رچه نده ئه م قسه یه ده گوتریت و بایسده کریت، به لام دنیانیم چه سپاوه، بان نا، به نده ش سۆراغم کرد، به لام جگه له قسه ی ده ماردیم، هیچم چنگ نه کهوت.

(ناکری). هه‌روه‌ها پۆژئاوای پارێزگای (سلیمانی)، ئەمیش بە دیاریبکراوی قەزای (پانییە) دەگەڕێتەوە، کە شوێنی لەدایکبوون و ژیاڵی پێغەمبەر (ئێبراهیم -سەلامی خودای لەسەرییەت) بوو.

لە ئەم بارە‌یه‌ش‌ه‌وه دیسان مامۆستای (مودە‌پیس) بە‌هە‌رمووی‌ت: ((وفی رواية ولد في "شرقات"، وأخرى في "شوش" قرية قرب قضاء "عقرة"، من أعمال الموصل، وذلك لأن أهل ذلك العصر كانوا غالباً يصطفون في بعض بقاع الشمال. ومن المشهور أن محل النار التي ألقوه عليه السلام فيها بين قضاء "رانية" وقضاء "قلعة دزة". وقيل: إن محلها بلدة "أورفة" من كردستان تركيا، والله أعلم)).^{١٦٥}

واتە: لە گێڕانه‌وه‌یه‌کی تردا هاتوو‌ه‌ کە (ئێبراهیم) لە گوندی (شوش)ی نزیک (ناکری) لە‌دایک‌بوو؛ چون‌کە خە‌لکی ئە‌وسەر‌ه‌ بە‌ زۆری ه‌وینان بۆ ناوچه‌ شاخ‌اوییە‌کانی باش‌وور دە‌چوون. و‌ایش بە‌ ناوبانگه‌ کە ئە‌و شوێنی ناگه‌ کە‌یان تێدا کردە‌وه‌ و (ئێبراهیم)یان خسته‌ ناوی‌ه‌وه‌ لە‌ نێوان قە‌زای (پانییە) و (قە‌لادزی)‌دا‌یه‌. هه‌ندیک‌یش ده‌لێن لە‌ (ئورفه‌)ی کوردستانی (تورکیا)‌یه‌. خوداش زاناترە‌.

٣- پادشای گه‌وره‌ و به‌هێز و خاوه‌نده‌سته‌لات (زولقە‌رنە‌ین)، کە‌ وا بە‌ ناوبانگه‌ ناوی (ئە‌سکە‌ندری مە‌قدونی)‌ه‌. یه‌کێک بوو لە‌ ئە‌و (چوان) پادشا و فه‌رمانپه‌ر وایانه‌ی حوکمی هه‌موو زه‌ویی کردووه‌ و مسولمان بوو. «عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: لَمْ يَمْلِكِ الْأَرْضَ كُلَّهَا إِلَّا أَرْبَعَةٌ: مُسْلِمَانِ وَكَافِرَانِ، فَأَمَّا الْمُسْلِمَانِ: فَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، وَذُو الْقُرَيْنِ، وَأَمَّا الْكَافِرَانِ فَبُخْتَنُصَّرٌ، وَالَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ»^{١٦٦}.

بۆ‌چوونی ئە‌وه‌ له‌ ئارادایه‌ ناوبراو گلکۆ‌ی پیرۆ‌زی له‌ خاکی شیرین و به‌فه‌‌پی

١٦٥- مواهب الرحمن: ١/ ١٨٧.

١٦٦- رواه ابن أبي شيبة في مصنفه، برقم: ٣٢٥٧٩.

کوردستاندايه و به دیارییکراویش له ناوچهی (شاره‌زوور) و ناحیهی (خورمال).
 مامۆستای (موده‌پیس) له هه‌ردوو ته‌فسیره به پێژه‌که‌یدا، ئهم تێپوانینه‌ی
 خۆستوو ته‌ به‌رده‌ست و ده‌فه‌رموویت: ((والمشهور أنه مات في العراق، قيل في
 قلعة مركز ناحية كولنبر "خورمال")^{١٦٧}.

واته: ((له ئه‌نجامدا ئه‌سکه‌نده‌ر له گه‌رانه‌وه‌یدا له خورمالدا نه‌خۆشکه‌وت و
 مرد). هه‌ندێک زانای میژوو ده‌لێن: هه‌ر له قه‌لاکه‌ی خورمالدا له شاره‌زوور
 نێژراوه))^{١٦٨}.

هه‌روه‌ها زانای ناواری ولاتی شام (سوکه‌ری)، که ده‌توانین وه‌ک گه‌پیده‌یه‌ک
 بیناسین، له کتێبه به پێژه‌که‌یدا (سمیر اللیالی) ده‌لێت: ((وبقضاء "کلنبر"
 خرائب "مدینة شهرزو" كانت قديما مقر حكومة الأكراد. وعلى مقربة منها قبة خربة،
 يقال: إنها من آثار اسکندر الكبير. وبهذا القضاء "قلعة کلنبر" وهي من آثار
 السلطان سليمان بن السلطان سليم))^{١٦٩}.

واته: له قه‌زای گوڵه‌بر (خورمال)دا پاشماوه‌ی (شاری شاره‌زوور) هه‌یه، که له
 پێشدا بکه‌ی حکومه‌تی کوردان بووه. وه له نزیک شاره‌که‌وه گومبه‌تێکی پووخوا
 هه‌یه، ده‌گووتریت: له شوینه‌وار و ده‌ستکردی (ئه‌سنده‌ری گه‌وره‌)یه. هه‌ر له
 قه‌زایه‌دا (قه‌لای گوڵه‌نبه‌ر) هه‌یه، که ئه‌مه‌یان دروستکراوی (سوڵتان سلێمانی
 کوپی سوڵتان سه‌لیم)ه.

بێگومان بوونی که‌سیکی له ئهم چه‌شنه له خاکی کوردستاندا، له ماوه‌ی ژيانیدا،

١٦٧- مواهب الرحمن: ٥ / ٢٠٥.

١٦٨- ته‌فسیری نامی یز قورئانی پێڕۆ: مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس: ٦٨ / ٥.

١٦٩- سمیر اللیالی، محمد امین صولی السکری: ١ / ١٢٢.

یاخود دواى به خاکسپاردنى، جینگى بایه خه؛ چونکه به لگى ئه وه به نه ته وه و نیشتمانى کورد جینگه یه کى نارام و ئه مین بووه بۆى و به لایه وه گونجاوترین و له بارتین شوین بووه بۆ کورسى دهسته لاته کى - به زیندویى -، ههروه ها بۆ پاراستن و پشوو دانی پۆحى - به مردویى -.

به نه وه ی خستمانه پوو، ده رده که ویت که خاکی کوردستان - به هه ر چوار پارچه که یه وه -، شوینیکى پیرۆز و پرخیره و به درێزایی میژووش په ناگه ی پیغه مبه ران و گه ورده هه لکه وتوان بووه. هه بوونی ئه وه هه موو زانایانه ی که پیشه نگه بون له به واری زانست و ئاییندا، به لگه ی ئه وه ن که کاریگه ریی پیغه مبه ران و بانگه وازه که یان به سه ر نه ته وه که مانه وه دیار و به رچاو بووه.

له لایه کى تره وه به ئامانجگرتنى کوردستان له لایه ن ناحه زانمانه و دابه شکردنى به سه ر نه یاره کانماندا به لگه ی زیندوون له سه ر ئاستی مه ترسییان له یه کگرتو بییمان، که زامنى پیشکه وتن و سه روه ریی زیاترمانه.

بیگومان له گه ل ئه وه هه موو خیره و به رده که ته ی که خودای گه وره به خا که که مانى به خشیه، ئه گه ر یه کگرتوو و به کپارچه بین ئه وکات به رچاو تر و به هیز تر ده بین، به لام دیاره دوژمنانى زله یز، په رته وازه یی و دوره په ریز بییمان به پێگر داناوه له به رده م هه موو جو له و چالاکیی و پیشوه چوونه کانمان.

داوام له قاپی یه زدانى مه زنه که خه لک و خاک و دهنگ و پهنگ و سه نگمان یه کبخات و له چوارچێوه ی دهوله تیکى سه ره بخۆ و یه کپارچه دا، شکۆ و هیز و روزه ی زیاترمان پێدات. بۆ به رگرییکردن و پاراستنى دینی پیرۆزى ئیسلام و سه رجه مى مسولمانان و سته مدیده کانی سه ر پووی زه وى.

باسى سینه م

نهنی قورن، له په یوه نډی نیوان کورد و شاخه کاند

له ناو کورده کاند و ته یه وک په نډی پشینان ده گورتته وه که ده لیت: (تاکه دؤستی کورد چیاکان).

میژوی ئه م نه ته وه یه ش ئه وه پشتر استده کاته وه که چیاکان ئه و قه لا سه ختانه بوون که کورده کان له پړوانی ته نگانه و لیتقه و ماندا په نایان بؤ بردووه و هه زاران ساله ئه م نه ته وه ی له تیاچوون و توانوه پاراستووه.

په یوه نډی کورد و چیا به جړیک له میژینه و دیرینه ته نانه ت ئه و ئه فسانه و چیرکانه شی که بؤ مه به سستی دؤزینه وه ی بڼه چه و سره لدانی ئه م په گزه (کورد) هژرونه ته وه خاوه نه کانیان نه یان توانیوه کورد و چیا له خه یال دانیاندا لیک جیا بکه نه وه.^{۱۷۰}

له میژوی کوردا شاخه کان فه زل و چاگه ی زوریان به سر نه ته وه ی کورده وه هه یه و له زوریک له پړاگاره سه خت و دژواره کاند تاکه پشت و په نا بوون و له ئه و هیرش و له شکرکیشییانه ی ده کرایه سر کورد، قه لای قاییم و سه نگه ری پووبه پووبوونه وه بوون.

هه ره له بهر نه وه میله تی کورد هه میسه شاخی خؤشویستوه، له هه ر شوینیک کورد هه بوو بیت، ده ببیت له په نای شاخیکدا له نگه ریگرتوه و شاروچکه، یان گوند و لادی و ناوه داننی بنیاتناوه. دیارترین نیشانه کانیشی بنیاتنانی هه ری که له شاروچکه کانی (په واندز، نامیدی، به دلیس، قه لاچوالان و هند...) که له هه مان کاتدا مه لېبه نډی سیاسیی و هه م شوینی نیشته جیبوون بوون.

ناوېته بوونی کورد و چیا هه تا ناستیکه هه ر مندالیک کاتیک ده یه ویت وینه یه ک

۱۷۰. کورد و چیا، محمد به کر: ۵۸.

بکیشیت، وینهی شاخ و خۆر و گوندیکیش له بناریدا دهکیشیت.

یان دهبینین له نهوڕۆژدا شاگری ئه و جهژنه ده به نه سه ر لوتکهی چیاکان،
ئه مه ش وهك هیمایهك بۆ به ستنه وهی سه ركه و تنهكان به شاخ و چیاكانه وه و
به رزخراندنی پۆلیان.

له بهر ئه وه شه ده یان شاعیرمان به بالای کتیه كاندا شیعیریان گوتوه و
کردویانه به هه ویتی شیعیریان و په یوه ندیی ئیوان و کورد و شاخه کانیان پێکه وه
گرێداوه.

ئه م خۆشویستن و په یوه ستنه و نه ش به شاخه وه دوور نییه له پیرۆزی چیا
(جودی) وه سه رچاوه یگریتیت، كه خودای گه و ره کردویه تی به لانکه ی
دوه می مرقایه تی و خاکی کوردستانی پی پیرۆز کردوه.

هه ر ئه م په یوه ندیه شه وای له گه پیده و کوردناسان کردوه کانتیک باس له
کورد ده کهن یه کسه ر بیبه ستنه وه به شاخه کانه وه. بۆ نمونه (پێنیه موريس)
ده لیت: ((چیا بۆ کورد دروستبوه و کوردیش پازیکه له چیا و لیتی جیا
نابیته وه. کورد وهك دیمه نی چیا جوان و به رزه، چیا هاوپی و پارێزه ری
کورد))^{١٧١}.

(مبجه ر نوئیل) یش ده لیت: ((کورد نه ته وه یکی کتونشینه و هه موو
شپۆزه کانی دانیشتوانی شاخ له ئه واندا هه یه. وهك: شه یدای ئازادین و
شانازی و به خ ده کهن به شکۆ و به رزیی نه ته وایه تیانه وه))^{١٧٢}.

(مینورسکی) ش ده لیت: ((به گشتی ده توانین بڵێین کورد و چیا لیک جیا
نابنه وه، هه ر كه ده شتایی ده سته پیده کات ئه و کورد زه ویه که بۆ عه ربه و

١٧١. کورد و چیا: ٦٠.

١٧٢. چه رده باسیك له باره ی کوردانه وه، میهرداد ئیزه دی: ٤٢٧. وه رگراو له / کورد و چیا: ٨٣.

فارس و تورک به جێدهێلێت، له ده‌ورووبه‌ری وانیش بۆ ئه‌رمه‌نه‌کان))^{١٧٢}.

کورد هه‌رکات دهورمێن په‌لاماری دابێت په‌نای بۆ چیاکان بردوه، به‌ وێنای مرقفیک له‌ چۆله‌وانیدا گورگینگ په‌لاماری ده‌دات و دره‌ختیکیش له‌ نزیکه‌تی راسته‌وخۆ ده‌چێته‌ سه‌ر دره‌خته‌که‌ بۆ ئه‌وه‌ی گورگه‌که‌ له‌ ناوینه‌بات، ئه‌و دره‌خته‌ هه‌مان پۆلی چیا ده‌بینێت، هه‌روه‌ک چۆن مرقفیکه‌ نایه‌وێت له‌ دره‌خته‌که‌ دووریکه‌ وێته‌وه^{١٧٣}.

له‌ هه‌موو سه‌رچاوه‌ میژووبه‌کانیشدا ئه‌وه‌ چه‌سپاوه، که‌ خاکی کورد له‌ په‌وی به‌پۆه‌برده‌وه‌ به‌سه‌ر (چوار)، یان (سێ) هه‌ریمی سه‌ره‌کییدا دابه‌شبووه، ئه‌وانیش: هه‌ریمی (جزیره) و هه‌ریمی (نازه‌ریاجان و ئه‌رمینیا و ئاران) و هه‌ریمی (خوزستان) و هه‌ریمی (چیاکان/کوێستان و شاره‌زوور).

له‌به‌رئه‌وه‌ی کوردستان وڵاتیکی شاخاوییه‌ و چه‌ند زنجیره‌چیا به‌کی بێند و درێژ ده‌گرێته‌خۆ و زۆرینه‌ی په‌وه‌به‌ره‌که‌ی له‌ چیا ی بێند و سه‌خت پێکهاتوه، له‌ سه‌رده‌مانی پێش ئیسلامه‌وه‌ ناوی کورد به‌ (چیا)وه‌ لکاوه. دوا ی پرۆسه‌ی فه‌تحی ئیسلامیش، کوردستان به‌که‌م وڵاتی چیا یی بوو له‌ به‌ره‌ی پۆژه‌لانه‌وه‌ که‌ عه‌ره‌به‌ مسوڵمانه‌کان پێیان نایه‌ ناویه‌وه. له‌به‌ر ئه‌م هۆیه‌ و له‌ ژێر کاریگه‌ری ئه‌ده‌بیاتی (ساسانی) و وه‌ک وه‌رگێڕانی بۆ ناوی (قوه‌ستان - کوێستان)، نیشتمانی کورد لای عه‌ره‌به‌کان پتر به‌ (جبال الکرد) ده‌ناسرا^{١٧٤}.

شاعیر (به‌شار بن به‌رد) له‌ شیعرێکدا ده‌لێت:

١٧٢- مینورسکی و نووسینه‌کانی له‌ باره‌ی کورد (له‌ سه‌رده‌می ئیسلامه‌تی هه‌تا سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی عوسمانی)، تاریق محمد عه‌بدوله‌حیم: ١٠٤. وه‌رگه‌راو له‌/ کورد و چیا: ٢٠٩.

١٧٤- کورد و چیا: ٢١١.

١٧٥- کورد و کوردستان له‌ پۆزگاری خه‌یله‌تی ئیسلامیدا، د. زه‌رار سه‌دیق: ٤٣.

جُونَ الرَّبِّیِّ مِثْلَ جِبَالِ الْكُرْدِ
مُنْبَعِقِ الْقَصْفِ هَزِيمِ الرَّعْدِ^{۱۷۶}.

له شیعرێکی (ئەبو میقداد) یشدا هاتووه:

جبال بها الأكرد صمَّ صخورها^{۱۷۷}.

ههروهها له دابهشکردنی گۆی زهوی بهسه ههڕمهکاندا، کوردستان
کهوتووته ههڕمی (چوارههه) سهڕبه بورجی (گا)، که به (الاکراد الجیلیون)
ناوله لایکی ترهوه میژوونووسان و جوگرافیاوان و که پۆکانی مسولمانیش به
هه مان چهشن کوردستانیان به (جبال الاکراد - جبال الکرد) وه سفکردووه.

له دواى ده رکهوتنی ناوی کوردستانی و ههتا سهردهمی (مهملوکی) و
سهدهکانی دواتر، سه رچاوه (مهملوکییهکان) هه (جبال الاکراد) یان
به کاردههینا^{۱۷۸}.

جیگه ی باسیشه بهرزترین شاخهکانی پۆژهلاتی ناوهپاست له خاکی
کوردستاندا به، نهوانیش شاخهکانی (زاگرووس) و (ئهوارات)ن.

سهه پای ئه وهش، ئه وه ته شاخهکانی کوردستان هه میشه مه له بندی
خۆپاگری و پشوو درژی و خهباتی کوردایهتی بوون. له هه مان کاتدا
سهه رچاوه ی زانست و پۆشنگه ریش بوون، نه مهش به هه لیجان له نایه تی
په یقزی: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ
جُدَدٌ بَيَضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودَ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ أَلْوَانٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ
كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾. سورة الفاطر، الاية: ۲۷

۱۷۶- دیوان بشار بن برد: ۴۸۵.

۱۷۷- معجم البلدان، ياقوت الحموي: ۴۹۲/۲.

۱۷۸- کورد و کوردستان له پۆزگاری خهلافه تی ئسلامیدا: ۴۳ - ۴۴.

حەتەن بەبێ هۆ نییه لێره دا خودای میهره بان له گەڵ باسکردنی شاخه کاندا
دیتە سەر باسی زانست و زانایان.

به بۆچوونی بهنده، ده بیته په یوه نندیه کی توندوتۆڵ له نیوان شاخ و زانستدا
هه بیته، هه وهك چۆن هه تا هه ئوکهش له ناوچه شاخاوییه کاندا زانای گه وه و دیار
هه لکه وتوون و له ناوچه شاخاوییه کاندا هه میسه حوجره و فیرگه ی ئایینی
هه بهوه و هه یه. بۆ نمونه حوجره کانی (هه ورامان و، قه ره داغ و، به رزنجه) و .. هتد
که سه رجه میان له ناوچه شاخاوییه کاندان.

ئهمهش هیچ نامۆیه کی تیدا نییه؛ چونکه خودای گه وه کتیه کانی به
سه رچاوه ی زانست و ئیلهام داناوه. وهك له سوره تی (الكهف) دا ده بینین یارانی
ئه شه که وت بۆ ئه وه ی میهر و پێشوونی په روه ردگار وه ده ستهیتن، چونه ناو
ئه شه که وتی شاخه کانه وه. خودای گه وه له ئهم باره ی وه ده فه رموویت: ﴿وَإِذْ
اعْتَرَضْتُهُمْ وَمَا يَعْبدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهْدِيْكُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾. سورة الكهف، الآية: ۱۶.

گه وه و سه روه ریشمان (موحه مه د — دروود و سه لامی خودای له سه ربیته) له
کاتی خو سازدان و ئاماده کارییدا بۆ دابه زینی نیگای ئاسمان، ده چوه ئه شه که وتی
شاخه کان و له ئه وه یوه خۆی پێکه خست و په رستشی بیر کردنه وه (تفکری)
ئه نه جامه دا.

که واته ده رکه وت شاخه کان چ له پوهی پاراستنی کیان و قه واره وه، چ له پوهی
زانست و پێشه که وتنه وه پۆلێکی گه وه یان بینیه له بزوتی نه ته وه بییدا، ئهمهش
به شیکه له به زه یی په روه ردگار، که په ناگایه کی وه های بۆ فره مه مکردوین.
له به ره وه پێشبینانی کورد زۆر ژیرانه و هۆشیارانه بناری شاخه کانیان

دهستنیشانکردوه بۆ نیشته جیبون و به له بهرچا و گرتنی سووده زۆره کانی
ئه وێتان هه لێژاردوه. دژمنانی کوردیش هه میسه و یستوویانه کورد له هاورێیه تی
و هاورنشینیی شاخه کان دایه بن.

بۆ نمونه پزێمی له ناوچروی (به عس) کۆمه لگه زۆره ملیکانی له دهشت و ناوچه
تهخته کاندای بنیاتنا و دواتر گوندنشینه کانی بناری شاخه کانه بۆ پاگواست، که
بیگومان نه مه سیاسه تیکی داپژراوی دژ به کورد بوو.

ده گێڕنه وه که (سه دام حسین) گوتویه تی: ((ئه گهر بهمان توانیایه چیاکان به
شۆفل تهخت بکه بن، ئیدی شتیک نه ده بوو به ناوی کێشه ی کورد))^{۱۷۹}.

ژیان له دامیتنی چیاکاندا گه لێک که لک و سوودی فره چه شنی هه یه. له ئه وانه:
۱. شاخه کان دیمه نیکی جوان و سه رنج پراکێشیان هه یه و تام و چێژێکی
تایبهت به ژیان ده به خشن.

۲. ناوچه شاخاوییه کان گژوگیای زۆری لێ ده پوێت، له ئه م پووه شه وه جێگه ی
بایه خه بۆ کورد؛ چونکه کورد زۆرێکی سه رقایی ناژه لداریییه و بوونی گژوگیای و
پوش و پاوه نیش زه روویی و پێویسته بۆ ئالیکێ ناژه ل.

۳. کێوه کان به هژی بارانی زۆره وه، بێکی باش ئاوی به فر و باران
گلا ده نه وه، له به رنه وه ده بینین پێغه مبه ر (دروودی خودای له سه ربییت) داوای
بارانی به رده وامی بۆ شاخ و گرده کان کردوه و فره مویه تی: «اللهم علی رؤوس
الجبال والأکام و بطن الأودية ومنابت الشجر»^{۱۸۰}.

۴. ناوچه شاخاوییه کان دووین له کاره ساتی سوورشتیی و بومه له زه؛ چونکه
خودای گه وده کێوه کانی وه ک میخ داکوتیه بۆ پاراستن و دامه زانی زه وی له

۱۷۹- کورد و چیا، محمد به کر: ۶۰.

۱۸۰- رواه البخاری فی صحیحه، برقم: ۹۷۱.

جوله و له رزه. وهك ده فره مووئیت: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا﴾. سورة النبأ، الآية: ۶ و ۷. هه روه ها ده فره مووئیت: ﴿وَالْجِبَالَ أَرْسَالًا﴾. سورة النازعات، الآية: ۳۲.

۵. شاخه كان ژینگه یه کی سازگار و ئاو و هه وایه کی خاوئینی هه یه، ئه ویش به هژی بوونی سه وزایی و دار و دره خت.

هه ره له بهرئوه خودای میهره بان فره مانئ به (میشهنه نگ) کردوه، به شاخه کاندای بگه ریت و بژی و له به رویومی شاخه کان بخوات، بئ ئه وهی به ره می جوان و به سوود به دهسته وه بدات، که مایه ی چاره سه ری و شیفایه.

وهك ده فره مووئیت: ﴿وَأَوْخَىٰ رُتْكَ إِلَى النَّحْلِ أَنَّ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونٍ وَبَرَاثٍ مَّتَّكِلًا أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾. سورة النحل، الآية: ۶۸ و ۶۹.

۶. کئوه کان سه نگر و قه لای قاییم، به تاییه تیئ له پڅځاری پابردودا و به دریزایی میژوو، بئ نیمه ی کورد پشت و په نا بوون. خودای مه زن ده فره مووئیت: ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا﴾. سورة النحل، من الآية: ۸۱

۷. نیشاندهری هیژ و دهسته لاتی په روه ردگارن و مایه ی تیرامان و تیفکرینن له دروستکراوه کانی. دیسانه وه په روه ردگارمان سه بارهت به ئه م خاله ش ده فره مووئیت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ﴾. سورة الغاشية، الآيات: ۱۷-۱۹.

ئه مانه و گه لیک سوودی تر که له ژبانی بناری شاخه کاندای هستی پیډه کویت و ده زان

به‌شی سییه‌م
جابانی کوردیی
ژیان و رۆل، که سایه‌تی، نه‌وه و هۆزه‌که‌ی

به‌شی سییه‌م ئەم باسانه‌ی خواره‌وه ده‌گرێته‌خۆ:
باسی یه‌که‌م/ ژیان و رۆل و که‌سایه‌تی.
باسی دووهم/ جابانی کوردیی له‌ سه‌رچاوه‌ میژوویییه‌کاندا.
باسی سییه‌م/ (جابانی کوردیی) فه‌رمووده‌ی پینغه‌مبه‌ری گنپاره‌ته‌وه.
باسی چواره‌م/ هۆکاری نارۆشنیی ژیان (جابانی کوردیی).
باسی پینجه‌م/ سه‌رگۆزه‌شته‌ی گه‌یشتنی (جابانی کوردیی) به‌ پینغه‌مبه‌رو
برواپه‌ینانی.
باسی شه‌شه‌م/ (جابانی کوردیی) پاش گه‌رانه‌وه‌ی بۆ کوردستان ده‌ستی به‌
جیهاد و کاری بانگه‌واز کرد.
باسی هه‌وته‌م/ هۆزی (جاوان/ گاوێ) و نه‌وه‌کانی (جابانی کوردیی).

باسی یه‌که‌م
(جابانی کوردیی)
ژیان و رۆل و که‌سایه‌تی

کاتیک باس له میژووی هاوه لآن و پیاوه مه زنه کانی ئیسلام ده کهین، ده بینین له ناو تیره و هۆز و نه ته وه و ناوچه جیاوازه کاندایه که سانی مه له که وتوو و ناودار مه یه، که به ناوی تیره و هۆز و ناوچه کانیانه وه ناسراو بوون ناو و ناوبانگیان ده رکردوه. نمونه ش وه: (ئهبوبه کری قوره یشی، بیلالی حه به شی، سه لمانی فارسی، ئهبو ئهبویی نه نصاری، حارسی کوپی موعاوییه ی کوفی، صوه یبی پۆمی^{۱۸۱}، به رانی کوپی عازبی ئهوسی، بیهیری کوپی سه عدی خه زه جی، ئه بوموسای ئه شعهری، موسه نای کوپی حارسیه ی شه بیانی، خه بابی کوپی ئه ره تی ته میمی، و .. هتد) خودا لئیان پازیبیت.

له ناو نه ته وه ی کوردیشدا به دریژایی میژوو ده یان و سه دان و زیده په وییش نییه نه گه ر بلتین هه زاران پیاوی مه زن و خاوه نسه نگ هه بوون و هه ن. یه کیک له ئه که له پیاوانه ی ناویکی مه زن و میژوویه کی پرشننگدار و پر سه روه ری هه بووه و هه میسه به شکزه باسکراوه و ده کریت، هاوه لی به پیزی پیغه مبه ر (دروودی خوی له سه ربیت) خه زه تی (جابانی کوردی) (خودا لئی پازیبیت)، که بوونی پیاویکی وه ها جیگه ی فه خر و شانازییه بق میژووی ئیسلام و مسولمانان به گشتیی و نه ته وه ی کورد به تایبه تی.

(جابانی کوردی) گیهه؟

به داخوه زانیارییه کان سه باره ت به ژیان و که سایه تی ئه م هاوه له به پیزه زۆر که م و هه ژاره. ئه وه ی زانیانی پیتشو له سهریان نووسیوه و تۆماریان کردوه، زۆر که مه و له چه ند دێرێک تیپه پ ناکات، ته نها ئه وه نده هه یه ناوی (جابان) و به

۱۸۱- ئه م هاوه له به پیزه که نازناوی (ئهبو یه حیا) یه، له بنه پندا رۆمی نییه، به لکو عه ره به. به لام له به ر ئه وه ی کۆله ی رۆمه کان بووه و له لایان دیلبوره، وه زۆر له نێواندا ماوه ته وه، دواتر به (پۆمی) ناویانگی ده رکردوه.

(جابانی کوردیی) ناسراو بووه و، به (والد میمون/ باوکی مهیمون) ناوبانگی ده رکردووه. ناوبراو یه کێکه له یاره کانی پێغه مبه‌ری خۆشه‌ویست (دروودی خوای له‌سه‌ربێت) و -وه‌ك دواتر پوونیده‌که‌ینه‌وه- بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر هاو‌نشینیی پێغه‌مبه‌ری کردووه و هۆگریبووه. سه‌باره‌ت به‌ میژووی له‌دایکبوونیشی هیچ زانیارییه‌کی دڵنیا به‌خس له‌به‌رده‌ستدا نییه، ته‌نها ئه‌وه‌نده هه‌یه له‌ سه‌ره‌تای هاتنی ئایینی ئیسلامدا و له‌ سه‌ده‌ی (یه‌که‌م) ی کۆچییدا ژیاوه.

هه‌رحیش په‌یوه‌سته به‌ کات و شوێنی مردنیه‌وه، به‌هه‌مان شیوه زانیارییه‌کی به‌ش‌ت‌راست‌کراوه‌مان به‌رده‌ست نییه، ته‌نها ئه‌وه‌نده نه‌بێت له‌ (تکریت) گۆرستانێکی لێیه، له‌ ئه‌و گۆرستانه‌دا گۆپی سه‌هابه‌یه‌ك به‌ ناوی (جاگیر کوردی) به‌ناوبانگه، هه‌ندێک پێیان وایه ئه‌وه گۆپی (جابانی کوردیی) بێت و به‌ هۆی گۆرانی زمانه‌وانیه‌وه کراوه به‌ (جاگیر)؛ چونکه به‌پێی گێڕانه‌وه ده‌ماوه‌مه‌یه‌کان ئه‌و هاوه‌له له‌ کاتی ئازادکردنی ناوچه کوردیه‌یه‌کاندا له‌ سالی (١٦) ی کۆچی چاوساگی سوپای مسوڵمانان بووه، دواتر هه‌ر له‌ ئه‌ویدا شه‌هیدبووه. جا هه‌ ندیجگار له‌ بری ناوی (جابان)، ده‌گوتریت (کاوان، کابان، گاوان، جاوان، کافان)، به‌لام هه‌چکام له‌ ئه‌م ناوانه له‌ سه‌رچاوه عه‌ره‌بیه‌یه‌کاندا نه‌هاتوون، به‌لکوو ته‌نها (جابان) هاتووه، که ناوه‌ پراسته‌که‌یه‌تی. به‌شیکیش له‌ زانایانی کورد، به‌ (کابان)، یان (گاوان) ناوی ده‌هێنن. به‌ بیانووی ئه‌وه‌ی له‌ بنه‌ڕه‌تا (گاوان) بووه، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی پیتی (گ) له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا نییه، به‌ ئه‌و چه‌شته‌ نووسراوه. هه‌روه‌ك مامۆستا (هه‌ژار) ده‌لێت: ((عه‌ره‌ب گافی نییه و به‌ "جاوان" نووسراوه، ئێمه‌ برده‌مانه‌وه سه‌رده‌قی پێشوری))^{١٨٢}.

١٨٢. مۆزی له‌بیرکراوی گاوان و گاوانییه به‌ناوبانگه‌کان، د. مصطفی جواد، وه‌رگێڕانی: هه‌ژار، په‌راوێزی ژماره (١)، لاپه‌ره: ١٣.

باسی دووهم

جابانی کوردیی له سه‌چاوه میژووویه‌کاندا

گه‌لێک سه‌چاوه‌ی میژویی باس له ئهم هاوه‌له به‌پێژه ده‌کات، -به‌لام هه‌موویان هاوشیوه و چونه‌کن-. له به‌شیکیشیاندا به پوونیی و راشکاوایی کوردبوونی ئاماژه‌ی پێدراوه. لێره‌دا ئاماژه به چهند سه‌چاوه‌یه‌ک ده‌که‌ین:

١. گه‌وره‌زانی به‌ناوبانگ (ئه‌بونه‌عیمی ئه‌صفه‌هانی)، ده‌فه‌رموویت: «أبو میمون قیل: إن اسمه جابان، سمع النبي صلى الله عليه وسلم غیر مرة...»^{١٨٣}.

٢. (ئێبن ئه‌سیر) میژوونوس، ده‌لێت: «جابان أبو میمون، روی عنه ابنه میمون أنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم غیر مرة...»^{١٨٤}.

٣. ئیمامی (زه‌هه‌بی) یش که فه‌رمووده‌ناس و میژووزانیکی دیاره، ده‌فه‌رموویت: «عن أبي خلدة سمعت جابان والد میمون روی بن مندة من طریق أبي سعید مولى بني هاشم عن أبي خالد سمعت میمون بن جابان الصردی عن أبيه أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم غیر مرة...»^{١٨٥}.

هه‌روه‌ها له (میزان الاعتدال) یشدا له زنجیره (٨٩٦٢) دا ناوی هه‌تانه و ده‌فه‌رموویت: «میمون بن جابان عن أبي رافع الصائغ، عن أبي هريرة مرفوعا: الجراد صيد البحر، ومرة رواه عن أبي رافع، عن كعب قوله...»^{١٨٦}.

٤. گه‌وره‌پاڤه‌کاری فه‌رمووده، شیخ (ئێبن حه‌جهری عه‌سقه‌لانی)، له (الإصابة) دا به ئهم چه‌شنه ناوی (جابان) ده‌هه‌ینیت و ده‌فه‌رموویت: «عن أبي خلدة سمعت

١٨٣. معرفة الصحابة، أبو نعيم الأصبهاني: ٨٩ / ٢١.

١٨٤. أسد الغابة، لابن الأثير: ٣٧٠ / ١.

١٨٥. تجريد أسماء الصحابة، للذهبي: ٧١ / ١.

١٨٦. ميزان الاعتدال، للذهبي: ٢٣٣ / ٤.

جaban والد ميمون روى بن مندة من طريق أبي سعيد مولى بني هاشم عن أبي خالد سمعت ميمون بن جaban الصردى عن أبيه أنه سمع النبي صلى الله عليه و سلم غير مرة...»^{١٨٧}.

٥. گه وره پافه کارى قورئانى پيرۆز (ئالوسى)، له تهفسيره به ناوبانگه كيدا (روح المعاني) ده فهرمووت: «عن أبي خلدة سمعت ميمون بن جaban الكردى عن أبيه أنه سمع النبي صلى الله تعالى عليه وسلم غير مرة...»^{١٨٨}.

ئهمانه و گه ليك سه رچاوهى ترى جۆراوجۆر، كه حه قيقه تى ئهم هاوه له ريزداره و كوردبوونييمان بۆ ده چه سپيئن.

به لام وهك دياره له هه نديك سه رچاوه دا له برى (جaban الكردى) نووسراوه (جaban الصردى)، ئهمهش پيئده چيئت هه له يه كى چاپى و ئيملائى بيئت^{١٨٩}، كه له برى وشهى (كرد) نووسيويانه (صرد).

ده شگونجيت (جaban الصردى) هه له نه بيئت و به ئو ناوهش ناسرابوويئت. به ئهم پيئيهش نازناوه كه به واتاى (جابانى كوستانى)، يان (جابانى كيوى) ديئت؛ چونكه وهك زانراوه پيئكهاتهى به شيك له خاكى كوردستان ناوچهى شاخاوييه، ئو ناوچانهش به هوى زۆدى ريزهه بارينى به فر و بارانه وه، ساردن و به ناوچهى كوستانى ناسراون.

ئهم گريمانه يه شمان له فرههنگه كانه وه ده ستهگه وتروه، كه وشهى (صرد) يان به ههردوو واتاى (سارد) و (شاخ) ليكداوه ته وه. وهك زاناي (لوغهوى) زمانناس

١٨٧. الإصابة في تمييز الصحابة، للعسقلاني: ١ / ٤٩٢.

١٨٨. روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، للألوسي: ٢ / ٢١.

١٨٩. برونه / حياة الأمجاد من العلماء الأكراد، طاهر ملا عبدالله البحرى: ١ / ١٨٤. الصحابي الكوردي جaban (أبر ميمون رضي الله عنه): د. فهرست مرعي، مجلة رسالة العلماء، العدد: ٨٠، ص: ٥٦.

(جهوهري) ئەم بۆچوونه مان بۆ نزيكده كاته وه ده لئيت: ((والصردُ: البردُ، فارسي مُعَرَّبٌ))^{١٩٠}. واتە: (صرد) وشەيەکی فارسییە و عەرەبێنراوه، بە واتای (سەرما) دێت.

(جهوهري) كە دە لئیت وشەيەکی فارسییە، دوور نییە لە بنە پەتدا (ساردی) کوردی بوو بێت و عەرەب نەیتوانیبێت وەک خۆی دەربڕێت و دواتر کوردبێتیان بە (صرد) و دواچاریش وەک نۆزبەیی وشە و زمان و فەرھەنگ و شتەکانی تر، ئەم وشە یەش لە زمانی کوردی دا پڕێنرابێت و کرابێت بە فارسی.

بە ھەمە حال، نازناوی (جابان) خۆی لە بنە پەتدا (سارد) بوو بێت، یان لە واتادا (سارد) بێت، ھەر لە بازنەیی گریمانە دان، بە لām ئیعمە واتای وشە کە (صرد) بە وتەیی ئەم زانا یانە زیاتر پشتنە ستور دەکەین. (ئێبەن مەنزور) دە لئیت: ((الصردُ، والصردُ: البردُ، وقيل شدُّهُ))^{١٩١}.

(مورته زان زوێەیدی) یەش ھەمان واتای دە کات و دە لئیت: ((عن أبي عمرو، الصردُ: مَكَانٌ مُرْتَفِعٌ مِنَ الْجِبَالِ، وَهُوَ أُبْرَدُهَا))^{١٩٢}.

(صاحب بن عباد) یەش دە لئیت: ((والصردُ: مَصْدَرُ الشَّيْءِ الصَّارِدِ، مِنَ الْبَرْدِ، صَرِدَتْ أَصْرَدُ صَرْدًا، وَقَوْمٌ صَرْدَى، وَالصُّرَادُ: الْبَرْدُ، وَكَذَلِكَ الصُّرْدُ))^{١٩٣}.

جگە لە ئەمانە گریمانیەکی دیکەش لە ئارادایە^{١٩٤}، ئەو یەش ئەو یە (صردی) لە بنە پەتدا (سردی) بوو بێت و نەیبەت بێت بۆ لای شارێ (سردوژ) کە گوندێکی

١٩٠- الصحاح في اللغة، الجوهري: ٣٨٤، مادة: (صرد).

١٩١- لسان العرب، محمد بن مكرم بن منظور الأفريقي المصري: ٢٤٨ / ٣، مادة: (صرد).

١٩٢- تاج العروس من جواهر القاموس، مرتضى الزبيدي: ٢٧١ / ٨، مادة: (صرد).

١٩٣- المحيط في اللغة، صاحب بن عباد: ٢١٤ / ٢، مادة: (صرد).

١٩٤- ھەرچەند بە بۆچوونی بەندە ئەمە ھەتا پادە یەك لە واقیعمووە دورووە.

كوردی سەر بە هەرمی چاكانە لە (هەمەدان). جا كاتێك كەسێك بە (سەردۆز) ی
لەقەڵەم بەدریت، واتە بیکە ی بە (ئیسەمی مەنسوب)، دەڵێن: (سەردی)، پاشگری
(رۆژ) هەکە ی لێ لادەبەین، بەپێی ئەم گریمانە یەش دواتر پیتی (س) کراوە بە (هە)
و سەرئەنجام بوو بە (سەردی)^{١٩٥}.

١٩٥. بێوانە / تارىخ الكرد في العهد الإسلامية: ١٤٥.

باسی سینه م

(جانبانی کوردیی) فهرمووده ی پیغه مبهری گیراوه ته وه

هاوه لی به پیز (جانبانی کوردیی) راسته وخق له پیغه مبهری خواوه (دروودی خوای له سه ریبت) دوو فهرمووده ی پیاوایت کردووه. که نه مانه ن:

فهرمووده ی یه که م / «عَنْ أَبِي خَلْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ مَيْمُونَ الْكُرْدِيَّ وَهُوَ عِنْدَ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ، فَقَالَ لَهُ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ: مَا لِلشَّيْخِ لَا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ؟ فَإِنْ أَبَاكَ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَمِعَ مِنْهُ. فَقَالَ: كَانَ أَبِي لَا يُحَدِّثُنَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يَزِيدَ أَوْ يَنْقُصَ. وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: (مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ)»^{١١٦}.

واته: (مهیمنی کوردیی) له لای (مالیکی کوپی دینار) دانیشتبوو، (مالیک) به (مهیمن) ی گووت: ماموستا، نه وه بژی چی فهرمووده کانی پیغه مبهری (دروودی خوای له سه ریبت) له باوکی خۆته وه بۆ ئیمه ناگیریتیه وه؟ خق تۆ باوکت به خزمهت پیغه مبهری (دروودی خوای له سه ریبت) گه یشتبوو، له پیغه مبهری شه وه گوئیستی فهرمووده بووه. (مهیمن) یش فهرمووی: (جانبانی) ی باوکم زۆر هه دیسی بۆ نه ده گیراینه وه، له ترسی شه وه ی نه وه که له هه دیسه که دا زیاد، یان که م بکات. باوکم فهرمووی: گویم له پیغه مبهری (دروودی خوای له سه ریبت) بوو، ده یفهرموو: هه که سێک به مه بهست له زمانی منه وه درۆیکات، با شوینی خۆی له ناگری دۆزه خدا ئاماده بکات.

فهرمووده ی دووه م / «عَنْ مَيْمُونِ الْكُرْدِيَّ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ مَرَّةٍ حَتَّى بَلَغَ عَشْرًا يَقُولُ: أَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى مَا قُلَّ مِنَ الْمَهْرِ

١١٦- رواه الطبرانی في الأوسط، برقم: ٦٢١٣. وأبو نعیم فی المعرفة، برقم: ٦٤٧٤. والهیثمی فی المجمع، برقم:

٦٥٨. وقال: إسناده حسن إن شاء الله.

أَوْ كَثُرَ لَيْسَ فِي نَفْسِهِ أَنْ يُؤَدِّيَ إِلَيْهَا حَقَّهَا خَذَعَهَا فَمَاتَ وَلَمْ يُؤَدِّ إِلَيْهَا حَقَّهَا لَقِيَ
 اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ زَانٍ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ اسْتَدَانَ دَيْنًا لَا يُرِيدُ أَنْ يُؤَدِّيَ إِلَى صَاحِبِهِ
 حَقَّهُ خَذَعَهُ حَتَّى أَخَذَ مَالَهُ، فَمَاتَ وَلَمْ يُؤَدِّ إِلَيْهِ دَيْنَهُ لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ سَارِقٌ»^{١٩٧}.

واته: (مهيمونی کوردیی) ده لیت: (جابان) ی باو کم فهرموویه تی: (ده) جار گویم
 له پیغه مبه (دروودی خوی له سه ریبت) بووه، ده یغه رموو: هر پیاوئک ژنیک
 ماره بکات، له سه ماریه کی کهم، یان زږر، له نیه تیشیدا نه بیت ماف و مارهی
 ژنه کی بداته وه و فیتلی لیتکات، جا میترده که مرد و مافه که شی نه دایی، نه وه که
 له پږی قیامت ده گاته دادگای خودا. نهو پیاوه به زیناکه ر داده نریت. هر
 پیاوئکیش قهرزیک وه ریگریټ و نه یویت مافه که بداته وه به خاوه نقه رزه که و
 فیتلی لیتکات هه تا ماله کی لیوه ریگریټ، نه گهر قهرزداره که مرد و قهرزه کی
 نه دایوه، نه وه له پږی قیامتدا که ده گاته دادگای خودا به دز داده نریت.
 له نه م (دوو) فهرمووده یه دا نه گهر کورته هه لویتسته یه بکه ی، (دوو)
 مه به سستی سه ره کیی وه ده سنده هینین:

یه که م/ که (جابان) فهرموویه تی: هه تا ده جار گویم له پیغه مبه بو (دروودی
 خوی له سه ریبت). نه مه به لکه یه له سه نه وه ی هه زده تی (جابانی کوردیی —
 خودا لیتی پازییبت) له نهو ماوه یه ی له (مه دینه) دا بووه، کاتی خوی به فیرق
 نه داوه و زږر به خزمهت پیغه مبه (دروودی خوی له سه ریبت) گه یشته وه و
 پیغه مبه ریش زږر پږی لیتاوه و راسته وخو له ئایینی ئیسلام شاره زای کردوه.
 دووه م/ له نه م فهرمووده یه دا، که (مهیمون) فهرمووی: باو کم ده ترسا نه وه ک
 له هه دیسه که دا زیاد بکات، یان که مېکات. به لکه یه له سه نه وه ی (جابانی

١٩٧. رواه الطبرانی فی الکبیر، برقم: ١٨٧٢. والهیثمی فی المجمع، برقم: ٦٦٥٤. وأبو نعیم فی المعرفة، الرقم:

٦٤٧٥. قال الحافظان المنذري والهیثمی: رجاله ثقات.

کوردیی —خودا لیتی پازیبیت) صهحابه یه کی له خواترس بووه و خۆی له (شویوهات) پاراستووه و به بێ گهردانه ئهركه کانی ئایینی ئیسلامی نهجامداوه و به چاکبیش شارهزای ئیسلام بووه. پاشان له (مه دینه) گه پاره تهوه بۆ کوردستان، به زانستی ئایینیشهوه گه پاره تهوه^{۱۹۸}.

به دهر له م (دوو) ئاماژه یه، نه ئینیه کی دیکه ی گرنگ له فهرموده ی دووه مدا هه یه، که ده کریت وه کو که راهات و ته نه بو ئیک بۆ حه زره تی (جابان) بژمیریت، که له داهاتودا گه له که ی به م گونا هوه تیره ده گلین. یا خود ده کریت وه کو ئامۆژگاری و ترساندنیک گه له که ی بیدار کردبیتنه وه و فهرموده که ی ریاوایه کردبیت، تا وه کو له پێگه یه وه گه له که ی هۆشیاریکاته وه له مه ترسی خواردنی مالی قه رز و ماره یی ئافره ت، که ئیستا ئه مه دوو په فتاری باو و بلاوی ئاپه سه ندی نیو کورده. هه روه ک (مه لای گه و ره) فهرمویه تی: ((سوبحانه لا! کورد دائیر به ماره یی ژنان و قه رد دانه وه، زۆر بێ موبالاتن))^{۱۹۹}. له جێگه یه کیترا ده فهرمویت: ((سوبحانه لا! ئه و له ئامه ته ئه لئانیش ده وام ئه کا، ئه گه رچی زۆر ئه بی، ژن جه فا ئه دا، ته نگه نه فه سی ئه کا، تا هه رچی پێی دراوه، لیتی به سه ندریته وه))^{۲۰۰}.

بێگومان ئه م بێ باکی و خه مساردیه ش، له به رامبه ر ئه م ماف و ماره یی ژنان، پێشه یه کی کۆنی له ناو کورددا هه یه^{۲۰۱}، هه روه ک شیخ (ئێبن ته یمییه) سه باره ت

۱۹۸- میترگ و گولزاری به هار بۆ گه شتیارانی ژبانی پێغه مبه ری پێژدار: ۲۰۷ - ۲۰۸.

۱۹۹- ته فسیری کوردی له که لامی خودا وه ندی: ۶۰۳/۳.

۲۰۰- ته فسیری کوردی له که لامی خودا وه ندی: ۳۷۷/۱.

۲۰۱- هه رچه ند له ناو کوردیشدا لیره و له وی خه لکانیک هه بیون و هه ن له به رامبه ر ئه م مافێ ژناندا گه رنده کچ و پارێزگاری، له وانه ش کورده (قیمه ریه کان) له (دیمه شق). وه ک (ئێبن قه سلان) - که ئه دیب و میژوونووستکی (شامی)یه و، له سالی (۱۱۶۰ ن) کۆچی دوا یی کردوه - ده گێڕتته وه: ((حکمی لی شجاع الدین محمد بن شه ری رحمه الله ما معناه: أن الأمير سيف الدين المذكور رحمه الله، كان تزوج ابنة الأمير عز الدين بن المحلي رحمه الله

بەم خووه خراپە، دەتێت: ((وان کانت عادتەم یسمون مهرا ولكن لا يستوفونه قط، مثل عادة أهل الجفاء مثل الأكراد وغيرهم فوجوده كعدمه))^{۲۰۲}. واتە: نەریتی هەندێک خەڵک وایە، لە نێو گرتییەستە کەدا مارەیی ناو دەبەن و دیاری دەکەن، بەلام هەرگیز نایەن و تەسلیمی ژنەکانیان ناکەن، نەونەیی ئەو جۆرە کەسانەش وەکو خەڵکە دلپەق و کوردەکان و جگە لەوانیش، کە هەبوون و نەبوونی مارەیی ژنان لە لایان وەکو یەک وایە.

علی صدق کبیر، و جهزت بجهاز كثير، واستمحبها معه إلى الديار المصرية، فتوفيت هناك عن غير ولد، فلما ملك الملك الناصر صلاح الدين يوسف بن محمد رحمهما الله تعالى دمشق والشام، حضر الأمير سيف الدين من الديار المصرية إلى خدمته، وأخذ قماش زوجته المتوفاة وجهازها ومالها من الفضيات والمصاغ وغير ذلك، وحمله على عشرين بغلاً، ووزن باقي صدقاتها ومائتي ألف درهم، وجعلها في صناديق وحملها على البغال وسير الجميع إلى الأمير نور الدين علي بن المحلي بحكم أنه وارثها مع زوجها، فلما وصل ذلك إلى الأمير نور الدين، أنكره غاية الإنكار، ورده، وقال لرسوله: الأكراد ما جرت عادتهم يأخذون صدقاتاً ولا ميراثاً. فلما عاد ذلك إلى الأمير سيف الدين، قال: هذا شيء خرجت عنه وما يعود إلى ملكي. وصرفه جميعه في بناء المارستان وأوقافه وتصدق به)). ذیل مראה الزمان: قطب الدين موسى بن محمد البونيني: ۱/ ۱۱۶. واتە: (میر سەیفەدینی قەیمەری) لە گەڵ کچیکێ (میر عیزەدین مەحەل) هاوسەرگیری کرد لەسەر مارەبێهکی زۆری شاهانە، پاشان کچەکە هاوژینەکی لە گەڵ خۆیدا برد بۆ (میسس)، لەوێ زۆری نەبرد کۆچی دوازی کرد، بەبێ ئەوەی مندالیان لێ پەیدا بێت. دواتر کە (سولتان صەلاحەدین) چوو (دیمەشق و شام) و بوو بە فرمانڕوای ئەوێ، (میر سەیفەدین) لە (میسس) هە هاتە خزمەتی و، لە گەڵ خۆیشیدا پۆشاک و گشت زێڕ و زیو و جیهاز و کەل و پەلەکانی خستە صندوقەوه، لە گەڵ (دووسەد هەزار درەم) کە هی هاوژینە کۆچکردووەکی بوو، لەوێوە بە باری (بیست) و لاخەوه ناردیپەوه بۆ (دیمەشق) بۆ باوانی میرانبەری هاوژینەکی. کاتێک نوێنەر و کاروانە کە گەیشتنە جێ، (میر نوڕەدین مەحەل - مامی ژنە کە - "کە دیارە باوکی لە کاتەدا نەمابوو") پەتی کردەوه و زۆر نوپە بوو، گوێشی: کوردان نەیانکردووە بە عادتە مامی میرانی و مارەیی بخۆن. دواتر کە نوێنەرە کە گەڕایەوه بۆ لای (میر سەیفەدین)، (میر) گوئی: ئەمانە شتانێکن لە مامی من دەرچوون و، تازە ناگەڕێنەوه بۆ مولکی من و منیش وەریانناگرەوه. دواجار هەمووی خەرج کرد لە بنیاتنانی نەخۆشخانە و ئەوقاف و کاری خێریدا.

۲۰۲. الفتاوى الكبرى: ۵/ ۴۶۸.

باسى چۈرەم
ھۆكۈرى نارۋىشنىي ژيانى (جابانى كوردىي)

له گۆل ئه وهی بونی هاوه ئێکی کورد به ئهم ناوه وه حه قیقه تیکی سه لمینراوه،
له هه مان کاتدا نکولی له ئه وهش ناکریت که ژیان و که سایه تی ئهم زاته گه وه،
— به به راود به هاوه له ناودار و ناسراوه کانی تر—، وه ک پتیست تۆمار نه کراوه و
زانباریه کانی په یه وهست پتیوه به درژی زانراو و ناسراو و به رده ست نییه.
هۆکاری ئه مهش وه ک توێژه رانی کورد باسی لێوه ده که ن بۆ (دو) خاڵ
ده که پتیوه، که ئه مانه ن:

بۆچوونی یه که م/ خاوه نی ئهم بۆچوونه پتی وایه: ئه و هاوه لانه ی ناوبانگیان
زۆره و زیاتر ناسراون، هۆکاره که ی بۆ ئه وه ده که پتیوه که ئه وان هه ر له
(مه دینه) دا و له خۆمه تی پتیغه مه ردا (دروودی خوی له سه ربیت) ماونه ته وه مه تا
کانی وه فاتیان، به لام (جابانی کوردی) له (مه دینه) نه ماوه ته وه و پاش
ماوه یه ک گه راوه ته وه بۆ کوردستان. ئه مهش بۆچوونی زانایانی پایه به رزی کورد،
مامۆستا (عه بدولا هه رته لی)^{٢٠٣} و، مامۆستا مه لا (تاھیری به حرکه یه)^{٢٠٤} خدای
گه وه بیانپاریزیت.

بۆچوونی دووه م/ خاوه نانی ئهم بۆچوونه پتیان وایه: هۆکاری ده رنه که وتن و
نه ناسراوی ئهم هاوه له به پێزه بۆ ئه وه ده که پتیوه، که زۆر واریع و زاھید بووه
و حه زی به ده رکه وتن نه کردووه، به لکو خۆی به دورگرتووه له گێرانه وه ی
فه رمووده، له ترسی ئه وه ی نه وه ک توشی هه له، یان له بیرچوون ببیته وه^{٢٠٥}.
به تێوانینی به نده پێده چیت ئهم بۆچوونه چه سپاوتر و دروستتر بیت —
خوداش زانترینه—. وه ک له ئاماژه کانی ده قی ئه و فه رموودانه دا ده رده که ویت که

٢٠٣. بېوانه / مێزگ و گولزاری به هه ر: ٢٠٤.

٢٠٤. بېوانه / مینووی زانایانی کورد، مه لا تاھیر عبدا له به حرکه یی: ١ / ٢٣٩.

٢٠٥. بېوانه / تاریخ الکورد فی العهد الإسلامیة، د. أحمد محمود الخلیل: ١٤٦.

(جاپان) خۇي پىۋايەتى كىرەن و تىيدا بە پىۋىنى باسى ئەۋەى كىرەن گىرەنەۋەى
فەرمۇدە ئەركىكى قورس و گرەن بەلەۋە. ئەمەش لە پىتاۋ خۇدورگىرەن لە
گرەنەۋەى كەرتە ناۋ ھەر ھەلەكەۋە لە بۋارى گىرەنەۋەى فەرمۇدەدا. ئەمە لە
لەك.

لە لەكە دىكەشەۋە دروستى ئەم بۇچۈنە لە ئەۋەدا دەرەكەۋىت، (جاپان)
ئەۋەندە لە خىزەت پىغەمبەر (درودى خۋاى لەسەرىت) و لە شارى (مەدىنە)دا
ماۋەتەۋە، ھەتا بە باشى فىرى زمانى عەرەبى بۋە و چەندىن فەرمۇدەشى لە
پىغەمبەرەۋە بىستۋە، ھەتا ئەۋ ئاستەى تابىعەنەكان داۋا (مەيمۈن) بكن لە
(جاپان)ى باۋكەۋە فەرمۇدەيان بۇ بگىرەتەۋە.

ھەمۇ ئەمانە، بەلگەى ئەۋەن كە (جاپان) لە شارى (مەدىنە)دا زۇر ماۋەتەۋە.
ھۇكارى دەرەكەۋىتىشى ھەمىشە لە كاتى تۋىزىنەۋە و سۇراغىردى زىان و
كەسايەتىدا، (بەندە) ئەۋەم بە خەيالىدا دەھات و مەزىندەم وابو، ناۋىراۋ پەنگە لە
ناۋەزۇكدا - ئەك بە ناۋ - پەۋتىكى سۇفىگەرەنەۋەى ھەبۋىت^{۲۰۶} و پىۋىكى كەنارگىر
و بىدەنگ بۋىت و زۇر خۇي بۋاردىت لە ناۋبانگ و شۇرەتپەيداكرىن؛ چۈنكە ھەر

۲۰۶. ھەرچەندە ئە پىۋازى (تەسەۋف) و ئە ھىچ پىۋاز و ئابىنزاىكى تر، لە سەردەمى پىغەمبەردا بە ئاشكرا
نەبۋە، ھەتاكى جىابكرتەۋە لە كىرى مۇسۇلمانان و بە تايەت بناسرىن. بەلام نكۋلى لە ئەۋەش ناكىت كە
تەسەۋف ۋەك ناۋەزۇك لە ناۋ ھاۋەلان و چىنى دۋاتىدا بەرچەستەكراۋە. ھەۋەك پىشەۋا (زەھەبى)
دەفەرمۇىت: ((فما أحلى تصوف الصحابة والتابعين)). ۋاتە: ئاى چەند جوان و شرىن بۋە سۇفىتى ھاۋەلان
و شۋىنكەۋتۋان. سىر اعلام النبلاء: ۱۸ / ۵۱۰. ئەمە بەدەر لە باۋەرەنى (أصحاب الصفة)، كە بە پىشەى
سۇفىگەرەنى دادەنرىت لەلەين زۇرك لە زاناپانى ئەۋ پەۋتەۋە.

خودی ناوی (جاپان) له زمانه واننیدا، به واتای: (نهیښی و شاروه)، یاخود (پله بهرن) دیت^{۲۰۷}.

ئهم بۆچوونم پشتنه ستور ده کهم به ئهم فرمايشته ی گوره زانای په سەن و خۆمالی، مامۆستا مەلا (تاهیر به حرکتی)، که ده فرمویت: ((له بهر خۆپیشان نه دانی جاپان به خه لکان، مانه وه ی چەند ههفته له شاری مه دینه ی پیرۆز، له بری چەند مانگ، نه زانرا که چ پۆز باریکرد و گه پایه وه کوردستان. هەر وه که نه زانرا چ پۆزێک ته شریفی بۆ مه دینه هات))^{۲۰۸}.

ههروه ها دکتۆر (عەبدولە نەقشبەندی)ش بۆچوونی خۆی له ئهم باره یه وه ده خاته پوو و ده لیت: ((جاپان حەزی نه ده کرد خۆ ده ربخات، به س ده یووست ده رفه توه ریکریت به ته نها له خزمەت پیغه مبه ر (دروودی خوای له سه ربیت) دابینیشیت، له به رته وه به خته وه ر بوو به گێرانه وه ی فرمووده یه ک، یان دوو، گه پایه وه بۆ کوردستان، به بی ئه وه ی که س هه سته بکات چی بوو له نیوان ئه و و خۆشه ویستی خودا دروودی خوای له سه ربیت))^{۲۰۹}.

جا هه رچۆنیک بیت، لیره دا گرنگه ئیمه ی کرد سوپاسگوزاری خودا بین و هه م شانازییش به ئه وه وه بکه ین، که ئیمه ش سه حابه یه کمان هه یه و له خزمه ت پیغه مبه ردا ژیا نی گوزه راندوه؛ چونکه ئه مه شتیکی ساده و پۆتین نییه، هه ر وه ک دیسان مامۆستای (به حرکتی) ده فرمویت: ((کۆبوونه وه ی خۆشه ویستی خودا (دروودی خوای له سه ربیت) له گه ل "جاپانی کوردی" دا خه لکی کوردستان،

۲۰۷- حیاة الامجاد من العلماء الأكراد، ملا طاهر البحرکی: ۱/ ۱۸۵. وهو أخذه عن/ الدكتور عبدالله النقشبندی، في كتابه: أمجاد الأكراد.

۲۰۸- میژووی زانایانی کورد، مەلا تاهیر عبدالله به حرکتی: ۱/ ۲۳۹.

۲۰۹- وه رگیراو له/ میژووی زانایانی کورد، مەلا تاهیر عبدالله به حرکتی: ۱/ ۲۳۹.

شتیکی گرینگی نهیینی له ژێردابووه. فه‌رماندانێکی ده‌ستنیشانکراو بووه و
نه‌خشه‌کێشان بووه بۆ سه‌رکه‌وتن، که پلژی خۆی هات ئه‌وه‌مان بۆ
پوونده‌کاته‌وه))^{٢١٠}.

٢١٠. مێژووی زانایانی کورد، مه‌لا تاهیر عبدا‌له‌ به‌حکه‌یی: ١ / ٢٣٩.

باسی پینجهه

سه‌رگوزه‌شته‌ی گه‌یشتنی (جابانی کوردیی) به پیغه‌مبه‌رو ب‌روا پینهنانی
سه‌باره‌ت به ئەم باسه‌ بۆچوونی جیاواز و جۆراوجۆر له‌ئارادایه. لێره‌دا به
کورتیی هه‌ندیکیان ده‌خه‌ینه‌په‌و:

مامۆستا مه‌لا (عه‌بدوڵای هه‌رته‌لی) ده‌لێت: (جابانی کوردیی) له
(شاره‌زور) هه‌ چووه‌ته‌ شاری (مه‌دینه‌ی پیرۆز و له‌ ئه‌وێ له‌ خزمه‌ت
پێغه‌مبه‌ردا (دروودی خوای له‌سه‌ربێت) موسوڵمان بووه^{٢١١}.

مامۆستا (حه‌سه‌ن مه‌حمود حه‌مه‌ که‌ریم) ی‌ش هه‌مان بۆچوونی هه‌یه‌ و ده‌لێت:
(هه‌یشتا بانگه‌واز له‌ قو‌ناغی مه‌که‌که‌دا ده‌بێت، کورد جابانی کوردیی به‌ نوێنه‌ر
ده‌نێرێت بۆ مه‌که‌که‌ و مه‌دینه‌ و هه‌والی کورد ده‌گه‌یه‌نێت به‌ ئیسلام و هه‌والی
پێغه‌مبه‌ر و ئیسلام بۆ کورد ده‌هێننه‌وه^{٢١٢}).

دکتۆر (عه‌بدوڵا موسته‌فا) ی‌ش له‌ کتیی (أ‌م‌جاد الأ‌کراد)دا موسوڵمانبوونی
(جابانی کوردیی) باسکردوه‌ و جه‌خت له‌سه‌ر ئەم بۆچوونه‌ ده‌کاته‌وه‌ و ده‌لێت:
(له‌ د‌وای کۆچکردنی پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ربێت) پیاوماقو‌لێکی کورد
— که‌ ناوی جابان بوو — هاته‌ مه‌دینه‌ی پیرۆز و له‌ سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ر
موسوڵمان بوو. "جابان —خودا لێی پارزبێت" له‌ ئه‌و ماوه‌یه‌ی له‌ مه‌دینه‌دا
مایه‌وه‌، به‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ربێت) ده‌گه‌یشت و گوێی له
فه‌رموده‌کانی ده‌گرت^{٢١٣}).

٢١١. می‌زگ و گولزاری به‌هار: ٢٠٤.

٢١٢. کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامییدا، حه‌سه‌ن مه‌حمود حه‌مه‌که‌ریم: ٣٩.

٢١٣. می‌زگ و گولزاری به‌هار: ٢٠٤.

بەلام دكتور (ئەحمەد مەحمود خەلیل) چەند گریمانەیک لەسەر چۆنیەتی
 گەشتنی (جابانی کوردی) بە پێغەمبەر باسەدەکات و دەڵێت:
 پەنگە (جابان) ھەر لە شارێ (مەککە)دا بووێت و لە دواى مسوڵمانبوونەو
 کۆچیکردیێت بۆ (مەدینە)؛ چونکە کۆچەرییە (فارس) و (پۆم) و (صابیئە) و
 (حەبەشی)یەکان لە شارێ (مەککە)دا، لەبەر چەند ئامانجێکی سیاسیی و ئابووری
 و تەبشیری دەمانەو. پێدەچێت (جابان)یش یەکیێک بووێت لە ئەو کۆچەرییانە؛
 چونکە لە ئەوکاتەدا کورد لە پەڕی سیاسیی و پۆشنەرییەو زیاتر شوێنکەوتە
 فارسەکان بوون.

یان پێدەچێت بە ھۆی شەپی نێوان (فارس) و (بیزەنتی) / پۆمەکان(ەو (جابان)
 بە دیل گیرایی و دواتر لە بازاڕی کۆیلەفرۆشیدا فرۆشراوێت. پاشان دەستاونەست
 گەشتیشتە (مەککە)، یان (مەدینە) ؛ چونکە ئەو (دو) شارە لە ئەوکاتەدا
 سەنتەری بارزگانیی بوو لە نێوان (عێراق) و (شام) لە لایەک و (یەمەن) و
 (نیمچەدوورگی عەرەبی) لە لایەکی ترەو^{٢١٤}.

ھەرەھا گریمانەیکێ تر لەئارادایە، ئەویش ئەوەیە: دەکرێت (جابانی کوردی)
 یەکیێک بووێت لە بەرھەستکارەکانی دەولەتی (ساسانی فارسی) و بۆ خۆ
 پزگارکردن لە زوڵم و ستمی ئەوان پەنای بردیشتە بەر شارێ (مەککە)، یان
 (مەدینە) و لە ئەوێ لەژێر دادگەریی پێغەمبەر و ئیسلامدا حەسابیشتەو.
 دەشکرێت خۆی ھەر لە بنەپەتدا لە شارێ (مەدینە)دا بووێت و لەگەڵ ھەلھاتنی
 خۆری ئیسلام و پەيامی پێغەمبەردا بریوای ھێناوێت و مسوڵمان بووێت.

٢١٤- بھوانە/ تاریخ الكرد فی المہود الإسلامیة: ١٤٦.

هه موو نه مانه له باز نه ی گریمانه دان و بۆ چه سپاندنی هیچ یه کیکیان به لگه ی
یه کلاکه ره وه مان چنگ نه کهوت، به لام بۆچوونی یه که م نه گه ری زیاتر و
له پیشتری هه یه -خوداش زانانترینه-.

باسی شه شه

(جانبانی کوردیی) پاش گه رانه وهی بۆ کوردستان دهستی به جیهاد و کاری

بانگه واز کرد

حه زره تی (جانبان - خودا لئی پارزبیت) که گه راپه وه بۆ کوردستان، به لیهاتوویی خۆی توانی خۆی بگهیه نیته ناو هیزه تایبه تییه که ی (کیسرا) ی پاشای (فارس) و بیانگاته موسولمان؛ چونکه ئه م هیزه تایبه تییه ی (کیسرا) هه موویان کورد بوون و ژماره یان (پینج هه زار) سه رباز بوو، (دیللم) سه رکرده یی ده کردن. جا له به ره وه (کیسرا) ئه و کوردانه ی کردبوونه پاسه وانی تایبه تی خۆی؛ چونکه متعانه ی به فارسه کان نه ده کرد.

پاشان که له سالی (۱۵) ی کۆچی له شکری ئیسلام به سه رکرده یی (سه عدی) کوپی ئه بی وه قاص - خودا لئی پارزبیت) له (قادسیه) دا پوه به پوهی له شکری بیباوه پانی (فارس) بوونه وه - که (پۆسته م) سه رکرده یان بوو -، له ناكاو (سه عد) بیینی هیزکی فارسی دهیه ویت به ده وری له شکری ئیسلامدا بسوپیته وه، به کسه ره فرمانیدا هیزکی سوارچاکی ئیسلام به ره و ئه و له شکره بچیت. پاشان که هیزه که ی ئیسلام گه یشته لای هیزه فارسییه که، ئه وان نۆر به گه رمیی سه لامیان لیکردن و گوتیان: نێمه برای ئیوه یین و ماوه یه کی نۆره موسولمان بوین و چاوه پوانی ئه م پۆزه مان ده کرد. ئیوه سه بریگرن هه تا به ته وایی ده سوپیتنه وه، پاشان ده بیین چی به سه ره له شکری (پۆسته م) ده هینین!

نیت ئه م هیزه به ده وری له شکری (پۆسته م) دا سوپا به وه و له هه موو لایه که وه به هه موو جۆره چه کیک له له شکره که یان دا و تیکیان شکاند و بوونه پالپشتی له شکری ئیسلام.

نهم هیزه تازه‌یه، هیزه تاییه‌تییه‌که‌ی (کیسرا) بوو - که هه‌موویان کورد بوون- (کیسرا) نه‌یده‌زانی ئه‌و هیزه موسولمان بووه، له‌به‌ره‌وه به سه‌رکردایه‌تی (دیلیم) بۆ پالپشتی (پۆسته‌م) ناردبوویه جه‌نگی (قادسیه)، به‌لام له ئه‌نجامدا (پۆسته‌م) کوژدا و له‌شکری (فارس)یش تیکشکا. (کیسرا)ش به‌ره‌و (نئیران) هه‌لهات.

دواتر نهم هیزه کوردییه تیکه‌لێ هیزی ئیسلام بوو، پێیانده‌گوت (حه‌مراڤو دیلم). پاشان له‌شکری ئیسلام - به‌ کورد و عه‌ره‌به‌وه - هیزی فارسه‌کانیان پاونا و هه‌ریمه‌کانیان له ژێرده‌ستی ئه‌وان پزگارکرد. هه‌تا (مه‌دائین) و (جه‌له‌ولا) و (حولان)یان هه‌موو پزگارکرد.^{۲۱۵}

دواتر (سه‌عدی کوپی ئه‌بو وه‌قاص) موژده و چۆنیه‌تی ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ی بۆ ئیمام (عومه‌ر) نارد (مه‌دینه)، ئیمام (عومه‌ر)یش فه‌رمانیدا (سه‌لمانی فارسی) بکێژته فه‌رمانپه‌وای (مه‌دائین/ سه‌لمان پاک). هه‌روه‌ها فه‌رمانی کرد (دوو) پیاوی کورد له له‌شکهره‌که‌ی (حه‌مراڤو دیلم) بکێژته فه‌رمانپه‌وای هه‌ریمه‌ کوردییه‌کان، به‌کێکیان له (جه‌له‌ولا)، ئه‌وێتریان له (حولان).

هه‌موو ئه‌مانه‌ش ده‌ستگه‌وت و به‌ره‌می (جیهادی نه‌تینی بوو، که (جابانی کوردی) و (دیلمی تابیی) سه‌رکردایه‌تییان کردبوو. خودای گه‌وره‌ لی‌یان پازیبی‌ت.^{۲۱۶}

۲۱۵- میزگ و گولزای به‌هار: ۲۰۴ - ۲۰۵.

۲۱۶- میزگ و گولزای به‌هار: ۲۰۵ - ۲۰۶.

ئەوێ خۆیتدەتووە گەنگترین ئەو زانیارییانە بوون، لەسەر ئەم ھاوێ لە بەرێزە گوتراوە و نووسراوە و دەستی ئێمە کەوتوو. بە ئەو ھیوایی بەرچاوپوونییە کمان بە تۆی خۆیتەری ئەزیز بەخشیبێت.

ئەوێ ماوەتەرە بیلێن ئەوێ، کە پەنگ چەند سەحابەیکێ تری کورد مەبوون، جگە لە (جەبەن)، بەلام ناو و ناویانگ و ژیانیان، ناسراو و زانراو نییە و لە سەرچاوەکاندا ناماژەیان پێنەدراوە. مەروەك شیخی موفەسیر (ئالوسی) لە تەفسیرە کەیدا (روح المعاني)^{۲۱۷}، سەبارەت بە ئەتەوێ کورد دەفەرمووێت: ((قَدْ كَانَ مِنْهُمْ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْفَضْلِ بَلْ ثَبَتَ لِبَعْضِهِمُ الصَّحْبَةُ)). واتە: کوردەکان خاوەنی گەلێک کە سەبەتیی مەزەن و چەند ھاوێلێکی پێغەمبەریشیان تێدا مەبوو.

تەنانەت لە پێش هاتنی پێغەمبەری کۆتازەمانیش حەزەرەتی (موحەمەد - دروودی خۆی لەسەربێت)، کورد هەر لە هەوالپەرسین و سەرەداوی هاتنی کۆتاپێغەمبەردا بوو و بەداویداگە پاوە. مەروەك (حەسەن مەحمود) دەلێت: ((«پێوەت کۆپی بارام» کە زانا و ژیریکی کورد بوو لە ناوچەی «مەرگ»، لە بۆسەدا بوو کە ئەو پێغەمبەرە سەرھەڵدات کە ئاوێستا و زەردەشت و پیرشالیار مژدەیان پێداوە، هەموو جار لە کوردستانەو لە ناوچەی مەرگ - پارێزگای ئەمێوی سلێمانی - توێشووێ دەپێچایەو و دەکەوتە پێ بۆ شام بۆ لای پاهیبە گاور و جوله کەکان، بۆ هەوالزانیی پێغەمبەری نوێ و پاگۆرپنەو لەسەر مژدەکانی ئاوێستا و ئینجیل و تەورات بەرانبەر پێغەمبەری چاوەڕوانکراو. جا کە سوپای ئیسلام گەیشتە ئازەربایجان، پێوەت بە خۆی و دانزە کەس لە ماقولان و سەرۆکەکانی کورد دەچن بۆ بارەگاکیان لە سیناجیان. ئەوانیش دەیاننەن بۆ لای

۲۱۷- روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، شهاب الدين الألوسي: ۱۰۳/۲۶.

سەرکردەى سوپاکە. "پىروەت" دەلێت: ئارەزووى ئىسلامبوون دەکەین. سەرکردەى سوپاکەش -کە پەنگە "عوتبە" بێت- زۆرى پى خۆشەبێت، ھەموویان مسوڵمان دەبن^{٢١٨}.

لە ئەم سۆنگەيەو دەتوانین وردتر بڵێین: نەتەوەى کورد زۆر تەمەز زۆى دىدارى ھەزەت (دروودى خۆى لەسەربێت) بوون و بە تاسەو ھاوھەوێتى وادەى ھاتنیان کردووە و ھەولێى خۆپێگەياندنیان بۆ داوھ و پێگەى دووریان بۆ گرتووەتەبەر. بەلام مەخابن بە دیاریکراوى ناوى ئەو کەسایەتییانە تۆمار نەکراوھ و بەردەست نەخراوھ.

ئەفسانەى (بەغدووز):

لە چەند سەرچاوەيەکدا باس لە ئەو دەکرێت کە گوايە لە ناو کورددا ھاوھەلێک ھەبوو بە ناوى (بەغدووز)، کاتێک چووھەتە خەزەت پێگەمبەرى خودا (دروودى خۆى لەسەربێت)، نەزای شەپى لێکردووە!

(گیوى مەکرىانى) لە (فەرھەنگى کوردستان) دا دەلێت: ((بەغدووز: کوردێک بوو لەگەڵ دەستەيێکى چوونە لای پێگەمبەرى، پێگەمبەر کە دىتى سامى لێنیش، لە پێش ھەموو کەسێکى لە ئەوى پرسى تۆ چ کەسى؟ بەغدووز گوتى: من کوردم. ئەوجا پێگەمبەر بێز و بۆ لێکرد و گوتى: خودا بکات تەنھا لە "شەھادە" نەبێت لە ھەموو چەتیکیدا پێکنەکەن؛ چونکە ئەگەر ببنە يەك، جیھانى وێران دەکەن^{٢١٩}.

٢١٨. بېوانە/ کوردستان لە بەردەم فتوحاتى ئىسلامییدا: ١٧٥ - ١٧٦.

٢١٩. فەرھەنگى کوردستان، گىوى مەکرىانى: ٨٩.

به لام ئەم قسه و باسه ههچ بته مایه کی راست و دروستی نییه، به لگرو دروستکراو و ههلبه سترای نه یاران و نه زانانه. به ئەم چهند به لگه یه ی خواره وه پوچه لده کریته وه:

۱. (گیو) خۆی به گومانه وه باسیده کات و ده لیت: ((نازانم ئه وه دنگ و باوه مه تا چ پاده یه کی راسته))^{۲۲۰}.

۲. زانای مه زن ماموستا (هه ژاری موکریان) له پینشه کیی (شه ره فنا مه) که ی (شه ره فخان) دا ئەم هه واله به ناپاست له قه لاهم ده دات و به توندیی په تیده کاته وه و ده لیت: ((گه مه ی له هه مووان خۆشتر ئەمه یه: ئوغوزخانی تورکستانی، بوغودوزناری کوردستانی نارد له پینغه مبه ر، بوغودوز ئەوه نده ناشیرین و په زاگران بو، پینغه مبه ر بیژی له چپ و چای هه لقرچای هه ستا و له داخانی توک و نه فرینی له هه موو کوردی سه رزه مین کرد! ئاخر با به وانین ئه وه نووسه ره ساویلکانه ی له دوورژمنایه تی کوردان و بق درای گیرفانیان ئه وه چیرۆکه یان هه لبه ستوه و ئەم بوختانه گه ریه یان به پینغه مبه ر وه کردوه و ده ناو پوو په پی میژوو یان ئاخنیوه. ئەوه نده یان به میشک و دلدا تینه په پیوه که ئەوه وه ویره چندی ئاو هه لده گریت و لیکیان نه داته وه که گونا هیککی چهند گه ریه ملیان ده گریت و چۆن له به ری ده رده چن؟ نه یان زانیوه که پینغه مبه ری خودا ده یزانی بنیاده می دزیویش ده سکاری خودایه و نه گه ر کرێک له بار و پرک نه هات له کرگاره وه به ؟ له لایه کی تریشه وه نه گه ر خوانه خواسته باوه پ به ئه وه درۆیه بکه ین، وای لیدیته وه نه گه ر ئه وه بوغودوزه کورده به دبخته لاوکی لووس و پووس و له بار و به رچاو و چاونه رم و بیشه رم بایه، ده بایه به کو لێک نزای باشه وه بگه ریته وه کوردستان!

۲۲۰. فه ره نگه ی کوردستان: ۸۹.

حاشا که پټغه مبهري خودا ئاکاري وا ناله باري بوويت و ئهم درق پوچ و بهرياده له ده می ئهوانه زياده که بق لاکي مرداري دنيا پټکيانخستوه^{۲۲۱}.

۳. سهره پای ئه مه، ناراستيي پووداوه که له ئه وه شدا ده رده که ويت که له هيچ سهرچاوه يه کي متمانه داري فهرمووده و ميژوودا ئهم باسه نه هاتووه و ساغ نه کراوه ته وه و توژمار نه کراوه^{۲۲۲}.

۴. له لايه کي تره وه گهر سهرنجيک له ناوه که ي بده ين، بزمان پوونده بيتته وه که ناوي (به غدون) له ناو کورددا ناويکي باو و بلاو و ناسراو نيبه. هينده ي منيش ئاگاداريم که سيک نيبه به ئه و ناوه وه و ناوه که ي له ناوي کورديي ناچيت، به لکوو نامويه.

۵. له لايه کي تريشه وه په وشت و په فتاي پټغه مبهري خودا هه رگيز به ئه و جوړه نيبه و قهت نه بووه پيشه وای مرؤفايه تبي به ئه و جوړه له سهر بنه ماي په نگ و پووخسار و په گه ز و هۆز، خه لکان هه لېسه ننگينيت.

يان قهت نه بووه پټغه مبهري (دروودي خواي له سهر بيت) نزاي شه پ و خراپ له کهس بکات، ئه و ته نانه ت نزاي شه پي له سهراني قوره يش نه ده کرد، چ جاي که ساني تر!

باسي جه وته م

۲۲۱. شه ره فنامه، شه ره فخاني به دليسي: بيس توچار.

۲۲۲. پروانه / التبشير اهدافه وسيل مراجعته، الدكتور بشير خليل حداد: ۱۵۸ - ۱۵۹.

هۆزی (جاوان/ گاوان) و نهوهکانی (جابانی کوردیی)

هر له ئهم باس و خواسهدا، پێم باشبوو ئاوپێکی کورت و خێرا، له هۆزی (جاوان) یان (گاوان) بدهمهوه؛ چونکه شایهنی پێز و ناسین. بهداخهوه ئهم هۆزه گهوره و ههنگهوتوهی کورد، ههتا ههنوکهش زۆرێکمان نهمانناسیون و ئاگاداریان نین، که کێن؟ به ئهو هیواهی ئهمه دهروازهیهك بێت بۆ ئاشنابوون پێیان؛ چونکه (جابان) له نهوهی ئهم هۆزهیه. ههروهك (مهلا جهمیل پۆزیهیانی) ده‌لێت:

((جابانی باوکی مه‌یعو، یه‌کێکه له یاره‌کانی پێغه‌مبه‌ر دروودی خوای لَسْطَرَبِیْت، له ئهو به‌ریابانه‌یه‌ له کوردان که ناوده‌برێن به‌ جاوانی))^{٢٢٢}.

دکتۆر (جهواد مسته‌فا) یش ده‌لێت: ((هۆزی گاوان له میژووی عێراقی پۆزگاری ئیسلامه‌تییدا ده‌وریکی زۆر گرنگیان هه‌بووه. ئاگاری ئه‌وه‌نده به‌رز و کاری ئه‌وه‌نده تهرز و هێژایان له خۆ پێشانداده، که هه‌له‌ده‌گرێت هیچ نه‌بی‌ت به‌شێك له ئه‌وانه له‌بیره‌که‌رێت و له میژووی عێراقدا به‌ گشتیی و له میژووی کورده‌واریدا جێگه‌ی شایانی خۆی بۆ دیاریی به‌کرێت؛ چونکه خۆ لێ‌بواردن و چاولێ‌نوقاندنی ده‌بیته‌ مایه‌ی که‌مایه‌تی و هۆی بێ‌هه‌شبوون و نیشانه‌ی بێ‌هه‌شکه‌میی و پێ‌نه‌زانین))^{٢٢٣}.

مامۆستای هێژا و پایه‌داری نه‌ته‌وه‌که‌مان (هه‌ژان)، ده‌رباری ئهم هۆزه، ده‌لێت: ((له پۆژ و پۆزگاری‌که‌دا ئهو هۆزه که هۆزی گاوان بووه، زۆر دیارده و له‌به‌رچاوان بووه و له سایه‌ی ئازایی و میرخاسیی و گه‌پناسیی کوردانه‌ی خۆیه‌وه، له لایه‌کی ئهم جیهانه‌ پان و به‌ریینه‌دا، ناو و ناویانگێکی زۆر زه‌وه‌ندی پێکه‌وه‌ناوه و له لای

٢٢٢- میژووی زانایانی کورد، مه‌لا تاهیر عبدالله به‌هرکه‌یی: ١/ ٢٣٩.

٢٢٤- هۆزی له‌بیره‌کرای گاوان و گاوانییه به‌ناویانگه‌کان: ١٣ - ١٤.

لاوه کيي و دهر و دراوسى و ناشنا و بيانبيیه وه، به زيخ و بویر و چاونه ترس و شیر و نابرومه ند و جوامیر و ناکارپه سهد و چاوتیر، نووسراوه و دوستی خوی شادکردوون و نه یاری بهربادکردوون و پالەوانی بهزداندوون و لهشکری پهتاندوون و له چاخ و چهرخی خۆیدا گەلى کوردی وهك گەلتيکی هه ره ئازا و بهکار، به خهك ناساندوه))^{۲۲۵}.

(گاوانبيیهکان)، هۆزێك بوون فه رمانپه وایيان ده کرد، له سه رده می (چاره م و پینجه می کۆچی/ ده یه م و یازده یه می زایینی). میرنشینیکیان له ده وروبه ری (بهغداد) دامه زراند، هه تا گه یشته ناوچه ی (واست) له سه ر ڤووباری (دیجله)، هه رچه ندە نۆر دور نه که و تنه وه له زیدی خۆیان، (میر نه بولفه تح کۆپی وه رامی کوردی جاوانی) به ناوبانگترین میره کانی بو. پتر له نیو سه ده (۴۰۳ - ۴۵۵)ن/ ۱۰۱۲ - ۱۰۶۳)ن) فه رمانپه وایی کردوه^{۲۲۶}.

ئه م هۆزه له چهرخی (چاره ده می) کۆچیدا له هۆزه هه ره ناوبانگه کانی کورد بوون^{۲۲۷}. نه وانیش هه روهك هۆزه کورده کانی تر نیشه جینی ناو چیا و بانوه سارده کان بووه و نه گه ر له نه ویشه وه شوینی داخزینه که ی هه لگیرین، واته کانتیک که له نه و که ژ و کێوانه وه سه ره به ره و خوار داکشاهه، له لای پێگه ی (خواراسان) وه توشیده بین، که ئیستا نه و مه لبه نده به لیوای (دیاله) ناوده بریت^{۲۲۸}.

۲۲۵. هۆزی له بیرکرای گاوان و گاوانبییه به ناوبانگه کان، پینشه کی ۷: ۳ - ۴.

۲۲۶. بروه / (سه لاهه دین) بدوینین، یان خۆمان به بهرپرسیار بزانی، د. موحسین محهمه د حوسین: ۶۳ - ۶۴.

۲۲۷. هۆزی له بیرکرای گاوان و گاوانبییه به ناوبانگه کان: ۱۶.

۲۲۸. هۆزی له بیرکرای گاوان و گاوانبییه به ناوبانگه کان: ۲۴.

هۆزی (گاوانی) کورد له ده‌ورانی ده‌سته‌لاتی خه‌لیفه‌کانی (عه‌باسی)دا ژیاوه و شانبه‌شانی به‌ره‌ی (ئه‌سه‌دی) عه‌ره‌ب، شاری (حه‌لی ئیستای (عیراق)یان بنیان‌تاوه. سه‌ره‌پای ئه‌و شوینه‌واره ماوه‌شیان ماوه‌یه‌کی نۆر مه‌یدانی نۆرانبازی و پێبازی پر له شانازیان نیوانی (خانه‌قین) و (مه‌نده‌لی) ئیستا و (حلوان)ی ئه‌وسا و (به‌دره) و (جه‌سان)ی لای (کوت) و (عه‌ماره) بووه و گه‌لێک چیا و که‌ژ و ناوی و به‌ژ و نه‌رمان و پ‌قه‌ن و ده‌شن و به‌نده‌نیان ده‌ربه‌ده‌ستدا بووه. که‌س نه‌یو‌ی‌راوه ده‌ستیان بۆ به‌ریت و هه‌ر که‌س خۆی له قه‌ره‌داوون کردوویانه‌ته قه‌ره‌بروت و بۆ پوش و په‌لاشی گیانی نه‌یستنیان وه‌ک بزوت بوون. ده‌گه‌ل هه‌ر پادشا و خونگاری‌کدا جووتبوون و به‌ره‌ه‌ستی خۆی به‌ که‌وی کۆلیت و زانیوه و که‌س نه‌یتوانیوه له‌به‌ری بکۆخیت.

جا هه‌روه‌ک له بێباکیتی و په‌یتی و خوتیدا شوپه‌سواری مه‌یدان بوون، له نان‌به‌یی و ده‌هنده‌یی و نه‌مه‌کداری و چاکه‌کارییدا ناویان له سه‌رووی ناوانه‌وه بووه. هونه‌ر و هونه‌ربه‌روه‌ر و بو‌یژ و زانا و پیر و پیاو‌چاک‌شیان نۆر لی هه‌لکه‌وتوون و له نۆر بارانه‌وه بۆ ئه‌وه شیاون که گه‌لی هاو‌په‌گه‌زیان خۆیان پێوه رانی و ئاکار و کرده‌وه‌یان له‌به‌رچاری کورد نه‌بینان دانیت.^{٢٢٩}

ئه‌م هۆزه ده‌سته‌پ‌دیش‌توو و فه‌رمان‌په‌وا بوون، به‌ تاییه‌ت له شاری (حه‌لی) به‌پاربه‌ده‌ست و قه‌له‌مه‌وه‌ بوون. هه‌روه‌ک (ئین خه‌له‌کان) ده‌ل‌یت: ((فسیر غلامه إلیه فلم یعرج علیه و شتم أستاذہ، فشکاه إلی والي الحلة، وهو یومئذ ضیاء الدین مه‌له‌ل بن أبی العسکر الجاوانی))^{٢٣٠}.

(گاوانییه‌کان) چه‌ندین زانا و که‌سایه‌تی دیاریان تیدا بووه. له ئه‌وانه:

٢٢٩- هۆزی له‌بیرک‌روی گاوان و گاوانییه به‌ناویانگه‌کان: ٤.

٢٣٠- وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان، لابن خلکان: ٢/ ٣٦٣. الوالی بالوفیات، الصنفی: ٥/ ٤٩.

(نابین ئه‌بی هه‌جائ) ناوی ته‌واوی (حه‌مه‌دی کوپی عه‌لی کوپی عه‌بدولای کوپی نه‌حه‌مه‌دی جاونی)یه. سالی (٤٦٨ك) له‌دایکه‌بووه. له‌ سالی (٥٦١ك) کۆچی کردووه.^{٢٣١} واته (٩٢) سال ژیاوه. به‌ مندالیی چووه‌ته‌ شاری (به‌غداد) و له‌ لای هه‌ریه‌که‌ له‌ (غه‌زالی) و (ئیلکیا هه‌راسی) خوێندویه‌تی هه‌تا پێگه‌یشتووه. له‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ (حومه‌یدی) و (قوشه‌یری) و (ئه‌بویه‌کری شامی قازی) و کۆمه‌لێکی تر له‌ زانایان گوێبێستی زانست بووه.^{٢٣٢} هه‌تا بووه به‌ زانایه‌کی ناودار، ته‌نانه‌ت (ئه‌بولفه‌واریس)ی فه‌رمووده‌ناس له‌ (هه‌ولێن) پێگه‌ییشتووه و ده‌رسی له‌ لا خوێندووه.^{٢٣٣}

ناوبراو چه‌ند دانراویکی هه‌یه. له‌ ئه‌وانه‌: (التبيان بشرح الكلمات المنتظم سلك الأدوات. الذخيرة لأهل البصيرة. شرح المقامات للحريري. عيون الشعر. الفرق بين الرأ والغين. مسائل الامتحان. نزهة النفس وروضة المجلس فيما استعمله العوام من كلام العرب ولم يعرفوا حقيقته)^{٢٣٤}.

ئه‌مانه و چه‌ندین زانا و که‌سایه‌تی ديار و به‌رچاو، که‌ له‌ ناو هۆزی (گاوان)دا پێگه و پۆلیان هه‌بووه، که‌ باسکردن و دووان لێیان له‌ باسه‌که‌مان دوردخاته‌وه. به‌لام لێره‌دا ئه‌وه‌نده‌مان له‌به‌رئه‌وه‌ باسکرد، هه‌تا بزانیین نه‌وه‌کانی (جابه‌ان)ی کوردیی، خه‌لکانیکی ئایینه‌په‌روه‌ر و نه‌ته‌وه‌دۆست بوون. به‌سه‌ر خاکی کوردستان و عێراقه‌وه‌ کیان و نفوزیان به‌رچاوبووه.

٢٣١. هدیة العارفین، البابانی: ٤٩٤.

٢٣٢. تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والأعلام، الذهبي: ٣٨ / ٣٦١.

٢٣٣. طبقات الشافعية الكبرى، الإمام العلامة تاج الدين بن علي بن عبد الكافي السبكي: ١٥٢ / ٦.

٢٣٤. هدیة العارفین، البابانی: ٤٩٤. تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والأعلام، للذهبي: ٣٨ / ٣٦١.

به لām جینگەى داخه ئەم ھۆزه ئىستا بونيان نەماوه و لەناوچوون. ھەرۆك
 مامۆستا (ھەزار) دەفەرمووئە: ((بە لām ئىستا لەئارادا نەماوه))^{۲۳۰}.
 جگە لە (جاوانىيەكان) ھەندىك زانا وەك (مەحمود شىت خەتاب) پتەى واىە
 (باجەلانىيەكان) یش كە لە (خانەقەين) نىشتەجەين دەگەپنەوہ سەر ھۆزى (كاوان) و
 بە ديارىيەكرائىش دەچنەوہ سەر (جانبانى كوردى). بە ئەم پتەيش ياوہرى بەپۆز
 (جەريرى كوپى عەبدولائى بەجەلى) كە ئازادكەرى شارى (خانەقەين)ە كوردە و لە
 نەوہى (جانبانى كوردى)ە، وشەى (بەجەلى) یش لە (باجەلانى)ەوہ ھاتوہ و لە
 ئالوگۆپى زمانەوانىيدا واى لىئاھاتوہ.

۲۳۰- ھۆزى لەبىرەكرائى گاوران و گاورانىيە بەناويانگەكان: ۳.

به‌شی چواره‌م
ئه‌م به‌شه له (چوار) باسی پیکهاتوو، که ئه‌مانه‌ن:

باسی یه‌که‌م/ (مه‌یمونی کورێ جابان) که‌سایه‌تی و پۆنی له‌ گیرانه‌وه‌ی
فه‌رمووده‌دا.

باسی دووهم/ نه‌و فه‌رموودانه‌ی (مه‌یمون) گیراونه‌تییه‌وه‌.

باسی سێیه‌م/ منداڵه‌کانی (مه‌یمونی کوردیی).

باسی چواره‌م/ وته‌ی زانایانی فه‌رمووده‌ و (جهرح و ته‌عدیل) له‌سه‌ر
(سه‌نده‌ی) هه‌ریه‌که‌ له‌ (جابان) و (مه‌یمون).

باسی یه که م

(مهیمونی کۆری جابان)

که سایه تیی و رۆلی له گێڕانهوهی فهرموددهدا

هرچهنده (مهیمون) له باوکی ناسراوتر و دياتر بووه، بهلام باس و خواس له سه ر ژيان و کهسایه تیی ته ميش هینده پوون و زانراو نییه، - به هه مان شێوه ی (جابان) ی باوکی -. ته وه نده هه یه کۆپی هاوه لی به رێز (جابان) ه و له چینی شوێنکه وتووان (تابیعین) دایه و ((پهنگه له کۆتایی چه رخی یه که می کۆچیدا ژیا بێت))^{۲۳۶}. یه کێک بووه له کهسایه تیه ديار و زانستییه کانی پۆزگاری خۆی.

له پاش که پانه وه ی باوکی بۆ کوردستان پهنگه هه تا ماوه یه که له شاری (مه دینه) دا مابوو بێته وه، پاشان له گه ل خێزانه کهیدا هاتو نه ته (به صره) و له ته و ئی له گه ل گه و ره پیاواندا ژیاوه.

له به ره ته وه باوکی ناوینا (مهیمون)، له به ره فه پ و پیرۆزی نیسلام و به ره که تی پیغه مبه ری خودا (دروودی خوی له سه ربێت)، که دواتر وه ک پێز و خۆشه ویستی بۆ (جابان)، خه لکی به (باوکی مهیمون/ أبو میمون) بانگیانده کرد و ناویانده مینا^{۲۳۷}.

(ته بو به صیر) نازناوی (مهیمون) ه، هه رچه نده به شیک له زانایان ده لێن: (ته بو نوصه یی)، به لام ته مه هه لیه کی پێنووسی و ئیملانییه. هه روه که (شه مسه دینی دیمه شقی) پوونیکردوه ته وه و ده لێت: ((عن أبي بن كعب قال: وميمون الكردي يكنى أبا بصير، قلت ذكره مسلم في الكنى بالنون المضمومة والصاد المهملة المفتوحة فقال أبو نصير ميمون الكردي سمع أبا عثمان النهدي روى عنه حماد بن

۲۳۶- بروهانه/ تاريخ الكرد في المهود الإسلامية: ۱۴۵.

۲۳۷- بروهانه/ حياة الأجداد من العلماء الأكراد: ۱۸۵. مێرگ و کۆلزاری به مان: ۲۰۶.

زيد وديلم بن غزوان وكذلك ذكره ابن مندة بالنون المضمومة والصاد المهملة المفتوحة في حرف النون من الكنى وقال روى عنه يزيد بن هارون انتهى. ويزيد إنما روى عن ديلم بن غزوان عنه هكذا حدث الإمام أحمد في مسنده فقال حدثنا يزيد حدثنا ديلم حدثنا ميمون الكردي فذكر حديثاً من مسند عمر رضي الله عنه وأطلق أبي النرسي تقييد كنيته في تاريخ البخاري فوجدتها بخطه مغفلة وذكر القاضي أبو الوليد الكناني في كتابه عكس الرتبة وقلب المبنى أنه رآه في تاريخ البخاري كما قاله مسلم بالنون ويقويه أن ابن الجارود حكاه بالنون عن البخاري وقاله الدارقطني بالموحدة المفتوحة والصاد المهملة المكسورة وكذلك قاله عبد الغني بن سعيد وعزاه إلى الدارقطني فقال ميمون الكردي يكنى أبا بصير قاله لي علي بن عمر الحافظ وقيدته ابن مأكولا كذلك وقال وصحف فيه مسلم فقال أبو نصير بالنون))^{٢٣٨}.

ناوبراو (ميمون) ژماره يه کي ژور فهرموده ی له هاوه لان و خليفه کانه وه گيرپاوه ته وه، ته نانه ته نديکيش له فهرموده ناسان پړوايه ته کاني ده گه يه ننه وه به پتغه مبري خودا. (دروودی خواي له سهرپيت) جيگه ي متمانه ي ژورتيک له زانا يانی بواری فهرموده يه، وه ک دواتر ده يخي نه پوو.

سهره پای لپه اتووی و زیره کی و بایه خدانی به فهرموده، له گهل نه وه شدا (مه والی)^{٢٣٩} بووه. وه ک پېشه وا (نيبن عه ساکیر) کاتيک باسی نه سهرتيک ده کات که

٢٣٨. توضیح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأسابهم وألقابهم، ابن ناصر الدين شمس الدين محمد بن عبد الله بن محمد القيسي الدمشقي: ٥٦ / ٩.

٢٣٩. مه وال: وشه يه کي عه ربه ييه و چند واتايه کي جياواز له خوده گرت. له نه وانه: کزيله، هاويه ش، زاوا و خنزور، چاکه کار، دروس، هه روه ها نه گه ک سيک له سر ده ستي که سيکی تر مسولمان بيت، پتيده لتي مه والي فلان که س.

له سه نه ده كهيدا (معيون)ى تېدايه. ده فهرمووېت: ((الفضل بن عميرة حدثني
معيون الكردي مولى عبد الله بن عامر أبو نصير...))^{٢٤٠}. به نه مه دا درده كه وېت،
(معيون) مه والى (عه بدولای كوپى عامر) بووه.

شياوى باسه كۆيله بوونى پېگرنه بووه له بېر ده م چالاك بوون و بره ودانى به توانا
زانستيه كانى. په ننگه هه بوونى له پشته ى فهرمووده كاندا و وانه كوتنه وه و
وانه وه رگرتنى له سهر ده سستى گوره زانا و زاهيده كانى سهرده مى خوى ديارترين
گه واهيده ى نه م پاستيه بن.

(معيون) له لای هه ركام له زانايانى وهك: (جابان)ى باوكى و (نېبو عوسمانى
نه هدى) و (نېبو رافيعى صائېخ) و (موسليمى كوپى يه سارى به صرى) و (حه مادی
كوپى زهيد) و چه ندانى تر زانستى وه رگرتووه.

وانه شى به چه ندانى وهك: (فهزلى كوپى عومه يره) و (خاليدى كوپى دينار) و
(نېبوسه عيذى به صرى) و (نېبو غالى به صرى) و چه ندينى تر گرتووه ته وه.

(معيون) ماموستاى گوره پياوانى وهك (ماليكى كوپى دينار) بووه، له هه مان
كاتيشدا هاوپتې بووه. وايش درده كه وېت په يوه ندييه كى توندوتوليان پېكه وه
هه بوويېت. وهك نه وهى جارېك پېيگوتووه: «عَنْ أَبِي خَلْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ مَعْمُونَ
الْكُرْدِيَّ وَهُوَ عِنْدَ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ، فَقَالَ لَهُ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ: مَا لِلشَّيْخِ لَا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ؟
..»^{٢٤١}. واته: (ماليكى كوپى دينار) به (معيون)ى گوت: ماموستا، نه وه بۆچى
فهرمووده كانى پېغه مېهر (درودى خواى له سه ريېت) له باوكتووه بۆ نېمه
ناگېرېته وه؟

٢٤٠- تاريخ دمشق، لابن عساکر: ٤٢ / ٣٢٣ - ٣٢٤.

٢٤١- رواه الطبراني في الأوسط، برقم: ٦٢١٣. وأبو نعيم في المعرفة، برقم: ٦٤٧٤. والهيثمى في المجمع، برقم:

٦٥٨. وقال: إسناده حسن إن شاء الله.

ئەگەر بە وردىيى لە ئەم فەرموودەيە پابىئىن، دەگەينە ئەم دەرئەنجامانەي
خوارەوہ:

۱. (مالىكى كۆپى دىنار)، (مەيمون)ى بە مامۇستاي خۆي داناوہ، ھەر
لەبەرئەوہ پىنيگوتووہ: (شىخ). خۆ ئەگەر مامۇستاشى نەبووبىت، ئەوا لە پلەي
مامۇستا كەمتر نەبووہ لاي.

۲. (مالىك) متمانەيەكى تەواوي بە (مەيمون) و (جابان)ى باوكى ھەبووہ، ھەر
لەبەرئەوہ داواي گىرپانەوہي فەرموودەكانى لىكردووہ.

۳. بەلگەشە لەسەر ئەوہي كە (جابان) نۆز لە خزمەتى پىغەمبەردا بووہ و
فەرموودەي نۆزىشى لىوہرگرتووہ.

۴. دەرخەري ئەوہيشە كە (جابان) جگە لە (مەيمون) منداڵ تىرى ھەبووہ؛
چونكە (مەيمون) دەلتىت: (كان أبى لا يحدثن)، كەواتە ئەگەر تەنھا خۆي بايە
دەيفەرموو: (كان أبى لا يحدثن).

۵. به لگه‌ی شه له سه‌ر نه وه‌ی (ج‌اب‌ان) هاوه‌ئێکی پێغه‌مبه‌ر بووه، نه‌مه‌ش
پاستیه‌کی بێگومان و حاشاهه‌ئنه‌گره و لای هه‌مووان پوون و چه‌سپاوبووه.

باسی دووهم

نه و فەرموودانهی (مه یمون) گێڕاوتییه وه

لێره دا دێینه سه ر باسی (مه یمون) و له نه و فەرمووده و نه سه رانه ده دوتین که له پێغه مبه ر و هاوه لانه وه گێڕاوتییه وه . جا پێشه وا (نه بو عه بدولره حمانی زمزلی) به باسکردنی ژماره ی فەرمووده و ناویشانی لاپه ره و به رگی کتێبه کانی فەرمووده ، سه رچه می پێوايه ته کانی خستوه ته پوو و کۆیکردوونه ته وه ، که نه مانه ن: ((رواه احمد: ۱/ ۲۲-۴۴، وعبد بن حميد في المنتخب من المسند: (۱۱) ص: ۳۲، وابن أبي الدنيا في الصمت: (۱۴۸) ص: ۱۰۹-۱۱۰، وفي الغيبة: (۸) ص: ۲۴-۲۵، والبزار: (۱۶۸) ۱/ ۹۷، كشف الاستار: (۳۰۵-۳۰۶) ص: ۱/ ۴۳۴-۴۳۵، والفريابي في صفة النفاق: (۲۲-۲۳) ص: ۶۸-۶۹، وابن عدي في الكامل: ۳/ ۱۰۴، والضياء في المختارة: (۲۳۵) ص: ۱/ ۳۴۳-۳۴۴، والحارث في مسنده الزوائد: ۱/ ۵۲۴، والبيهقي في الشعب: (۱۷۷۷) ص: ۲/ ۲۸۴، وابن بطة في الإبانة: (۹۴۰-۹۴۱) ص: ۲/ ۷۰۱-۷۰۲، وأبو نعيم في صفة النفاق: ۲/ ۱۳۹، والذهبي في السير: ۱۱/ ۴۴۵))^{۲۲۲}.
نه مانه ی خواره وه ش ده قی پێوايه ته کانه ، که به کورتیی ده یانخه یه به رده ست:

یه که م/ هه ره که له پێشه وایان (هه یسه می) و (ئه حمه د) و (به زار)، پێوايه ت ده که ن: «حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَنْبَاءَنَا دَلِيلُ بْنُ غَرْوَانَ الْعَبْدِيُّ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ الْكُرْدِيُّ عَنْ أَبِي عُمَرَ النَّهْدِيِّ قَالَ إِنِّي لَجَالِسٌ تَحْتَ مِنْبَرِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ يَخُطِبُ النَّاسَ فَقَالَ فِي خُطْبَتِهِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ

۲۲۲. جامع بيان العلم وفضله، أبي عمر يوسف بن عبد الله النعمري اللطيفي: ۲/ ۳۷۲.

عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ كُلِّ مُتَافِقٍ عَلِيمٍ اللِّسَانِ»^{٢٤٣}. واته: (مهيمونی کوردی) له (ئەبو عوسمانی ئەهەدی) دەو، گێژاویەتییهو، که گوتوویەتی: من لە ژێر دوانگەکی پێشەوا (عوهر) دانیشتبووم، گوتاری دەدا. فەرمووی: من گویم له پێشەبەر بوو، فەرموویەتی: زۆرتین ترسم لەسەر گەلەکم، له ئەو کەسە دوو پووانەیه که زمانلوس و قسە پاراون.

بەلام (عەبد بن حومەید) له (موسنەد) هکەیدا، بە ئەم شتواژە گێژاویەتییهو: ((حدثنا محمد بن الفضل ثنا ديلم بن غزوان عن ميمون الكردي عن أبي عثمان النهدي عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «إنما أخاف عليكم كل منافق عليم يتكلم بالحكمة ويعمل بالجر»^{٢٤٤})).

ئێمامی (بەبیەقی)ش بە ئەم (دوو) گوزارشتە گێژاویەتییهو: «أخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي ثنا محمد بن عبد الله بن محمد بن قريش أنا الحسن بن سفيان ثنا محمد بن عبيد بن حسان ثنا حماد بن زيد ثنا ميمون الكردي قال: سمعت أبا عثمان النهدي قال: سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول على المنبر إياكم والمنافق العالم قالوا: و كيف يكون المنافق عالما قال: يتكلم بالحق ويعمل بالمنكر»^{٢٤٥}. هەرۆها بە رێوايەتی: «أخبرنا أبو محمد عبد الله بن يوسف الأصبهاني أنا محمد بن أحمد بن ماهان مؤذن المسجد الحرام ثنا علي بن عبد العزيز ثنا عارم ثنا ديلم بن غزوان ثنا ميمون الكردي عن أبي عثمان النهدي عن عمر بن الخطاب: عن النبي صلى

٢٤٣- رَوَاهُ أَحْمَدُ فِي مُسْنَدِهِ، بِرَقْمٍ: ٣١٠، وَاللَّفْظُ لَهُ. وَقَالَ شُعَيْبُ الْأَرْنَؤُوطُ: إِسْنَادُهُ قَوِيٌّ. وَالْبَزَارُ فِي مُسْنَدِهِ، بِرَقْمٍ: ٣٠٥. غَايَةُ الْمُقْصَدِ فِي زَوَادِ الْمُسْنَدِ، لِلْحَافِظِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ سُلَيْمَانَ الْهَيْثَمِيِّ: ١/ ٣٥١ - بَابُ فِي الْمُنَافِقِ الْعَالِمِ. الْمَطَالِبُ الْعَالِيَةُ: لِلْحَافِظِ ابْنِ حَجَرٍ الْمَسْكَلَانِيِّ، بِرَقْمٍ: ٣٠٥٦.

٢٤٤- الْمُتَخَبَّرُ مِنْ مُسْنَدِ عَبْدِ بْنِ حَمِيدٍ، عَبْدِ بْنِ حَمِيدٍ بْنِ نَصْرِ أَبِي مُحَمَّدٍ الْكَسِيِّ: ٣٢.

٢٤٥- رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الشَّعْبِ، بِرَقْمٍ: ١٧٧٦.

الله عليه وسلم قال: إنما أخاف على هذه الأمة كل منافق يتكلم بالحكمة و يعمل بالجور و رواه يزيد بن هارون عن ديلم و قال في الحديث: إني أخوف ما أخاف على هذه الأمة منافق عليم اللسان»^{٢٤٦}.

دووه م/ «حدثني عبد الله بن أحمد، قال: حدثني هبة بن خالد، قال: حدثنا ديلم أبو غالب، عن ميمون الكردي، عن أبي عثمان النهدي، عن أبي سعيد الخدري، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: تمرق مارقة في فرقة من المسلمين تقتلها أولى الطائفتين بالحق»^{٢٤٧}. واته: (مهيموني كوردي) له (نهو عوسمانى نهدي) وه، نهويش له (نهوسه عيدي خودري) وه، گتپراويه تيبه وه، كه پتفه مبه (دروودي خوي له سه ريئت) فه رمويه تي: دهسته كه له مسولمانان ده رده چن و جيا ده بنه وه، كام له نهو دوو دهسته نزيك ترين له حق، نهو هيان ده يكوژيت.

ثم فه رموده به ده رياره ي (زولخوه يصيره) هاتوه، كه له كاتي دابه شكر دني غه نيمه تا به پتفه مبه ري خوداي گوت: دادوهر به.

سيته م: «حدثنا علي بن حمشاد العدل ثنا العباس بن الفضل الأسفاطي ثنا علي بن عبد الله المديني و إبراهيم بن محمد بن عرعة قالوا: ثنا حرمي بن عمارة حدثني الفضل بن عميرة أخبرني ميمون الكردي عن أبي عثمان النهدي أن عليا رضي الله عنه قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم أخذ بيدي و نحن في سكك المدينة إذ مررنا بحديقة فقلت: يا رسول الله ما أحسنها من حديقة قال: لك في

٢٤٦. شعب الإيمان، برقم: ١٧٧٧.

٢٤٧. الكنى والأسماء: للدولابي، برقم: ١١٥٣. السنة، عبد الله بن أحمد بن حنبل الشيباني: ١٥١١، (٢).

٦٣٤.

الجنة أحسن منها»^{٢٤٨}. واته: پيشه‌وا (على -خودا لى پازيبيت) فه رموى: جارتك پيغمبر (درودى خوى له سه ريئت) ده ستي گرتبوم، به ناو كوچه يه كى (مه دينه) دا گوزهرمانده كرد، دامان به لاي باخچه يه كى جواندا، گوتم: نهى پيغمبرى خودا هم باخچه يه چند جوانه! پيغمبريش فه رموى: تو له به هشتدا جوانتر له نهوت پيده دريت.

(شبو يه علا) و (به زان) يش، پيوايه ته كه يان به هم شتوازه تو مار كردوه: «حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَرْمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ عَمِيرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَيْمُونُ الْكُرْدِيُّ، عَنْ أَبِي عَثْمَانَ النَّهْدِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ أَخَذَ بِيَدِي، فَمَرَرْنَا بِحَدِيقَةٍ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَحْسَنَهَا مِنْ حَدِيقَةٍ، فَقَالَ: لَكَ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْهَا ثُمَّ مَرَرْنَا بِأُخْرَى، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَهَا مِنْ حَدِيقَةٍ، قَالَ: لَكَ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْهَا حَتَّى مَرَرْنَا بِسَبْعٍ حَدَائِقَ، كُلُّ ذَلِكَ أَقُولُ مَا أَحْسَنَهَا، وَهُوَ يَقُولُ: لَكَ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْهَا فَلَمَّا خَلَا لَهُ الطَّرِيقُ اعْتَنَقَنِي، ثُمَّ أَجْهَشَ بَاكِيًا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يُبْكِيكَ؟ قَالَ: ضَعَايُنُ فِي صُدُورِ قَوْمٍ لَا يُبْدُونَهَا لَكَ إِلَّا مِنْ بَعْدِي، قُلْتُ: فِي سَلَامَةٍ مِنْ دِينِي؟ قَالَ: فِي سَلَامَةٍ مِنْ دِينِكَ»^{٢٤٩}.

شيخ (ثيبن حه جهر) يش ديسان له (شبو يه علا) وه، به هم داپشتنه ي پيوايه ت كردوه: «وقال أبو يعلى: ثنا القواريري، ثنا حرمي بن عمار، ثنا الفضل بن عميرة أبو قتيبة القيسي، حدثني ميمون الكردي أبو بصير، عن أبي عثمان، عن علي بن أبي طالب، قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم أخذ بيدي ونحن نمشي في

٢٤٨- رواه الحاكم في مستدركه، واللفظ له، ورحمه، برقم: ٤٦٧٢. وأحمد في فضائل الصحابة، برقم: ١١٠٩.

قال الذهبي في التلخيص: صحيح.

٢٤٩- رواه البزار في مسنده، برقم: ٧١٦، وأبو يعلى في مسنده، برقم: ٥٦٥.

بعض سكك المدينة إذ أتينا على حديقة فقلت: يا رسول الله، ما أحسنها من حديقة قال: لك في الجنة أحسن منها. حتى مررنا بسبع حدائق، كل ذلك أقول: ما أحسنها ويقول: لك في الجنة أحسن منها، فلما خلا لي الطريق اعتنقني ثم أجهد باكيا، قال: قلت: يا رسول الله، ما يبكيك؟ قال: ضفائن في صدور أقوام لا يبدونها لك إلا من بعدي. قال: قلت: يا رسول الله، في سلامة من ديني؟ قال: في سلامة من دينك»^{٢٥٠}.

جوارهم/ پيشهوا (سيوتى) و (ثيبن نه بى حاتم)، ده گيڤنه وه: «أخرج ابن أبي حاتم عن ميمون الكردي أن ابن عباس كان راكبا فمر عليه جراد فضربه، فقبل له: قتلت صيدا وأنت محرم؟ فقال: إنما هو من صيد البحر»^{٢٥١}. واته: (مهموني كوردي) له (ثيبن عه باس) وهه رپوايه تى كردوه، كه جارتك (ثيبن عه باس) به سهر ولاخيكه وه بوو، كولله يه كه به لايدا تپه پى، نه ويش ليتيدا و كوشتى. پتيانگوت: گيانه وه ريكت كوشت له كاتيكدا له نجرامدايت! گوتى: كولله هه مان حومكى نيچرى ناويى هه يه. واته: وه كه چۆن دروسته به نجرامه وه گيانله به ره ناوييه كان راوبكه يت، كولله يش به هه مان شيوه يه.

پينجه م/ رافه كارى قورنان، پيشهوا (به غوى) له ته فسرى نايه تى: ﴿ثَمَنُهُمْ ظِلْمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَائِقٌ بِالْخِطَاةِ﴾. نه سهرتك به سه نه دى (مهموني كوردي) وه، له نيمامى (عومه) وه ده گوازيت وه و ده فه رموويت: «أخبرنا أبو سعيد الشريحي، أخبرنا أبو إسحاق الثعلبي، أخبرني الحسين بن محمد بن فنجويه، أخبرنا محمد بن علي بن الحسين القاضي، أخبرنا بكر بن محمد المروزي، أخبرنا أبو قلابه، حدثنا عمرو بن الحصين، عن الفضل بن عميرة، عن ميمون الكردي، عن

٢٥٠. آورده ابن حجر في المطالب، برقم: ٤٠٣٢.

٢٥١. الدر المنثور، عبد الرحمن بن الكمال جلال الدين السيوطي: ٣/ ١٩٩. تفسير ابن أبي حاتم، برقم: ٥٨٣١، (١٢١٠ - ١٢١١).

أبي عثمان النهدي قال: سمعت عمر بن الخطاب قرأ على المنبر: ﴿لَمْ أَوْزُنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا﴾ الآية، فقال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (سابقنا سابق، ومقتصدنا ناج، وظالمنا مغفور له)، قال أبو قلابة فحدثت به يحيى بن معين فجعل يتعجب منه»^{٢٥٢}.

شه شه م / پيشه وای زانا (سیوتی) دیسان له ږیوایه ټیځی (مهیمن) دا ده لیت: «أخرج عن ميمون الكردي قال: رأيت عروة البزار في النوم بعد موته، فقال إن لفلان السقاء علي درهما وهو في كوة في بيتي فخذ فادفعه إليه، فلما أصبحت لقيت السقاء فقلت له ألك على عروة شيء؟ قال: نعم درهم، فدخلت بيته فوجدت الدرهم في الكوة فدفعته إلى السقاء»^{٢٥٣}. (مهیمنی کوردی) ده لیت: له دواى مردنى (عوروه) به زان، له خه ودا بینیم، پیځگوت: فلأنه كسى ناوگيږ دره میځی به لاهه ویه، دره مه که له ناو په نجه ره ی ماله که مدایه، برې پیښده ره وه. ده لیت: منیش به یانی چوم به کابرای ناوگيږم گوت: تږ هیچ قهرزيکت لای (عوروه) مه به؟ گوتی: به لى، دره میځم لایه تی. پاشان چوم برې ماله وه یان، بینیم دره مه که له شو شوینایه که له خه وه که دا پیځگوتیوم.

حه وته م / (نبین عه ساکی) له (ته نریخ) ه که یدا، ده گيږته وه: «أخبرنا أبو الأعز قراتکین بن الأسعد أن أبو محمد الجوهري أن أبو القاسم عبد العزيز بن جعفر بن محمد بن حمدي الخرقی ناعمر بن أيوب السقطي نا عبید الله بن عمر القواريري نا یونس بن أرقم نا کثیر النواء أبو إسماعيل وعوف الأعرابي عن ميمون الكردي قال كنا عند ابن عباس، فقال رجل ليته حدثنا عن علي فسمعه ابن عباس فقال: أما لأحدثناك حقا إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمر بالأبواب الشارعة في المسجد فسدت وترك

٢٥٢- معالم التنزيل، البغوي: ٦ / ٤٢١. الكشف والبيان، النيسابوري: ٨ / ١١١.

٢٥٣- شرح الصدور بشرح حال الموتى والقبور: جلال الدين عبد الرحمن السيوطي، برقم: ٢٠.

باب علي، فقال: إنهم وجدوا من ذلك فأرسل إليهم إنه بلغني أنكم وجدتم من سدي أبوابكم وتركي باب علي، واني والله ما سددت من قبل نفسي ولا تركت من قبل نفسي إن أنا إلا عبد مأمور أمرت بشئ ففعلت إن أتبع إلا ما يوحى إلي»^{٢٥٤}. واته: (عهوفى نه عرابى) و (مهيمنى كوردى) ده لئين: له لای (ئين عه باس) بووين، پياويك گوتى: خوژگه ده رباره ی پيشه وا (عهلى) شتيكى بق باسده كودين. (ئين عه باس) كه گوتى ليبيو، فهوروى: دهى نه وا له پيغه مبهروه شتيكى راستييت بق ده گيپم وه، چه زده ت (درودى خواى له سهر ييت) فرمانى كرد به نه وهى هه موو درگاكاني سهر كولانى مزگه وت دابخرين، جگه له درگاكهى (عهلى)، كه نه و درگايهى هيشتوه و دايه خست، خه لك به لايانه وه گران بوو، دواتر پيغه مبه ر كه سيكى نارد بق لايان، پنيان بلي: هه والم پيگه يشتوه نيوه شتيكتان بق دروستبووه سه بارت به نه م كارهى من، كه هه موو درگاكاهم داخستوه جگه له نه وهى (عهلى). سويند به خدا من هه ر له خووه دامنه خستوه، به لكوو من به نده يه كي فرمان پيكرام، خدا فرمانى پيكرام و منيش جيبه جيمكردوه . من نيگاي خودام به نه جامگه ياندروه و شويى سروس كه وتووم.

نه وهى پابورد، نه و فهورودانه بوون، كه (مهيمن) له پيغه مبه ر و ياوه رانه وه گيپراونيه تيه وه، وهك ده رده كه وييت، هه موويانى له (عوسمانى نه هدى) وه وه رگرتوه و سه نده كه يشى (موته صيله). واته گه يشتوه به پيغه مبه رى خدا (درودى خواى له سهر ييت).

باسی سینه م

منداله کانی (مهیمونی کوردی)

هرچی په یوه سته به ژیاڼی خیزانی و مندال و نه وه کانی وه، شتیکی نه وتومان
چنگ نه کوه، جگه له (سی) که سایه تی، که له سه رچاوه کاندا به کوپی (مهیمونی
کوردی) ناویانها توه. نه وانیښ: (خه لیل، جابر، مه هدی).

کوپی یه که م/ ناوی (خه لیل) ه و به (باوکی عه بدولره حمان) ناسراوه. نه م کوپه
ته نها له نه م سهند و سه رچاوه یه دا به رده ستمکوت، که له پیغه مبه ری خوداوه
فه رموده یه کی گپړاوه ته وه، جگه له نه م ش هیچ زانیاریه کی ترم له باره یه وه
چنگ نه کوه و هیچی لئوه پړوايه نه کراوه:

«أخبرنا القاسم بن سعيد أخبرنا عبد الله بن إبراهيم بن تميم القامي أخبرنا الحسين
بن جعفر بن محمد الزيات بمصر حدثنا جعفر بن أحمد بن سلم بن حبيب العبدی
حدثنا أبو عبد الرحمن الخليل بن ميمون الكردي حدثنا عبد الله بن أذينة عن هشام
بن الغاز عن ابن أبي مليكة عن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله إن أبغض
الرجال إلى الله الألد الخصم»^{٢٥٥}. واته: (نه بو عه بدولره حمان - خه لیلی کوپی
مهیمونی کوردی) گپړاویه تیبه وه، که پیغه مبه ر (دروودی خوی له سه ریبت)

٢٥٥- احادیث فی ذم الکلام وأهله: أبو الفضل المقرئ، الرقم: ١١٨ (١/ ١٣٦ - ١٣٧).

بهه مان ژماره ولاپه له: ذم الکلام وأهله: شیخ الإسلام أبو إسماعیل عبد الله بن محمد الأنصاري الهروي،
تحقیق: عبد الرحمن عبد العزيز الشبل.

له راستیدا نه م دور کتبه یه شتن، به لام دراوته پال دوو نوسه ری جیا، منیش ناوی هه ردو نوسه وه که م
هینا، بل نه وهی مافی خاوه نه راسته قیینه کی نه وه وتیت و پارتیزاوبیت، جا هه رکا میکیان بیت.

فەرموویەتی: بوغزاوترین کەس بەلای خوداوە، ئەوانەن زۆرتەین مەملانی و زۆرتەین کێشەمە کێشە دەکەن.

کۆپی دووھەم / (جانب)، کە بە نازناوی (کوردی) ناوبانگیبۆوە. ئەمەشم تەنھا لە (ئێبەن ماکول)وە دەستگەوت، کە لە کتێبە کەیدا (ئەلئیکمال)، دەفەرموویت: ((باب الكردی والکردي والکرزي "أما الكردي بضم الكاف وبالذال المهملة فهو جابر بن ميمون الكردي"))^{٢٥٦}.

ناوبراو نیشەتەجێی شاری (واست) بوو و شارەزایەکی هەلگەوتوو و بەتوانای زانستی فەرموودە و لێکدانەو و شۆفەکردنی قورئانی پێرژبوو^{٢٥٧}.

کۆپی سییەم / ناوی (مەهدی)ە، کە بە (ئەبو یەحیا) ناسراوە و شۆرت و پۆلی لە ئەوانی پێشوو زیاترە و چالاکیی باش و بەرچاوی هەبوو.

(مەهدی) مەزنتەین و ناودارترین کەسایەتیی زانستیی کوردە لە سێ سەد ساڵی یەکەمی پۆزگاری ئیسلامییدا، مەولای بنەمالە (ئەلموولی) بوو لە هۆزی (ئەلئەزەد) و لە شاری (بەصرە) دانیشتووە، هەر لە بەرئەو بە (الموولی الأزدي البصري) ناوبراوە. (مەهدی) زانایەکی شارەزا و هەلگەوتوی زانستەکانی فەرموودە بوو. لە سەر دەستی کەلەزانیانی وەک (حەسەنی بەصری) و (ئێبەن سیرین) و نزیکە (بێست) شیخ و مامۆستای تر خوێندوویەتی و فێری زانستە ئابینییەکان بوو و فەرموودە بۆ شاگردان و هاوچەرخی خۆی گۆتێزەوتەو. سەرچاوەکان زیاتر لە (چل) قوتابی و شاگردی (مەهدی کۆپی مەیمون)یان ژماردووە^{٢٥٨}.

٢٥٦. الإكمال في رفع الارتياح عن المؤلف والمختلف في الأسماء والكنى، لابن ماکول: ١٤٣ / ٧.

٢٥٧. بېوانە / کورد و کوردستان لە پۆزگاری خێلافەتی ئیسلامییدا، د. زۆار سەدیق: ٧١.

٢٥٨. کورد و کوردستان لە پۆزگاری خێلافەتی ئیسلامییدا: ٧٠.

ئەو زانايانەى لە زارى ئەمەووە فەرموودەيان گىپراوەتەو، گەلێك نۆڤن. وەك
 ھەركام لە: (بوخارى، موسلىم، ئەحمەد، ئەبوداود، ترمزى، ئىبن ماجە، بەزار،
 تەبەرانى، بەيھەقى، ئىبن حىبان، ئىبن خوزەيمە، حاكم، نەسائى، ئىبن حەجەر،
 تەحارى، دارەمى، دارەقوتنى) و چەندىن فەرموودەناسى تر. بوونى ناوبراو لە
 پشتمى فەرموودەى ئەم كەلە زانايانەدا، بەلگەى دەست و دەمپاكى و سەرپاستى
 و دامەزراوى و متمانەدارىيەتى.

بۆ چەسپاندنى ئەم حەقىقەتە درێژەى نادەينى و تەنھا بە ئەم گوتەيەى زانای
 ھاوچەرخ شىخ (شوعەيب ئەرنەئوت) بەسندە دەكەين، كە دەربارەى فەرموودەيەك
 لە سەنەدەكەيدا (مەھدى) تىايە. دەئێت: ((سنادە صحيح على شرط مسلم، رجاله
 ثقات رجال الشيخين))^{٢٥٩}.

جا ئەگەر بێتو ھەموو ئەو فەرموودانە بھێنن كە ناوبراو لە پشتمى (سەنەدەكەيدا
 ھەيە، ئەوا دەيان فەرموودە پێزدەكەين و ھەر بە كۆتا ناگەين، بگرە فەرموودەكانى
 زۆر زياترە لە ئەوەى بتوانين لێردە جێيانبەكەينەو.

سەبارەت بە ميژووى مردنیشى، بۆچوونى جىاواز ھەيە. ھەندێك دەئێن: لە
 سەردەمى خەلىفە (مەھدى)دا مردووە كە لە نێوان ساڵەكانى (١٥٨ - ١٦٩ك/
 ٧٧٥ - ٧٨٤ك)دا بوو، ھەندێكى تر پێيان وایە لە ساڵەكانى (١٧١ك/ ٧٨٧ك)
 ياخود سالى (١٧٢ك/ ٧٨٨ك) لە دونيا دەرچوو^{٢٦٠}.

٢٥٩- مسند أحمد، بتعليق الشيخ شعيب أرنؤط، حديث رقم: ٢٢١٩٥.

٢٦٠- بھوانە/ كورد و كوردستان لە پلازگارى خىلافەتى ئىسلاميیدا، د. زار سەديق: ٧٠.

باسی چوارەم

وتەى زانائانى فەرمووده و (جەرح و تەعدیل) لەسەر (سەنەدى) ھەریەكە لە

(جابان) و (مەیمون)

بە حوكمى ئەوێ ناوبراوان (جابان) و (مەیمون)، لە پشتهى فەرموودهكاندا بوونیان ھەیە، پێم باشبوو ھەلۆیستە و ھەتسەنگاندنیان لە لایەن زانائانى بواری فەرمووده و (جەرح و تەعدیل) ھو ھەمە بەرچاو، بۆ ئەوێ زیاتر ناشنای كەسایەتیی و ئەندازەى متعانهى ئەو دەقانه ببین، كە گەیاندوویانە پێمان.

سەبارەت بە پشتهى (جابانى كوردیی)، بە حوكمى ئەوێ یارەرى پێغەمبەر (دروودی خۆى لەسەربیت) بوو، قسەى لەسەر نەكراوە و ھەك نەريتى ھەمیشەیی زانائان، دەرحەق بە ھاوھەڵان بێدەنگ بوون و ھیچیان لەسەر نەگوتوو. ئەمەش لەسەر بنەمای ((الصحابۃ کلّهم عدول))^{٣٦١}. واتە: ھاوھەڵان ھەموویان دادوورن.

بە ئەم پێژدەنگەش (جابانى كوردیی) ھەك ھەر ھاوھەڵەكێ تر، قسە وەرگێراو و متعانه دارە و جێگەى قسە لەسەر كردن نییە؛ چونكە بە گۆڕەى دەقەكانى قورئان و ھەدیس، ھاوھەڵان بە تێكڕا چاك و پاك و سەرپاست و خاوەن خەسلەتى جوان و پەسەندن.

ھەرچیش پەيوەستە بە (مەیمون) ھو، كە لە جینى تاببعینە، قسەى پێویستى لەسەر كراوە و زانائان لە بارەى ھو ھەلۆیستیان دەربڕیو. لە ئەوانە:

٣٦١. التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد، لابن عبد البر: ٤٧ / ٢٢. تحفة الأحوذى بشرح جامع الترمذى،

محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم المباركوري أبو العلا: ١ / ٢٥٦. سبل السلام: ١ / ٢١. عمدة القارى: ٣٣ /

٤٠٧. التلخيص الحبير: ٣ / ٤٠٥. في الحديث الشريف والبلاغة النبوية: ٢٨.

نیمامی (زه‌ه‌بی) که شایه‌تی متعانه‌داری به لای (نبین حبیان) هوه بۆ ده‌دات و ده‌لئیت: ((وذكره ابن حبان فى الثقات))^{۲۶۲}. که‌واته (مه‌یمون) به لای (نبین حبیان) هوه متعانه‌داری‌وه، هر له‌به‌رئه‌وه فهرمووده‌که‌شى به (ص‌حیح) دان‌اوه. زانای فهرمووده‌ناسیش (هه‌یسه‌می) دواى ئه‌وه‌ی فهرمووده‌ی: «من کذب علی متعمدا...» ده‌هینیت، که (مه‌یمون) له (جابان‌ی باوکیه‌وه پ‌یوايه‌تی کرد‌وه، سه‌باره‌ت به پشته‌ی گ‌یژه‌ره‌وانی فهرمووده‌که، به ژماره‌کانی (۶۶۵۴) و (۷۵۰۷)، ده‌فهرموویت: ((رواه الطبرانی فى الأوسط والصغیر و رجاله ثقات))^{۲۶۳}. له جینگه‌یه‌کی ترا و له فهرمووده‌ی ژماره (۶۵۸) دا، ده‌فهرموویت: ((قال الحافظ الهیثمی: إسناده حسن إن شاء الله))^{۲۶۴}.

سه‌باره‌ت به پشته‌ی فهرمووده‌ی د‌وه‌میش که دیسان (مه‌یمون) له (جابان‌ی باوکیه‌وه گ‌یژه‌پ‌ویه‌تییه‌وه، هه‌ریه‌که له (هه‌یسه‌می) و (مونزیری) ده‌فهرموون: پ‌یوانی گ‌یژه‌ره‌وه‌ی فهرمووده‌که متعانه‌پ‌یکراون. ((قال الحافظان المنذری والهیثمی: رجاله ثقات))^{۲۶۵}.

هه‌روه‌ها (عه‌ج‌ه‌ل‌ی) یش متعانه‌ی به (مه‌یمون) به‌خشیه‌وه. هه‌روه‌ک نیمامی (زه‌ه‌بی) ده‌فهرموویت: ((وثقه العجلي))^{۲۶۶}. پ‌یشه‌وا (مه‌ناوی)ش، پ‌اش ئه‌وه‌ی ئه‌و فهرمووده‌یه‌ی که باسی دان‌ه‌وه‌ی قه‌رزى ت‌یدایه له لایه‌ن قه‌رزاره‌که‌وه، ده‌لئیت: ئه‌م فهرمووده‌یه‌کیگه له ئه‌و چوار بنه‌مایانه‌ی که هه‌موو حوکمه شه‌رعیه‌یه‌کانی بۆ

۲۶۲- میزان الاعتدال، للذهبي: ۴ / ۲۳۳.

۲۶۳- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، الهیثمی: ۴ / ۲۳۷.

۲۶۴- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد: ۱ / ۳۷۴.

۲۶۵- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد: ۴ / ۲۳۷. میزگ و گ‌ولزاری به‌هار بۆ گه‌شتیارانی ژبانى پ‌تفه‌مبه‌ری پ‌یزدار: ۲۰۷.

۲۶۶- میزان الاعتدال، للذهبي: ۴ / ۲۳۳.

دهگه پښتړتته وه. پاشان ده لټت، (ته به رانی) له (مهیمونی کوردی) گټراو په تیبه وه و نيسنده که ی دړوسته. ((وهی احدى القواعد الأربع التي ردت جميع الأحكام إليها "طب عن ميمون الكردي"، وإسناده صحيح))^{۲۶۷}.

هروه ما (په حیای کړی مو عین) و (ته بوداود) یش متعانه یان به (مهیمون) کړدوه. وهک (عسقه لانی) له دوو کتید، لټیانی نه فلکړدوه: ((میمون الكردي أبو بصیر عن أبي عثمان النهدي وعنه حماد بن زيد والفضل بن عميرة وغيره وثقه بن معين وأبو داود))^{۲۶۸}. دوباره ده لټت: ((میمون الكردي، کښته أبو بصیر بالبلاء وقيل أبو نصير بالنون. روى عن أبيه وأبي عثمان النهدي. وعنه الفضل بن عميرة الطفاوي ومالك بن دينار وأبو خلدة وحماد بن زيد وغيرهم. قال عثمان الدارمي عن ابن معين ليس به بأس وقال ابن أبي خيثمة عن ابن معين صالح وقال الأجرى عن أبي داود ثقة وذكره ابن حبان))^{۲۶۹}.

هروه ما (ته لبانی) به هم چه شنه لټیدوواوه: ((قلت: إسناده صحيح، ميمون الكردي وثقة أبو داود و ابن حبان، وقال ابن معين: ليس به بأس^{۲۷۰}، وفي رواية: صالح))^{۲۷۱}.

ته مانه و سهره پای ته وهی قسه له سره سندهی (مهیمون) هه په و هه ندیک له زانایان متعانه ی ته وای پیناکه ن. به لام هه مو هم شایه تیپانه ی سهره وه به لگه ی به س و په سندن سهاره ت (مهیمون) و (جابان)، که هر دوو کیان له

۲۶۷. التيسير بشرح الجامع الصغير، المناوي: ۷۵۸ / ۲.

۲۶۸. لسان الميزان، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي: ۴۰۷ / ۷.

۲۶۹. تهذيب التهذيب، ابن حجر العسقلاني: ۳۵۲ / ۱۰.

۲۷۰. تاريخ ابن معين (رواية عثمان الدارمي)، يحيى بن معين أبو زكريا: ۲۰۷. الجرح والتعديل: ۲۳۸ / ۸، المغني في الضعفاء: الذهبي، برقم: ۶۵۶۵ (۲ / ۶۹۱).

۲۷۱. السلسلة الصحيحة، محمد ناصر الدين الألباني، حديث رقم: ۱۰۱۳، (۳ / ۸۷)

گېرانه‌وه‌ی حەدېسەکانی پێغه‌مبەردا (درودی خۆی لەسەر بێت) پاستنۆ و
متەمانە پێکراو بوون^{٢٧٢}.

٢٧٢. مێرگ و گولزاری بە مان: ٢٠٧ - ٢٠٨.

به‌شی پینجه‌م
له به‌شی پینجه‌مدا، ئەم باسانه ده‌خه‌ینه‌روو:

باسی یه‌که‌م / جلویه‌رگی کوردیی، ره‌سه‌نایه‌تیی و شه‌رعییبوون.
باسی دووه‌م / ئە نیسلامدا هیچ جۆره جلویه‌رگێک دیارییکراو و سه‌ پینراو نییه.
باسی سینه‌م / پینغه‌مبه‌ر (درودی خوی له‌سه‌ربیت) جلویه‌رگی کوردیی له‌ لا
په‌سه‌ندبووه و له‌به‌ریکردووه.
باسی چواره‌م / نایا (شه‌روال) پۆشاکێ تاییه‌تی چ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌؟
باسی پینجه‌م / چه‌ند پینشیاژنێک سه‌باره‌ت به‌ بره‌وپێدانی جلویه‌رگی
کوردیی.

باسی یه که م

جلوبه رگی کوردیی، ده سه نایه تی و شه رعیبوون

ناشکرایه هر گل و نه ته وه به ک کومه لیک تایبه ته ندیی خوی هیه که له نه ته وه کانی تر جیا یده کاته وه و له پئگی ئه و خه سه ته تایبه تیانه وه ناسنامه و شوناسی خوی ده پارێزیت و به هویانه وه بوونی خوی ده سه لمینیت. پۆشاک و جلوبه رگیش یه کیکه له شوناسی هر نه ته وه و هۆزیک، ههروه ک چۆن زمان و فره هنگی میژوویی و زانستیی و پاشماوه که له پورییه کان وینا و ناعیشکاری ناسنامه ی نه ته وه و گه لن.

له به ره وه ده بینین هر نه ته وه و جۆره به رگیکی تایبه ته به خوی هیه، که ئه و به رگه بووه ته به شیک له نه ریت و ناسنامه ی. که واته جلوبه رگ یه کیکه له فاکته ره جیا که ره وه کانی کومه لگه ی مرقایه تی له قزناغه کانی به ره وه پیتشچووندا. له هه مان کاتیشدا ئه و جلوبه رگه ویستیکی خودای گه وره یه، که ده بیت ئاده میزاد به جلوبه رگی شایسته و گونجاو داپۆشراو بیت. ههروه ک ئه م پاستیه له ده قیکی قورئانی پیرۆزدا به دیارده که ویت: ﴿يَا بَنِي آدَمُ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سُوءَاتِكُمْ وَرِيشًا﴾. سورة الأعراف، الآية: ۲۶.

له ئه و کاته ی خودای گه وره (ئاده م و حوا) ی له به مه شتا کرده ده ره وه، ئه ندانه کانی له ش (عه روه ت) یان به ده رکه وت. خودای گه وره که لای داره کانی به سه ردا وه راندن، بۆ ئه وه ی ئه ندانه کانی له شیا نی پۆ داپۆشن. ههروه ک ئه م پاستیه له ئایه تی: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سُوءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا أَلَمْ أَهْكُمَا عَنْ يَلُكُمَا الشَّجَرَةَ وَأَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾. سورة الأعراف، الآية: ۲۲. به دیارده که ویت.

له به ره وه له پوانگه ی ئه م (دوو) ئایه ته پیرۆزه وه ده گه ی نه ئه و پاستیه ی، که

خودای گه‌وره مه‌به‌ستی هه‌ره‌گه‌وره‌ی له به‌کاره‌یتانی جلو به‌رگ، داپۆشینى
عه‌وره‌ته. ئه‌م پێسایه‌ی خودای گه‌وره‌ش په‌یڤه‌وکاره‌ و ده‌شکریت هه‌تا پۆزى
دوایی^{٢٧٣}. که‌واته‌ جوانکاری و ته‌واوکاری و پازانه‌وه‌ش له‌ جلو به‌رگدا، ویستیکى
خودای گه‌وره‌یه‌ که‌ جوانی و جوانکاری خۆشده‌وێت^{٢٧٤}.

٢٧٣- نه‌ته‌واپه‌تى... نیشته‌مان په‌روه‌ری، عبدالله مه‌لا سعید گرتکی: ٤٠.

٢٧٤- ئیسلام و پاراستنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌بیمان: عه‌بدوله‌حمان سدیق.

باسی دووهم

له ئیسلامدا هیج جوړه جلو به رگنیک دیاریکراو و سه پینراو نییه

پیش له وهی باس له جلو به رگی نه ته وهی و پزاشکی کوردی بکین، وا چاکه
نه و گومان و قسه و بزوونانه په تبه کینه وه که پتیا وایه ئیسلام جلو به رگنیک
دیاریکراوی به سهر موسلماناندا فهرز کړدوه، یان له ئیسلامدا جلو به رگنیک تاییه
هیه به ناوی (پزاشکی ئیسلامی)، یان ئیسلام هه لوښتیکي نه رښی هیه
سه بارهت به جلو به رگی نه ته وکان، یان ده لښ ئیسلام جلو به رگی بیانیی
قه ده غده کات؛ چونکه دروستکراوی دهستی بیباوه پانه. نه مانه و چه ندین قسه ی
تری له نه چه شنه!

بؤ په تکر د نه وهی نه م جوړه قسانه سهرنجان بؤ لای نه م چه ند خالهی لای
خواره وه راده کښین:

په کله م! له پیش ئیسلام و له سهره تایی هاتنی ئیسلامی شدا، دیارده به کی
جیهانیی بوو، که هه ندیک جلو به رگ هیتا بووه بؤ جوړیک له ناسنامه ی (ثایینی)
هه ندیک کومه ل، نه م ش به هوی نه بوونی سیستمیکي ئیداریی بؤ پڅخستنی باری
شارستانی وک نه وهی نه مپؤ. له بهر نه وه نه و سهرده مانه جهخت له سهر جوړی
جلو به رگ ده کرایه وه، که چی له بهر یرکړت و چی له بهر نه کړت^{۲۷۵}.

وهک چؤن (مه سیحیه کان) به به ستنی پشتینه (شد الزنار) ده ناسرانه وه و
(مه جوسییه کان) یش به له سهر کړدنی (قه له نسووه)، نه م ش به مه به ستنی
پڅخستنی بارودڅخی ناو کومه ل بووه. به لام به ده رکه وتنی سیستمی ئیداریی
پیشکه وتوو له ده ولته ئیسلامییدا، له سالانی دوايیدا واز له نه م شتوازه هینرا و

۲۷۵. ئیسلام وپاراستنی ناسنامه ی نه ته وه بیمان.

جلوبه‌رگ بوو به دیارده‌یه‌کی گشتیی و کس له کس به هۆی جلوبه‌رگه‌وه جیانه‌ده‌کرایه‌وه. له‌به‌رنه‌وه (ئێبن خه‌له‌کان) له (وفیات الاعیان) دا سه‌باره‌ت به ماوه‌ی حوکمی (عه‌باسی) یه‌کان ده‌لێت: ((وكان ملبوس الناس قبل ذلك شيئا واحدا، لا يتميز أحد عن أحد بلباسه))^{٢٧٦}. واته: له پێش ده‌سه‌لاتی (عه‌باسی) یه‌کاندا خه‌لک یه‌که‌ش بوون و به هۆی جلوبه‌رگه‌وه هه‌چ کس له نه‌وی تر جیانه‌ده‌کرایه‌وه.

دووهم: نه‌وه‌ی زۆری (فوقه‌هاکان) ئاماژه‌یان بۆ کردوه که موسلمان نابیت جلوبه‌رگی بێباوه‌پان له‌به‌ریکات، مه‌به‌ستیان جلوبه‌رگی به‌کار هێنراو (مستعمل) ی بێباوه‌پانه، که په‌چاوی پاگرتنی پاک و ته‌میزی جلوبه‌رگی به‌ نه‌و جۆره‌ نه‌کردوه که بۆ نوێژپێوه‌کردن بشیت. نه‌گه‌رنا، شتیکی ئاسایه‌ مۆفی موسلمان جلوبه‌رگی ئاسایی و پێکوپێکی دروستکراوی هه‌ر ولایتیک له‌به‌ریکات. هه‌روه‌ک هاوه‌لی به‌پێز (نه‌نسی که‌پی مالیک) ده‌فه‌رموویت: «أَنَّ مَلِكَ الرُّومِ أَهْدَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَقَّةً مِنْ سُنْدُسٍ فَلَبِسَهَا»^{٢٧٧}. واته: پاشای پۆمه‌کان فه‌روه‌یه‌کی قۆلدزیژی به‌ دیاریی بۆ پێغه‌مبه‌ر (درودی خوی له‌سه‌ربیت) هه‌نارد، پێغه‌مبه‌ریش له‌به‌ریکرد.

که‌واته جلوبه‌رگی نوێ، هه‌ر شوێنیک بیت دروسته به‌کارهێنریت و له‌به‌ریکرت. حوکمه‌که‌ی جیا به‌ جلوبه‌رگی به‌کارهێنراو (مستعمل)^{٢٧٨}.

هه‌روه‌ک (ئێبن ته‌یمیه) ده‌لێت: ((على عهد رسول الله كانت الثياب تجلب إليهم من اليمن ومصر والشام وأهلها كفار، وكانوا يلبسون ما نسجه الكفار ولا

٢٧٦- وفیات الاعیان وانباء الزمان، لابن خلکان: ٦ / ٣٧٩.

٢٧٧- رواء أبوداود، الرقم: ٤٠٤٧، واحمد، رقم: ١٣٤٢٤.

٢٧٨- به‌وته / ئیسلام و پاراستنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ییمان: عه‌بدوله‌حمه‌ن سدیق.

يفسلونه))^{٢٧٩}. واته: له سهرده می پټغه مبهردا، جلویه رگ له (یه من) و (میسر) و (شام) هاورده ده کران، له کاتیکدا خه لکانی نه وی بیباوه پوون، مسولمانان پوښاکي چنراوی بیباوه پانیا ن له بهرده کرد و نه شیانده شورد.

(ثین قهیم) یش ده لټت: ((فإن غالب لباسهم كان من نسج اليمن، لأنها قريبة منهم، وربما لبسوا ما يُجلب من الشام ومصر، كالقباطي المنسوجة من الكتان التي كانت تنسجها القبط))^{٢٨٠}. واته: زږدینه ی پوښاکي مسولمانان له (یه من) هوه ده هات؛ چونکه لیک نریکپوون، هره هه له (مصر) و (شام) یشه وه بویان ده هات. بهرهمی چنراوی (قیبتي) هکانیشیان له بهرده کرد.

هر سه بارت به هم باسه (ثین قودامه ی مه قدیسی) ده فهرمووټت: ((ولا نعلم خلافا بين أهل العلم في إباحة لبس الثوب الذي نسجه الكفار، فإن النبي صلى الله عليه وسلم وأصحابه إنما كان لباسهم من نسج الكفار))^{٢٨١}. واته: نټمه هیچ راجیاییه ک نابینن سه بارت به دروستیه تی پوښینی نه و پوښاکانه ی که بیباوه پان ده یچن؛ چونکه پټغه مبه ر خوی چنراوی ده ستیانی له بهر کردوه.

دکتور (عبدالکریم زیدان) یش له (المفصل) هکه یدا ده لټت: ((ينبغي غسل مايمس من ثيابهم، وكذلك سراويلهم لأنهم لا يحتاطون من البول كما نعلم منهم ذلك، لأن العلة في كراهة استعمال ثيابهم المستعملة هو احتمال تنجسها، بسبب لبسهم لعدم احتياطهم من البول ونحوه))^{٢٨٢}. واته: له بهرئوه پوښاکي به کاهه پنراوی بیباوه پان

٢٧٩- مجموع الفتاوى، لابن تيمية: ٧٩ / ٢٨. المسبة، لابن تيمية: ٣٢.

٢٨٠- زاد المعاد في هدي خير العباد، ابن قيم الجوزية: ١ / ١٤٤.

٢٨١- المغني مع شرحه الكبير: ١ / ١٠٥.

٢٨٢- المفصل الجامع في الفقه الإسلامي، عبدالكريم زيدان: ٣ / ٣٠٦.

دهشوردريت، چونكه ئهوان خويان نابوئين له ميز. ئيمهش له بهر گريمانه ي
پيسبوون دهيشورين، چونكه ئهوان له پيسى خويان ناپارزين.

كه واته هيچ كيشه بهك له بهكارهيتنانى جلوه رگى دروستكراوى دهستى بيانى
و بيتاوه پاندا نيبه و له پوى شه رعه وه بهكارهيتنانيان دروسته. مهگر پيشتر
بيتاوه رهكان خويان نه و بهرگه يان بهكارهيتنايت و جلوه رگه كه يان پاك
پانه گرتبيت، كه نه كات دهبيت پيش نه وهى مسولمانان بهكاريان بهيتن
بياوه رهكان نيسلام له بهر جياوازي كهش و مهواى شوينه كان و جوى پيشه و
كاره كان و جوى بونه و ياده كان و فره رهنگى نه ته وه كان، بۆ له بهر كردنى هه
جۆره جلوه رگيك مرقفى نازاد كردوه.

(ئيبن قيم) له باره ي جلوه رگى پيغه مبه ره وه (دروودى خواى له سه ربيت)
ده لئت: ((فلبس في كل موطن ما يناسبه))^{٢٨٢}. واته: پيغه مبه ر بۆ هه موو شوينتاك
جلوه رگى مونسب و گونجاو به نه و شوينه ي له بهر ده كرد. هه ره ها ده لئت:
((هديه في اللباس: أن يلبس ما تيسر من اللباس))^{٢٨١}. واته: هه ر بهرگيك هه بايه
پيغه مبه ر (دروودى خواى له سه ربيت) له بهر يده كرد.

هه ر له بهر نه مه شه كاتيك خهك مسولمان ده بوون -جا له هه ر هۆز و
نه ته وه بهك بووبن-، پيغه مبه ر (دروودى خواى له سه ربيت) نه يده هيشت
جلوه رگى نه ته وه بيان بگۆپن و جلوه رگى عه ره ب له بهر يكه ن. له هيچ
سه رچاوه بهكى ميژويش نه زانراوه، پيغه مبه رى خدا داواى له مسولمانانى
غهيره عه ره بى وهك: (جابانى كوردى، بيلال حه به شيبى، سه لمانى فارسى)
كردبيت، واز له جلوه رگى نه ته وه كه ي خويان بهيتن، يان جلوه رگى عه ره ب

٢٨٢- زاد المعاد في هدي خير العباد: ١/ ١٣٠.

٢٨١- المصدر السابق: ١/ ١٣٧.

له بهر بکه. ههروهك (ئهو عهبدولای عهدهری)، دهلێت: «ولم یأت عنه أنه نهی وافدا علیه من العجم عن زیهم، وندبهم إلى زی العرب»^{٢٨٥}.

چوارهم: سهبارەت به جلوبەرگی ئافرهتانیشت هه ر جۆرێک بێت دروسته و دهشیته، به هه ر جێک ئهم (سی) ئایه تهی قورئان به رجه سه بکات:

١- ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ خَلَابِسِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُذْذِرْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾. سورة الأحزاب، الآية: ٥٩.

٢- ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾. سورة النور، من الآية: ٣١.

٣- ﴿وَلْيَضْحَكُنَّ يَخْفِهْنَ عَلَىٰ جُيُوشٍ﴾. سورة النور، من الآية: ٣١.

کورتهی به رجه سه کردنی ناوه پۆکی ئهم (سی) پرگه ئایه تهش، ئه وه یه که ئافره تان بالا پۆش و سه رپۆش بن، ئیتر به کام شیوه و به چ جۆره شیوازیك و به کام په نگ، ئه وانه هه مووی بۆ ئازادیی که سیی به جێده مینێت.

چونکه ئیعه کاتیك سه رنج له شیواز و په نگێ جلوبەرگی پێغه مبه ری خۆشه ویست (دروودی خوای له سه رییت) ده دهین، ده بینین په نگه جیاواز و ئالو الاکانی له به رکردوه. ههروهك له ئهم چه ند فه رمووده یه دا ئهم پاستیه به دیارده که ویت: «ألبسوا من ثيابكم البياض فإنها من خير ثيابكم وكفنوا فيها موتاكم»^{٢٨٦}. واته: په نگێ جلوبه رگه کانتان با (سپی) بێت؛ چونکه (سپی) باشت رین په نگه. مردووه کانتان له کفنی سپیدا کفن بکه.

وهك ده بینین لێره دا فه رمانی کردوه به له به رکردنی پۆشاکی (سپی). خودی خۆیشی پۆشاکی په نگ (سه وێ) له به رکردوه. هه ر وهك (ئهو ره سمه)

٢٨٥- التاج والإكليل لمختصر خليل، محمد بن يوسف بن أبي القاسم العبدري أبو عبد الله: ١ / ٥٠٢. نظام

الحكومة النبوية المسمى بالتراتب الإدارية، عبدالحی الكتاني: ١ / ٣٧٩.

٢٨٦- رواه البيهقي في الكبرى، برقم: ٥٧٦٣. وأحمد، برقم: ٣٠٣٦.

ده‌فهرموویت: «إنطلقت مع أبي نحو رسول الله صلى الله عليه وسلم فرأيت عليه بردين أخضرين»^{۲۸۷}. واته: له‌گه‌ل باو‌گمدا چو‌وینه خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ری‌ت) بینیم دوو بالا‌پوشی (سه‌وزی) له‌به‌ردابوو.

سه‌باره‌ت به‌ په‌نگی (سوور)یش هاوه‌لی به‌پړز (به‌راث -خودای لی پازیبی‌ت)، ده‌فهرموویت: «كان النبي صلى الله عليه وسلم مربوعا، قد رأيت في حلة حمراء ما رأيت شيئا أحسن منه»^{۲۸۸}. واته: پی‌غه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ری‌ت) بالای ما‌ماناوه‌ند بوو (نه‌ کورت بوو، نه‌ دروژ)، بینیم بالا‌پوشیکی (سوور)ی له‌به‌ردابوو، هیچ‌که‌سی‌کم نه‌دیوه له‌ نه‌و جوان‌تر بی‌ت.

ده‌رباره‌ی په‌نگی (په‌ش)یش هه‌زړه‌تی (جابر -خودای لی پازیبی‌ت)، ده‌فهرموویت: «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل مكة عام الفتح وعليه عمامة سوداء»^{۲۸۹}. واته: پی‌غه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ری‌ت) له‌ پوژۍ پزگار‌کردنیدا که‌ چووه‌ ناو (مه‌ککه‌)وه می‌زه‌ریکی (په‌ش)ی له‌سه‌ردابوو.

هه‌روه‌ها (فه‌زی کوپۍ عه‌باس) ده‌گپ‌رته‌وه و ده‌فهرموویت: «دخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم في مرضه الذي توفي فيه وعلى رأسه عصابة صفراء فسلمت عليه، فقال: يا فضل. قلت: لبيك يا رسول الله، قال: اشدد بهذه العصابة رأسي قال: ففعلت»^{۲۹۰}. واته: له‌ نه‌و نه‌خو‌شیه‌ی که‌ هه‌زړه‌ت (دروودی خوای له‌سه‌ری‌ت) تیتیدا وه‌فاتیکرد، چووم بۆ لای و سلووم لی‌کرد، پارچه‌ قوماشیکی (زه‌رد) به‌سه‌ر سه‌ریه‌وه بوو. فهرمووی: نه‌ی فه‌زل؟ منیش گوتم: به‌لی، قوربان.

۲۸۷ - رواه أبوداود، برقم: ۴۰۶۵. والبيهقي في الشعب، برقم: ۶۲۳۹. وأحمد، برقم: ۱۱۳۷۴.

۲۸۸ - رواه البخاري، برقم: ۵۸۴۸.

۲۸۹ - رواه مسلم، الرقم: ۳۳۷۶.

۲۹۰ - رواه الترمذي في الشمائل، الرقم: ۱۳۷.

فەرموۋى: بە ئەم پارچە پەپۆيە سەرم بېستە. مەنئىش بۆم بەست.

لە ئەم فەرمودانە سەرۋە دەگەينە ئەو ئەنجامەي، كە بەكارهيتنانى ھەمور
پەنگەكان شىتەكى دروست و پىگەپىدراۋە و جياۋازى پەنگەكان لە ئىسلامدا مەندە
گرىنگ نىيە و مەرفىش چى پەنگەك بۆ خۆي ھەلدەبۆيىرەت نازادە، بەلام ئەۋەي
گرىنگ و جىگەي ھەلوپىستەلەسەركردنە و ئىسلام داۋاىكردۈۋە پۇشتەيى و
داپۇشراۋىيە. پۇشتەبوۋنىش مۆرك و سىمايەكى شارستانىيەت و پىشكەۋتنى مەرفە
لە ھەموزمەلگەيەكدا.

جا كە مەرفە نازاد بىت لە پەۋى جۆرى پۇشتەبوۋنەۋە، ئەۋا مەفەيىكى خۇداپەيداۋى
گەلانە كە بايەخ بە جلوبەرگى نەتەۋەيى خۇيان بەدەن و (دەنگ) و (پەنگەي
خۇيانى پى بەھىزىكەن و ھەلوپەدەن بە ئەم جلوبەرگەۋە بناسرىن^{۲۹۱}.

كەۋاتە پىۋىستە ھەموزمان ئەۋ پاستىيە بزانين ئەۋەي ئىسلام مەبەستەيى لە
جلوبەرگى پىۋان و ئافرەتاندا، تەنھا ئەۋەيە كە ئەۋ جلوبەرگە ەۋرەتى مەرفە
داپۇشەيت، لە ھەمان كاتىشدا لە ماددەيەكى پاك دروستكراپەيت. ئاشكرايشە كە
ەۋرەتى پىۋان لە نىۋان (ناوك و ئەۋنۆ/ السرة والركبة) دايە، ھى ئافرەتانىش
سەرتاپاي جەستەيانە، تەنھا دەست و دەمۇچاۋەكانيان نەبەيت. بەلام شىۋاز و
پەنگەي جلوبەرگەكە ەك باسمانكرد ئەۋە نازادىيەكى تاكەكەسىيە و ئىسلام ئەم
نازادىيەي بۆ خۇدى مەرفە جىپەشتىۋە.

سەبارەت بە پۇشاكى ئافرەتانىش بەھەمان شىۋە، مەبەستى سەرەكىي ئىسلام
پۇشتەيى و خۇداپۇشەينە، بە چەشنىك ئەندامەكانى لەشى ديارنەبەيت و تەنگ و
تەسك نەبەيت. جا بە كام شىۋە و شىۋازىك و بە كام پەنگەيىت، ئەۋانە ھەموزى بۆ

۲۹۱. ۱. لام و پارادىمى ئاسنامەي نەتەۋەپىمان: ەبەدولرەھمان سەدىق.

نازادی که سببی به جیدہ مینیت و خودای گوردہ نازادیی به خودی تاکه کان داوه و
 کهس ناتوانیت گوشاری بخاته سه ر^{۳۹۲}. هه ره له به ره وه ئیعامی (عومه) خودای لی
 رازیبیت، قه ده غه یکردبوو عه ره به موسولمانه کان به رگی عه ره ب دابنن و به رگی
 نه ته وه یه کی تر له به ریکه ن. واته: هه تا بتوانن په سنایه تیی خویان بپارینن^{۳۹۳}.
 نامه ی بۆ والیه کانی ده نارد و تئیدا فه رمانی پاراستنی په سه نایه تیی و مۆرکی
 نه ته وه یی ده کرد. «عَنْ أَبِي عُلْمَانَ التُّهْدِيِّ قَالَ: أَتَانَا كِتَابُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 أَخْشَوْشُنَا وَأَخْشَوْشِبُنَا وَأَخْلَوْلِقُوا وَتَمَعْدُوا كَأَنَّكُمْ مَعْدٌ وَإِيَّاكُمْ وَالتَّنْعَمُ وَزِيَّ الْعَجَمِ
 قَالَ فَتَنَاهُمْ عَنْ زِيَّ الْعَجَمِ»^{۳۹۴}.

باسی سینیهم

۳۹۲. نه ته وایه ئی... نیشتیمانپه روه ربی، عبدالله مه لا سعید گرتکی: ۴۰ - ۴۲.

۳۹۳. عبقریه عُمَر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ۳۹. وه رگی راو له / مێرگ و گولزاری به هه ر: ۲۰۹.

۳۹۴. شرح مشکل الآثار، الطحاوی: ۵ / ۳۴۰.

پیغه مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریټ) جلوه‌رگی کوردیی له لایه‌سه‌ندبووه و

له‌به‌ریکردووه

بۆ نێمه‌ی کورد پتویسته ناوړیکی جیدی له جلوه‌رگی کوردیی بده‌ینه‌وه، به تایبته‌ ئه‌گه‌ر بزانه‌ن له فره‌نگ و ژیا‌نی پۆژانه‌ی مسو‌لمانانی چینی پیش‌شودا چ بایه‌خیکی هه‌بووه. ئه‌وه‌ته‌ پیغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریټ) داوا‌یکردووه شه‌روالی کوردیی به‌کاربه‌یئ‌ریټ، ته‌فانه‌ت خۆیشی نو‌یژی‌شی پتوه‌کردووه^{٢٩٥}. ئه‌گه‌ر سه‌رتاسه‌ری دنیا بگه‌رپ‌یټ له به‌رگی کوردیی جوان‌تر و دا‌پۆشه‌تر نییه‌. ئه‌وه‌نده‌ شانازییه‌ش به‌سه‌ که پیغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریټ) شه‌روالی به‌سه‌ندکردووه^{٢٩٦}.

خاتوو (عائیشه‌)ی دایکمان ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه و ده‌فرمو‌ی‌ت: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ فَتَنَظَرُ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأَتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَثْنِي أَنْفًا عَنْ صَلَاتِي، وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ: النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَى عِلْمِهَا وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ فَأَخَافُ أَنْ تَفْتِنَنِي»^{٢٩٧}.

واته‌: پیغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریټ) به‌ پۆشاک‌یکی په‌نگا‌په‌نگ و نه‌خ‌شداره‌وه نو‌یژی کرد. کات‌یک نو‌یژه‌که‌ی ته‌وا‌کرد، فرمو‌ی: ئه‌م پۆشاکه‌ لایه‌ن و ئه‌وه‌ی (ئه‌بوجه‌هم)م بۆ به‌یئن؛ چونکه‌ ئه‌م به‌رگه‌ نه‌خ‌شداره‌ سه‌رقالی کردم و بیر‌ی لای نو‌یژه‌که‌ بردم.

٢٩٥- نه‌ته‌وا‌یه‌تی، نیش‌تیما‌ن‌پ‌روه‌یی، عبدا‌لله‌ مه‌لا سعید گرت‌کی: ٣٤.

٢٩٦- می‌رگ و گول‌زاری به‌هار: ٢٠٩.

٢٩٧- رواه البخاری، برقم: ٣٧٣.

له درێژهی ئەم فەرمووده‌یه‌دا و له پڕیوایه‌تی (ئه‌بوداود) هاتووه‌، پێغه‌مبه‌ر (درروودی خوای له‌سه‌ربێت) پۆشاک‌ی کوردیی له‌به‌رک‌ردووه‌. هه‌روه‌ک دایکمان (عائیشه) ده‌گێڕێته‌وه‌: «أَخَذَ كُرْدِيًّا كَانَ لِأَبِي جَهْمٍ، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْخَمِيصَةُ كَانَتْ خَيْرًا مِنَ الْكُرْدِيِّ»^{٢٩٨}. واته‌: پێغه‌مبه‌ر (درروودی خوای له‌سه‌ربێت) پۆشاکه‌ کوردیی‌که‌ی (ئه‌بوچه‌م)ی وه‌رگرت، هاوه‌لانیش گوتیان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا، پۆشاکه‌ پهنگاوه‌نگه‌که‌ له‌ ئەم به‌رگه‌ کوردییه‌ باشت‌بوو.

پاڤه‌کاری فەرمووده (عه‌زیم ئابادی) ده‌فهرمووت: ((«وَأَخَذَ كُرْدِيًّا». أَيْ: رِءَاءَ كُرْدِيًّا))^{٢٩٩}. واته‌: بالا‌پۆشکی کوردیی وه‌رگرت و له‌به‌ریک‌رد.

لێره‌وه‌ ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌وت، که‌ پێغه‌مبه‌ر (درروودی خوای له‌سه‌ربێت) زانیویه‌تی (ئه‌بوچه‌م) پۆشاک‌کی تری هه‌یه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ داوای بێنه‌خش و نیگاره‌که‌یانی کرد و فەرمووی ئه‌وه‌یانم بۆ به‌یئن.

جا هاوه‌لان که‌ گوتیان (خه‌میسه‌)که‌ له‌ (ئینبیجانیه‌)که‌ باشت‌ره‌، مه‌به‌ستیان باشت‌بوونی چۆری قوماشه‌که‌ بوو^{٣٠٠}، نه‌ک خودی پۆشاکه‌که‌، ئه‌مه‌ له‌ لایه‌ک.

له‌ لایه‌کی تهره‌وه‌ په‌نگه‌ مه‌به‌ستیان له‌ به‌باشت‌دانانی (خه‌میسه‌)که‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ بووبێت، نه‌ک زبیری (ئینبیجانیه‌)که‌ ئه‌زیه‌تی پێغه‌مبه‌ر (درروودی خوای له‌سه‌ربێت) بدات. وه‌ک چۆن له‌ هه‌موو کاتێکدا سۆزیان به‌رانبه‌ری نواندووه‌ و پێش‌نیازیان‌کردووه‌ پێغه‌مبه‌ر کارێک بکات دووربێت له‌ زه‌حمه‌ت و ئازار.

٢٩٨- سنن أبي داود، برقم: ٩١٦. حسنه‌ المحققان: الألبانی ومحمد محي الدين عبدالحميد. وأورد ابن الأثير في الجامع الأصول من أحاديث الرسول: ١/ ٣٦٩٥. حديث حسن، وشطره الأول في الصحيحين.

٢٩٩- عون المعبود شرح سنن أبي داود، العظيم آبادي: ١٢٩/ ٣.

٣٠٠- مئزگ و گولزازی به‌هار: ٢٠٦.

جۆرى ئەو پۆشاکە کوردییەى که پێغه مبه ر پۆشى، ده توانين بلێين قاتى شالى
 هه ورامى بووه، به ئهم گريمانى يهى خواره وه:

(ئىنجانيه) به ئەو جۆره پۆشاکه ده گوتريت، که زير و ساده و بينه خش و
 نيگاره. هاوشيوهى قاتى مه ره ز (شال)ى کوردى.

پێشه وایان (سیوتى) و (سه نعانى) به ئهم چه شنه (ئىنبىجانيه) يان
 پێناسکردوه: ((ئىنجانيه بفتح الهمزة وسكون النون وكسر الموحدة وتخفيف
 الجيم وبعد النون ياء النسبة كساء غليظ لا علم له))^{٣٠١}.

وشهى (خميصه)ش به ئەو جۆره جلوه رگه ده گوتريت، که له خورى
 دروستکراوه و نه خش و نيگارى له سه ره. هه روه ک (ئىبن مه نزو) ده لیت: ((وهي
 ثوبٌ خَزٌّ أو صَوْفٌ مُعَلَمٌ وقيل لا تسمى خَمِيصَةً إلا أن تكون سَوْدَاءَ مُعَلَّمَةٍ وكانت من
 لباس الناس قديماً وجمعها الخَمَائِصُ وقيل الخَمَائِصُ ثِيَابٌ من خَزٍّ ثَخَانٌ سَوْدٌ وَحُمْرٌ
 ولها أعلامٌ ثَخَانٌ أيضاً))^{٣٠٢}.

(زوبه يدى)ش هه مان شت ده لیت: ((وَالْخَمِيصَةُ: كِسَاءٌ أَسْوَدٌ مُرَبَّعٌ، لَهُ عَلَمَانِ، فَإِنْ
 لَمْ يَكُنْ مُعَلَّمًا فَلَيْسَ بِخَمِيصَةٍ، وَالْخَمِيصَةُ سَوْدَاءٌ وَالْجَمْعُ خَمَائِصٌ. وَقِيلَ: الْخَمَائِصُ:
 ثِيَابٌ من خَزٍّ ثَخَانٌ سَوْدٌ وَحُمْرٌ، وَلَهَا أَعْلَامٌ ثَخَانٌ أَيْضًا، وَكَانَتْ من لِبَاسِ النَّاسِ
 قَدِيمًا))^{٣٠٣}.

له ئە مه وه بۆ مان پوونده بپته وه که (خه ميصه) هه ر پۆشاکێ که نه خش و نيگارى
 له سه ره، هه ر له به ره وه هه زده ت (دروودى خواى له سه ريته ت پێى خو ش نه بوو.
 فه رموى: له نوێژه که دا خه يالى بر دم.

٣٠١- تنوير الحوالك شرح موطأ مالك، السيوطي: ٩١ / ١. سبل السلام: الصنعاني: ١ / ١٥١،

٣٠٢- لسان العرب: ٢٩ / ٧.

٣٠٣- تاج العروس من جواهر القاموس، مرتضى الزبيدي: ١٧ / ٥٦٦.

له فرموده یه کی تردا که (نه بهوره یه) گنپاویه تیه وه، هاتووه: «دخلت يوماً السوق مع رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فجلس إلى البزازين فاشترى سراويل بأربعة دراهم... الحديث. وفيه فقلت: يا رسول الله إنك لتلبس السراويل؟ قال: أجل في السفر والحضر والليل والنهار فإني أمرت بالستر»^{٣٠٤}.

واته: له گهل پتغه مبهردا چوومه بازپه وه، پتغه مبهردا (دروودی خوای له سه ریبت) شهروالیکی کپی به (چوان) درهم. منیش گوتم: نهی پتغه مبهردی خودا تر شهروال له برده کهیت؟ فرمودی: به لی، له سه فهور له ماله وه، به شهرو به پوژا له بریده کهم! چونکه من فرمانم پیکراوه باش خوم دابپوشم.

جا ناشکرایه له بهرنه وه پتغه مبهردا (دروودی خوای له سه ریبت) شهروالی کپیوه ههتا له بریبات! چونکه هه به نیزنی نهو له نهو سه رده مه دا هاوه لان شهروالیان له برده کرد^{٣٠٥}.

به لککو یاوه رانی هانده دا له سه پویشینی شهروالی کوردی. وه که له چه ند فرموده یه کدا هاتووه:

یه کهم/ «عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ الْبَقِيعِ يَعْزِي بَقِيعَ الْغُرْفَدِ، فِي يَوْمٍ مَطِيرٍ، فَمَرَّتْ امْرَأَةٌ عَلَى جِمَارٍ وَمَعَهَا مُكَارِي، فَمَرَّتْ فِي وَهْدٍ مِنَ الْأَرْضِ، فَسَقَطَتْ فَأَعْرَضَ عَنْهَا بِوَجْهِهِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهَا

٣٠٤- رواه البيهقي في الشعب: ٦٢٤٤. إرشاد الساري: ٤٢٧/٨، شرح حديث رقم: ٥٨٠٤. تحفة الأحوزي للباركفوري: ٧٠/٩. فتح الباري: ٤٦٠/٣. عون المعبود: ١٥٥/١٤. وفيه يوسف بن زياد البصري وهو ضعيف.

٣٠٥- فتح الباري: ٦٢٦/١، وه: ٣٣٦/١٠. وه رگيراو له/ منيركو گولزاري به مان: ٢٠٧.

مُسْتَرْوَلَةً، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُسْتَرْوَلَاتِ مِنْ أُمَّتِي^{۳۰۶}. ثلاثا، يا أيها الناس اتخذوا السراويلات فإنها من أستر ثيابكم، وحصنوا بها نساءكم إذا خرجن»^{۳۰۷}.

واته: پيشهوا (عهلی) فهرموویه تی: له پښتکی باراناویدا له خزمهت پیغه مبهردا بوم له لای (به قیعی غه رقه د) دا، ثافره تیک به سهر گویدر یژنکه وه بوو، له گه لځاوه ن گویدر یژنکه دا، دایان به لای زه وییبه کی نزم و نه وییدا. ثافره ته که که و ته خواره وه، له نه و کاته دا بق نه وه ی نه یبینیت پیغه مبهردا (دروودی خوی له سهر بیت) پوهی لیوهر چه رخاند. خه لکه که گوتیان نه ی پیغه مبهردی خودا، نه و ثافره ته شهروالی له پندایه، له نه و کاته دا سی جار فهرمووی: خودایه له شهروالیه پیکان خو شېبه. نه ی خه لکینه شهروال پېوشن؛ چونکه داپوشه رترین جوری پوشاکه. هر کاتیکیش ژنانتان له مال دهرجون با به شهروالیه وه دهرجن.

له پړوا به ټیکشدا به نه م گوزار شته هاتووه: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ عَلَى بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَرَّتْ امْرَأَةٌ عَلَى دَابَّةٍ، فَلَمَّا حَازَتْ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَثَرَتْ بِهَا، فَأَعْرَضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَكَشَّفَتْ فِقِيلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ عَلَيْهَا سَرَاوِيلَ، فَقَالَ: رَحِمَ اللَّهُ الْمُسْتَرْوَلَاتِ»^{۳۰۸}.

واته: خودایه گیان، به زه یی بنوینه به رانه به نه و ژنانه ی شهروال له به رده که ن.

دروم/ له فهرمووده ی (صه حیح) دا هاتووه، که پیغه مبهردا (دروودی خوی له سهر بیت) شهروالی کړیوه: «عَنْ سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَنَا رَسُولُ

۳۰۶- رواه البيهقي في الآداب، برقم: ۵۱۱. والبخاري في مسنده، برقم: ۸۹۸.

۳۰۷- رواه البيهقي في الآداب، برقم: ۵۱۱.

۳۰۸- رواه البيهقي، في شعبه، برقم: ۷۴۲۲.

الله صلى الله عليه وسلم فساومنا سراويلَ فَبَعَثْنَا، وَتَمَّ رَجُلٌ يَزِينُ بِالْأَجْرِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: زِنْ وَأَرْجِعْ»^{٣٠٩}.

واته: پيغه مبر (درویدی خوی له سهریئت) هاته لاماڼ مامه لای شهروالیکی له گه ل کردین، نیمه ش پیمانفرقت. پيغه مبر به پاره دهره کای فرموو: پاره کای بڼ بکیشه^{٣١٠} و زیاده شی پییده.

جا له هم فرمودانه وه نه وه دهره که ویت که له پیکردنی شهروال بڼ پیاوان و بڼ ثافره تان، سوننه ته.

زانایان ده فرموون: یه که م که س شهروالی له بهر کردوه حه زره تی (نبراهیم) بووه (سهلامی خودای له سهریئت) «أول من لبس السراويل»^{٣١١}؛ چونکه خوی کورد بووه و پوښاکیشی کوردی بووه. هر له بهر پوښینی هم شهرواله کوردییه شهریعی و شیرینییه له دواپژدا یه که مین که سه پوښته ده کریته وه و پوښاکي به بهر داده کریت، وه ک پيغه مبر مان (درویدی خوی له سهریئت) فرموویته^{٣١٢}.

حه زره تی (موسی) یش (سهلامی خودای له سهریئت) نه و پوښه ی خودای گه وړه، گفتوگوی له گه ل کرد شهروالی له بهر دابوو^{٣١٣}. شیخی (قهسته لانی) فرموویته: ((له نه وه دا به لگه هه یه که سوننه ته شهروال له بهر بکړیت))^{٣١٤}.

٣٠٩- سنن ابن ماجه، برقم: ٢٢٠، تحقیق و تعلیق: محمد فؤاد عبد الباقي. وابن حبان: ٥١٤٧، صحیح ابن حبان بترتیب ابن لبان، تحقیق: شعيب الأرنؤوط، الأحاديث مذبلة بأحكام شعيب الأرنؤوط عليها.

٣١٠- دیاره له نه و کاته دا پاره وه ک نیستا نه بووه به ژماره بیت، به لکوو دراوی نه و سرده مه سکای زتم و زیو بروه و مامه ل پیکردنی به کیشانه بروه.

٣١١- عمدة القاري شرح صحيح البخاري: ٢٣ / ٢٠٢، فتح الباري شرح صحيح البخاري: ٦ / ٣٩٠.

٣١٢- «أَوَّلُ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ». رواه البخاري، برقم: ٤٤٦٣.

٣١٣- إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري: ٨ / ٤٢٧. وه رگړاو له / میترگ و گولزاری به مان: ٢٠٩.

٣١٤- إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري: ٨ / ٤٢٧. وه رگړاو له / میترگ و گولزاری به مان: ٢٠٩.

به تاييهت بى ئافرهتان، شهروال پۇشاكىكى شكودار و داپۇشهره و حهيا و حورمهتيان زياترده پاريزنت و حيكمهتي حىجابى زياتر تيدا بهرجهسته دهبيت.

وهك ئىمامى (مهناوى) دهفهرموويت: بى ئافرهتان به نيهتي خۇداپۇشين و پۇشتهيى، شهروال له بهركردن، سوننه تيكي جهخت له سهركراويه. «رحم الله المتسولات من النساء، أي اللذين يلبسون السراويل بقصد السترة فهو لهن سنة مؤكدة محافظة على ستر عوراتهن ما أمكن»^{۳۱۵}.

(عهبدولكهريم زهيدان)يش، جهخت له هه مان بۇچوون دهكاتهوه و دهئيت: ((من الأحاديث التي ذكرناها يعرف أن لبس المرأة ما يسمى بالسراويل أمر جائز شرعا، بل ويستحب شرعا، كما تدل على ذلك الأحاديث الشريفة التي ذكرناها))^{۳۱۶}.

۳۱۵- فيض القدير، مناوي: ۴ / ۳۰.

۳۱۶- المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم: ۳ / ۳۲۵ - ۳۲۶.

باسی چوارهم

(شەروال) پۆشاکى تاييه تى چ نه ته وه يه كه؟

سه بارهت به وشهى (شروال) نيمامى (قهسته لانى)، فهرموويه تى: ((سروال فارسي معرب، والسراوين بالنون لغة والشروال بالشين المعجمة لغة))^{٣١٧}.

واته: (شەروال) وشه يه كى فارسىيه و به عه ره بىي كراوه. له شيوه زارىكدا -كه دوور نيه مه به ستي زمانى كوردى بىت- پييده گوتري (شەروال) و له شيوه زارىكى تر دا پييده گوتريت (سهروال).

دووباره ده فهرموويت: ((السراويلات جمع سراويل، غير منصرف قبل: لأنه منقول عن الجمع بصيغة مفاعيل وأن واحده سروالة، وقيل لأنه أعجمي))^{٣١٨}.

پسپۆرى زانستى (نحو)يش (سيه وه يه) ده ليت: ((سراويل واحدة، وهي أعجمية أعريت))^{٣١٩}.

كه واته زانايان دانيان به نه وه دا ناوه كه (شەروال) داهيتراو و دروستكراوى عه ره به كان نيه، به لكوو دروستكراوى ده ستي نه ته وه ي غه يري عه ره به، به لام پهنگه له بهر چه ند هوكارىك وه كه نه وه ي ناشنا به كورد نه بووين، يان نه گه يشتبىتنه نه بووايه ي دلتيابن له نه وه ي بلتين هى كورده، يان هه هوكارىكى تر بىت پاسته وخو ناوى كورديان نه هيتناوه، نه گينا ئيمه ي كورد گومانمان له نه وه دا نيه، كه شهروال شاكارى داهيتراوى ده ستي كوردانه.

به پيى پىوايه تى پيشه وا (ته رانى)، نه م تپوانينه پشتنه ستوورتر ده بىت، وه كه هاتوه، كاتيك پيغه مبه ر (دروودى خوى له سه رىيت) شهروالتيكى له

٣١٧- إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري، للقسطلاني: ١٠٩ / ٣.

٣١٨- إرشاد الساري: ٣١٠ / ٣. شرح حديث: ١٨٣٨.

٣١٩- الصحاح (تاج اللغة وصحاح العربية)، الجوهري: ١٨ / ٧.

کابرایه کی قوماشفروش کری، کابرا که زانی کپیاره که پیغمبهری خودایه، پهلاماریدا دهستی ماچکات، پیغمبهبر نهیشت و دهستی گپرایوه و فرمووی: ئه مه کارنکه عهجه مه کان به رانبر پاشاکانیان دهیکه.

جا له فرمایشته که ی پیغمبهبر، سه بارهت به دهستماچکردنی کابرا، که فرمووی: (ئمه خه لگانی عهجه مه دهیکه به رانبر به پاشاکانین). پیده چیت ئه قوماشفروشه کوردیت و جلو بهرگی کوردیی فروشتیت؛ چونکه له لایه که له ناو عه ره بدا دهستماچکردن نه ریت نییه، به لگوو ئه وه له دابونه ریتی ئیمه ی کورده. له لایه کی تره وه ئه وان به که میی بایه خ به جلو بهرگ و پۆشاک ی غیری خویان ده ده ن، هر له بهر ئه وه که میش بازرگانیی پیوه ده که ن. هه روه ها ئیمه ی کورد له بازنه ی عهجه مییداین و به شیکین لییان، که پیغمبهبر فرمووی ئه مه کاری عهجه مه کانه. به ئه مه دا دیاره ئه و کابرایه عه ره ب نه بووه.

ئه مه دهقی فرموده که یه: «عن أبي هريرة قال دخلت يوما السوق مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلس إلى البازين فاشترى سراويل بأربعة دراهم، وكان لأهل السوق وزن، قال: فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: اتزن وأرجع، فقال الوزن: إن هذه الكلمة ما سمعتها من أحد. قال أبو هريرة، فقلت له: كفى بك من الجفاء في دينك أن لا تعرف نبيك صلى الله عليه وسلم فطرح الميزان، ووثب إلى يد النبي صلى الله عليه وسلم يقبلها، فجذب رسول الله صلى الله عليه وسلم يده منه، وقال: هذا إنما يفعله الأعاجم بملوكها، إنما أنا رجل منكم، فزن وأرجع وأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم السراويل»^{٣٢٠}.

٣٢٠. رواه الطبراني في الأوسط، برقم: ٦٥٩٤، (٦/ ٣٤٩).

به نه مه دا ده توانين نه گه ريكي به هيزي كوردبووني نه و بازرگانه قوماشفرۆشه بكهين و گريمانه ي كوردبووني بۆ دابنيتين. له نه مه يشه وه ده توانين بپياري خاوه نداريتي و په سه نايه تي شه رواڵ بۆ خاوه نه راسته قيينه كه ي بگيرينه وه، كه كورده .

هه موو نه م فرمودانه ي سه ره وه ئاماژه پيكردينكي راسته وخۆيه، به نه وه ي پيغه مبهري ئيسلام (دروودي خواي له سه ربيت) جلوه برگي كوردبي له به ركردوه، به لكوو جلوه برگي كوردبيشي پي شياو و شه رعي بووه و داوايكردوه بۆ كاتي خواپه رستي بۆي بهيتن، هه تا له به رييكات. فرماني كردوه هاوه لانيش به كاري بهيتن.

له به رنه وه جيگه ي خۆيه تي ئيمه ي كورد، شانازي به جلوه برگي كوردانه ي خۆمانه وه بكهين. چ جلوه برگي پياوان، يان ئافره تان، نه وه كاني خۆمان زياتر پابهيتن، پابه ندين به نه م جلوه برگه وه، كه جگه له نه وه ي سيمايه كي نه ته وه ي به ولاته كه مان ده به خشيت، له هه مان كاتيشدا مافيكه پيغه مبهري ئيسلام پيماني به خشيوه^{٣٢١}.

چونكه نه ته وه ي كورد له نه م بواره دا خاوه ني كه له پورتيكه ده وله مه ند و مه زن و پيرۆزه و به رگ و پۆشاكی شه رعي و په سه ني تاييه ت به خۆي هه يه. هه ر له كلاش و شال و، كۆله باڵ و چۆغه و مشكي و جامه داني و كه وا و سه لته و فه قيانه و كلۆزه پ و ده ستمان و، هه د .. به ده ر له نه وه مووه تاييه ته ندييه كه موينانه ي تر كه نيشتماني ئيمه هه يه تي و به هۆيانه وه له نه ته وه كاني تر جيا ده كرئينه وه.

٣٢١. بپوان / نه ته وايه تي .. نيشتمانه پره ربي: ٤٣.

ئەو تايە كىكى وەك (ئىبن راوندى^{۲۲۲}) سەبارەت بە تەفسىرى تايە تەكانى تايەت بە جلوبەرگى ئافرەتانى بەهەشت، پاش وەسفىكى زۆر، ئاچاردەبىت نمونەك بەيئەتەو، كە نمونەش دەهەيئەتەو دەلەت: ((ملابس أهل الجنة من السندس والاستبرق وأساود الفضة والذهب .. إنها تجعلهم يشبهون عروس الأكراد...))^{۲۲۳}. واتە: جلوبەرگى ئافرەتانى بەهەشت وەك جلوبەرگى بووكتىنى ئافرەتانى كورد وایە.

ئەمەش جىگەى فەخر و شانازىيە! چونكە سەرەپاي لايەنى جوانىي و ھونەرىي دەستەنگىنى نەتەو كەمان، بەلگەيەكى بەھەزىشە لەسەر سەرەخۆيى ئەم نەتەو يە و ھەبوونى كەلتوورى پەسەن بە خۆيان ھەر لە دىرەينەو ھەتا ھەنوگەش.

لە لايەكى ترەو وەك ھەر مۆڤنىكى سەر ئەم زەمىنە، ماقى سىروشتىي و خودا پىدايى خۆمانە، نەتەو و خاك و نىشتىمان و كەلتوور و زىدى باوياپىرانى خۆمانان خۆشبویت؛ چونكە وىراي ئەو ی جگە لە خۆمان، خەلكان و گەپىدە و پىسپۆر و مۆڤو نووسانىكى زۆر، شاھەتەي ئەو بۆ مىللەتەكەمان دەدەن، كە خاوەنى زۆر سىفات و تايەتمەندىتىي جۆراوجۆر و كەمۆنەين^{۲۲۴}.

لەبەرئەو پىتۆستە بە ھەموو لايەكمانەو ئەم پەسەنايەتییەى خۆمان بپارىزىن و ئەم بەرھەمە خۆمالیيە لەدەست نەدەين. ھەر لىرەشەو جىگەى خۆيەتى

۲۲۲. (ابن الراوندی) كەسايەتییەكى ئالۆز بوو و بە ئاسانىي ناتوانىي بىروبارەپ دەستىشانىكەين؛ چونكە لە سەرەتادا مسولمانىكى ئەھلى سوننە بوو و دواتر بوو بە شیعە و دواتریش بوو بە موعتەزىلە و پاشان بوو تە زىندىقە و ھەندىكىش پىيان وایە دواجار مولىد دەرجووە.

۲۲۳. وەرگىراو لە / ئىسلام و پاراستنى ناسنامەى نەتەو پىيمان.

۲۲۴. بپوانە / ئىسلام و پاراستنى ناسنامەى نەتەو پىيمان.

ئاوپىكى جىدىيى و پەسمىي لە شوئىنەوار و كەلەپورى گەلەكەمان بدريتەوہ لە
 لاين وەزارەت و دامودەزگا پەيوەندىدارەكانەوہ، بە تايبەت ئەو كۆمەلە و
 پىتەخراوانەي كە بۆ ئامانجى لە ئەم چەشنە دامەزراوون. وەك: (كۆمەلەي
 مێژوونووسانى كوردستان) و (كۆمەلەي كەلەپورى كوردستان)، ئەمەش بۆ
 سوودوهرگرتن و وەبەرھێنانى ئەو گەواھىنامانەي كە مێژوونووسان لە بارەي
 شوئىنەوار و كەلەپورى كوردییەوہ ئاماژەيان بۆ كردووە؛ چونكە نەتەوہي كورد
 بە درێژايى سەدان سالە، مێژووي تىكەدەدریٹ و دەشیۆیندریٹ بە مەبەستی
 چەواشەكردنى ئەو پاستىيانەي كە دەيسەلمێنن كورد كۆنترين نەتەوہي
 ناوچەكەيە و خاك و زمان و كەلتور و كەلەپورى خۆي ھەيە. لە بەرانبەر
 شالۆيكي وادا جگە لە بەرھەمی نووسراو و گوتارى مێژوونووسان، چاكترين
 شایەتي پاستگۆي ھەر نەتەوہ و گەلێك ئەو كەلەپور و شوئىنەوار و بەرھەمە
 جۆراوجۆرانەيە كە كەلەپور و فۆلكلۆري ئەو نەتەوہيە پىكدەھێتن.

باسی پینجه‌م

چه‌ند پیشنیازنیک سه‌بارەت به بره‌وپێدانی جلۆبه‌رگی کوردیی

به مه‌به‌ستی کاراکردنی ئەو فاکتەرانی که ناسنامەی نه‌ته‌وايه‌تییمان ده‌پاریزن،

پێم باشبوو ئەم پیشنیازانه ئاراسته‌بکەم:

١. مه‌ولدان بۆ پارستنی چۆره‌کانی جلۆبه‌رگی کوردیی و ناشناکردنی نه‌وه‌ی
ئێستا و داهاتوو پێیان. جا چ له‌ پێگهی هۆکاره‌کانی پراگه‌یانده‌وه‌ بیت، یان له‌
رێگهی مۆزه‌خانه‌ میلییه‌کانه‌وه‌ بیت.

٢. پۆشینی جلۆبه‌رگی کوردیی بۆ کارمەند و ئەندامانی ئەو ده‌زگا بالاییانه‌ی که
گوزارشت له‌ خواستی نه‌ته‌وه‌یی خه‌لکی کوردستان ده‌کەن. وه‌ك: (پەرله‌مان و
ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران، به‌ تایبه‌تی له‌ کاتی پێشوازییکردن له‌ میوانانی بیانیی و
ده‌ره‌وه‌ی هه‌رێم و هه‌روه‌ها له‌ بۆنه‌نیشتیمانیی و نه‌ته‌وه‌یییه‌کاندا).

٣. پێزگرتن له‌ جلۆبه‌رگی نه‌ته‌وه‌یی و میلییی هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی تری
کوردستان. وه‌ك به‌رجه‌سته‌کردنیک بۆ گیانی پێکه‌وه‌ژیان و پێکه‌وه‌ جوانیی هه‌موو
په‌نگ و ده‌نگه‌کان، که ویستیکی خودای گه‌وره‌یه^{٢٢٥}.

٢٢٥- ئیسلام و پاراستنی ناسنامەی نه‌ته‌وه‌یییمان.

به‌شی شه‌شه‌م

نازایی و جوامیری کورد، له‌ناماژه‌ی نایه‌تیکی قورنان و
فهرمووده‌یه‌کی جه‌زهره‌تدا (دروودی خوای له‌سه‌رییت)

به‌شی شه‌شه‌م له‌ئه‌م (دور) باسه‌پیکهاتوره:

باسی یه‌که‌م/ نازایی و جوامیری کورد، له‌ناماژه‌ی نایه‌تیکی قورناندا.
باسی دووه‌م/ پویه‌پوو وه‌ستانه‌وه‌ی کورد له‌به‌رانبه‌ر (ده‌جال)دا، له
ناماژه‌ی فهرمووده‌یه‌کی جه‌زهره‌تدا.

باسی یه کهم

نازایی و جوامیری کورد، له ناماژهی نایه تیکی قورئاندا

هرچهنده باسه کانی ئەم تەوهره مان حەقیقەتیکی چەسپاری (قەتمی) دور له گومان نییه و مەبەست و ناوهرۆکی نایه ته که بۆچوونی جیاوازی ئەهلی تەفسیری له سه ره .

به لام به گونجاومان زانی ناماژهی پێیدهین! چونکه به شیک له موفه سیرانی قورئانی پیرۆز له پافه کردنی نایه ته که دا مەبەستی ده به نه وه سه ره نه ته وه ی کورد و ناماژه کانیش له ئەو باره یه وه هه تا پاده یه کی به هیز به جی و واقعیعی و دلخۆشکەرن. وه ک دواتر ده یخه ی نه به رچاو.

خودای گهره له سورەتی (الفتح) نایه تی (١٦) ده فره مویت: ﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَىٰ قَوْمِ آبَائِهِ لِيُتْلَوْهُمُ﴾. واته: ئە ی پێغه مبه ر (دروودی خوی له سه ریته) بلێ به ئەو عه ره به ترسنۆکه ده شته کیبانه ی که دواکه وتوون له غه زای (خوده ییبه)، له ناینده دا بانگده کرین بۆ جه نگرژدن له گه ل هۆزێکی نازا و جه نگاره. جا ئەو کات یان دژیان ده وه ستن و له گه لیان ده جه ننگن، یان خۆیان به یی جه نگ مسوتمان ده بن.

سه باره ت به ئەو هۆزه خاوه ن هیز و بازووه، هه ریبه که له هاوه لی به ریز (ئەبوهره یه) و گه ره زانای چینی تابیعین (موجاهید) ده فره موون: مەبەست نه ته وه ی کورده. «عن أبي هريرة قال: يعني الأكراد»^{٣٢٦}. «وأخرج ابن المنذر، والطبراني في الكبير عن مجاهد قال: أعرب فارس وأكراد العجم»^{٣٢٧}.

٣٢٦. بهوانه هه رکام له ئەم تەفسیرانه:

سه بارهت به بۆچوونه کهشیان -ئین عومەر و مواهید- که دهه فرمون:
 «أعراب فارس وأکراد العجم» هه ره بهست نه ته وهی کورده. ههروهک (سیوتی)^{۳۲۸}
 و، (ته بهری)^{۳۲۹} و، (ئین که سیر)^{۳۳۰} و، (زه مه خشه ری)^{۳۳۱} و، (ئالوسی)^{۳۳۲} و،
 زدریکی تر له زانایان پوونیا نکرده وه.

له بهرته وه سه ره نه نجام هه ره که له پێشه وایان و پسپه زانی بواری ته فسیر،
 (ته بهری)^{۳۳۳} و، (ئین که سیر)^{۳۳۴} و، (زواج)^{۳۳۵} و، (ئین عه تییه)^{۳۳۶} و،

* فتحُ البیان فی مقاصد القرآن، أبو الطیب محمد صدیق خان بن حسن بن علی ابن لطف الله الحسینی البخاری
 الفُتوحي: ۱۰۳ / ۱۳.

* فتح القدير الجامع بین فنی الروایة والدراية من علم التفسیر، محمد بن علی بن محمد الشوکانی: ۹۴ / ۶.

* تفسیر القرآن العظیم، لابن کثیر: ۳۳۹ / ۷.

* تفسیر ابن أبي حاتم، ابن أبي حاتم الرازي: ۱۶۲ / ۲.

* الدر المنثور، عبد الرحمن بن الڪمال جلال الدين السيوطي: ۵۱۹ / ۷.

* تفسیر الألوسی: ۲۰۲ / ۱۹.

* أخبار أصبهان، أبو نعيم الأصبهاني: ۲۵ / ۱.

* فتح البیان فی مقاصد القرآن، الفتوحي البخاري: ۱۰۳ / ۱۳.

۳۲۷. تفسیر الألوسی: ۲۰۲ / ۱۹.

۳۲۸. که له ته فسیره که پدا دهه فرمویت: ((رجل من أعراب فارس يعني الأكراد)). الدر المنثور: ۶۳۸ / ۵.

۳۲۹. تاریخ الطبری: ۱۶۸ / ۱.

۳۳۰. که دهه فرمویت: ((من أعراب فارس من الأكراد)). تفسیر ابن کثیر: ۵۳۱ / ۵.

۳۳۱. که دهه فرمویت: ((وعن ابن عمر رضي الله عنهما: رجل من أعراب العجم يريد الأكراد)). تفسیر الکشاف عن
 حقائق التنزيل وعبين الأفاويل في وجوه التأويل: ۱۲۶ / ۳.

۳۳۲. که دهه فرمویت: ((رجل من أعراب فارس يعني الأكراد)). تفسیر الألوسی: ۴۲۵ / ۱۲.

۳۳۳. جامع البیان فی تأویل القرآن، للطبري: ۲۲ / ۲۲۱. که دهه فرمویت: ((يقول تعالى ذِكرهُ للمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ
 تقاتلون هؤلاء الذين تَدْعُونَ إِلَى قِتَالِهِم، أو يسلمون من غير حرب ولا قتال)).

۳۳۴. تفسیر القرآن العظیم، لابن کثیر: ۴۷۹ / ۵. که دهه فرمویت: ((أو يسلمون فيدخلون في دينكم بلا قتال بل
 باختیار)).

ژماره یه کی تر، وایان لیکداوه ته وه ئه و هۆزه ی له ئایه ته که دا باسی هاتوه، به بی شه پ و به بی پوه به پوه و نه وه مسولمان ده بن.

جا هه رچه نه ده ئه و هۆزه ی له ئایه ته که دا باسکراوه مشتومپی زانا یانی ئه هلی ته فسیری له سه ره، ئایا کام هۆزه ی مه به سه ته؟ به لام راستترین ته فسیر بۆ ئه وه یه بلّین: ئه و هۆزه ئه وانه که خاوه ن هێز و بازوون، ههروهک ئیمامی (به غه وی) ده فه رمو یّت: ((ولا قول فيه أصح من أن يقال كما قال الله جل ثناؤه: إنهم سيدعون إلى قوم أولي بأس شديد))^{۳۲۷}. به ئه م پێیه ش پوه نه ده بیته وه مه به سه ته له ئه و هۆزه نه ته وه ی کورده.

((چونکه ئازایه تی ديارترین سیفه تیکه که له میژوودا درایه ته پال کورد، ههروهک سه رچاوه کان ئاماژه به ئه وه ده ده ن وشه ی کورد له بنه په تدا وشه یه کی هندۆ ئه وروپییه و به واتای پاله وان، یان جهنگاوه ر دیت. هه ندیک ی تر وشه ی کورد به واتای ئازا و به جه رگ، یان شه رانیی و کۆلنه ده ر واتا ده که ن و ئه سلّی وشه که ش به فارسیی ده زانن))^{۳۲۸}.

ههروه ها میژوونوسی میصری (به حیا خه شاب) له پێشه کیی (شه ره فنا مه) دا بۆچوونی (میر شه ره فخان ی) خسته وه ته پوو، که پێی وایه، وشه ی (کورد) واته: (ئازا)^{۳۲۹}. ئه م لیکدا نه وه یه ش ته با و کۆکه له گه ل وه صفی ئه و هۆزه ی له ئایه ته که دا هاتوه.

۳۲۵. تفسیر القرطبي: ۲۷۳/۱۶. که ده فه رمو یّت: ((أو هم یسلمون من غیر قتال)).

۳۲۶. المحرر الوجيز، أبو محمد عبدالحق بن غالب بن عبد الرحمن ابن تمام بن عطية المحاربي: ۱۵۳/۶. که ده فه رمو یّت: ((أو هم یسلمون دون حرب)).

۳۲۷. معالم التنزيل، البغوي: ۳۰۳/۷.

۳۲۸. کورد و چپا، محمد به کز: ۱۹۸.

۳۲۹. شه ره فنا مه، شه ره فخان ی به دلیسی: هه شتا وه هشت.

به هه مان شیوه (نوحسان نوری پاشا)یش، ده‌لێت: مسولمانه‌کان کوردیان ناوناوه به (کورد)، که به واتای (نازا و پالەوان) دێت. وه‌ک ده‌لێت: (مسولمانه‌کان ناوی کوردیان به "گورد"، واته: پالەوان بانگکردوون و لی‌ه‌وه‌ ناوی کورد ب‌ل‌ا‌و‌بو‌وه‌ته‌وه، که پیشتر پ‌ی‌ی‌ان‌گ‌وت‌را‌وه: (کۆسی و مادی)^{٣٤٠}. شاعیری مه‌زنی که له‌که‌شمان (حاجی قادری کۆبی) له‌ شیعری‌ک‌دا ده‌لێت: (گوردی شانامه‌ سه‌ر پاکی کورده). واته: هه‌رچی وشه‌ی (گورد) له‌ ناو کتیی (شانامه‌ی فیرده‌وسی)دا هاتووه، مه‌به‌ست لێی کورده. وشه‌ی گوردیش واته: نازا. له‌ لایه‌کی ت‌ره‌وه، کورد هه‌میشه به نه‌به‌ردیی و بو‌ی‌یری و دل‌یری ناسراوه. هه‌روه‌ک (نالوسی) فه‌رموویه‌تی: ((وبالجملة الأكراد مشهور بالبأس))^{٣٤١}. واته: به شیوه‌یه‌کی گشتیی کورد به نازایه‌تی به‌ناویانگه.

هه‌روه‌ها یه‌کێک له‌ شاعیران به ناوی (ئ‌ی‌ی‌ن تاهیر) له‌ ستایشی پالەوانیی و نازایی و هه‌له‌ت‌بردنی (بان)دا ده‌لێت: هێنده نازایه ده‌لێی کورد گرتویه‌تی. وه‌ک ده‌لێ:

ولیس للطراد إلا قهْدُ
 کائما ألقْتُ عليه الكرْدُ
 مِنْ خُلُقِهَا، أَوْ وَلَدَتْهُ الْأَسْدُ
 وَهُوَ كَفِيلُ النَّجْجِ حِينَ يَعْدُو^{٣٤٢}.

٣٤٠. مێژویی په‌گ و په‌چه‌له‌کی کورد: نوحسان نوری پاشا، و: هه‌مه‌که‌ریم عارف: ٦٤.

٣٤١. تفسیر الألوسی: ١٩ / ٣٥٩.

ن‌ه‌وه‌ی جینگه‌ی داخه‌ له‌ کتییخانه‌ ئه‌ل‌ک‌ت‌ری‌ن‌یه‌کاندا ئه‌م ده‌قیان گه‌ڕیوه‌ و (ب‌ا‌س)یان کردووه‌ به (یاس)، جا نه‌مه‌ به مه‌به‌ست بێت، یان مه‌له‌ خودا زانات‌ره‌.

٣٤٢. التذكرة الحمدونية، ابن حمدون: ٥ / ٧٤.

له كوردە واریی خۆشماندا قسە یەك باوه: (تورك بۆ پەنگ، فارس بۆ دەنگ، كورد بۆ جەنگ).

هەر شیاری ئەم شوێنە، ئەم وتەیە (مەلای گەردە ی کۆیە) بخەنە پێشچا، که دەفەر مویت: ((نەقل له "ئەبو هورەیره": قەومی نەجیبی کوردە، حەقیقەتەن قەومی "ئولی بەئس"، بە غیرەت و ناموس و شەجاعت و وەفا، جەنگاوەر و بێ حیلە و بێ دەسیسە، مەردی مەیدانی مەحشەرە، زۆر مەمنون و تەشەکوری جەنابی حەم ئەکەین، که "جیزیە"ی له کوردان قبول نەکردیە، وەکی عەرەب، ئەبێ مسلمان بن، عولەما و پیاوی گەورەیان بێ حەد و حیسابە، ئەگەر له رێجالی مولک و حوکمداری غەیری "صەلاحەدین"، وە له رێجالی عیلم غەیری "ئەبن صەلاح"یان نەبا، کافی بوو بۆ ئیفتیخاری کوردان، له دیانەت هیچ قوم ناگاتە کوردان. تا ئەمڕۆ یەکی بە ناوی ریسالەت و ریناسەتی دین، خیلاف و شقاقی نەهاریشتیتە بەینی بەشەر. عەلەئە کسەر "شافیعویە زەهەب"، "ئەشعەریولەقیدە"، رەسولیان عەرەبی، ئیمامی ئوصول و فروعیان عەرەبی، شیخ و ئیمامی تەریقیان تا ئەم ئەواخیرە تەنها قوتبولنە قتاب "ئەلسەبید موحی دین عەبولقادر ئەلگەیلانی" ئەلغەوسولنە عزم، ئەلحەسەنی، ئەلەلەوی، ئەلهاشمی، ئەلەرهەبی، "ئەبو بەکری مەوای" بوو))^{٢١٣}.

کەواتە پوونبویەوه مەبەست بە ئەو نەتەوه خاوەن میژ و بازووه میللەتی کوردە، که بەبێ شەپ و بەرگری مسولمان بوون و بەدەم بانگەوازی ئیسلامەوه چوون. ئەم پاس و خواسە له بەشی دواتردا زیاتر پوونیدەکەینەوه.

باسی دووهم

پوهه پروو وه ستانه وهی کورد له بهرانه بهر (ده جال) سدا، له ناماژهی

فهرمووده یه کی چه زه تدا (دروودی خوی له سه ربیت)

وهك چۆن له پابردودا كورد شه ره فی پزگار كړدنی یه كه م پوهگهی مسولمانان
(قودس) ی پیرۆزی دهسته بهر كړد و له ژیر چنگی (جووه كان) ی دهره یتنا، پشتیان
به خدا له داهاتو شدا شه ره فی پوهه پروو پوه و له ناو بردنی (ده جال) ی
پیده به خشریت. هر نیمه ی كوردین له نهو گزوه پانه دا دینه مهیدان و
مسولمانانی جیهان له نهو مهینه تی و ناهه موارییه ی (ده جال) و داروده سته كه ی
پزگار ده كه ین.

له پافه ی نهو فهرمووده یه ی كه (نه بو هوره یه) له پیغه مبه ری گتپاوه ته وه،
«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: سَمِعْتُ بِمَدِينَةِ جَانِبٍ مِنْهَا فِي الْبَرِّ وَجَانِبٍ
مِنْهَا فِي الْبَحْرِ. قَالُوا نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَغْزَوْهَا سَبْعُونَ
أَلْفًا مِنْ بَنِي إِسْحَاقَ فَإِذَا جَاءُوهَا نَزَلُوا فَلَمْ يَفَاتِلُوا بِسِلَاحٍ وَلَمْ يَرْمُوا بِسَهْمٍ، قَالُوا: لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ. فَيَسْقُطُ أَحَدُ جَانِبَيْهَا. قَالَ ثَوْرٌ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ: الَّذِي فِي
الْبَحْرِ ثُمَّ يَقُولُوا الثَّانِيَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ. فَيَسْقُطُ جَانِبُهَا الْآخَرُ ثُمَّ يَقُولُوا
الثَّالِثَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ. فَيُفْرَجُ لَهُمْ فَيَدْخُلُوهَا فَيَغْنَمُوهَا فَيَبْنِيانَهَا هُمْ يَقْتَسِمُونَ
الْمَغَانِمَ إِذْ جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ فَقَالَ: إِنَّ الدَّجَالَ قَدْ خَرَجَ، فَيَتْرُكُونَ كُلُّ شَيْءٍ
وَيَرْجِعُونَ»^{٢٤٤}.

واته: پیغه مبه ر (دروودی خوی له سه ربیت) فهرمووی: ئایا نهو شاره تان
بیستوه كه لایه کی له وشکاییدایه و لایه کی له ده ریایه؟ گوتیان: به لئی، نه ی

پیغه مبهری خودا. فەرمووی: قیامەت هە ئناسیەت هەتا (حەفتا هەزار) کەس لە (بەنی ئیسحاق) ئەو شارە غەزا نەکەن. جا کە دەگەنە ئەو، بار و بنەیی خۆیان لە دایەخەن و لە نزیکی شارە کە نیشتەجێدەبن. ئیتر نە بە چەک شەپدەکەن و نە تیر دەهاوێژن. بە لکەو دەلێن: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ). جا بە فەرمانی خودا و بە بەرەگەتی ئەم وشە پێژۆ، لەسەر دەستی ئەو پالەوان و دلێرانە خۆیان بە دەستەودەدەن. جا دووبارە دەلێن: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ)، ئیتر ئەو لاکەیی تریشی تەسلیعەدەبن و خۆیان بە دەستەودەدەن. ئەو جا سێبارە دەلێن: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ). ئیتر دەرووی تەواویان بۆ دەکرێتەو و دەپێژنە ناو شارە کەو. دواتر دەست بە کۆکردنەوێ غەنیمەت دەکەن. لە ئەو کاتەیی ئەوان سەرقالی کۆکردنەوێ غەنیمە و سامان، کە سێک هاواردە کات، بۆ لایان دێت و دەلێت: ئەوا دەجال هەستایەو، ئەوانیش هەموو شتێک بە جێدەهێڵن و دەگەڕێنەو.

لێرەدا مەبەست لە (بەنوئیسحاق) کوردانی پۆژئاوان، هەروەک زانای پافەکار (مەزھەر) دەفەرمووی: ((قال المظهر: من أكراد الشام، هم من بني إسحاق النبي عليه الصلاة والسلام وهم مسلمون))^{٣١٥}. واتە: ئەوانەیی پووبەپووی دەوێستەو کوردە مسوڵمانەکانی (شام)ن - کە کوردانی پۆژئاوای ئێستا دەکات - و لە ئەوێ حەزەتی ئیسحاق)ن. درود و سەلامی خودای لەسەرییت.

هەروەها زانای ناوداری سەردەم و شیخی پیشووتری (ئەزھەر)، (مەنصور علی ناصیف) جەخت لەسەر هەمان پافە دەکاتەو و دەلێت: مەبەست لە ئەو ئەوێ کوردە مسوڵمانەکانی پۆژھەلاتی (سوریا)ن. ((من أكراد الشام المسلمين))^{٣١٦}.

٣١٥. مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح، الملا علی القاری: ١٥ / ٤١٠.

٣١٦. إفراد المأهول، مخرج التاج الجامع للأصول، الشيخ منصور علي الناصف: ٥ / ٣٢٩.

زانای گه‌ره‌ی کورد، مامۆستا (نوری فارس)یش -خودا بیبارت- ده‌فرمووێت: ((ئەم هه‌دیسە پیرۆزە که ئیمامی موسلیم له‌ سه‌حیحی موسلیمدا پیاوایه‌تی کردوه -په‌زای خودای لیبت-، مۆژده‌یه‌کی زۆر خۆشه‌ بۆ هه‌موو کوردێک، به‌هره‌یه‌کی گه‌لێک گه‌ره‌یه‌ بۆ گه‌لی کوردا چونکه‌ مزگینیی ئه‌وه‌ی تیا به‌ که‌ له‌ سایه‌ی خوداوه‌ گه‌لی کورد هه‌تا نزیکه‌ی قیامه‌ت به‌ سه‌ربه‌رزیی و دلیری ده‌مین و له‌ سه‌ر ئایینی ئیسلام به‌رده‌وامده‌بن. به‌شداریی زۆر باش له‌ جه‌نگه‌ هه‌ره‌ گه‌وره‌کانی ئیسلامدا ده‌که‌ن، ته‌نانه‌ت له‌ ئاخر زه‌مانیشدا ئه‌وه‌نده‌ مسوڵماننێکی پاك و جه‌نگه‌ریکی چاک و هۆزێکی ئازا و دلیرن. سوپای مه‌زنی وایان هه‌یه، که‌ گه‌وره‌شارێکی وه‌ک -قوسه‌نتینی، که‌ ئیستا پێیده‌لێن ئیسته‌نبول- به‌ نه‌ره‌ی شیرانه‌یان، به‌ نه‌عه‌ته‌ی پڕ له‌ سام و شکۆیان، که‌ ده‌لێن: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ)، زه‌نده‌قی ده‌چیت و خۆی به‌ده‌سته‌وه‌ده‌دات. ئه‌وه‌ی که‌ ئیستا له‌ به‌رچاوه‌ ئه‌مه‌یه‌: سه‌رده‌مداره‌کانی ئه‌م چه‌رخه‌، جه‌جاله‌کانی زه‌مانه‌، فیرعه‌ونه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م، هه‌ولنکی شه‌یتانانه‌ ده‌ده‌ن بۆ قه‌لاچۆکردنی کوردان و بۆ تالانکردنی سه‌ر و مالیان، به‌لام بێگومان له‌ ئه‌م ته‌قه‌لا پیسه‌یاندا ژێرده‌که‌ون و سه‌رناکه‌ون. به‌لگه‌ی پوون و ئاشکرایش ئه‌م هه‌دیسه‌یه‌ و گه‌لێک ئیشارات و ئاسار و نه‌خباری تهره‌))^{٢١٧}.

٢١٧. التاج الجامع للأصول، وه‌رگرتنانی: نوری فارس هه‌مه‌خان: ٥ / ٥٨٠.

به‌شی‌حه‌وته‌م
مسولمانبوونی‌کورد‌له‌نیوان‌ناشتیی‌و‌شه‌پ‌دا

ده ستپيك

پوونكر د نه وهی مه به ستي فهرمووده يه كي پيغه مېهر (دروودی خوی له سه رييت) له كات و بڼه ی جياوازا، پيغه مېهر (دروودی خوی له سه رييت) ناماژه ی به نه ته وهی كورد كړدوه، نه گه رچی پاسته وخځ و پاشكاوانه ناویشی نه هیتا بیت، نه وا كڅمه ليك ناویشانی فهرمووه، كه كورد ده گړته وه. وهك دواتر ياوه ران و زانا يانی پافه كار مه به سته كه يان پوونكر دوه ته وه.

په كيك له نه وه فهرموودانه ی به ناماژه ده ربارهی كورد دواوه، نه وه فهرمووده شیرينه ی (نه بوهوره يره) به، كه له خڅشه ويستی (دروودی خوی له سه رييت) گپړاوه ته وه. «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ»^{۲۴۸}. له پړوايه تتيکی تری فهرمووده كه دا هاتوه: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ، وَهُوَ هَذَا الْبَارِزُ»^{۲۴۹}.

واته: نهی یاران، قیامت نایه ت، مه تا له گهل نه ته وه په كدا ده جه ننگن، پيلاوه كانیان له (موو) دروستكراوه.

مه به ست به پيلاوی له (موو) دروستكراو، (كلاش) ه -خوداش زاناتره-، كه پيلاوی په سه نی كورديیه؛ چونكه نه ونده ی نيتمه ناگادارین، هيچ گه ليکی ناوچه كه نيبه هاوشتيره ی نه و جږه كلاشه ی نيتمه يان مه بیت و له موو پيلاو به ره مېهینن.

بيجگه له نه مه، ناگاداران ی بواړی فهرمووده به يانیانكړدوه، كه نه وه هڅه نه ته وهی كورده؛ چونكه نه وان (واته كورده كان) پيلاوه كانیان له (موو) دروستده كن.

۲۴۸- رواه البخاري، الرقم: ۲۹۲۸. ومسلم، الرقم: ۷۴۹۴.

۲۴۹- رواه البخاري، برقم: ۳۵۹۱.

هروهك هاره‌لى به‌پَژ (ئه‌بو هوره‌يره) فهرموويه‌تى: «وهم هذا البارز: يعني الأكراد»^{٢٥٠}. زانای فهرمووده‌ناسیش (قه‌سته‌لانى) ده‌فهرمویت: ((هم أهل فارس أو الأكراد الذين يسكنون في البارز أي الصحراء أو الديالة))^{٢٥١}. هه‌روه‌ها (عه‌ینى) ده‌فهرمویت: ((وقيل: المراد من القوم الأكراد))^{٢٥٢}.

((ئه‌بونه‌عیم)یش ده‌فهرمویت: ((قال أبو نعيم في مستخرجه: هم الأكراد))^{٢٥٣}. مژوونووس (ئین ئه‌سیر)یش، گوئویه‌تى: ((قيل بأز نأحية قريبة من کرمان بها جبال، وفي بعض الروايات: هم الأكراد))^{٢٥٤}.

به‌لام ماموستا مه‌لا (په‌شید به‌گى بابان) مه‌به‌سته‌که پوونتر ده‌کاته‌وه و ده‌لئیت: ئه‌و هه‌زه نه‌ته‌وه‌ی کورده و به‌ دیاریکراویش بارزانییه‌کانن. ((والظاهر أنه برزان الذي بموصل، وهم الأكراد الساكنون هناك. واته: ئه‌وانه ئه‌م بارزانه‌ن که له جئى به‌رزدا دانیشتون))^{٢٥٥}.

به ئه‌م پێیه‌ش ده‌رده‌که‌وئیت مه‌به‌ست له ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه‌ میلیله‌تى کورده و له ناو کوردیشدا به‌ تاییه‌ت مه‌به‌ستى بارزانییه‌کانه که له نزیک (موصل) نیشته‌جئین. ئه‌م فهرمووده‌ پیرۆزه به‌ ئه‌و واتایه‌ نایه‌ت، که عه‌ره‌ب له‌سه‌ر حه‌ق بێت و کوردیش له‌سه‌ر باتل، به‌لکو هه‌روه‌ك ماموستا (نورى فارس) پوونکردنه‌وه‌ی ورد ده‌دات و ده‌لئیت: ((مواقته‌له له بابی "مفاعله"یه، بئ موشاره‌که‌یه، له مه‌تنی حه‌دیسکه‌دا: کئ سه‌رده‌که‌وئیت و کئ ژێرده‌که‌وئیت، ئه‌وه‌ی تیدا نییه. مه‌به‌ستى

٢٥٠- فتح الباري: ١/ ٢٩٩. روح المعاني، للآلوسي: ١٩/ ٢٠٢. البداية والنهاية: ٦/ ٢٥٠.

٢٥١- إرشاد الساري شرح صحيح البخاري، للفلسطيني: ٦/ ٤٩. شرح حديث الرقم: ٣٥٩١.

٢٥٢- عمدة القاري شرح صحيح البخاري، بدر الدين العيني الحنفي: ٢٤/ ١٩٤.

٢٥٣- فتح الباري: ١/ ٨٧.

٢٥٤- النهاية في غريب الحديث والأثر، أبو السعادات المبارك بن محمد الجزري: ١/ ٣١٦.

٢٥٥- إقتران الثعنين في مجمع البحرين، ماموستا مه‌لا په‌شید به‌گى بابان: ٣/ ٩٨.

سهره‌کیی فرموده‌که نه‌ویه: شه‌پی کورد و عه‌رب - به تایبه‌تی کورده به‌زانییه‌کان- نیشانه‌ی نزیک‌بوونه‌وی قیامه‌ته. هه‌روه‌ها له مه‌تنی هه‌دیه‌سه‌که‌دا نه‌ویه تیدا نییه: که شه‌په‌که غه‌زایه و بق خودایه، یان هه‌رایه و بق دنیایه. هه‌ونه‌ری گفتوگۆناریی جاری واهیه واپتویسته‌کات: نه‌نجامی کار، نه‌گه‌ربه‌دلی گوینگر نه‌بوو خاموشیی لییکریت چاکتره. فتأمل. له‌خودا به‌زیادبیت نه‌م فرمودانه به‌لگه‌ی نه‌وه‌یشن که کوردان به‌ر نه‌م فرموده‌یه ده‌که‌ون، که ده‌فرموویت: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَذَلِكَ»^{۳۵۶}. خودا یاربیت نه‌ویه پاشقول له‌که‌لی کوردی مسولمان ده‌دات سه‌ری خۆی له‌به‌ردی په‌ق و ته‌قی چپای -هه‌ندریین- ده‌دات؛ چونکه نه‌ویه ده‌ست له‌کاری خودا بدات، خۆی زیانده‌کات))^{۳۵۷}.

هه‌روه‌ها ده‌لێت: ((که‌وابیت برپاری خودا به‌که‌س هه‌لئاوه‌شیت، به‌پیتی نه‌م فرموده‌ پێژده‌یش برپاری خودا له‌سه‌ر نه‌ویه که له‌ئاخرزه‌ماندا کوردان که‌شه‌ده‌که‌ن و له‌پیزی له‌شکره‌ سه‌رکه‌وتوو‌ه‌کانی ئیسلامدا فه‌تحی که‌وره‌که‌وره‌ ده‌که‌ن و دروشمی هه‌ره‌گه‌ریان وشه‌ی به‌کتابه‌رستیی -لا إله إلا الله والله أكبر- ده‌هه‌))^{۳۵۸}.

مسولمانبوونی کورد له‌نیوان جه‌نگ و ناشتییدا

۳۵۶- رواء البخاری، برقم: ۶۸۸۱. وسلم، واللفظ له، برقم: ۵۰۵۹.

۳۵۷- التاج الجامع للأصول فی احادیث الرسول، به‌وه‌رگێڕانی: نوری فارس هه‌مه‌خان: ۵ / ۵۸۱.

۳۵۸- التاج الجامع للأصول فی احادیث الرسول، نوری فارس هه‌مه‌خان: ۵ / ۵۸۲.

پاش پوونکردنه وهی ئەم فەرمووده یی سەر هوه و ئەو نایه ته پیرۆزه ی سور ه تی
 (الفتح)، ﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي الْأَرْبَابِ شَدِيدٍ تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ
 يُسَلِّمُوا﴾. که له بهشی (شه شه م) دا به وردی قسه مان له سەر کرد و له خزمه تیدا
 بووین، چه سپاندمان مه به سستی فەر مووده که ی خودا و فەرما یشته که ی پیغه مبه ر به
 ئەو نه ته وه یه، نه ته وه ی کورده. لێره وه با سکی تر سه ره لده دات، ئەویش باب ه تی
 مسو لمان بوونی کورده، ئایا به جهنگ بووه، یان به ناشتی؟

که به راستی ئەم باب ه ته زۆر ه لده گریت و شیکاری و شیهه لکی ورد و درشت
 و به رفراوانی ده ویت، به لام نێمه لێره دا کورته یه کی له سەر ده دویت و چه ند
 سه ره داویکی ده خه یه به رده ست.

سه ره تا ده بیت ئەو راستیه بزانی که ئەم با سه هه تا هه نو که ش مش تومپی زۆری
 له سه ره و تێپه وانی و دیدگای جیا وازی تێدا یه. ورد بوونه وه و به دوا دا چوونی زانستی
 و نه کا دیعانه ی ده ویت، که دوو بیت له هه ر لایه نداری و ده مار گریه ک.

به لام له به رنه وه ی خه لکانیک هه تا پا ده یه ک زنده په وپی له ئەم با س و باب ه تا
 ده که ن و په یوه ندی نێوان کورد و ئیسلام و ناشنا بوونیان به یه کتری به
 ئاراسته یه کی ته وای به ره لستکارانه و خوینێژانه ده بین و ده ناسین، پیم باش بوو
 وه ک کورته وه لامیک له ئەم ته وه رده دا له درگای ئەو با س و خوا سانه بده م.

هه رچه نده له ئەم ته وه رده دا وه ک پێویست باب ه تی یانه و زانستی یانه قوول
 دانه چووم، له به رنه وه ی له ئەم با سه دا دوو بۆچوونی ناتها و دژیه که هه ن و
 توێژینه ی زانستیش پێویستی به هه لسه نگاندن و شه ن و که وکردنی هه موو
 بۆچوونه جیا وازه کان هه یه. هه ره ک دکتۆر (قادر محه مه د) ده لیت: ((له ئەو چه ند
 سه آله ی دوا ییدا ئەو قسه و با سانه زۆر ده ورۆژیندریت، ئایا کورد به چ شیوه یه ک
 مسو لمان بووه؟ یان ئایینی ئیسلام چۆن له کوردستاندا چه سپاوه؟ دوو بۆچوونی

بەپەرمان هەیه لە ئەو بوارەدا. بەکێکیان دەلێت: کورد هەمووی بە ناشتی مسولمان بوو، خۆیان چوون لە نیعە دورگە ی عەرەبییە نایینەکیان هێناوە و ژۆر بە ئاسانی نایینەکیان قەبولکردوو و بوون بە مسولمان. بۆچوونێکی ترمان هەیه، یان خۆئێندەوێکی ترمان هەیه، کە پێی وایە کورد بە زەبری ناگر و ئاسن و بە هێز پاش سەرکوتکرێکی ژۆر، ئەوکات ئیسلام لە ناویاندا بۆبوو (تەو) ^{٢٥٩}.

پاشان دەلێت: ((لە راستیدا هەردوو بۆچوونە کە تەواو نین لە پەڕی زانستییەوه، لە کاتی کەدا تەماشای پرۆسەی هاتنی سوپای مسولمانان دەکەین بۆ کوردستان، لە هەندێک ناوچەدا تەبەن شەپش هەبوو، گوشت و کوشتار هەبوو، خەلک لە یەکتەر کوشتن هەبوو، دەستکردنەوه و مفاوومەتێکی هەتا پادەیهک بەرچاو هەبوو. کۆ پێمان دەلێت مفاوومە هەبوو؟ سەرچاو ئیسلامییەکان واما پێدەلێن، ئەو لە فتوحاتی ئیسلامی "بلاذری، و طبری" لە "تاریخ الأمم والملوک" و دەیان سەرچاوهی تردا ئەو ئاماژانە هەن، کە سەرچاو ئەساسییەکانی میژووی ئیسلام، قسەیان لە ئەو بوارەدا کردوو. ئەگەر تەماشابکەین دەبێت دوو ئاراستە لە فتوحاتی ئاسلامی جیا بکەینەوه، ئەو ئاراستەی لە هەریەک چیاکان لە جەلهولاه یۆ سەری بۆ ئەهواند و کرماشان و ناوچە کوردییەکان، ئەو شوێنێ پێدەگوتێت هەریەک چیاکان هەتا دەگاتە شارەزور و قوولایی هەریەک چیاکان. لە ئەو ناوچانەوه هەتا پادەیهکی ژۆر مفاوومە هەبوو، ئەویش لە بەرئەوهی ئیمپراتۆری ساسانی هێشتا لە گۆڕی بوو، دەسلەتێکی ژۆری هەبوو، وەک دەسلەت مفاوومە ی دەکرد، کوردیش وەک ئەو

٢٥٩- د. قادر محمد، گۆلاری چرای پێوناکی، ژ: ٦٢، ل: ٢٧.

میلله تانه ی که له ئه وی له بنده ستدا بوون. له ناو سوپایه که دا حه تهن ده بیته
 هه بووین، به لام له ئاستی میللییه وه هیچ ئاهاژیه کی وا نابینین بۆ
 په تکرده وه یه کی ده سته جه معی، بلتیت له سه ر ئاستی میللی په تکرده وه یه ک
 هه بیته))^{٢٦}.

له لایه کی تره وه، زۆر ئاساییه پووبه پووبوونه وه و ململانی هه بوو بیته؛ چونکه
 هه موو بیر و باوه پێکی تازه هه رچه نده جوان و چاکیش بیته، سه ره تا نامۆیه و
 به لای هه ندیکه وه په سهند نییه، هه تا ئه و ئاستی خه لکانیک له پیتاوه دا
 خۆبه کوشتن و پرین بده ن.

بۆ ئاسایی بیته پیغه مه یزکی ده ستپاک و پاستگۆ و ژیری وه ک حه زره تی
 (موحه مه د) ی عه ره بی، خودی قوره یشیه کان سه نگه ری لیتگرن و دژی
 پابووه ستن، له کاتیکدا هه لومه رچ و بارودۆخ، زۆر له باردابووه بۆ به واپته ینانی،
 به لام ئاسایی نه بیته کوردیک که په گه ز و باوه پ و زمان و که لتوو و ته نانه ت
 هه لکه وه تی جوگرافی و خا که که شی جیاواز بیته، پیمان سه یر بیته سه ره تا
 ئیسلامیان قبول نه بوو بیته و بۆ سووکه شه پ و به ره له ستیه ک بیه ک به هه را!

له به ره وه ئه گه ر سه ره تا به ره له ستی و ململانییه کیش له لایه ن کورده وه
 هه بوو بیته، زۆر ئاسایی و ساده یه. گرنه گ ئه وه یه دوا ی ئاشنا بوون به ئیسلام،
 پابه ندیه کی ته واو په یه وه کرا و پێز له ئابینی پیروزی ئیسلام نرا.

لیژه دا وه ک ئه مانه تیکێ زانستی، ئه م قسانه مان له به ره وه گواسته وه هه تا
 خوێنه ر له ئه وه ئاگادار بیته، ئه وه ی ئیعه لیژه دا ده یلێن، حه قیه تیکێ په ها نییه،

٢٦. د. قادر محمد، گوته ی چرای پیرناکی، ژ: ٦٢، ل: ٢٧.

بەلگۆر مەجالى قەسەى تىرى تىدا ھەيە. بەلام بە ئەر پادەيەيش نا، كە پىمان
 وابىت كوردستان لە ئەنجامى كوشتن و بىرىندا موسلمان بوو و ئىمانى ھىناوہ.
 لای ھەمووان سەلماوہ كە گەيشتنى ئايىنى ئىسلام بە كوردستان و
 موسولمانبوونى كورد بە شىوہەيەكى ھەرمىي و دەستەجەمەيى، دەگەپتەوہ بۆ
 سالى (١٦)ى كۆچىي و سەردەمى خىلافەتى راشىدىن (عومەرى كوپى خەتاب)،
 ئەمەش لەسەردەستى ھەردو ھاوہلى بەپۆز (خالىدى كوپى وەلەيد) و (عەيازى
 كوپى غەنەم).

ھەرچەندە لە ئەر كورددا كەسانىك ھەبوون پىشتەر بىروايانھىناوہ و خۆيان
 گەياندووەتە پىغەمبەرى پىشەوا، بەلام ئەمانە بە ھەولى تاكەكەسىي دەژمىردىن
 و جىاوازە لە ئەم موسولمانبوونە بەرفراوانەى ئىمە مەبەستمانە لىبىدووين.

لە پاستىدا واتا و ناوہرۆكى ھەرموودەكەى پىشوو، پىويسى بە شىكرەنەوہ
 و ھەلۆيستەلەسەركردن ھەيە! چونكە واتاكەى بە ئەر پەھايىيە نىيە، كە بلىن:
 كوردەكان پىوہەپىووى ھاوہلانى پىغەمبەر وەستاوہتەوہ و لە دۆيان شەپيان
 كوردوہ، بەلگۆر بەرگىيەكردنى كوردەكان كاریكى خۆپسك و ھەلقولوى ناو بىر و
 قەناعەتى خۆيان نەبووہ. ھەروەك ئاشكرايە كورد لە ئەر كات و پۆزگارەدا
 ژىردەستەى فارسەكان بووہ و ئەوان بە زۆر جەنگيان پىكردوون بەرانبەر بە
 ھاوہلانى موچامىد و ھەموو ئەيارەكانى خۆيان، ئەك ئەوہى دەگوتىت
 كوردەكان دژ بە دىنى ئىسلام و فتوحاتەكان وەستاوہتەوہ.

ئاشكرايە لە ئەم ھەرموودەيەدا خۆشەويستمان (درودى خواى لەسەرىت)
 پىووى وتار (خىتاب)ەكەى لە ھاوہلەكان بوو (خودايان لى پازىيىت). جا بە ھۆى
 ئەوہى كوردەكان ژىردەستە و پاشكۆى دەسلەلتى زلھىزى فارس بوون، بە
 ھەرمانى فارسەكان بەشەك لە كوردەكان پىوہەپىووى جىھادى ھاوہلان

وهستانوتهوه و پښتانيان ليکدروون. هر له بهر نه مه شه به شیک له میژوونوسان
 بچوونیان وایه کوردستان به زهبر و جهنگ له لایه ن هاوه لانه وه پزگارکراوه.
 هروه ها ده بینین به شیک له میژوونوسان هر له بنه په تدا کوردیان به به شیک له
 فارس داناه، وهك میژوونوسی عه رهب (یه حیا خه شاب) له پشه کیی
 (شهره فنامه) دا بچوونی نووسه رانی سه بارهت به کورد نه قلکدرووه، که گوتویانه:
 ((کورد ئیرانین))^{۳۶۱}. دواتر وتهی (مینورسکی) هیناوه که پیی وایه کورد گه لیکی
 ئیرانییه و له ولاتی (فارس) و (قهوقان) و (تورکیا) و (عیراق) دا نیشته جین^{۳۶۲}.
 هروه ها وتهی (ریسک)ی هیناوه، که توژیته وهی پسپوړانی نذر خویندووه تهوه
 و ده لیت: ((کورد بووه ته ناو بچ گه لیکی په گه ز ئیرانی دوو توه))^{۳۶۳}.
 وپړای نه مانه، له چهندين سه رچاوهی جقراوجقردا، کورد وهك لقیك له (فارس)
 بینراوه و هه ژمارکاو. بچ نمونه سه رنج له: (تهفسیری قورتوبی، به حوړلوحیت،
 سه عالیبی، نیین که سیر، لوباب) و چهندين سه رچاوهی تر بده، سه بارهت به
 که سایه تییه کورده کان ده لئین: ((.. هو رجل من الاكراد من اعراب فارس اي من
 باديتها))^{۳۶۴}. ((.. یاشاره رجل من اعراب فارس من الاكراد))^{۳۶۵}. ((قال مجاهد:
 سمعت ابن عمر يقول: إنما أشار بتحريق إبراهيم رجل من الاكراد من فارس))^{۳۶۶}.
 وهك به پوونی دپاره کوردیان به به شیک له فارس هه ژماردووه.

۳۶۱. شهره فغانی به دلیسی: هه شتار هه شت.

۳۶۲. هه مان سه رچاوه.

۳۶۳. شهره فنامه: هه شتار نځ.

۳۶۴. تفسیر القرطبي: ۱۱ / ۳۰۳. الجواهر الحسان في تفسیر القرآن، عبد الرحمن بن محمد بن مخلوف الثعالبي:

۳ / ۵۷. تفسیر البحر المحیط، لأبي حیان الأندلسي: ۶ / ۳۰۴.

۳۶۵. تفسیر ابن کثیر: ۳ / ۳۵۱.

۳۶۶. اللباب في علوم الكتاب، أبو حفص عمر بن علي ابن عادل الدمشقي الحنبلي: ۱۳ / ۵۳۷.

هه موو ئه م قسانه مان له بهر ئه وه كرد، هه تا بزائين هه نديكجار نه ته وه ي كورد، به ته واوي كه لتووړ و فهرهنگ و زمان ميژوويه وه، به هي فارس دانراوه، بگړه خاوه ندرائيتيان به فارس دراوه. هه ر له بهر ئه مه شه زۆر جار ده بينين، له برى وشه ي (كورد/ كوردى) وشه ي (فارس/ فارسى) به كارد هه ندرت، ئه مه ش گرنكه ئاگاداري بين؛ چونكه زۆر جار مه به ست له باسكردن و ناوه ينانى (فارس) ميلله تى (كورد) ه، يان لاني كه م كورد يش ده گر يته وه؛ چونكه وهك گوتمان به شيك له نووسه ران و ميژوونووسان كورد يان به به شيك له فارس هه ژمار كړدوه.

هه روهك هاوه لي پيژدار (عه بدولاي كور ي ئيمامي عومه ر) خودايان لي پازيبيت، له وه لامى پرسىاري كابرايه كدا سه باره ت به (نه عرابى فارس) فهرمووي: ((الأكرد هم أعرابهم))^{٣٦٧}. واته: مه به ست له فارسى نه عرابى، كورده.

هۆكاري هه ژمار كړدنى كورد يش وهك به شيك له فارس، بق چهند خاليك ده گريته وه:

١. گرنگ ترييان نه بووني سه روه رى و كيان و ده وله تيكي سه ربه خوي كورد يى بووه، به ئه م هويه شه وه زمان و كه لتووړ و كه له پوړ و ميژوومان له ناو ده وله تى فارسدا تواوه ته وه.

٢. بيتاگايى و نه شاره زايى له پهگ و پيشه ي كورد، كه كورد وهك پيويست نه ناسراوه و به ميلله تيكي سه ربه خق مامه لي له گه لدا نه كراوه. پيشه وا (ئالوسى) ده لئيت: ((أعراب فارس وأكراد العجم، وظاهرالعطف أن أكراد العجم ليسوا من أعراب فارس وظاهر إضافة أكراد إلى العجم يشعر بأن من الأكراد ما يقال لهم أكراد العرب، ولا نعرف هذا التقسيم وإنما نعرف جيلا من الناس يقال لهم أكراد

٣٦٧. الكامل في التاريخ، لابن الأثير: ١/ ٣٢.

من غير إضافة إلى عرب أو عجم ... قال ابن عبد البر: لعمرک ما الأکراد أبناء فارس
ولکنه کرد بن عمرو بن عامر^{۳۶۸}. زانای ناوراو، ئه وه دهسه لمینتنت که کرد نه
لقى نه ته وهی عه ره به، نه هی فارس، به لگوو نه ته وهیه کی سه ره بخ و تایبه تن.

۳. هژکاریکی تری بۆ ئه وه ده گه پیتته وه، خه لکانیکی ناحه ز و نه یار به کورد،
به مه به ست ئه م کاره یان کردووه. دکتۆر (قاسملو) له ئو باره یه وه ده لیت:
(هه ندیکی تر خزمایه تیی نێوان زمانی فارسی و کوردیی و ئه وه که هه ردوو
زمانه که ده چنه وه سه ر لقی زمانه ئێرانییه کان، ده که نه به لگه ی ئه وه که کورد به
فارس دابنن. به کورتیی دان به بوونی کورد وه که نه ته وهیه کی سه ره بخۆدا نانن و
په ره نه ستاندنی میژوو به راوه ژووړ پيشانده ده ن)^{۳۶۹}.

۴. ده بێت ئه و خاله ش له یاده که ین که تیکه لاوی و لیکنزیکیی ئه م دوو
نه ته وه یه (کورد) و (فارس) وای کردووه وه که یه که نه ته وه بناسرین و سه یریکرین.
هه ره که ئاشکرایه ئیمه و فارس له ژۆر شتدا هاویه ش و له یه کتره وه نزیکین.

به هه مه حال با له باسه که ی خۆمان زیاتر دووړ نه که وینه وه، له به ره نه وه جاریکی تر
دیینه وه سه ر باسی چۆنیتی مسولمانیوونی کورد.

له به ره نه وهی کورد له ناو هیژی فارسه ساسانییه کاندایه بوون و له ناو سوپاشدا
پشکیان هه بووه، له به ره نه وه به ژۆرداری جهنگیان پیکراوه و ساسانییه کان وه که
قه لغانیک کوردیان له دژی ئیسلام و هه ر هیژیکی تری نه یاری خۆیان به کاره یناوه؛
چونکه کورد جوگرافیای که وتوو ته نێوان سی نه ته وهی گه رده و زله وه، هه رسیکی
شه پیان بووه و شه ره که شیان له خاکی کوردستاندا کردووه. پۆم و عه ره ب فارس،

۳۶۸. تفسیر الکوسبی: ۲۰۳ / ۱۹.

۳۶۹. کوردستان و کورد، د. عه بدوله حمان قاسملو: ۳۷.

صهفه‌وی و عوسمانی، فارس و عه‌ره‌ب، ئێزان و عێراق، هه‌موویان له‌ خاکی کوردستاندا به‌گۆیه‌کدا چوون و ئاگر و تیر و تریشفه‌یان بۆ کورد جیه‌ژێشتوو.

ئه‌گه‌رنا له‌ ناو میژوودا په‌تکردنه‌وه و پووبه‌پووبوونه‌یه‌کی ده‌سته‌جه‌معی کورد نابینرێت به‌رانبه‌ر به‌ هاوه‌لان، یان به‌رانبه‌ر به‌ دینی ئیسلام. ئه‌گه‌ر هه‌شبوویت ئه‌وه له‌ ژێر هێز و جوله‌ی فارسه‌کاندا بووه، یان له‌سه‌ر ئاستی تاکه که‌سییدا بووه؛ چونکه کورد له‌ ئه‌و کاته‌دا هێز و سوپای پێکخراو و سه‌ربه‌خۆی نه‌بووه.

هه‌روه‌ک (حه‌سه‌ن مه‌حمود حه‌مه‌که‌ریم) ده‌لێت: ((که سوپای ئیسلام ته‌قه له‌ ده‌رگای سنووری هه‌ریمی چیا "کوردستان" ده‌دات، ئه‌وه‌ی که به‌ دهم ده‌رگاوه دێت کورد نییه، هه‌رچه‌ند کورد له‌ ماله‌وه‌یه، به‌لکوو ئه‌وه‌ی ده‌رگا ده‌کاته‌وه سوپای فارسه، که به‌ زۆد و زۆرداری و به‌ی پێرس و مۆله‌ت مالی کوردی داگیرکردوه. میژوو له‌ نێوان کورد و ئیسلامدا هه‌چ پووبه‌پووبوونه‌یه‌کی تۆمار نه‌کردوه))^{٣٧}. دووباره‌ ده‌لێت: ((له‌ میژووی هه‌موو فتوحاته‌کانی گه‌لانی جیهاندا وێنه‌یه‌ک نییه‌ شانبدات له‌ شانی هه‌لوێستی کورد له‌ کاتی پرۆسه‌ی به‌ ئیسلامبوونیدا، له‌ میژووی هه‌چ میله‌تێکی سه‌رگۆی زه‌ویدا هه‌لوێستیکی وه‌ک کورد نابینرێت که به‌رانبه‌ر ئیسلام و سوپاکه‌ی نواندبێتیان، به‌ عه‌ره‌به‌کانی سه‌ره‌تای ئیسلامیشه‌وه))^{٣٧}.

له‌ شوێنێکی دیکه‌دا ده‌لێت: ((پۆمه‌کان گه‌نجه‌ کورده‌کانیان ده‌کرده‌ سه‌رباز و ده‌یاندان به‌ کوشت، له‌ پێتناوی به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیاندا سه‌رانه و باج و خه‌رجییان دانابوو له‌سه‌ر خه‌لک و زه‌ویوزار و مه‌پومالاتی کورد، کرابوو به‌ کۆیله، وه‌ک

٣٧٠. کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامیدا، حسن محمود حه‌مه‌کریم: ١٥.

٣٧١. هه‌مان سه‌رچاوه: ٣٩.

کالایه بازگانی پیوه ده کرا. شه پیاڼ پی گهمده کردن، یه که هزار ساله نه وه
حالی کورده. فارس و پلام له شه پی هزارساله ی خویاندا ده پناهاړین))^{۳۷۲}.

(د. قادر محمد) یش ده لیت: ((هیچ ناماژه کهمان نییه به بوونی ناږه زاییه کی
میلیی "شه عی" له سهر ناستی خه لک که بیسه لمینیت و بلیت: من به دینه که ی
- واته دینه که ی پیغه مبه دروودی خوی له سهر بیت- پازی نیم، به لام هه رچی
ناماژه کانی تره، ناماژه ی شه پی مهیدانییه، شه پی مهیدانیی کی ده یکتا؟
ده وله تان ده یکه، کاتیک عیراق شه پی له گه ل ئیران ده کرد خو به نه و واته نه بوو
نیته شه پمان له گه ل ئیران هه یه، به لام سوپایه که شه پی بوو کوردیشی تیدابوو،
نه مه له حالیکدا پیمان خوش نه بوو، شه په که مان به گشتی پی باش نه بوو))^{۳۷۳}.

پاشان (د. قادر) له نه جامی به راو درکردنی نیوان نه و دوو بچوونه ی که له
سهره تادا ناماژه مان پيدا. ده لیت: ((نه گه ته ماشای نه خشه ی گشتی
بلا بوونه وه ی نایینی پیروزی نیسلام بکه ی له کوردستاندا، ده کریت بلین هینده ی
به ناشته وایی و سولج به ره به ره جیگر بووه، هینده به توندوتیژی جیگر
نه بووه))^{۳۷۴}.

که واته کورد که شه پی کردووه له به رانبه ر هیزی نیسلامدا شه په که ی به سهردا
سه پینراوه له لایه ن هیزی ساسانی فارسووه. نه گینا دوا ی ناشنا بوونی کورد به
نیسلام، ده بینین کورد چۆن بووه ته قه لغان و پاریزه ری نیسلام و شه ریعت، له
به رانبه ریشدا نیسلام چۆن بووه ته خیر و په حمه ت بق میلیله تی کورد. بق نه م
مه به سته ش ده چینه خزمه ت نه م بچوونانه ی خواره وه:

۳۷۱ - کوردستان له به رده م فتوحاتی نیسلامیدا: ۷۸.

۳۷۲. د. قادر محمد، گرافری چرای پووناکی، ژ: ۶۲، ل: ۲۹.

۳۷۴. د. قادر محمد، گرافری چرای پووناکی، ژ: ۶۲، ل: ۲۸.

مامۆستا (محەمەد ئەمین زەکی) دەلێت: ((له زه‌ه‌ری ئیسلامه‌تییدا و هه‌ر له ئه‌وه‌ل ته‌ماسیان له‌گه‌ل ئیسلامه‌کاندا تێفکری و دییان که ئه‌م دینه تازه‌یه به ته‌واوی موافقی تبع و وێژدانیه‌، له‌به‌ر ئه‌مه‌ وه‌ک "سێرمارک سایکس" ده‌لێت: به ئاسانی و به‌ره‌به‌ره وه‌ریانگرت به‌ پله‌یه‌ک که مه‌گه‌ر به‌ره‌به‌ره‌کانی "ئه‌فریقا" و تورکه‌کانی "تورکستان" به‌ ئه‌و جۆره به‌ دل و شه‌وق وه‌ریانگرتییت))^{٣٧٥}.

مامۆستا (مه‌سه‌ود محەمەد) یش ده‌لێت: ((کورد خۆشحالبووه به‌ هاتنی ئیسلام، هه‌تا فارس و پرمیان له‌ کۆلێکاته‌وه‌))^{٣٧٦}.

مه‌لا (جه‌میل پۆڤیه‌یانی) یش ده‌لێت: ((وا دیاره کورده‌کان که له‌ سته‌می ساسانی به‌ ته‌نگه‌اتبوون، ئه‌وان بوون به‌ پێنوومانی سوپای ئیسلام و شه‌ریان بۆ "شاهه‌نشاه" نه‌کردووه و هه‌موو شاره‌کانیان هه‌ر به‌بێ شه‌پ و به‌ ناشتی داوه‌ته‌ ده‌سته‌وه‌))^{٣٧٧}.

د. قادر یش ده‌لێت: ((له‌گه‌ل چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاتی مسولمانان ئیتر ناوی کورد وه‌ک میلله‌تیک دێته‌ ناو ناوانه‌وه‌، باسده‌کریت و ده‌رگای فراوانی میژویان به‌ پوودا ده‌کریته‌وه‌ وه‌ک میلله‌ت، دواتر وه‌ک ده‌سه‌لاتی سیاسی و به‌شیک له‌ ئه‌و که‌لتوووه‌ فراوانه‌ و ئایینی پێرۆزی ئیسلام له‌ ئه‌و ناوچانه‌ ده‌بنه‌ پێکه‌ینه‌ریکی گرینگ له‌ شارستانیه‌تی ئیسلامی له‌ هه‌موو بواره‌کاندا))^{٣٧٨}.

هه‌روه‌ها ده‌لێت: ((له‌ پاش ناشنابوونی کورد به‌ ئیسلام ئیتر ئه‌و ده‌رگایه‌ فروانه به‌ پووی کورددا ده‌کریته‌وه‌ که خۆی به‌سه‌لمینییت و خۆی بناسییت و ناوی

٣٧٥. خلاصه‌ی نه‌ثریخی کورد و کوردستان، محمد ئەمین زەکی: ٩١.

٣٧٦. ره‌زگه‌راو له‌/ کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامییدا: ٤٠.

٣٧٧. میژوی حه‌سنه‌وه‌یه‌ی وه‌یاری، جه‌میل پۆڤیه‌یانی: ١٥٦.

٣٧٨. د. قادر محمد، گۆڤاری چرای پهنناکی، ژ: ٦٢، ل: ٣٠.

بکەوتتە ناو ناوانەوه و ئاماژەى پێبکەرت وەك مێللەتێكى سەر بەخۆ، ئیتر كەلتورى و ولاتەكەى و جوگرافىيەكەى ببنە بابەت لە ناو كەلتورى ئىسلامیدا))^{٢٧٩}.

(د. زرار سەدىق)یش هەموو بۆچوونەكانى پێشوو پشتبەستە کاتەوه و دەلالت: ((مێللەتى كوردیش بە هەموو چەین و توێژەكانیەوه، دەستبەردارى ئایین و بیر و باوەڕى خۆیان بوون و برۆیان بە ئایینی نوێ هێنا. پاستیەكى بەلگەنەویستە، كە بلۆبونەوهى ئىسلام لە كوردستاندا و مسوڵمانبوونی كورد، بە خالێكى وەرچەرخانى هەمەلایەن و هەرە مەزن دادەنرێت لە دیرۆكى كورددا و هەموو بوارەكانى كۆمەلایەتیی و ئایینی و سیاسیی و پۆشنپیری جفاكى كوردەواریدا پەنگیداوە. دەسەلات و فرمانڕەوایی لە فارسە ساسانیەكان و پۆمە بیزەنتییەكانەوه بۆ دەستى عەرەبە مسوڵمانەكان گۆڕزایەوه. مزگەوت و حوجرەكان جینگەى ئاگرخانە و پەرسنگاكانیان گرتەوه، لە ئەنجامدانى ئەركە ئایینیەكان و پێوپەسمەكانیدا، لە جیاتی پیر و موغ و قەشە، لە سەرەتا مەلا و فەقى و درەنگتریش شیخ و صۆفى پێبەیری خەلكیان دەكرد و پێگەى پاستى خوداناسیان پێشاندەدا))^{٢٨٠}. هەروەها دەلالت: ((بوونی كوردستان بە بەشێك لە جیهانى بەرفروانى ئىسلام، خۆى لە خۆیدا خالى وەرچەرخانى هەرە مەزنە لە مێژوى جفاكى كوردەواریدا))^{٢٨١}.

سەرەپای ئەمانەى پابوورد، بێگومان ئەگەر شەپ و پووبەپووبوونەوه پوويدابایە، ئەوا سەرچاوەكانى مێژووكات و شوێنەكەیان باس و بەیانده كردد، بەلام دیاره شتى لە ئەو جۆره نەبووه، غەبرى جەنگى (جەلەولا) و (شارەزور)، كە ئەوەش لەژێر

٢٧٩- د. قادر محمد، هەمان سەرچاوه: ٣٠ - ٣١.

٢٨٠- كورد و كوردستان لە سەردەمى خىلالەتى ئىسلامیدا: ٧٥ - ٧٦.

٢٨١- كورد و كوردستان لە سەردەمى خىلالەتى ئىسلامیدا: ٤.

گوشاری فارسه‌کاندا بووه. ئه‌مه‌ش وه‌ك پښتر گوتمان، شتیکی ئاسایه؛ چونکه
 سروشتی هه‌موو بیر و باوه‌پښکی نوؤ وایه، له لایه‌ن خه‌لکانیکه‌وه به‌ره‌لستی و
 به‌رگری لیده‌کریت، ئه‌مه‌ش ناکریت ببیته هه‌لوښتی فه‌رمیی میله‌تی کورد. وه‌ك
 چۆن هه‌لوښتی بیباوه‌پانی عه‌ره‌ب گشتاندن ناکریت به‌سه‌ر ته‌واوی قوره‌یش و
 عه‌ره‌بدا، له کاتی هاتنی په‌یامبه‌ری ئیسلامدا (دروودی خوی له‌سه‌ریت).
 به ئه‌مه‌ی پابوورد بۆمان پوونده‌بیته‌وه، کورد میله‌تیکي ناشتیخواز و
 دلسۆزی نایینی ئیسلام و پتفه‌مبه‌ر و هاوه‌لان و مسولمانانه و په‌وشت و ئاکاریان
 هێنده به‌رزه، له ناو ده‌قه‌کانی شه‌ریعه‌دا جڭه‌ی بووه‌ته و جڭه‌ی بایه‌خی
 هه‌موو لایه‌کیش بووه.

به‌شی هه‌شته‌م
قورئانی پیرۆز و زمانی کوردیی

له‌ئەم بە‌شه‌دا ئەم باسانە تاوتۆیدە‌کە‌ین:
باسی یە‌که‌م / ڕە‌سه‌نایە‌تی و ڕە‌چه‌ئە‌کی زمانی کوردیی.
باسی دوو‌هە‌م / ھۆ‌کارە‌کانی ڕە‌ھ‌و‌نە‌دانی نووسە‌ران و زانایانی کورد
بە‌ زمانی دایک.
باسی سێ‌یە‌م / قورئانی پیرۆز و زمانی کوردیی.
باسی چوارە‌م / شی‌وا‌زە‌کانی عەرە‌ب‌اندنی وشە.
باسی پێنجە‌م / ئە‌و وشە کوردییانە‌ی لە‌ قورئاندا ھ‌اتوون.

باسی یه که م

ره سه نایه تیی و ره چه نه کی زمانی کوردیی

سه ره تا پیم باشه به نه وه ده ستپیکه م و بلیم: زمانی کوردیی زمانتیی دیرینی ره سه ن و سه ره خویه، به لکه میژوویه کان کلکن له سه ره نه وه ی (تنگ گه لو)^{۲۸۲} کوردیکی زانا و ویزه زان بووه، (۷۰۰) چه وتسه د سال پیش له دایکجیونی چه زه ته ی (عیسا - سه لامی خودای له سه ربیت)، له باکووری چیاکانی (موسل) به زمانی کوردیی ده رباره ی نایین و نه ستیره ناسیی کتیبی نویسیوه.

دیشان (ناریاته)، که پزشکی و زانایه کی به ناوبانگ بووه، هر کرده و (۱۸۸۰) سال (پ.ن) کتیبی هونه ری و پزشکی به ئه لفبیی کوردیی ره سه ن نویسیوه.

۲۸۲- (شه نگرل) ناره پاسه قبیینه که په تی.

(حه‌سن پیرینا) ده‌لێت: زه‌رده‌شت دوو کتێبی هه‌بووه، ناویان (ئاوێستا) و (دین کورد) بووه. ئافێستا له‌سه‌ر پێستی (دوازه‌ده) هه‌زار گامێش نووسراوه‌توه.

(نازه‌ربورد)یش ئه‌لفبێیه‌کی داهێنا که (٤٢) نیشانه‌ بوو، پشتی به‌ستبوو به‌ خه‌تی (په‌له‌وی) دێرین و هه‌موو ده‌نگه‌کانی زمانی کوردیی تێدابوو.^{٢٨٢}

ده‌بێت ئه‌وه‌ش له‌یاد نه‌که‌ین، که هه‌ندێک سه‌رچاوه‌ باس له‌ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که کۆنترین کتێبی کوردیی ده‌رباره‌ی ئایین نووسراوه، ئه‌ویش کتێبی (دین کورد)ه و به‌ زمانی (په‌له‌وی) نووسراوه. (نازه‌ربورد)ی نووسه‌ری کتێبه‌که‌ خۆی نووسبوویه‌تی: ((من که نازه‌ربوردی کوپی هه‌م‌ده‌م و پێشه‌وای -بادینا-م، کتێبی (دین کورد)م له‌ کاغه‌زه‌ دپاوه‌کان جاریکی تر کۆکرده‌وه، هه‌تا به‌ یارمه‌تی خودا هه‌موایانم نووسیه‌وه))^{٢٨١}.

ئهمه‌ش جێگه‌ی شانازی ئیمه‌ی کوردی مسوڵمانه‌! چونکه‌ کورد وه‌ک هه‌موو میلله‌تانی دنیا، خاوه‌نی زمانی تایبه‌تی خۆیه‌تی و زمان و ئه‌ده‌بیاته‌که‌ی جێگه‌ و پێگه‌ی خۆی کردووه‌توه‌ له‌ ناو ئهم جیهانه‌ به‌رینه‌دا.

به‌داخوه‌ زۆرکات که باس له‌ زمانی کوردیی ده‌کړیت، یه‌کاویه‌ک تۆمه‌تی ئه‌وه‌ی ده‌درێته‌پاڵ، که له‌قێگه‌ له‌ زمانی فارسیی. ئهمه‌ش پێچه‌وانه‌ی پاستیه‌کانه‌^{٢٨٥}.

(میچه‌رسۆن)ی گه‌ڕیده و فه‌رمانه‌ره‌وای ئینگلیز له‌ شاری سلێمانی له‌ به‌رانبه‌ر ئه‌وانه‌ی ده‌لێن زمانی کوردیی له‌قێکی زمانی فارسییه‌، ده‌لێت: ((به‌ پێچه‌وانه‌وه‌

٢٨٢. له‌ پێتانی زمانه‌که‌ ماندا، عه‌زیز ئالانی: ٥.

٢٨٤. هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو: ٥.

٢٨٥. بپواته‌ / له‌ باره‌ی زمان و زمانی کوردی، ئاری عوسمان خه‌یات: ٣١ - ٣٢.

ئەو زامانكى خاۋىنى ئارىيە ماۋەتەۋە، بە شىۋەيەك لەسەر چىا خۇپاگرەكانى كورد پارىززاۋە))^{۳۸۶}.

زمانى كوردىيى نە لقتىكە لە زمانى فارسىي، نە لە زمانى ھىندىي، نە لە زمانى كلدانىي - ۋەك كەسانىك لە ئەم بۆچوونانەيان ھەيە-، راستە لەگەل ئەواندا پەگەزى زمانەكەي ھاۋبەشە، بەلام ميانە و جياۋازىيەكى گەرە لە نىوانياندا ھەيە، چ لە وشە و چ لە پىزماندا، بەلكو زمانى كوردىيى زامانكى سەرپەخۇي كۆنى خۇيەتى، كە زامانكى پۆك و بنەچەدار و تايبەتە. ئەمەش بۆچوونى ھەريەكە لە زانايان و زامانسانى بيانىي: (جەستى، سۆسىنە، سىدىنى سەمس، ئا. يوت، فەردىك مېولەر، مېجەرسۆن، مېنۆرسكى) و ژمارەيەكى ترە^{۳۸۷}.

ھەرچەندە ئەم بابەتە قەسە زياتر ھەلدەگرەيت و بۆچوونى تىرى لەسەرە، بەلام ئۆرەك لە بۆچوونەكان لەسەر ئەۋەن كە زامانكى سەرپەخۇيە و ياسا و پىساي تايبەت بە خۇي ھەيە، نەك لاۋەكىي بىت.

بۆچوون و دانپىدانانى ئەم پۆلە زانايانەش جىگەي ئىعتىبار و پىز و ستايىشە. ھەرەك (مەلاي گەرەي كۆيە) ئەم ھەلۋىستەي پىسپۇپانى پۆزھەلاتناسى بە ھەند زانىۋە و لە تەفسىرەكەيدا دەلەيت: ((شوكرى بەغزى ئەۋروپايى ئەكەين، لىسانى كوردىيىش بە لىسانى زىندى راقى حىساب ئەكەن، واقعەن بە قەۋاعىدە، لاكىن مەۋادى ئۆزى خىايە بوۋە))^{۳۸۸}.

گەلى كورد خاۋەنى زمان و نووسىن و خوڭندى سەرپەخۇي خۇي بوۋە بە زمانى شىرىنى كوردىي، لەبەرئەۋە جىگەي خۇيەتى شانازىي بە زمانى پەسەنى

۳۸۶- كورد و چىا، محمد بەكر: ۱۲۷.

۳۸۷- بىۋانە/ لە بارەي زمان و زمانى كوردى: ۳۴ - ۳۶.

۳۸۸- تەفسىرى كوردى لە كەلامى خوداۋەندى: ۱۱۱ / ۳.

خۆمانه وه بکهین؛ چونکه له ناو زمانی کوردیدا ئاواز و فۆنه تیکی سهیر ههیه. ههروهک (ئهحمەد بن وحشیە نبتی) له کتیبی (شوق المستهام) دا ده‌لێت: ((ئەلفبێی کوردیی چەند پێتیکێ تێدایه که له ههچ زمانیکێ تری جیهانیدا نییه، ئه‌وانه‌ش جگه له پیتی "چ"، پیتی "پ"، شه‌ش پیتی تریشی تێدایه که ئاواز و خۆیندنه‌وه‌یه‌کی سه‌ریان هه‌یه))^{٣٨٩}.

لێره‌دا جینگه‌ی خۆیه‌تی بېرسین، کاتێک ئه‌مه‌ مێژوو و حه‌قیقه‌تی زمانی کوردیی بێت، ئه‌ی بۆچی وه‌ک پتویست ناسراو و دانپێدانراو نییه و له‌ ئاست زمانه‌ نیۆنه‌ته‌وه‌یه‌کانی دنیادا نییه و به‌ فهرمی نه‌هاتوه‌ته‌ ئه‌ژمار؟ وه‌لامی ئه‌م پرسیاره‌ له‌ ئه‌م به‌شه‌ی خواره‌وه‌دا ده‌خوینێته‌وه‌.

باسی دووه‌م

هۆکاره‌کانی بڕه‌ونه‌دانی نووسه‌ران و زانایانی کورد به‌ زمانی دایک (٢٩)

ه‌زی چی بووه‌ هه‌ریه‌ک له‌ گه‌لانی دراوسێی کورد، وه‌ک فارس و تورک، له‌ پال زمانی عه‌ره‌بیدا گرنگیان به‌ زمانی خۆیان داوه‌، به‌لام کورد لای به‌ لای زمانه‌که‌ی خۆیدا نه‌کردوه‌ته‌وه‌؟ لێره‌دا کۆمه‌لێک پا و بۆچوونی جیاواز هه‌یه‌، هه‌ولده‌ده‌ین شڕقه‌ی هه‌ندێک له‌ ئه‌و بۆچووناوه‌ بکه‌ین.

٣٨٩. له‌ پێناوی زمانه‌که‌ماندا، عه‌زیز ئالانی: ١١.

٣٩٠. ئه‌م بابته‌ به‌شێکه‌ له‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی به‌رپز (د. ئاراس حه‌مه‌صالح)، مامۆستا له‌ زانکۆی (سلێمانی)، به‌ ناوێشان: هه‌ولێکانی مامۆستا مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس، له‌ به‌گورده‌بیکردنی زانسته‌ ئیسلامیه‌کاندا. که‌ له‌گه‌ژ چەند توێژینه‌وه‌یه‌کی تردا له‌ دوو توێی کتێبێکدا به‌ ناوی (دیدیاری مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس/ ٢٠١٦). وه‌زاره‌تی پۆشنه‌ریی و لوان/ به‌رپۆه‌ه‌رایه‌تی گشتیی و هه‌ونه‌یی سلێمانی، چاپکردوه‌.

بۇچوونى يەككەم/ پىتى وايە زمانى كوردىي زمانى نووسىن نەبوو وەك زمانى فارسىي، لەبەرئەو كاتىك ئايىنى ئىسلام بلالو بوو تەو لە كوردستاندا، كورد بۇ فەتريوونى ئايىنى نوئ پىتويستى بە ئەو بوو فەتري زمانى عەرەبىي بىن؛ چونكە سەرچاوەكانى ئىسلام ھەمووى بە زمانى عەرەبىي، دوايى لەژىر ھەژموونى زمانى عەرەبىيدا نۆز پىتويستيان بە زمانى كوردىي نەبوو و گرنگيان پىتەداو^{۳۹۱}.

بۇچوونى دووھم/ راى وايە لەبەرئەو كورد (شافەيەم زەھەب) بوو و ئەم مەزھەبەش زمانى عەرەبىي بە واجب دادەنەت لە بەجەپەتەننى ھەموو ئەركە ئايىنىيەكاندا، وەك نوئز و وتارى پۆزانى ھەينى. ئەمەش كاريگەرىي نۆزى ھەبوو لەسەر كورد، كە گرنگىي بە زمانى كوردىي نەدات و ھەندىجار وەك شەتەكى پىگە پىتەدراو سەپرىكردو^{۳۹۲}.

بۇچوونى سەيەم/ پىتى وايە لەژىر ھەژموونى زمانى فارسىي و دواتر لە پۆزگارى دەولەتى عوسمانىيدا لەژىر ھەژموونى توركىيدا كورد بە ئەو زمانانە خوئندويەتى و نووسىويەتى و گرنگىي بە زمانى كوردىي نەداو^{۳۹۳}.

نۆزىك لە زانا گەرەكانى كورد دانراويان بە زمانى فارسىي ھەيە و ھەندىكيان بە توركىيش^{۳۹۴}، ھەتا لە كۆتايىيەكانى سەدەي نۆزەدا كەسەيكى وەك (كاك

۳۹۱- زمانى كورد: مەسمود مەمەد، ھەكىم كاگە وەيس كوردويەتى بە كوردى: ۲۹.

۳۹۲- بېوانە/ ئاساندەنەكى مەزگەوتەكانى سەيمەنىي و خوئندەنگە ئايىنىيەكانى: مەمەد قەلجەيى، وەرگەتەنى: د.ئاراس مەمەد صالح: ۲۵.

۳۹۳- بېوانە/ مەژوونى ئەدەبىي كوردى، عەلادىن سەجەدى: ۱۵۴.

۳۹۴- مەرى شەرەزورى (مەژموون بىگە بەگ ۹۸۵-۱۵۷۵) بە توركى سەكالا و ياداشتى خۆي بۇ سولتانى عوسمانى (مورادى سەيەم) نووسىو، ھەروەما مەژموونىي بە ناويانگى كورد (شەرەفخانى بەدلىسى) لە سالى ۱۵۹۷-۱۵۹۸ز، شەرەفنامەي بە فارسى نووسىو. بېوانە/ كەمال پەتوف مەمەد، عەقىدەي ئىمان-عەقىدەي كوردى لوببەلەقەيد، خاليدى شەرەزورى: ۳۷.

ئەحمەدى شىخ) نامەكان (مەكتوبات) ى بە فارسي نووسىو و ئاردوئەتى بۆ
مەلاكان لە گوندەكاندا ەتا بۆ خەلكى پوونبەنەو^{۲۹۵}. ئەمەيش بەلگەى ئەوئە
كە مەلاى كورد فارسىيزانى باش بوون و لە زمانى عەرەبىي زياتر بەلايانەو
ئاسانبووه.

بۆچوونىكى تر/ پىتى واپە لە بەرئەوئەى كورد دەسلەلتى سياسىي نەبووه، ەتا
هەولبەتات زمانى نووسىن و خویندن و حوكمپانىي بكات بە كوردىي و گرنگىي بە
زمانى نەتەوئەيى خۆيان بەن، ئەمە ەوى سەرەككى بووه كە خویندەوارى كورد
بە كوردىي نەخویندووه و گرنگىي بە زمانى زگماكىي دايكى خۆى نەداوه^{۲۹۶}.

هەرچەندە كورد بە درىژايى مێژووى ئىسلامىي دەسلەلتى مېرايەتیی ناوچەيى
نەبووه، بەلام زمانى پەسمىي ەيچ يەككە لە ئەو مېرايەتییانە كوردىي نەبووه، ەتا
سەردەمى مېرايەتیی بابان و دەرگەوتنى تەرىقەتى (نەقشبەندى) و لاكوردنەوئەى
(مەولانا خالید) و شوئىنكەوتوانى بەلاى زمانى كوردییدا، لە ئاو مېرايەتیی بابان لە
سەردەمى (سليمانىي)دا شاعیرانى سێكوچكەى بابان دەرەكەون كە سەر بە
تەرىقەتى (نەقشبەندى) بوون و زمانى سليمانىي دەبێتە زمانى ئەدەب و شیعەر،
بەلام لەگەڵ ئەوئەشدا زمانى پەسمىي ەو فارسي و عەرەبىي بووه، ەتا لە سالى
١٩١٨ ز، لە سەردەمى حوكمپانى شىخ (مەحمودى حەفید)دا زمانى كوردىي بووئە
زمانى پەسمىي حوكمپانىي و كارگێرئى^{۲۹۷}.

۲۹۵. مەكتوباتى كاك ئەحمەدى شىخ: كاك ئەحمەدى شىخ، مەلا عەبدولكەرىمى مودەپىس لە فارسي يەو
وەرگێژاوه سەر كوردى: ۶ - ۵.

۲۹۶. بڕوانە/ تاريخ الكرد في المهور الإسلامية، د. أحمد محمود الخليل: ۶۹.

۲۹۷. عەقیدەى كوردى، كەمال پەنوف مەمەد (بابى لاق): ۲۵.

به لام هموو ئو بۆچوونانه به شیک له پاستییان تێدایه و هه ریه ک کاریگری
 هه بووه له سه ر گرنگینه دانی کورد به زمانی نه ته وه یی خۆی، ئه گه ر فارسه کان
 خاوه نی کتێبخانه و نووسین بووبن به زمانی خۆیان و خاوه نی ده سه لاتێ
 سیاسیی بوون له پێش بلاو بوونه وه ی ئایینی ئیسلام له ولاته که یاندا به چه ند
 سه ده یه ک، به لام کورد ئه وه ی نه بووه، ئه گه ر تورک خاوه نی ده ولته ی عوسمانیی
 بووێت و پێنج سه ده حوکمران بووبن، ئه وا کورد هیچ یه ک له ئه وه لانه ی بۆ
 هه لته که وتوو، هه رچه ند میرایه تی و ده سه لاتێ ناوچه یی هه بووه، به لام زمانی
 په سمیی ئه میرایه تیانه هه ر زمانی عه ره بیی و فارسیی بووه.

به لام ئه گه ر به خێزایی چاوێک به میژووی گه لاندای بگێڕین، بۆمان ده رده که وێت،
 ئه وه گه لانه ی له کۆندا بوونه ته خاوه نی شارستانیه ت و زمانی نه ته وه یی خۆیان،
 دوو هۆی سه ره کیی کاریگری زۆریان هه بووه له ئه وه بواره دا. ئه وانیش هه ریه ک
 له دین و ده سه لاتێ سیاسیی، دوو هۆی سه ره کیی بوون بۆ گه شه کردنی هه ر
 زمانێک، له به ره ئه وه ی کورد هیچ کام له ئه وه دوانه ی نه بووه ئه وه له ی بۆ
 نه په خساوه گه شه به زمانه که ی بدات و بیکاته زمانی نووسین.

هه ردوو زمانی (عیبری) و (عه ره بیی) دوو نمونه ی به رچاوی ئه م بۆچوونه.
 گه لێکی دواکه وتووی بیاباننشینی وه ک عه ره ب به هۆی ئایینی ئیسلامه وه ده بته
 خاوه نی ده وله مهنترین زمانی خۆێندن و نووسین. هه روه ها فارسه کانیش هه ر به
 هۆی ئایین و ئه وه ده سه لاتێ له ناوچه که دا بوویانه، بوونه ته خاوه نی
 ده وله مهنترین کتێبخانه ی ئه ده ب و زمان و فه لسه فه به زمانی فارسیی.

به لام به کارهێنایی زمانی کوردیی، وه ک زمانی نووسین و وتار له شوێنه
 گشتیی و فه رمیه که اندا، زۆر دواکه وتوو. ئه وه تا وتاری پۆزانی هه ینی، هه ر به
 زمانی عه ره بیی پێشکه شه کرا، هه تا بۆ یه که مجار له سه ر داوای خوالێخۆشبوو

(شیخ عادلینی بیاره)، له پښتو ۲۶ په جبهی ۱۳۵۳ کوچی به رانه به ۱۱/۴
 ۱۹۳۴ ز، شیخ (عادلینی بیاره) نامه یه که به زمانی فارسی ده نویست بڼ
 ماموستا (مهلا عبدالکریم)، که له پښتو هیندا و تار و تار هینی به زمانی
 کوردی بڼ موسلمانان پیشکه شکریت بڼ نه وهی له و تارده کان تیښگن. له نه و
 هه فته یه وه بڼ یه که مجار ماموستا (مهلا عبدالکریم) و تار هینی به زمانی
 کوردی له (بیاره) دا خویندو وه ته وه. ماموستا شهره یی یه که م و تار هینی به
 زمانی کوردی وه رگرتو وه و بیاره یی شهر یی و جوان و په نگی و مرگه و ته
 دیرینه که یی مه لېه ندی یه که م و تار هینی به زمانی کوردی^{۲۹۸}.

هرچیش په یوه سته به نویسن به زمانی کوردی وه، نه وه تا ده بنین یه که م
 نویسه ریک ده رباره یی میژوی کورد نویسابیت به خامه یی خودی کورد،
 (شهره فنا مه یی) (شهره فنا نه)، که به زمانی فارسی نویسیو یه تی و دواتر
 وه رگرتو و تار هینی بڼ زمانی کوردی.

له راستیدا ده بوو زانایانی کورد، سوودی زقریان له نایینی نیسلام وه رگرتا یه
 له ناساندن و بره ودان و به زانستییکردنی زمانی کوردی، به لام مه خابن نه کرا،
 به لکوو بگره هه تا راده یه کیش نه وان هؤکار بوون بڼ چه قبه ستووی؛ چونکه له گه ل
 بلا بوونه وهی نایینی نیسلام له کوردستاندا، خویندن و خوینده واری تییدا
 گه شه یکردو وه. سهدان زانای گه وره له بواره زانستییه جیا وازه کاند ده رکه و توون،
 ده یان خویندنگه یی زانستی له هه موو کوردستاندا ناوایانگیان به جیهاندا
 بلا بوونه وه. نه میش به هؤی گرنگیدانی نیسلام وه بووه به خویندن و

۲۹۸. پښتو زان یادداشت و بیره وریبه کانی ماموستا مهلا عبدالکریمی مودریس: مهلا عبدالکریمی
 مودریس؛ ناماده کردن و له سر نویسینی، په ثولف مه حمودی: ۱۸۷. دهقی نامه که یی شیخ عادلین به زمانی
 فارسی: ۳۴۱.

خوێنده‌واری و له هه‌مان کاتدا میله‌تی کوردیش بۆ فیروونی بنه‌ماکانی ئایینی نوێ پڕویانکردووه‌ ته‌ خوێندن و پشتگیری پرسی خوێنده‌واری و هاوکاری مزگه‌وت و حوچره‌ و زانا‌یان و فه‌قی و قوتابیانی زانسته‌ شه‌رعییه‌کان^{٣٩}.

به‌لام له‌گه‌ڵ گرنگی‌دانی کورد به‌ خوێندن و خوێنده‌واری و شه‌ره‌زا‌بوونی له‌ زمانی عه‌ره‌بی و فارسی و هه‌تا پاده‌یه‌کیش تورکی، بۆچی خوێندنه‌ی ئایینی و مه‌لای کورد لای به‌ لای زمان و نه‌ده‌بی کوردیدا نه‌کردووه‌ ته‌ وه‌ و گرنگیان پێنه‌داوه‌؟ خۆ نه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ ده‌ستپێکردنی خوێندنی مزگه‌وت له‌ کوردستاندا مه‌لای کورد له‌ پالانی زمانی عه‌ره‌بی و فارسییدا لایه‌کیشی به‌ لای زمانی کوردیدا بکراوه‌ ته‌ وه‌، ئیستا کورد خاوه‌نی میژوو‌یه‌کی زیاتر له‌ هه‌زار سالی نه‌ده‌بی کوردی ده‌بوو. له‌ هه‌مان کاتدا خاوه‌نی هه‌زاران شاعیر و نووسه‌ر و سه‌دان لاپه‌ره‌ نه‌ده‌بی نووسراوه‌بوو به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌یی خۆی^{٤٠}.

خۆزگه‌ نووسه‌ره‌ دێرینه‌کانمان له‌ وێژه‌وان و شاعیر و میژوونوس و ته‌واوی قه‌له‌مه‌ده‌ستان، (مه‌حویتاسا) زوبانی کوردییان به‌ هه‌ندوه‌رده‌گرت و حسابی‌کی نه‌وتیان بۆ ده‌کرد، نه‌وکات هه‌ر هه‌یج نه‌بێت له‌ گرفته‌ زمانه‌وانیه‌کانی ئیستامان سه‌لامه‌ته‌ده‌بوین. چه‌زده‌ت له‌ ده‌قیکی شیعریدا ده‌فه‌رموویت:

کوردی، زوبانی نه‌سه‌مه‌ گه‌ر ته‌رکی که‌م به‌ کولل

بۆ فارسی، به‌ کوللی نه‌من ده‌بمه‌ بی وه‌فا

٣٩. بڕوانه‌/ میژوو کورته‌ باستیکی زانستی میژوو کورد میژوو، د. که‌مال مه‌زه‌ره‌ نه‌حه‌مه‌: ١٠٠. میژوو نه‌ده‌بی کوردی، د. مارف خه‌زنه‌دار: ٨٠ / ٨١.

٤٠. هه‌تا سه‌ده‌ی ده‌یه‌می زایینی هه‌یج نووسراوێک به‌ زمانی کوردی تۆمار نه‌کراوه‌، نه‌وه‌ی که‌ هه‌یه‌ له‌ دوا‌ی سه‌ده‌ی ده‌یه‌مه‌وه‌ نووسراوه‌ته‌وه‌. بڕوانه‌: الأکرام من القرن السابع الی القرن العاشر الميلادي، أرشاک بولادیان: ١٥٣-١٥٤. (هه‌تا که‌ ئێره‌ سه‌ر به‌ توێژینه‌وه‌که‌ی به‌رێژ د. ئاراس هه‌مه‌صالح بوو).

دورری مه‌بینه تۆ له که‌ریمی به‌ها نه‌جۆ
هرچی که کورده پاکى ببه‌خشى به (بُوالوفا)^{٤١}.

به‌لام جیگه‌ی داخه، نه‌ك ئه‌مه نه‌کرا، به‌لکو نه‌گه‌ر هه‌ول و به‌ره‌میکی کوردی
له ئارادا بایه، توانج و ته‌شهری لێده‌گیرا. ئه‌وه‌تا زانایه‌کی وه‌ك (ئیه‌ن ئه‌لحاج)، له
(مه‌ه‌دینامه‌) که‌یدا، که (دووسه‌د) سال به‌ر له ئیستا به‌ زمانى کوردی نووسیه‌یه‌تی
و ده‌لێت:

نه‌زم کرد له قه‌ولی سه‌حیح
به‌ له‌فزی کوردی و نافه‌سیح
بۆ مونصفیان (لا للشحیح)
بۆ ئینتیفاقی عاله‌می^{٤٢}.

وه‌ك دیاره‌ زمانى کوردی به‌ زمانىکی نافه‌سیح داده‌نێت، که ئه‌مه جۆره
پاساوێک بووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی لێی قبولکه‌ن و توانجی تێنه‌گرن؛ چونکه‌ خۆی دانى پێدا
ناوه‌^{٤٣}.

به‌هه‌مان چه‌شن، شاعیری گه‌وره‌ی گه‌له‌که‌مان هه‌زهره‌تى (نالیی)، له به‌یتێکدا
ئه‌وه‌مان ده‌خاته پێش چاو، که خه‌لکانێک زمانى کوردی به‌ که‌مه‌ها ده‌بینن و
ده‌لێت:

٤١ - دیوانى مه‌حرى، لێكدانه‌وه و لێكۆڵینه‌وه‌ی، مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس و محهمه‌دى مه‌لا که‌رىم: ٤٣ -
٤٤.

٤٢ - ده‌قنامه، محمد عه‌لى قه‌ره‌داغی: ٩٣/١. وه‌رگه‌راوه‌ له‌ زمانى کوردی له‌ ئاو که‌له‌پورى ئیسلامییدا: د. هێمن
عومه‌ر خۆشناو، گۆڤارى خال، ژماره‌: ٣، ٥٧.

٤٣ - زمانى کوردی له‌ ئاو که‌له‌پورى ئیسلامییدا: د. هێمن عومه‌ر خۆشناو، گۆڤارى خال، ژماره‌: ٣، ٥٧.

کەس بە ئەلغازم نەتێ خۆ کوردییە، خۆ کوردییە
هەرکەسێ نادان نەبێ، خۆی تالێ مەعنا دەکا^{١٠٤}.

هەروەها مەلا گەورە ی کۆیە، وە بەرپرە حمەتی خودا بکەوێت، لە پافەیی ئایەتی:
﴿أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾. دان بە تەسکی و کورتیی زمانی دایکدا دەنێت
و دەلێت: ((چونکی کورد حوکمیان نەبوو لە زبانی کوردیی، هەرچەند ئەکەم
کلیمە نەدۆزمووە ئێوە مەعنا بەگەیهێنێت. تەفسیری قورئانی و پان و بەرین بە
زبانی کوردیی تەسک و کورت حقّ الإنصاف نۆز گران و زەحمەتە))^{١٠٥}.

هەر لە ئەم بارەیهوه، خوالێخۆشبوو (د. موستەفا زەلمی) دەلێت: ((سالی
١٩٥١ لە سلێمانیی مەلا بووم، کتێبیکی دابەشکردنی میرات، کە پێدەگوێزێت
"الفرائض" یان "الموارث"، دامنا و ناردم بۆ هەندێک لە مامۆستاگان، گوتیان:
نۆز جوانە و نۆز باشە، بەلام عەیبی ئێوەیە بە کوردیی داتناوه))^{١٠٦}.

تەنانەت هەتا چەند سالی پێشوویش، لە حوجرەکانی کوردستاندا، ناوی فەقێ
و قوتابییان لە کوردییەوه بۆ عەرەبیی دەگۆرا. (نازاد) دەکرا بە (عەبدول)،
(هیا) بە (عیرفان)، (ئومێد) بە (موحەممەد)، (ئاوات) دەگۆرا بە (بەهائودین)،
(سیروان) بە (جەمیل)، (گۆران) بە (مەسعود)، هەروەها... ئەمانە و چەندین
ناوی جوان و شیرین و واتاداری کوردیی بە عەرەبیی دەکران، کە تاکە عەیبیکی
ئەم ناوانە کوردییوونیان بوو.

١٠٤. دیوانی نالی، لیکۆلێنەرە و لیکدانەرە، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس و فاتح عەبدولکەریم: ١٠٤.

١٠٥. تەفسیری کوردی لە کەلامی خوداوەندی: ٦١٨/١.

١٠٦. کاروانی زیانم، موستەفا ئیبراهیم زەلمی: ٤٨.

من لێره دا دهپرسم: ئاخۆ چ گرفت و ئاڕه‌وا بیه‌ك له ناوه‌ جوان و واتابه‌ خشه‌كانی (هه‌وا، ئاوات، ئومێد، ئازاد) دا هه‌بوون؟! خۆ بێر له هه‌ندێك ناوی بیانیی (غه‌یره‌ کوردیی) بکه‌یته‌وه‌ شه‌رم ده‌تگرێت له‌ واتاکی!

هه‌روه‌ها زۆرێك له‌ ناوی مرگه‌وته‌كان و تیپه‌ هه‌نهریی و قوتابخانه‌ ئایینییه‌كانیش، به‌ ناوی عه‌ره‌بیه‌وه‌ ناوده‌نران. ئه‌مه‌ش نه‌ بیته‌ده‌بیه‌کردنه‌، نه‌ بپێژینه‌وانده‌ به‌رابه‌ر به‌ که‌س، به‌لکوو ئامانج له‌ ئه‌م قه‌سه‌یه‌ ناساندن و زیندووئێشتنه‌وه‌ی پیاوه‌ گه‌وره‌ و زانا و عاریفه‌کانی کورده‌، که‌ مێژووی پاک و جوانی کورد، ئه‌گه‌ر زانایانی ئایینی و شیخانی ته‌ریقه‌ت و که‌سایه‌تییه‌ ئایینی و پاشماوه‌ و به‌ره‌مه‌ زانستی و مه‌عریفیه‌کانیانی لێ دابڕین، ئه‌وا شتێکی نه‌وتۆمان به‌ ده‌سته‌وه‌ نامۆنێت که‌ جێگه‌ی باسکردن و قابیلی فه‌خرکردن بێت.

له‌ لایه‌کی ته‌روه‌ تێگه‌یاندنی نه‌ته‌وه‌کانی چواره‌دوهمانه‌ له‌ ئه‌وه‌ی ئێمه‌ی کوردیش خاوه‌نی که‌له‌پیاوی مه‌رد و پایه‌بلندین، ئه‌گه‌رنا، هاوه‌لان و که‌له‌زانایانی ئیسلامیی و ناوی شیرینه‌بان له‌ هه‌ر نه‌ته‌وه‌ و په‌گه‌زێك هه‌بن، تاجی سه‌ر و پێشه‌وا و پێشه‌نگی ئێمه‌ن و جێگه‌ی شانازییمان.

به‌ ئه‌وانه‌ی پابوورد بۆمان ده‌رده‌که‌وێت، که‌ شه‌رمیی و که‌مه‌ت‌رخه‌میه‌ك له‌ هه‌نبه‌ر زمانێ کوردیی، له‌ لایه‌ن به‌شێك له‌ زانایانه‌وه‌ کراوه‌. دیاره‌ ئه‌مه‌ش بپێژدانییه‌ ئۆبالی هه‌موو تاوانه‌که‌ به‌ ته‌نها بخه‌ینه‌ ئه‌ستۆی ئه‌وان، به‌لکوو له‌گه‌ڵ ئه‌واندا، به‌رپرس و فه‌رمانبه‌ده‌سته‌کانی ئه‌و ده‌می کورد پشکی شیریان له‌ ئه‌و باره‌وه‌ به‌رده‌که‌وێت! چونکه‌ ده‌سه‌لات و سیاسه‌ت پالنه‌ر و بزۆینه‌ری سه‌ره‌کیی سه‌رجه‌م باب‌ه‌ته‌ نه‌ته‌وه‌بیه‌کانه‌.

نیمه ده‌بینین نه‌ته‌وه‌کانی تر سه‌باره‌ت به زمانی نه‌ته‌وه‌یی خویان، زکّر خه‌مخۆر و لیبراویوون. نه‌وه‌تا تۆرک به زمانی خویان ده‌یانگوت: ((زمانی تورکی له ناو هه‌موو زمانه‌کاندا پیرترینیانه))^{١٠٧}.

عه‌ره‌به‌کانیش هه‌تا ناستی قسه‌هه‌لبه‌ستن به زاری پیتغه‌مبه‌ری خوداوه (دروودی خوی له‌سه‌رییت)، به شان و بالی زمانه‌که‌یاندا هه‌لده‌دا. نه‌وه‌ته به ناوی پیتغه‌مبه‌روه گوتیانه: «أحبوا العرب لثلاث: لأنی عربي والقرآن عربي وكلام أهل الجنة عربي»^{١٠٨}. واته: عه‌ره‌بتان خوشبویت له‌به‌ر سی هۆکار! چونکه من - واته پیتغه‌مبه‌ر - عه‌ره‌به، قورئان عه‌ره‌بییه، قسه‌کردنی به‌هه‌شتیه‌کانیش هه‌ر به عه‌ره‌بییه.

یا ده‌بینی زانیه‌کی کوردی وه‌ك شیخ (ئین ته‌یمیه)، زانین و گۆکردن به زمانی عه‌ره‌بییه به‌بی هیچ به‌لگه‌یه‌ك به به‌شیک له دین هه‌ژمارده‌كات و به واجبی داده‌نیت و ده‌لئت: ((فإن نفس اللغة العربية من الدين ومعرفتها فرض واجب))^{١٠٩}. له جینگه‌یه‌کی تر و له لاپه‌ره (٢٠٤) دا، قسه‌کردن به غه‌یری عه‌ره‌بییه به قه‌ده‌غه نه‌ژمی‌ریت و ده‌لئت: ((وأما الخطاب بها - أي بالعجمية - من غير حاجة في

١٠٧. زمانی کوردی له ناو که‌له‌پوری ئیسلامییدا: د. هێمن عومه‌ر خۆشناو، گۆڤاری خال، ژماره: ٣، لا: ٥٦.
 ١٠٨. قال الذهبي في مختصر المستدرک: أظنه موضوعاً، وقال العقيلي: منكر لا أصل له. وأورد ابن الجوزي في الموضوعات. وأخرجه العقيلي (٣٤٨/٣، ترجمة: ١٣٨١ العلاء بن عمرو)، وقال: منكر لا أصل له. وأخرجه الطبراني في الأوسط (٣٦٩/٥، رقم ٥٥٨٣). قال الهيثمي (٥٢/١٠): فيه العلاء بن عمرو الضنلي، وهو مجمع على ضعفه. والحاكم (٩٧/٤، رقم ٦٩٩٩)، وقال: صحيح وتمعنه الذهبي فقال: أظنه موضوعاً. والبيهقي في شعب الإيمان (٢٣٠/٢، رقم ١٦١٠). وابن عساكر (١١٥/١٩). وابن الجوزي في الموضوعات (٢٩٢/٢، رقم ٨٥٩). قال ابن أبي حاتم في العلل (٣٧٥/٢): سمعت أبي يقول: هذا حديث كذب. راجع: جمع الجوامع أو الجامع الكبير، للسيوطي: ١/ ١٠٠٣.

١٠٩. اقتضاء الصراط المستقيم: ٢٠٧.

أسماء الناس والشهود كالتواريخ ونحو ذلك فهو منهي عنه مع الجهل بالمعنى بلا ريب)).

تەنانهت له ئەم بارەیهوه هێندە زیاده‌پەویی کردووه، هەتا ئەو ئاستی پاراستنی زمان و کەلتووری عەرەبیی بە میکانیزمی پاراستنی دین ئەژماربکات و بێت: ((فَإِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ كِتَابَهُ بِاللُّسَانِ الْعَرَبِيِّ وَبَعَثَ فِيهِ نَبِيَّهُ الْعَرَبِيَّ وَجَعَلَ الْأُمَّةَ الْعَرَبِيَّةَ خَيْرَ الْأُمَمِ فَصَارَ حِفْظُ شِعَارِهِمْ مِنْ تَمَامِ حِفْظِ الْإِسْلَامِ فَكَيْفَ يَمُنُّ تَقْدُمَ عَلَى الْكَلَامِ الْعَرَبِيِّ)).^{٤١٠}

بەهەمەحال، لێره‌دا له ئەم باسەشدا دەستەبەڵە‌گەری و دە‌چینه‌سەر ئەسڵی مە‌بە‌ست، ئە‌ویش قورئانی پە‌ڕۆز و زمان‌ی کوردییە .

٤١٠. مجموع الفتاوى: ٢٢ / ٢٥٥.

باسی سینه

قورئانی پیرۆز و زمانی کوردیی (۱۱)

ئەگەر ئاوپۆک لە زمانی عەرەبیی بدەینهوه، دەبینین کە نۆز و شە ی کوردیی خۆمانیان موعەرەب کردووه. بە جۆریکی وا ناسینهوهی هەیهاته. ئەم وشانە هێندە جوان کراوه بە عەرەبیی تەنانەت لە قورئانی پیرۆزیدا جێی خۆی کردووهتەوه. تەماشای وشە وەک (برزخ، صك، صدقة، بَذْرَقَة، رِضْوَان، صَفْقَة، جودی، ديك) و سەدان وشە تر کە بە جۆرێک کراون بە عەرەبی، خاوەنوشە، وشەکی خۆی ناسیتەوه، مەگەر بە لێکۆڵینهوهیەکێ ورد.

وتەمان لە قورئانی پیرۆزیدا خۆدای گەوره و میهرەبان وشە ی کوردیی بەکارهێناوه ئەوەتا دەفەرموویت: ﴿لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا يَمَّا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّمَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾. سورة المؤمنون، الآية: ۱۰۰. واتە: بەلکۆشە و ئاکارە چاکە ی لێی نەبان بووم ئەو جار بیکەم. نەخێر، قسە بۆ خۆی دەکات: تازە هەتا پۆژی قیامەت لەمپەریکی نۆز گەورەیان لە پێشدا ی و (گەرانەوهیان بۆ نییه).

دیسان دەفەرموویت: ﴿فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَّةٍ فَاصْكَتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾. سورة الذاریات، الآية: ۲۹. واتە: ژنەکی بە هاواریهات و چەپۆکیکی لە خۆی دا و گوتی: من پیرۆزێنیکم بەبێ زک و زا. دیسان دەفەرموویت: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾. سورة التوبة، الآية: ۱۰۳. واتە: لە داراییهکی هەیانە سەدەقهیان لێ وەرگیره، هەتا بە ئەو پاک و خاوینیان بکەیتەوه.

۴۱- ئەم باسە بەشێکە لە بەرھەمەکانی مامۆستا مەلا ئازاد گلێجالی، بە ناوینیشانی (قوللی قاف/۲)، کە زنجیرە بابەتیکە، بۆ گۆلاری (پەيامی تصوف) ی نوسیوه، ژمارە: ۵ / رستانی ۲۰۱۴، ل: ۳۴ - ۳۶.

ديسان ده‌فرمووئیت : ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ﴾. سورة هود، من الآية: ٤٠.
 واته: -نوح هه‌رخه‌ریکی که شتییه که بوو- هه‌تا فه‌رمانمان هات بق هه‌ستانى توفان
 و ته‌نانه‌ت ته‌نووری نانکردن - که شوئینی ناگره - هاته‌کول و وه‌ک مه‌نجه‌لی سه‌ر
 ناگر سه‌رپیژی کرد.

ديسان ده‌فرمووئیت: ﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ
 الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾. سورة هود، الآية: ٤٤. واته:
 نه‌وجا گوترا: زه‌مین! تاوت هه‌لقوپئنه. به‌رذایی! به‌س ببارئنه، تاو پدچوو به‌ناخی
 ناخا و کار سه‌ریگرت. له سه‌ر جودی له‌نگه‌ریگرت. گوترا: تارن. نه‌وانه‌ی
 ناهه‌قییکارن.

له‌ئه‌م چه‌ند ئایه‌ته‌دا وشه‌گه‌لی (برزخ، هک، صدقه، تنور، جودی) له‌کوردییه‌وه
 کراون به‌عه‌ره‌بیی.

باسی چوارەم

شیوازه‌کانی عەرەبانندی وشە

باس هاته سەر موعه‌پەب، با چەند شتێك هەیه باسیبكه‌ین:

عه‌رەب عاده‌تی وایه کاتێك وشه‌یه‌ك ئەكا به‌ عه‌ره‌بی هه‌ندی گۆڕانکاری به‌ سه‌را نه‌هێنێ. وه‌ك (مه‌لای گه‌وره‌) له‌ پافه‌ی ئایه‌تی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْخَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾. سه‌باره‌ت به‌ نه‌مه‌ ده‌لێت: زمانی عه‌ره‌بی ((لیسانێ واسیعی موبین، نه‌گه‌رچی مه‌جبوره‌ن به‌ عزی کەلیماتی نه‌جنه‌بی وه‌رگرتییه، صقلى دایه، لیباسی عه‌ره‌بی له‌ به‌ر کردیه))^{٤١٢}. دواتر (مه‌لای گه‌وره‌) نه‌ونه‌ له‌ سه‌ر نه‌م جۆره‌ عه‌ره‌بانده‌ ده‌هێنێته‌وه‌، ده‌لێت: ((نه‌لێن: "ئیسته‌بره‌ق"، "ئه‌ستوورك" بووه، نه‌عریب کراوه، مومکینه‌ بوویه‌ عه‌ره‌بی پێش زه‌مانی سه‌عاده‌ت وه‌رگیرایه))^{٤١٣}. مامۆستای (موده‌ریس)یش له‌ پافه‌ی ئایه‌تی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾. جه‌خت له‌ هه‌مان گریمانه‌ و بۆچوون ده‌کاته‌وه‌، ده‌فه‌رمویت: ((ای مقروه‌ على الألسنة عربيا باعتبار المفردات وأساليب التركيب، ولا يقدح في ذلك التوصيف أمثال التنوير والسجيل، إما لأنها من أصل اللغة العربية، وإن وافقت سائر اللغات، وإما لأنها مُزجت في التركيب المفهوم المعنى بحيث لا يتصور عربيُّ أنه غير عربي))^{٤١٤}.

٤١٢ - ته‌فسیری کوردی له‌ که‌لامی خوداره‌ندی: ٤٤٩ / ٣.

٤١٣ - ته‌فسیری کوردی له‌ که‌لامی خوداره‌ندی: ٢٥٢ / ٣.

٤١٤ - مواهب الرحمن: ٢٤٢ / ٤.

وه ئه‌وه‌ی من سه‌رنج‌م داوه، عه‌ره‌باندنه‌ی وشه‌ی بیانی، زیاتر به‌م‌جۆره‌یه^{١١٥}:

١. پیتی (الف) ده‌گۆڤت به (ی)، یان فرێدیده‌دات. وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (كرماشان) به (قرمسین) ئه‌لفی یه‌كه‌می فرێداوه و ئه‌لفی دوهمی كردووه به (ی).

٢. پیتی (پ) ده‌گۆڤت به (ف). وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (بیل) به (فیل) و وشه‌ی (پارسی) به (فارسی)، به هه‌مان چه‌شن وشه‌ی (چه‌پكه) كه به واتا چه‌پله‌یه، كراوه به (صفقه)، یان وشه‌ی (سپید) كراوه به (سفید)، هه‌روه‌ها وشه‌ی (په‌) گۆڤیوانه به (فر)، كه به واتای ده‌رپه‌پین و پاكردن دیت.

ئهم گۆڤانكارییه له كوردیی‌شدا هه‌یه، ئه‌وه‌تا (چفه) و (چه‌) هه‌ردوو یه‌ك واتایان هه‌یه، هه‌روه‌ها ده‌گۆڤت به (ب) وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (پادراوه) به (بدرقه)، یان (گۆڤه‌پا) به (جورب) گۆڤه‌پا واته گۆڤی پێ، كراوه به جه‌وره‌ب. ئیسته پێیده‌گوتریت گۆڤه‌وی. خۆ ئه‌گه‌ر بگوتریت: گۆڤه‌پێ، تام و له‌زه‌ته‌كه‌ی كۆنی هه‌ر ده‌مێنیت.

٣. پیتی (ت) ده‌گۆڤت به (گ) وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (تازه) به (طازج)، هه‌روه‌ها ده‌گۆڤت به (چ) وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (ته‌نگ) به (ضنك). خودای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا﴾. سورة طه، من الآية: ١٢٤. واته: هه‌ر كه‌سێكه‌ش به ئامۆژگاریی من نه‌كات، ژینی له ته‌نگانه‌دايه.

٤. پیتی (چ) ده‌گۆڤت به (ش)، وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (گه‌وچن) به (جوشن) و وشه‌ی (چایی) به (شای)، یان ده‌گۆڤت به (ج) وه‌ك گۆڤینی (چارده‌قه) به (جردقه) كه نانی چوارده‌ق كراوه، یان ده‌گۆڤت به (ص) وه‌ك گۆڤینی وشه‌ی (گه‌چ) به (جص) و (چه‌پكه) به (صفقه) و (چنار) به (صنار) و (گۆچان) به

(صولجان)، گ کراوه به (ج)، و (چ) کراوه به (ص) و پاشان پاش و پېش (القلب المکانی) کراون.

پېشهوا (فهخره دینی رازی) له کتیبی (مختار الصحاح) دا، دغه رمویت: له عه ره بی په تییدا پیتی (ص) و (ج) له یه ک وشه دا کونابنه وه. هه روه ها پیتی (ج) و (ق) له یه ک وشه و پیتی (ج) و (ط) له یه ک وشه دا کونابنه وه. وه ک وشه ی (صولجان و، منجنیق و، جردقة و، جوالق و، جوسق و، الجلطة).

۵. پیتی (د) ده گړیت به (ذ) وه ک گړینی وشه ی (ساده) به (سانج).

۶. پیتی (ز) ده گړیت به (ض)، وه ک گړینی وشه ی (په زوان) - چاودتیری باخه تری - به (رضوان).

۷. پیتی (س) ده گړیت به (ص)، وه ک گړینی وشه ی (سهدیه که) به واتای له سه دا یه ک، به (صدقة).

۸. پیتی (ش) ده گړیت به (س)، وه ک گړینی وشه ی (کرماشان) به (قرمسین)، یان وشه ی (گامیش) به (جاموس).

۹. پیتی (ک) ده گړیت به (ق)، وه ک گړینی وشه ی (کرماشان) به (قرمسین)، هه روه ها (کاروان) به (قیروان) و (چه پکه) به (صفقه)، که مجاریش ده کړیت به (ج) وه ک (کژشک) کراوه به (جوسق).

۱۰. پیتی (گ) ده گړیت به (ج)، وه ک گړینی وشه ی (که وچن) به (جوشن)، یان وشه ی (سهرگین) به (سرجین)، یان (گامیش) به (جاموس)، یان (گه وال) به (جوالق)، یان (که چ) به (جص)، یان (که زاف) به (جزاف) هه روه ها ده گړیت به (ک) وه ک گړینی وشه ی (ته نگ) به (ضنک).

۱۱. پیتی (ه) ده گړیت به (ج)، وه ک گړینی وشه ی (ساده) به (سانج)، یان به (ق) وه ک (پادراوه) به (بدرقه).

۱۲. پیتی (ی) ده‌گوږیت به (و)، وه‌ک گړپنی وشه‌ی (گامښ) به (جاموس).
 ۱۳. جاری واش هه‌یه هه‌ندیک پیت فرېنده‌دریت، وه‌ک فرېدانی پیتی (ق) و (ا) له
 وشه‌ی (تړوت)، که به (تره) به واتای قسه‌ی هیچ و پوچ، له کوردیددا (تړ)
 بیجگه له (با) ده‌نگداره‌که به واتای قسه‌ی لاف و گه‌زافیش دیت، (وات) یش یانی:
 گوټی. (تړوت) یانی لاف و گه‌زافی لیدا و قسه‌ی بیواتای کرد. ئه‌م فرېدانه زیاتر
 له پسته‌کانی (ا - و - ی) ده‌بیت که له عه‌ره‌بییدا به حروفی (علّ) - یانی نه‌خوش -
 ناسراون.

۱۴. جاری واش هه‌یه وشه‌که به‌بی ده‌ستکاریکردن وهرده‌گرن. وه‌ک وشه‌ی
 (خه‌یا)، یان وشه‌ی (قومومه) له کوردیددا به فرې له ئاو ده‌گوتریت: قوم،
 ده‌کړیت له (که‌مکه‌مه) ش‌وه‌رگړابیت.

لیړه‌دا ده‌سته‌لده‌گرین و دینه‌سه‌ر بابته‌ی سه‌ره‌کیی خۆمان و له‌سه‌ر ئه‌و وشه
 کوردییانه ده‌دوین که له قورئاندا هاتوون، به‌لام پښاک و سیمای عه‌ره‌بییان به
 به‌رداکراوه.

باسی پینجه م

ئەو وشە کوردییانە ی لە قورئاندا هاتوون

سەرەتا پێم خۆشە پوونکردنەوێکی کورت سەبارەت بە ئەو نایەتە پێرزانە بدهم کە باس لە عەرەبیەتی قورئان دەکەن. وەک نایەتی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾. سۆرە یوسف، الایة: ۲. نایەتی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْخَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِنُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾. سۆرە الشوری، من الایة: ۷. لەگەڵ چەند نایەتیکی تر، کە جەخت لە سەر هەمان مەبەست دەکەنەوێ.

لە پاستییدا گومان لە ئەوەدا نییە کۆی قورئانی پێرژ عەرەبیە و بە زمانی عەرەبییش دابەزیوێ، بەلام ئەمە واتای ئەوە ناگەیەنێت زمانی (عەجەم) غەیرە عەرەبی تێدا نەبێت، بەلکۆ وەک یاسا و باوە هەر بە شیک زۆری ئەو شتیکی پێکەینا، ئەو زۆری ئەو دەبێتە ناسنامە ی هەموو شتەکە: ((للاکثر حکم الک))^{۱۱۶}.

جا لەبەرئەوێ قورئانی پێرژ زۆری ئەو هەر زۆری عەرەبییە، ئەو وشە بیانی و ناعەرەبییانە ی کە تێدایە کاریگەری لە سەر ناعەرەبییبوونی ناکەن. لە ئەم بارە یەوێ پێشەوا (غەزالی) جوانی فەرمووێ:

((اشتمال جميع القرآن على كلمتين أو ثلاث أصلها عجمي وقد استعملتها العرب و وقعت في ألسنتهم لا يخرج القرآن عن كونه عربيا، وعن إطلاق هذا الاسم عليه ولا يتمد للعرب حجة، فإن الشعر الفارسي يسمى فارسيا وإن كانت فيه آحاد كلمات عربية إذا كانت تلك الكلمات متداولة في لسان الفرس))^{۱۱۷}.

۱۱۶- الوجیز فی شرح القواعد الفقهية فی الشريعة الإسلامية، الدكتور عبدالکریم زیدان: ۲۱۴.

۱۱۷- المستصفي: للامام الغزالي، تحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي: ۸۵.

واته: هه‌بوونی یه‌ك دور وشه -یان زیاتر- له هه‌موو قورئاندا كه له بنه‌په‌ندا
 عه‌ره‌ببى نه‌بن و عه‌ره‌ببىش به‌كاریه‌تێابن، ئه‌وه ناگه‌یه‌نێت كه قورئان عه‌ره‌ببى نییه
 و ئیتر ناتوانین به‌ قورئان ب‌لێن عه‌ره‌ببى و به‌لگه و بیانووشى نه‌داوه‌ته ده‌ست
 عه‌ره‌ب، كه ب‌لێن: ئه‌م قورئانه كه‌ى عه‌ره‌ببیه ئه‌وه نییه وشه‌ى بێگانه‌ى تێدایه‌!
 شیعرى فارسیی هه‌رچه‌ند وشه‌ى عه‌ره‌ببىشى تێدا بێت، هه‌ر پێیده‌لێن: فارسیی، به
 مه‌رجێك ئه‌و وشانه له فارسییدا به‌كار به‌یترێن.

له لایه‌كى دیکه‌وه عه‌ره‌ببى‌بوونی ته‌واوى قورئان، به‌ ئه‌و واتایه دیت وشه
 بیانیه‌كان پاش عه‌ره‌باندنى له‌سه‌ر پیشه و په‌چه‌له‌كى زمانه بنه‌په‌تیه
 بیانیه‌كه‌ى خۆى نامێنێت، به‌لگه‌و وه‌ك وشه‌یه‌كى عه‌ره‌ببى داده‌نرێت و
 هه‌ژمارده‌كرێت. پێشه‌وا (ئالوسى) له ئه‌م باره‌یه‌وه ده‌فه‌رموویت: ((لا یقدح
 استعماله فی القرآن فی عربیته المذكورة فی قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾. یوسف:
 ٢. لأنه بعد التعريب والسماع فی فصیح الكلام یصیر عربیاً فلا حاجة إلى إنكار تعریبه
 أو ادعاء التغلیب أو أن المراد عربی الأسلوب))^{٤١٨}.

له لایه‌كى تره‌وه بۆ ئه‌وه‌ى زیاتر بۆمان پوونبێت، وه له قورئانى پێرۆزدا وشه‌ى
 (عه‌جه‌مى) غه‌یره عه‌ره‌بى هه‌یه، ده‌چینه خزمه‌ت ئه‌م فه‌رموده‌یه‌ى حه‌زه‌ت
 (دروودى خواى له‌سه‌ره‌ببیت)، كه ده‌فه‌رموویت: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَنَبَةِ
 أَحْرَفٍ»^{٤١٩}. واته: ئه‌م قورئانه له‌سه‌ر حه‌وت شێوه دابه‌زیوه.
 سه‌باره‌ت به‌ ئه‌و حه‌وت شێوه‌یه زانا یان بۆچوونى جیاوازیان هه‌یه، كه مه‌به‌ست
 پێى چیه‌؟

٤١٨ - تفسیر الالوسى: ١٠ / ٤٥٠.

٤١٩ - رواه البخاری، برقم: ٤٩٩٢. ومسلم، برقم: ١٩٣٦.

يُتَشَبِّهُوا (قورتوبى) دهفه رموييت: مهبه ست لئى حوت شيوه زارى جياوازى
 عهده به كانه. وهك دهفه رموييت: ((قال قوم: هي سبع لغات في القرآن على لغات
 العرب كلها يعنها ونزارها لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يجهل شيئاً منها
 وكان قد أوتي جوامع الكلم وليس معناه أن يكون في الحرف الواحد سبعة أوجه ولكن
 هذه اللغات السبع متفرقة في القرآن فبعضه بلغة قريش وبعضه بلغة هذيل وبعضه
 بلغة هوزان وبعضه بلغة اليمن))^{٤٢٠}. ههروهها دهفه رموييت: ((قال قوم جائز أن
 يكون منها لقريش ومنها لكنانة ومنها لأسد ومنها لهذيل ومنها لقيم ومنها لضبة
 ومنها لقيس))^{٤٢١}.

له شويتنيكى تردا بوجوونى خوى پوونتر دهرده بريت^{٤٢٢} و، دهفه رموييت:
 ((«أنزل القرآن على سبعة أحرف». أي سبعة أوجه من اللغات والله أعلم))^{٤٢٣}.
 واته: قورتان به حوت شيوه زار دابه زيوه، خوداش زاناتره.

٤٢٠- تفسير القرطبي: ١/ ٥٣.

٤٢١- المصدر السابق: ١/ ٥٤.

٤٢٢- يَتَشَبَّهُوا (قورتوبى) ثم باسمه به وردى ميئاوه، منيش ليرهدا دهيه مهور، به هيراي سوودى زياتر.
 ((باب هل ورد في القرآن كلمات خارجة عن لغات العرب أولاً.. لا خلاف بين الأئمة أنه ليس في القرآن كلام مركب
 على أساليب غير العرب وأن فيه أسماء أعلاماً لمن لسانه غير لسان العرب كإسرائيل وجبريل وعمران ونوح ولوط
 واختلوا هل وقع فيه غير أعلام مفردة من غير كلام العرب فذهب القاضي أبو بكر بن الطيب والطبري وغيرهما إلى
 أن ذلك لا يوجد فيه وأن القرآن عربي صريح وما وجد فيه من الألفاظ التي تنسب إلى سائر اللغات إنما اتفق فيها
 أن تواردت اللغات عليها فتكلمت بها العرب والفرس والحبشة وغيرهم وذهب بعضهم إلى وجودها فيه وأن تلك
 الألفاظ لقلتها لا تخرج القرآن عن كونه عربياً مبيناً ولا رسول الله عن كونه متكلماً بلسان قومه فالمشكاة الكوة
 ونشأ قام من الليل ومنه ﴿إِنَّ نَافِثَةَ اللَّيْلِ﴾ و ﴿يُؤْنِكُمْ كُفُلَيْن﴾ أي ضلعين. ﴿فَرُتْ مِنْ فَنْزَرَةٍ﴾ أي الأسد كله
 بلسان الحبشة والنساق البارد المنن بلسان الترك والقسطاس الميزان بلغة الروم والسجيل الحجارة والطين بلسان
 الفرس والطور الجبل واليم البحر بالسريانية والتنور وجه الأرض بالعجمية قال ابن عطية: فحقيقة العبارة عن هذه
 الألفاظ أنها في الأصل أعجمية لكن استعملتها العرب وعربتها فهي عربية بهذا الوجه وقد كان للعرب العاربة التي
 نزل القرآن بلسانها بعض مخالطة لسائر الألسنة بتجارات وبرحلتى قريش وكسفر مسافر بن أبي عمرو إلى الشام

زانای پایه‌بندی کرد ماموستای (موده‌پیس)یش نه م بۆچونه‌ی هه‌لبژاردوه و ده‌فرموویت: ((والمختار من بين تلك المعاني أَنَّ معنى نزول القرآن على سبعة أحرف نزوله على سبع لغات من لغات العرب))^{١٢٤}.

نیعمای (قورتوبی) به کرده‌یی چەند وشەیه‌کی بیانیی له قورتاندا به نعوته ده‌هینتیه‌وه و ده‌لێت: ((وأنزل في القرآن من كل لغة فمعه ﴿السَّجِّلُ﴾ وهي فارسية وأصلها سنك كيل، أي طين وحجر، ومنه ﴿الْفِرْدَوْسُ﴾ رومية، وكذلك ﴿الْقِسْطُ﴾، وقرأ أهل الحجاز وأبو عمرو وابن ذكوان وحفص على الاستفهام، إلا أنهم لينوا الهمزة على أصولهم. والقراءة الصحيحة قراءة الاستفهام. والله أعلم))^{١٢٥}.

«وكسفر عمر بن الخطاب وكسفر عمرو بن العاص وعمارة بن الوليد إلى أرض الحبشة وكسفر الأعشى إلى الحيرة وصحبت لنصاراها مع كونه حجة في اللغة فملقت العرب بهذا كله الفاظا أعجمية غيرت بعضها بالنقص من حروفها وجرت إلى تخفيف ثقل العجمة واستعملتها في أشعارها ومحاوراتها حتى جرى مجرى العربي الصحيح ووقع بها البيان وعلى هذا الحد نزل بها القرآن فإن جهلها عربي ما فكجهل الصريح بما في لغة غيره كما لم يعرف ابن عباس معنى فاطر إلى غير ذلك قال ابن عطية: وما ذهب إليه الطبري رحمه الله من أن اللفتين اتفقتا في لفظة لفظة فذلك بعيد بل إحداهما أصل والأخرى فرع في الأكثر لأننا لا ندفع أيضا جواز الالتقاء قليلا شاذًا.

قال غيره: والأول أصح وقوله هي أصل في كلام غيرهم دخيلة في كلامهم ليس بأول من العكس فإن العرب لا يخلو أن تكون مخاطبت بها أولا فإن كان الأول فهي من كلامهم إذ لا معنى للفتهم وكلامهم إلا ما كان كذلك عندهم ولا يبعد أن يكون غيرهم قد وافقهم على بعض كلماتهم وقد قال ذلك الإمام الكبير أبو عبيدة. فإن قيل: ليست هذه الكلمات على أوزان كلام العرب فلا تكون منه قلنا ومن سلم لكم أنكم حصرتم أوزانهم حتى تخرجوا هذه منها فقد بحث القاضي عن أصول أوزان كلام العرب ورد هذه الأسماء إليها على الطريقة النحوية وأما إن لم تكن العرب مخاطبت بها ولا عرفتها استحال أن يخاطبهم الله بما لا يعرفون وحينئذ لا يكون القرآن عربيا مبينا ولا يكون الرسول مخاطبا لقومه بلسانهم والله أعلم)). تفسیر القرطبي: ١/ ٦٨ - ٦٩.

١٢٣. تفسیر القرطبي: ١/ ٧٠.

١٢٤. مواهب الرحمن، للشیخ محمد عبدالکرم المدرس: ١/ ١٨.

١٢٥. تفسیر قرطبي: ١/ ٣٦٩.

هه‌چەند هه‌ندێك له زانايان پێیان وایه، قورتانی پیرۆز وشەیی بێگانه‌ی تێدا نییه، به‌لام به‌شێکی تریان به‌پێچه‌وانه‌وه. وه‌ك (نه‌یساپوری)^{٢٦} و (سه‌له‌بی)^{٢٧} كه هه‌ر دووکیان ده‌فه‌رموون: ((وَأَنْزَلَ فِي الْقُرْآنِ بِكُلِّ لِسَانٍ، فَعَمِنَ السَّجِيلِ، وَهِيَ فارسیه‌ عریته "سنگ" و "كل").

هه‌روه‌ها (ئالوسی) ده‌لێت: ((صح عن أبي ميسرة التابعي الجليل أنه قال: في القرآن من كل لسان، وروي مثله عن سعيد بن جبیر، و وهب بن منبه))^{٢٨}. واته: له‌گه‌وره‌تابیعی نه‌ه‌: (ئهبو مه‌یسره، سه‌عیدی کوپی جوبه‌یر، وه‌هبی کوپی مونه‌بییه) وه‌ه‌ چه‌سه‌پاوه، قورتان هه‌موو زمانه‌ جیاوازه‌کانی تێدايه‌.

حیکمه‌تی هه‌بوونی ئه‌م هه‌موو زمانه‌ جۆراوجۆرا نه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌ته‌وه، كه قورتان مادام په‌یامێکی گه‌شتگیر و سه‌رتاسه‌رییه‌ و بۆ ته‌واوی گه‌لانی سه‌ر پووی زه‌وه‌ییه، كه‌واته‌ زمانی هه‌موو گه‌لانیش له‌خۆده‌گرێت. ئه‌مه‌ش گه‌وره‌زانی موفه‌سیر (ئالوسی) و جگه‌ له‌ ئه‌ویش باسیانکردوه‌ و ده‌لێن: ((وقال غير واحد: المراد أنه عربي الأسلوب، واستدلوا باتفاق النحاة على أن منع صرف نحو إبراهيم للمعلمية والعجمة، ورد بأن الأعلام ليست محل خلاف وإنما الخلاف في غيرها، وأجيب بأنه إذا اتفق على وقوع الأعلام فلا مانع من وقوع الأجناس ونظر فيه، واختار الجلال السيوطي القول بالوقوع، واستدل عليه بما صح عن أبي ميسرة التابعي الجليل أنه قال: في القرآن من كل لسان، وروي مثله عن سعيد بن جبیر و وهب بن منبه. وذكر أن حكمة وقوع تلك الألفاظ فيه أنه حوى علوم الأولين والآخرين ونبأ كل شيء فلا بد أن تقع فيه الإشارة إلى أنواع اللغات لتتم إحاطته

٢٦. الكشف والبيان، النيسابوري: ٢٩٨ / ٨.

٢٧. تفسير الثعلبي: ٢٠٠٨.

٢٨. تفسير الألوسي: ٤٢٣ / ٨.

بكل شيء فاختير له من كل لغة أعذبها وأخفها وأكثرها استعمالاً للعرب وأيضاً لما كان النبي صلى الله عليه وسلم ملاسلاً إلى كل أمة ناسب أن يكون في كتابه المبعوث به من لسان كل قوم شيء^{٤٢٩}.

به شيء له زانايان نك تهنها شيوه زاره جياوازه كاني عه رب له قورثاندا جتيكه ده كه نه وه، به لكوو پتيان وايه هه موو زمانه جياوازه كاني دونيا له ناو قورثاندا هه به. وه كه هه به كه له زانايان (الشيخ عادل أحمد عبدالموجود) و (الشيخ على محمد معوض) له ليكولتينه وه يان بق كتيبي (سبل الهدى والرشاد)، ده هه رموون: ((أخرج ابن جرير بسند صحيح عن أبي ميسرة التابعي الجليل قال: «في القرآن من كل لسان». وروي مثله عن سعيد بن جبير و وهب بن منبه. فهذه إشارة الى أن حكمة وقوع هذه الالفاظ في القرآن أنه حوى علوم الاولين والآخرين، ونبا كل شيء، فلا بد أن تقع فيه الاشارة الى أنواع اللغات والألسن ليتم إحاطته بكل شيء، فاختير له من كل لغة أعذبها وأخفها وأكثرها استعمالاً للعرب. ثم رأيت ابن النقيب صرح بذلك، فقال: من خصائص القرآن على سائر كتب الله تعالى المنزلة أنها نزلت بلغة القوم الذين أنزلت عليهم، ولم ينزل فيها شيء بلغة غيرهم، والقرآن احتوى على جميع لغات العرب وأنزل فيها بلغات غيرهم من الروم والفرس والحبشة شيء كثير انتهى. وأيضاً النبي صلى الله عليه وسلم مرسل الى كل أمة، وقد قال تعالى: ﴿وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه﴾ سورة إبراهيم، الآية: ٤. فلا بد وأن يكون في الكتاب المبعوث به من لسان كل قوم^{٤٣٠}.

٤٢٩- تفسير الألوسي: ٨/ ٤٢٣. تفسير الطبري: ١/ ١٤. سبل الهدى والرشاد، للصالحى الشامى: ١٠/ ٢٩١.

٤٣٠- سبل الهدى والرشاد، للصالحى الشامى: ١٠/ ٢٩١.

پیشخوا (سیوتی)ش کتیبیتیکی نووسیوه و تایبه تیکردوه به ئەو وشە ناعەرەبیانەیی لە قورئاندا هەیه و ناوی ناوه: (المهذب فيما وقع في القرآن من المعرب).

کەواتە قورئانی پێرۆز بە پیتی زمان و شیوەزاری جیاوازی عەرەب و سەرچەم زمانەکانی تر وشەی جیاواز و جۆراوچۆری تێدا یە، لە ناویشیاندا زمانی کوردیی. ئەوەی پەڕەبەندی بە ئیمە و جێگە باسی ئێرەمانەوه هەیه ئەوەیە، کە بزانی و وشەی کوردیی هەندیکێ (تەعریب) کراوه و عەرەبیش وشەی ئیمەیان بە کارهێناوه و بە کاریشیدەهێنن. وەك چۆن ئیمە وشەی عەرەبیی و زمانەکانی تر بە کاردەهێنین، عەرەبیش بە هەمان شیوە. وەك ئەم وشانەیی خوارەوه، کە لە بنەڕەدا (عەجەمی) و غەیرە عەرەبیین، کەچی لە قورئانی پێرۆزدا هاتوون و ژمارەبەکیان وشەی پەرسەنی کوردیین.

هەروەک لە زانایان (عادل أحمد) و (محمد علی عوض) لە لیکۆلێنەیاندا لەسەر کتیبی (سبل الهدی والرشاد) و لە پەراویزەوه زۆرێک لە ئەو وشە عەجەبیانەیی قورئانیان هێناوه و کۆیانکردووه تەوه و دەفەرموون: (ئەبو عوبەید قاسمی کۆپی سەلام) دەفەرموێت: ((والصواب عندي مذهب فيه تصديق القولين جميعا، وذلك أن هذه الاحرف أصولها أعجمية كما قال الفقهاء، لكنها وقعت للعرب، فعربتها بألسنتها وحولتها عن ألفاظ العجم الى ألفاظها، فصارت عربية، ثم نزل القرآن وقد اختلطت هذه الحروف بكلام العرب، فمن قال انها عربية فهو صادق، ومن قال: أعجمية فصادق. ومال الى هذا القول الجواليقي وابن الجوزي وآخرون)).

لە ناو ئەو هەموو وشە نا عەرەبیانەیی قورئاندا، ئیمە چەند وشەیهک وەرەگرین و دەیانخەینە سەر پەگ و پێشە کوردییەکی:

۱. وشەى (مەككە) كە يەككەكە لە ناوھ پەرژەكانى مالى خودا، خودای بەرز دەفەرموویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَرْفِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾. سورة الفتح، الآية: ۲۴. (مەككە) وشەىكى عەرەبى نىيە، بەلكو كوردییە. كە بە شیوەزاری کرمانجی ژووو (بادینی) واتە: دایك، ئەمەش كاتێك حەزەتى (ئیسماعیل) خاتوو (هاجەرە)ى دایكى بانگکردووە پێیگوتوو: (ماك)، كە بە واتای دایك دیت، بەلام عەرەب لە بەكارمێناندا (ئەلف)ەكەى لادەبن و لە برى كوردویانە بە (بزۆین) و پاشان بووئە (مەككە) ۴۱.

۲. بە هەمان شیوە وشەى (بەكە)، كە یەكێكى ترە لە ناوھكانى (كەعبەى پەرژن)، وشەىكى كوردییە. خودای گەرە دەفەرموویت: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾ سورة آل عمران، الآية: ۹۶. پاش ئەوێ (كەعبە) لە (مەككە)دا دروستكرا لە لایەن حەزەتى (ئىبراهیم) و (ئیسماعیل)ى كۆپەووە، لەبەر پەرژى شوێنەكە و پاكتیى ئەم شوێنە لەسەر زەویدا بە (باك) ناویان بردووە، كە بە واتای (طاهرى) عەرەبییەكە و لە زمانى عەرەبدا بووئە (بەكە). کرمانجى سەرۆش فۆنەتیکى (پاكە) بە (پكە) دەخوێننەو و دان نانێن بە (ئەلف)ەكەدا. واتە درژە بە (ئەلف)ەكە نادەن و بە كورتى دەخوێننەو بە (پكە). جا لە زمانى عەرەبیدا پیتی (پ) نىيە، لەبەرئەو سەرئەنجام كوردویانە بە (بەكە).

ئەم وشەىیش خودا هەر بە كوردییەكەى خۆیەو لە قورئاندا نارى هێتاو لەسەر زارى ئەر پێغەمبەرانی (دروى خودایان لەسەریت)، كە عەرەب نەبوون ۴۲.

۴۱. حەجنامەى كوردی، محمد امین جمیل موفتی: ۳۴.

۴۲. حەجنامەى كوردی: ۳۵.

۳. به هه مان شیوه وشه‌ی (یس) که به کهم نایه‌تی سوره‌تی (یاسینه)، نه‌مه‌ش وشه‌یه‌کی کوردیه، به نه‌و به‌شه‌ی کتییی (یه‌سنا) ده‌گوتریت که به‌شیکه له (ناویستا) و له لایه‌ن خودی (زه‌رده‌شت) وه به نێمه‌گه‌بیشتهوه. وشه‌ی (یه‌سنا) کورت‌کراوه‌ی (یس تانا)یه. واته: یه‌زدان، که به بیروباوه‌پی نێزانیه‌کانی نه‌و کاته واتای ناوی خودای ناکی بیۆینه‌یه، که به‌دیپهنه‌ری خێر و خوشی و لابه‌ری ناژاوه وشه‌په.

به نه‌م جزره ده‌رده‌که‌وێت که گه‌لی کورد له به‌ره‌به‌یانی میژووه‌وه‌خواه‌نی نایین و یاسا بووه و خودای گه‌رده‌ی ناسیوه و په‌یوه‌ندیی بته‌ری له‌گه‌ل جیهانی ده‌ورو به‌ریدا به‌ستوه^{۱۳۲}.

۴. وشه‌ی (له‌ت)، که له نه‌م نایه‌ته‌دا هاتوه: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ سورة الطور، الاية: ۲۱. وشه‌یه‌کی کوردیه، خودای گه‌رده‌ی باسی نه‌و که‌سانه ده‌کات که به‌وادارن و مندالی چاکیان هه‌یه، ده‌فه‌رمویت: وه‌ک چاکه‌که‌ی خویان پاداشتیان ده‌دینه‌وه و هه‌رگیز پاداشته‌که‌یان (له‌ت) ناکه‌ین، واته کهم ناکه‌ینه‌وه^{۱۳۳}.

۵. به هه‌مان چه‌شن وشه‌ی (ضنک) که له نایه‌تی: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى﴾ سورة طه، الاية: ۱۲۴. دا هاتوه، له (تنگ)ی کوردیه‌وه وه‌رگه‌راوه، که وشه‌که و واتاکه‌یشی ته‌با و کۆکن له‌گه‌ل په‌کتری و پیشتریش له باسی ئالوگۆپه‌یکردنی پته‌کاندا له زمانی کوردیه‌وه بقه‌ره‌یه‌ی ئاماژه‌مان پێدا.

۱۳۲. به‌وان / چمکێک له میژووی کوردستان: رسول شارستنی، گۆڤاری په‌یامی زانیان، ژ: ۵، ل: ۶۲.

۱۳۳. له پێناوی زمانه‌که‌ماندا: ۱۸.

٦. ههروههها وشه‌ی (سجیل) له ئایه‌تی: ﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ﴾ سورة هود، الآية: ٨٢. ئایه‌تی: ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَابَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ سورة الفیل، الآية: ٤. له وشه‌ی (سنگ گن) ههوه وه‌رگه‌راوه^{٢٥}. که به واتای ئه‌و خۆله وشکه په‌قبووه دیت که (ته‌یره‌نه‌بابیل) هه‌لیانده‌گرت و سوپاکه‌ی (ئه‌بره‌هه) یان پی‌ به‌ردباران ده‌کرد.

٧. به‌هه‌مان شتیه وشه‌ی (کاس) له ئایه‌تی: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾. سورة الإنسان، الآية: ٥. وشه‌یه‌کی کوردیه و کورد پییده‌لێت: (کاسه).

٨. دیسان وشه‌ی (زنجبیل) له ئایه‌تی: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾ سورة الإنسان، الآية: ١٧. وشه‌یه‌کی کوردیه و به واتای (زه‌نجه‌فیل) دیت.

٩. وشه‌ی (چه‌ک) کراوه به (صک)، وه‌ک له زۆر شوینی کوردستانی پۆژه‌لات به چه‌پۆکه و شه‌پازله ده‌لێن: چه‌ک. خودای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرٍّ قَصَصَتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾. سورة الذاریات، الآية: ٢٩. واته: ژنه‌که‌ی به‌هاواره‌وه هات و چه‌پۆکه‌یکه‌ی له خۆی دا و گوئی: من پیریژنی‌یکم به‌بی‌زک و زا.

یه‌کێک له موعجیزه‌کانی قورئان ئه‌م ئایه‌ته‌یه، که خودای گه‌وره باسی ئن و پیاویکی کورد ده‌کات - که حه‌زه‌تی (ئیه‌راهم) و (ساره) خاتوونی خه‌زانیه‌تی- وشه‌ی کوردییان بۆ به‌کارده‌هێنیت. تۆ بلییت ﴿صَرَّةٌ﴾ یش له سپه‌یه‌ی کوردیه‌وه نه‌هاتبیت؟ به‌تایبه‌ت که شیخی (شه‌نقیی) له (أضواء البیان) دا ده‌فه‌رموویت: ((فِي صَرَّةٍ أَيْ فِي صَنِيعَةٍ، وَمِنْ هَذَا الْمَعْنَى صَرِيرُ الْبَابِ وَالْقَلَمِ، أَيْ صَوْتُهَا)). له کوردیییدا به‌ده‌نگی ده‌رگا و قه‌له‌م ده‌گووتیت: (سپه‌یه‌)^{٢٦}.

٢٥-٤. تفسیر الطبری: ١/ ١٤.

٢٦-١. قوله‌ی قاف: نازاد عه‌باس گنججالی، گۆزاری په‌یامی تصوف، ژ: ٥، ٧: ٣٥.

۱۰. عەزەب پیتی (س) دەگۆرپیت بە (ص)، وەك گۆرپینی وشەى (سەدەیکە) بە واتای لە سەدا یەك، بە (صدقة). ئەم وشەیش لە چەندین شوێنی قورئانی پیرۆز و فەرموودهكانی پێغەمبەردا (دروودی خواى لىسەربیت) هاتووه. وەك هەركام لە ئایەتەكانى: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أذى﴾. سورة البقرة، من الآية: ۲۶۳. ﴿لِخَلْدٍ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾. سورة التوبة، من الآية: ۱۰۳.

ئەمانە و چەندین وشەى تر كە پێویستی بە لێكۆڵینه‌وه‌ى زیاتر و وردتر هەیه. بە ئەرەبى هەبەشەى هەولێكى چڕ و پڕ بۆ ئەم باسە و دۆزینە‌وه‌ى وشە كوردییە تەعریبكراوەكان بخریتەگە، بۆئە‌وه‌ى ئەدەبیات و زمانى پەسەنى خۆمان بناسینە‌وه و لە فەوتان و ونبون پزگاریانكەین.

چونكە ئێمە هەزاران وشە و زاراوەمان خراوەتە ئاوە زمانەكانى تری گەلانى دەورووبەرمانە‌وه، بەلام خۆمان هەتا ئێستا نەبووینەتە خاوەنى زمانىكى یەكگرتوى كوردى^{۱۲۷}. ئەمەش لە كاتێكدا كورد لە پێش هاتنى ئیسلام خاوەنى سەدان كتیب و نووسراوى هەمەجۆر بووه لە بواره جیا‌جیاكانى ژياندا. هەموو ئەمانەش گە‌وره‌یی و بەرفراوانی و دە‌وله‌مەندیی ئەم زمانە پیرۆزەمان بۆ دە‌رده‌خات.

پەنگە كەسێك بېرسیت و بلیت، خۆ خودای گە‌وره لە چەند ئایەتێكدا عەرەبیبوونی قورئانى بەیانفەرمووه. ئێمەش دە‌لێن وایە، بەلام هەبوونی ئەم وشە بیانییانە قورئان لە عەرەبیبووونی ناخات؛ چونكە مە‌به‌ستى ئەرەبى ئایەتە

۱۲۷. بېوانە/ لە پێناوی زمانەكەماندا: ۱۸.

كزى قورئانه. ئىيمەش باس له وشەگەلىك دەكەين، كه به هەموويانەوه، پاشان
پەنگە (حيزب)ىكى قورئان پىكبهيتن.

ئەمانەى خوارەوەش ئەو وشە ناعەرەببىيانەى قورئانن، كه زانايان دەستىشانىان
كردووه:

هەركام له زانايان (عادل أحمد) و (محمد على عوض) له پەراويزيان بەسەر
كتىبى (سبل الهدى والرشاد) دەفەرموون: ((وهذا سرد الالفاظ الواردة في القرآن من
ذلك مرتبة على حروف المعجم:

(أباريق): حكى الثعالبي في فقه اللغة انها فارسية، وقال الجواليقي: الابريق فارسي
معرب، ومعناه طريق الماء أو صب الماء على هيئة.

(أب): قال بعضهم: هو الحشيش بلغة أهل الغرب حكاه شيدلة.(ابلي): اخرج ابن
أبي حاتم عن وهب بن منبه في قوله تعالى: (ابلي ماءك) قال: بالحبشية (أزرديه)،
وأخرج أبو الشيخ من طريق جعفر بن محمد، عن أبيه قال: اشربي بلغة الهند.

(أخلد): قال الواسطي في الارشاد: أخلد الى الارض، ركن بالعبرية.

(الارائك): حكى ابن الجوزي في فنون الافنان، انها السرر بالحبشية.

(آزى): عد في المعرب على قولم من قال: انه ليس بعلم لابي ابراهيم ولا للصم. وقال
ابن أبي حاتم: ذكر عن معتمر بن سليمان قال: سمعت أبي يقرأ: (وإذا قال ابراهيم
لابيه آزى) عني بالرفع، قال: بلغني أنها أعوج وأنها أشد كلمة قالها ابراهيم لابيه وقال
بعضهم: هي بلغتهم يا مخطئ.

(أسباط): حكى أبو الليث في تفسيره أنها بلغتهم كالقباثل بلغة العرب.

(استبرق): أخرج ابن أبي حاتم عن الضحاک أنه الديباج الغليظ، بلغة العجم.

(أسفان): قال الواسطي في الارشاد: هي الكتب بالسريانية، وأخرج ابن أبي حاتم عن

الضحاک قال: هي الكتب بالنبطية.

(اصري): قال أبو القاسم في لغات القرآن: معناه عهدي بالنبطية.

(أكواب): حكى ابن الجوزي أنها الاكواز بالنبطية. وأخرج ابن جرير عن الضحاک أنها بالنبطية جرار ليست لها عرى.

(ال): قال ابن جنى: ذكروا أنه اسم الله تعالى بالنبطية.

(أليم): حكى ابن الجوزي أنه المومع بالزنجية. وقال شيدلة: بالعبرانية.

(اناه): نضجه بلسان أهل المغرب، ذكره شيدلة، وقال أبو القاسم: بلغة البربر، وقال في قوله تعالى (حميم أن): هو الذي انتهى حره بها، وفي قوله تعالى: (من عين أنية) أي حارة بها.

(أواه): أخرج أبو الشيخ بن حبان من طريق عكرمة، عن ابن عباس قال: الاواه الموقن بلسان الحبشة، وأخرج ابن أبي حاتم مثله عن مجاهد وعكرمة. وأخرج عن عمرو بن شرحبيل، قال: الرحيم بلسان الحبشة، وقال الواسطي: الاواه الدعاء بالعبرية.

(أواب): أخرج ابن أبي حاتم عن عمرو بن شرحبيل قال: الاواب: المسيح بلسان الحبشة وأخرج ابن جرير عنه في قوله تعالى: (أوبي معه)، قال: سبحي بلسان الحبشة.

(العله الاخرة): قال شيدلة: الجاهلية الاولى أي الاخرة في العلة الاخرة، أي الاولى بالقبطية والقبط يسمون الاخرة الاولى، والاولى الاخرة. وحكاها الزركشي في البرهان.

(بطائنها): قال شيدلة في قوله تعالى: (بطائنها من استبرق) أي ظواهرها بالقبطية. وحكاها الزركشي.

(يعير): أخرج الفريابي عن مجاهد في قوله تعالى: (كيل بعير)، أي كيل حمار، وعن مقاتل: ان البعير كل ما يحمل عليه بالعبرانية.

(بيع): قال الجواليقي في كتاب المعرب: البيعة والكنيسة جعلهما بعض العلماء فارسيين معربين.

(تنون): ذكر الجواليقي والثعالبي أنه فارسي معرب.

(تتبرأ): أخرج ابن أبي حاتم عن سعيد بن جبير في قوله تعالى: (وليتبرأوا ما علوا تتبيرا) قال: تبره بالنبطية.

(تحت): قال أبو القاسم في لغات القرآن في قوله تعالى: (فناداها من تحتها) أي بطنها بالنبطية. ونقل الكرماني في العجائب مثله عن مؤرج.

(الجبت): أخرج ابن أبي حاتم عن ابن عباس، قال: الجبت اسم الشيطان بالحبشية. وأخرج عن ابن حميد عن عكرمة، قال: الجبت بلسان الحبشة الشيطان، وأخرج ابن جرير عن سعيد بن جبير، قال: الجبت: الساحر، بلسان الحبشة.

(جهنم): قيل: أعجمية، وقيل فارسية وعبرانية، أصلها (كهنام).

(حرم): أخرج ابن أبي حاتم عن عكرمة، قال: وحرم: وجب بالحبشية.

(حصب): أخرج ابن أبي حاتم عن ابن عباس، في قوله تعالى: (حصب جهنم) قال: حطب جهنم، بالزنجية.

(حطة): قيل: معناه: قولوا صوابا، بلغتهم.

(حواريون): أخرج ابن أبي حاتم عن الضحاک قال: الحواريون: الغسالون بالنبطية، وأصله (هوارى).

(حوب): تقدم في مسائل نافع بن الأزرق عن ابن عباس، أنه قال: حوبا: إنما بلغة الحبشة.

(دارست): معناه قارأت بلغة اليهود.

(دري): معناه المضى بالحبشية، حكاه شاذل وأبو القاسم.

(دينار): ذكر الجواليقي وغيره أنه فارسي.

(راعنا): اخرج أبو نعيم في دلائل النبوة عن ابن عباس قال: راعنا سب بلسان اليهود.

(ريانيون): قال الجواليقي: قال أبو عبيدة: العرب لا تعرف الريانيين، وإنما عرفها الفقهاء وأهل العلم قال: وأحسب الكلمة ليست بعربية وإنما هي عبرانية أو سريانية، وجزم القاسم بأنها سريانية.

(ربيون): ذكر أبو حاتم أحمد بن حمدان اللفوي في كتاب الزينة أنها سريانية.

(الرحمن): ذهب المبرد وثعلب إلى أنه عبراني، وأصله بالخاء المعجمة.

(الرس): في العجائب للكرماني: أنه عجمي ومعناه البئر.

(الرقيم): قيل: أنه اللوح بالرومية حكاة شاذلة، وقال أبو القاسم: هو الكتاب بها، وقال الواسطي: هو الدواة بها.

(رمزا): عده ابن الجوزي في فنون الاثنان من المعرب، وقال الواسطي: هو تحريك الشفتين بالعبرية.

(رهما): قال أبو القاسم في قوله تعالى: (واترك البحر رهما) أي سهلا دمثا، بلغة النبط، وقال الواسطي: أي ساكنا، بالسريانية.

(الروم): قال الجواليقي: هو أعجمي. اسم لهذا الجيل من الناس.

(زنجبيل): ذكر الجواليقي والثعالبي أنه فارسي.

(السجل): اخرج ابن مردويه من طريق أبي الجوزاء عن ابن عباس، قال: السجل بلغة الحبشة: الرجل. وفي المحتسب لابن جنى. السجل: الكتاب. قال قوم: هو فارسي معرب.

(سجيل): اخرج الفريابي عن مجاهد، قال: سجيل بالفارسية، أولها حجارة، وآخرها طين.

(سجين): ذكرهما أبو حاتم في كتاب الزينة أنه غير عربي.

(سرادق): قال الجوالقي: فارسي معرب، وأصله سردار، وهو الدهليز. وقال غيره .
الصواب انه بالفارسية سردار، أي ستر الدار.
(سري): أخرج ابن أبي حاتم عن مجاهد في قوله تعالى: (سريا)، قال: نهرا
بالسريانية، وعن سعيد بن جبير بالنبطية: القراء .
(سقر): ذكر الجوالقي أنها أعجمية.
(سجدا): قال الواسطي في قوله تعالى: (وادخلوا الباب سجدا)، أي مقنعي الرؤوس،
بالسريانية.
(سكن): اخرج ابن مردويه، من طريق العوفي، عن ابن عباس، قال: السكر بلسان
الحبشة: الخل.
(سلسبيل): حكى الجوالقي أنه عجمي.
(سنا): عده الحافظ ابن حجر في نظمه، ولم أقف عليه لغيره .
(سندس): قال الجوالقي: هو رقيق الديباج بالفارسية، وقال الليث: لم يختلف أهل
اللغة والمفسرون في أنه معرب. وقال شاذلة: هو بالهندية.
(سيدها): قال الواسطي في قوله تعالى: (وَأَلْفَا سِيدَهَا لَدَى الْبَابِ)، أي زوجها
بلسان القبط: قال أبو عمرو: لا أعرفها في لغة العرب.
(سنين): أخرج ابن أبي حاتم، وابن جرير عن عكرمة قال: سينين: الحسن بلسان
الحبشة.
(سيناء): اخرج ابن أبي حاتم، عن الضحاك، قال: سيناء بالنبطية: الحسن.
(شطر): أخرج ابن أبي حاتم، عن رقيع في قوله تعالى: (شطر المسجد)، قال: تلقاء،
بلسان الحبش.
(شهر): قال الجوالقي: ذكر بعض أهل اللغة أنه بالسريانية.

(الصراط): حكى النقاش وابن الجوزي أنه الطريق بلغة الروم، ثم رأيت في كتاب الزينة لابي حاتم.

(صرهن): اخرج ابن جرير، عن ابن عباس في قوله تعالى: (فصرهن)، قال: هي نبطية، فشققهن. وأخرج مثله عن الضحاك، وأخرج ابن المنذر عن وهب بن منبه قال: ما من اللغة شيء الا منها في القرآن شيء، قيل: وما فيه من الرومية؟ قال: (فصرهن) يقول: قطعهن.

(صلوات): قال الجواليقي: هي بالعبرانية كنائس اليهود، وأصلها (صلوتا) وأخرج ابن ابي حاتم نحوه عن الضحاك.

(طه): اخرج الحاكم في المستدرك، من طريق عكرمة عن ابن عباس في قوله تعالى: (طه) قال: هو كقولك: يا محمد، بلسان الحبش، وأخرج ابن ابي حاتم، من طريق سعيد بن جبير عن ابن عباس قال: (طه) بالنبطية. وأخرج عن سعيد بن جبير قال: طه يا رجل، بالنبطية، وأخرج عن عكرمة قال: طه يا رجل بلسان الحبشة. (الطاغوت): هو لكاهن بالحبشية.

(طوبى): اخرج أبو الشيخ عن سعيد بن جبير، قال: بالهندية. (طور): اخرج الفريابي، عن مجاهد. قال: الطور: الجبل بالسريانية. وأخرج ابن ابي حاتم عن الضحاك، أنه بالنبطية.

(عبدت): قال أبو القاسم في قوله تعالى: (عبدت بني اسرائيل)، معناه قتلت بلغة النبط.

(عدن): اخرج ابن جرير، عن ابن عباس انه سأل كعبا عن قوله تعالى: (جنات عدن) قال: كروم وأعقاب بالسريانية، ومن تفسير جويبر انه بالرومية. (العرم): اخرج ابن ابي حاتم، عن مجاهد، قال: العرم بالحبشية، وهي المسناة التي يجمع فيها الماء ثم ينبثق.

(غساق): قال الجواليقي والواسطي: هو البارد المعتن بلسان الترك. وأخرج ابن جرير عن عبد الله بن بريدة قال: الغساق: المعتن، وهو بالطخارية.

(فردوس): أخرج ابن أبي حاتم عن مجاهد، وقال: الفردوس بستان بالرومية. وأخرج عن السدي، قال: الكرم بالنبطية. وأصله (فرداسا).

(فوم): قال الواسطي: هو الحنطة بالعبرية.

(قراطيس): قال الجواليقي: يقال إن القرطاس أصله غير عربي.

(قسط): أخرج ابن أبي حاتم، عن مجاهد قال: القسط: العدل بالرومية.

(قسطاس): أخرج الفريابي، عن مجاهد، قال: القسطاس: العدل بالرومية. وأخرج ابن أبي حاتم، عن سعيد بن جبير، قال: القسطاس بلغة الروم: الميزان.

(قسورة): أخرج ابن جرير، عن ابن عباس، قال: الاسد، يقال له بالحبشية: قسورة.

(قطننا) قال أبو القاسم: معناه ككتابنا، بالنبطية.

(قفل): حكى الجواليقي عن بعضهم أنه فارسي معرب.

(قمل): قال الواسطي: الدبا بلسان العبرية والسريانية. قال أبو عمرو: لا أعرفه في لغة أحد من العرب.

(قنطار): ذكر الثعالبي في فقه اللغة أنه بالرومية اثنتا عشرة ألف أوقية: وقال الخليل: زعموا أنه بالسريانية ملء جلد ثور ذهباً أو فضة. وقال بعضهم: أنه بلغة بربر ألف مثقال، وقال ابن قتيبة: قيل أنه ثمانية آلاف مثقال، بلسان أهل إفريقية.

(القيوم): قال الواسطي: هو الذي لا ينام بالسريانية.

(كافور): ذكر الجواليقي وغيره أنه فارسي معرب.

(كفر): قال ابن الجوزي: كفر عنا، معناه: امح عنا بالنبطية. وأخرج ابن أبي حاتم عن أبي عمران الجوني في قوله تعالى: (كفر عنهم سيئاتهم) قال: بالعبرانية.

(كفلين): اخرج ابن أبي حاتم: عن أبي موسى الاشعري، قال: كفلين: ضعفين بالحبشية.

(كنن): ذكر الجواليقي أنه فارسي معرب.

(كورت): اخرج ابن جرير عن سعيد بن جبير: كورت: غورت، وهي بالفارسية. (لينة): في الارشاد للواسطي: هي النخلة، وقال الكلبي: لا أعلمها الا بلسان يهود يثرب.

(متكأ): اخرج ابن أبي حاتم، عن سلمة بن تمام الشقري، قال: متكأ بلسان الحبش يسمون الترنج متكأ.

(مجوس): ذكر الجواليقي عن بعض أهل اللغة أنه أعجمي.

(مرجان): حكى الجواليقي عن بعض أهل اللغة انه أعجمي.

(مشكاة): اخرج ابن أبي حاتم عن مجاهد قال: المشكاة: الكوة، بلغة الحبشة.

(مقاليد): اخرج الفريابي عن مجاهد: قال: مقاليد: مفاتيح بالفارسية. وقال ابن

دريد والجواليقي: الاقليد والمقليد: المفتاح فارسي معرب.

(مرقوم): قال الواسطي في قوله تعالى: (كتاب مرقوم)، أي مكتوب، بلسان العبرية.

(مزجأة): قال الواسطي: مزجأة: قليلة بلسان العجم، وقيل بلسان القبط.

(ملكوت): اخرج ابن أبي حاتم، عن عكرمة في قوله تعالى: (ملكوت)، قال: هو الملك، ولكنه بكلام النبطية (ملكوتا). وأخرجه أبو الشيخ عن ابن عباس. وقال الواسطي في الارشاد: هو الملك بلسان النبط.

(مناص): قال أبو القاسم: معناه فرار بالنبطية.

(منسأة): اخرج ابن جرير عن السدي قال: المنسأة: العصا بلسان الحبشة.

(منفطر): اخرج ابن جرير عن ابن عباس، في قوله تعالى: (السماء منفطر به) قال: ممتلئة به، بلسان الحبشة.

(مهل): قيل: هو عكر الزيت بلسان أهل المغرب، حكاه شاذل وقال أبو القاسم: بلغة البربر.

(ناشئة): أخرج الحاكم في مستدركه عن ابن مسعود، قال: ناشئة الليل: قيام الليل بالحبشية. وأخرج البيهقي عن ابن عباس مثله.

(ن): حكى الكرمانى فى العجائب، عن الضحاك انه فارسى، أصله النون، ومعناه: اصنع ما شئت.

(هدنا): قيل معناه تبنا بالعبرانية، حكاه شاذل وغيره.

(هود): قال الجوالقى: الهود اليهود، أعجمى.

(هون): اخرج ابن أبى حاتم عن ميمون بن مهران فى قوله تعالى: (يمشون على الارض هونا) قال: حكاء بالسريانية، وأخرج عن الضحاك مثله، وأخرج عن أبى عمران الجونى انه بالعبرانية.

(هيت لك): اخرج ابن أبى حاتم، عن ابن عباس، قال: هيت لك، هلم لك بالقبطية. وقال الحسن: هى بالسريانية كذلك، أخرجه ابن جرير. وقال عكرمة: هى بالحوارنة، كذلك أخرجه أبو الشيخ، وقال أبو زيد الانصارى: هى بالعبرانية، وأصله (هيتلج) أى تعاله.

(وراء): قيل: معناه أمام بالنبطية، وحكاه شاذل وأبو القاسم، وذكر الجوالقى أنها غير عربية.

(وردة): ذكر الجوالقى انها غير عربية.

(وزن): قال أبو القاسم: هو الحبل والملجأ، بالنبطية.

(ياقوت): ذكر الجوالقى والثعالبى وآخرون انه فارسى.

(بحور): اخرج ابن أبي حاتم، عن داود بن هند، في قوله تعالى: (انه ظن ان لن يحور)، قال: بلغة الحبشة.

(يرجع): واخرج مثله عن عكرمة، وتقدم في اسئلة نافع بن الازرق عن ابن عباس.
(يس): اخرج ابن مردويه، عن ابن عباس، في قوله تعالى: (يس) قال: يا انسان بالحبشية، واخرج ابن أبي حاتم عن سعيد بن جبير، قال: يس: يا رجل بلغة بالحبشية.

(يصدون): قال ابن الجوزي: معناه يضجون بالحبشية.
(يصهر): قيل معناه ينضج، بلسان أهل المغرب، حكاة شاذلة.
(اليم): قال ابن قتيبة: اليم: البحر بالسرانية، وقال ابن الجوزي: بالعبرانية، وقال شاذلة: بالقبطية.

(اليهود): قال الجواليقي: أعجمي معرب، منسوبون الى يهوذا بن يعقوب، فعرب باهمال الدال.

فهذا ما وقفت من الالفاظ المعربة في القرآن بعد الفحص الشديد سنين، ولم تجتمع قبل في كتاب قبل هذا)).^{٤٣٨}

هروه ما ثيمامي (سيوتى) هه مان ثم وشانهى سهره وهى هيناه له كتيبته
مهزناه كيدا (الإتقان).^{٤٣٩}

بهه مان شيتوه (شيخ ثيبراهيم نهيارى) له كتيبى (تأريخ القرآن) دا جهند
وشهيكى هيناه كه له بنه رتدا عه ره بى نين. نه وانيش:

- الطور: سرانية، معناها: الجبل. سورة البقرة: ٦٣ وغيرها.
- طققا: رومية، معناها: قصدا. الأعراف: ٢٢.

٤٣٨- سبل الهدى والرشاد: ١٠ / ٢٩٢ - ٢٩٦.

٤٣٩- بيهانه / الإتقان فى علوم القرآن، للسيوطى: ١ / ٣٧٦ - ٣٨٧.

- الرقيم: رومية، معناها: اللوح. الكهف: ٩ .
- هدنا: عبرانية، معناها: تُبْنَا. الأعراف: ١٥٦ .
- طه: عبرانية، معناها: طاً يا رَجُل. سورة طه: ١ .
- سينين: عبرانية، معناها: حسن. التين: ٢ .
- السجل: فارسية، معناها: الكتاب. الأنبياء: ١٠٤ .
- الاستبرق: فارسية، معناها: الغليظ. الدخان: ٥٣ .
- السندس: هندية، الرقيق من الستر. الدخان: ٥٣ .
- السرى: يونانية، معناها: النهر الصغير. مريم: ٢٤ .
- المشكاة: حبشية، معناها: الكوة. النور: ٣٥ .
- الدراي: حبشية، معناها: المضيء. النور: ٣٥ .
- ناشئة الليل: حبشية، معناها: قام من الليل. المزمّل: ٦ .
- كفلين: حبشية، معناها: ضعفين. الحديد: ٢٨ .
- القسورة: حبشية، معناها: الأسد. المدثر: ٥١ .
- الملة الأخرى: قبطية، معناها: الأولى. سورة ص: ٧ .
- وراءهم: قبطية، معناها: أمامهم. الكهف: ٧٩ .
- بطائنها: قبطية، معناها: ظلواها. الرحمن: ٥٤ .
- أباريق: فارسية، معناها: أواني. الواقعة: ١٨ .
- إنجيل: يونانية، معناها: بشارة. آل عمران: ٤٨ .
- تابوت: قبطية، معناها: صندوق. البقرة: ٢٤٧ .
- جهنم: عبرية، معناها: النار. الأنفال: ٣٦ .
- زكاة: عبرية، معناها: حصة من المال. البقرة: ١١٠ .
- زنجبيل: بهلوية، معناها: نبات. الإنسان: ١٧ .

- سَجِيل: بهلوية، معناها: الطين المتحجر. الفيل: ٤.
- سرادق: فارسية، معناها: الفسطاط. الكهف: ١٨.
- سورة: سريانية، معناها: فصل. التوبة: ١٢٤.
- طاغوث: حبشية، معناها: الأنداد. البقرة: ٢٥٧.
- فردوس: بهلوية، معناها: البستان. الكهف: ١٠٧.
- ماعون: عبرية، معناها: القدر. الماعون: ١٠٧.

٤٤٠. تاريخ القرآن، للشيخ إبراهيم الأبياري: ١٩٠. وهو أخذه عن الكتابان:

* البرهان في علوم القرآن للزركشي: ١/ ٢٨٨.

* الإتقان في علوم القرآن للسيوطي: ١/ ١٣٩.

بەشى نۆيەم و كۆتايى

زمانى شيرىنى كوردى، لە زارى پىرۆزى حەزرەت و يارانەو

نەم بەشە بەسەر (دو) باسدا دابەشبوو، ئەوانىش:

باسى يەكەم / پىنخەمبەر (دروودى خوای ئەسەرىت) ھەموو زمانىكى زانیو و

لەگەل ھەرگەس و ھۆزىكىشدا بە زمانى ئەوان دوواو.

باسى دووھم / زمانى شيرىنى كوردى لە زارى پىرۆزى حەزرەت و يارانەو.

باسی یه کهم

پیتغه مبهەر (دروودی خوای له سهر بیت) هه موو زمانیکی زانیوه و له گهڵ ههر

کهس و هۆزیکیشدا به زمانی نهوان دوواوه

له ئهم به شه دا، ده رباره ی زمانی کوردیی ده دویتن، له سهر زاری شیرینی
پیتغه مبهەر و هه ندیک له هاوه لانی به رتزه وه، له کاتی ناخاوتنیاندا چهند وشه یه کی
کوردییان به کارهیناوه. ئهمهش هیچ سهیر و نامق نییه، به لکرو حه قیه تیکی
چه سپاوه.

بۆ ئهم مه به سه ته چهند به لگه یه کهمان خستوه ته پوو و پشتمان پێ به ستوه،
که به شتیه یه کی گشتیی دلنیا به خش و دلخۆشکه رن و جیگه ی خۆیان ده گرن.
سه ره پای ئه وه ی فره مووده کان هه ندیکیان پله ی هێزیان له ئاستیکی باشدا
نه بیت، به لام هه نده که ی تریان فره مووده ی (سه حیح/ دروست)ن، ئه وانه ییشی
لاواز و بیهێزن، هه روه که له زانستی فره مووده ناسییدا پوونگراوه ته وه، سه ره پای
لاوازییان، بۆ ئهم جوړه باب ته نه که لکی خۆیان ده بیت و ده توانریت به خرینه پوو.
له بهر ئه وه ئیمهش لێره دا چهن ده قیک له سهر ناو نیشانه که مان ده خهینه پێشچاو.
سه ره تاش پێم باشه ئه و پرسه پوونبکه مه وه که پیتغه مبهیری خۆشه و یستمان
(دروودی خوای له سهر بیت) وه که ئه وه ی پیتغه مبهیری ته نها نه ته وه و هۆزیک
نه بووه، به هه مان شتیه بۆ یه ک زمانی تایبه تیش نه ها ته وه، به لکرو خودای به رز
و مه زن نار دویه تی بۆ هه موو نه ته وه و هۆز و زمان و نه ریته جیاوازه کان. وه که
ده فره موویت: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ﴾. سورة الأعراف، الآية: ١٥٨. هه روه ها ده فره مویت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا
رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾. سورة الأنبياء، الآية: ١٠٧.

دووباره ده‌فهرمووئیت: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾.
سورة الفرقان، الآية: ۱.

ديسان ده‌فهرمووئیت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْأَلْوَانِكُمْ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾. سورة الروم، الآية: ۲۲.

ئهمانه و گەلێك ئایه‌تی تری هاوشتوه، پوونیده‌که‌نه‌وه چ پێغه‌مبەر و چ به‌رنامه
پێرژه‌که‌ی -که‌ قورئانه-، په‌یامێکی سه‌رتاسه‌ریی و جیهانییه و بۆ هه‌موو
ئه‌ته‌وه‌یه‌که‌ و بۆ هه‌موو زمانه‌ جیاوازه‌کانه. له‌ ناویشیاندا نه‌ته‌وه‌ی کورد و زمانی
کوردیی.

که‌واته‌ ماده‌م پێغه‌مبەر نێردراوه‌ بۆ هه‌موو نه‌ته‌وه‌کان، ئاساییه‌ زمانی هه‌موو
نه‌ته‌وه‌کانیشی زانیبێت و به‌ ئه‌و زمانه‌ گفتوگۆی کردبێت، که‌ نه‌ته‌وه‌کانی پێ
بانگکردوه‌ بۆ پڕواهێنان و مسوولمانبوو.

به‌شێک له‌ ئه‌و به‌لگانه‌ی ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر زمانزانی بیانیی (غه‌یره‌ عه‌ره‌یی)
پێغه‌مبەر ده‌که‌ن، ئهمانه‌ی خواره‌وه‌یه‌:

۱. پێغه‌مبەر (دروودی خوای له‌سه‌ربێت)، (دوو) جار سه‌فه‌ری کردوه‌ بۆ
(شام)، جارێک له‌گه‌ڵ (ئهبوتالب)ی مامیدا و جارێکی تر به‌ مه‌به‌ستی بازرگانیی کردن
بۆ خاتوو (خه‌دیجه) له‌گه‌ڵ (مه‌یسه‌ره). ئهمه‌ له‌ کاتێکدا خه‌لکی ئه‌وێ به‌ زمانی
(یۆنانی) قسه‌یانکردوه‌، که‌چی پێغه‌مبەر (دروودی خوای له‌سه‌ربێت) په‌کی
ئه‌که‌وتوه‌ له‌سه‌ر جیاوازیی زمانیان و کاریشی له‌به‌رپێشتوه‌.

۲. کاتێک دایکمان خاتوو (خه‌دیجه)، پێغه‌مبهری برد بۆ لای (وه‌ره‌قه‌ی کوبی
ئه‌وه‌ل)، پێغه‌مبەر به‌ زمانی (عیبری) قسه‌ی له‌گه‌ڵ کرد؛ چونکه‌ (وه‌ره‌قه‌) به‌ زمانی
(عیبری) قسه‌ی کردوه‌.

۳. کاتیکیش وه فده کانی (حه به شه، دهوس، همدان، غهسان)، یان هر که سیکي دیکه ی غهیره عه رب هاتون بق لای، وهك: (صوهی بی پومی، سهلمانی فارسی، جابانی کوردی، هتد...) پیغه مبر به زمانی خویان قسه ی له گه ل کردون و په یمانی مسولمانبوونیانی لیوه رگرتون.

((یان نامه ی بق "وائیلی کوپی حیحی که نه دی" ناردوه له "حه زره مهوت"، ههروه ها بق "زی میشعاری هه مه دانی"، "تیغه ی نه دی"، "فه تینی کوپی حاریسه ی عوله می"، "نه شعه سی کوپی قه یس" و جگه له نه وانیش به زمان و شیوه زاری خویان))^{۴۱}.

۴. بیاوه پان جاروبار پیغه مبریان به نه وه تۆمه تبارده کرد، له که سیکي غهیره عه ربه وه زانست وهرده گریت، ههروهك قورثانی پیرۆز نه مه ی خستوه ته پوو: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَبِيْ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾. سورة النحل، الآية: ۱۰۳. واته: به پاستینی نیته ده زانین، بیاوه پان ده لّین: که سیک (موحه ممد) فترده کات، که عه جه مییه و عه رب نییه، له گه ل نه وه دا قورثان به زمانیکي په وانی عه ربی دابه زیوه.

نهم نایه ته به لگه ی نه وه مان پیشکه شده کات که پیغه مبر (درودی خوی له سه ربیت) زمانی بیانیی (عه جه می) زانیوه، نه گه رنا چون له گه ل بیگانه په کدا گفتوگ ده کات^{۴۲}.

۴۱- پروانه/ فی الحديث الشريف والبلاغة النبوية: الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي، دار الفكر - دمشق، الطبعة الأولى/ ۱۴۳۲ هـ - ۲۰۱۱ م، ۵۴ - ۵۵، و: ۵۶.

۴۲- ده سکریت بلّین عه جه مه کان زمانی عه ربی بیان زانیوه، نه مهش شتیکی ناساییه و واریده، به لام حال و مه قامی پیغه مبر (درودی خوی له سه ربیت) له پیشتره که بلّین زیره کی و زمانزانییه که له لاین نه وه وه بره.

(ثین عه‌باس) له‌ئو باره‌یه‌وه‌ فه‌رموویه‌تی: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلم قَيْنًا بمكة، وكان اسمه بلعام، وكان أعجمي اللسان، وكان المشركون يرون رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل عليه ويخرج من عنده، قالوا: إنما يعلمه بلعام»^{٤٤٣}. (ثین كه‌سیر) یش‌ فه‌رموویه‌تی: ((وذاك كان أعجمي اللسان لا يعرف العربية، أو أنه كان يعرف الشيء اليسير بقدر ما يَرُد جواب الخطاب فيما لا بد منه))^{٤٤٤}. واته: ئه‌و کابرایه‌ هه‌ر زمانی عه‌ره‌بیی نه‌ده‌زانی، یان پێژه‌یه‌کی که‌می ده‌زانی، ئه‌وه‌نده‌ی وه‌لامی پێویستی پێبداته‌وه‌.

٥. پێغه‌مبه‌ر (دروودی خ‌وای له‌سه‌ریټ) به‌ زمانی هه‌ژ و نه‌ته‌وه‌ جیاوازه‌کان قسه‌ی کردوه‌، ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ چه‌ند نمونه‌یه‌کن له‌ ئه‌و وشه‌ ناعه‌ره‌بیانه‌ی به‌کاریه‌تاون:

أ. له‌گه‌ڵ ئافره‌تیکی (حه‌به‌شی)دا، به‌ زمانی هه‌به‌شی دواوه‌، (دایکی خالد) بۆمان ده‌گێڕێته‌وه‌، ده‌فه‌رموویټ: «أتی رسول الله صلى الله عليه وسلم بثياب فيها خميصة سوداء قال: من ترون نكسوها هذه الخميصة؟ فأسكت القوم قال: انتوني بأمر خالد. فأتي بي النبي صلى الله عليه وسلم فألبسنيها بيده وقال: أبلني وأخلقني مرتين. فجعل ينظر إلى علم الخميصة ويشير بيده إلي ويقول: يا أم خالد هذا سنا. والسنا بلسان الحبشة: الحسن»^{٤٤٥}.

واته: پێشاکێکی خه‌ت‌په‌ش هه‌ت‌رایه‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (دروودی خ‌وای له‌سه‌ریټ)، ئه‌ویش فه‌رمووی: به‌ کێی بده‌ین باشه‌ له‌به‌ریبکات؟ خه‌لکه‌که‌ بێده‌نگ

٤٤٣- تفسیر ابن‌ کثیر: ٤/ ٦٠٤. تفسیر الطبري: ١٧/ ٢٩٩. تفسیر البغوي: ٥/ ٤٤. الباب في علوم الكتاب: ١٢/ ١٥٨.

٤٤٤- تفسیر ابن‌ کثیر: ٤/ ٦٠٣. في ظلال القرآن، سيد قطب: ٤/ ٤٩٠.

٤٤٥- رواه البخاري في صحيحه، برقم: ٥٥٠٧.

بوون، پاشان خۆی فەرمووی: (دایکی خالد)م بۆ بهێتن، هێنایان و پێغه مبه‌ر کردیه به‌ری و پێیغه‌رموو: بیدریت و له‌به‌رتدا کۆن ببیت، پاشان به‌ زمانی چه‌به‌شی فەرمووی: (دایکی خالد) ئه‌مه‌ جوانه‌.

ب. (عوروه) له‌ باپیریوه ده‌گێڕێتته‌وه، فەرموویه‌تی: له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵێکدا له‌ (به‌نوسه‌له‌مه‌) چووینه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ریت)، فەرمووی: هه‌رگیز داوای شت له‌ خه‌لك مه‌که‌ن! چونکه هه‌میشه ده‌ستی به‌رز له‌ ده‌ستی نه‌ویی باشتره‌. «عن عروة بن محمد عن أبيه عن جده قال: قدمت على النبي صلى الله عليه وسلم في ناس من بني سعد فسمعتة يقول: ما أغناك الله فلا تسأل الناس شيئاً فإن اليد العليا هي المنطية، وإن اليد السفلى هي المنطاة وإن مال الله مسؤل ومنطى، قال: فكلمنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بلغتنا»^{٤٦}.

وه‌ك له‌ ده‌قه عه‌ره‌بیه‌كه‌دا هاتوه‌، (عوروه) ده‌لێت: پێغه‌مبه‌ر به‌ شیوه‌زاری خۆمان (واته به‌نوسه‌عد) قسه‌ی له‌گه‌ڵ کردین.

ج. هه‌روه‌ها به‌ دیاڵێکتی (به‌نو عامیر) دوواوه‌، له‌ کاتێکدا هه‌ر له‌ ئه‌و کۆپه‌دا به‌ زمانی جیاواژ له‌گه‌ڵ خه‌لکانی تر دا قسه‌ی کردوه‌، وه‌ك له‌ ئه‌م ڕیوایه‌ته‌ی (عه‌سقه‌لانی) و (به‌ه‌یصیری) دا هاتوه‌: «العامري حين سأله، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: سل عنك. أي سل عما شئت، وهي لغة بني عامر، و كان يقول للسائلين قبل ذلك: سل عما بدا لك، فقال يومئذ للعامري: سل عنك، فكلمه بلغة بني عامر، فكلمه بما يعرف»^{٤٧}.

٤٦. البحر الزخار مسند الزيار، برقم: ٣٤٠٧. كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، علاء الدين علي بن حسام الدين المتقي الهندي البرهان فوري: ١٧٠٠٧.

٤٧. المطالب العالیه: للحافظ ابن حجر العسقلانی، رقم: ٤٣١٧. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، للقاضي عیاض: ١٢٠. إتحاف الخيرة المهرة بزيائد المسانيد العشرة، البصري: ١٨/٧.

د. «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ فَضَالَةَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ فِيمَا عَلَّمَنِي: وَحَافِظُ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ. قَالَ، قُلْتُ: إِنَّ هَذِهِ سَاعَاتٌ لِي فِيهَا اشْغَالٌ فَمُرَّنِي بِأَمْرِ جَامِعٍ إِذَا أَنَا فَعَلْتُهُ أَجْزَأَ عَنِّي. فَقَالَ: حَافِظُ عَلَى الْعَصْرَيْنِ. وَمَا كَانَتْ مِنْ لُفْتِنَا. فَقُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فَقَالَ: صَلَاةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَصَلَاةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا»^{٤٤٨}.

واته: (عبداللہ) له باوکیه وه ده گپړتیه وه: له نه و شتانه ی پیغه مبه ری خودا (دروودی خوی له سه ربیت) فتریکردم، نه وه بوو پاریزگاری له پینچ فره نه نویره که بکم. منیش گوتم: قوربان من له نه و کاتانه دا سه رقالم، شتیکی ترم پیللی خیری نه وانه م تیدا ده سته که ویت. فره مووی: نویژی (عه صران) بکن. منیش گوتم: مه به ست له (عه صران) چیه؟ چونکه نه و وشه یه له زمانی نیمه دا نه بوو. پیغه مبه ر فره مووی: نویژیک پیش خوره لاتن و نویژیکیش پیش خورئاو ابوو.

لیره شدا وه که درده که ویت، پیغه مبه ر به زمانی جیاواز قسه ی له گه ل یاره کانیدا کردوه.

ه. (نبین نه سیر) له (پیشه وا (عه لی) وه ده گپړتیه وه، وه فدیک له (به نو نه ده) وه هاتن بقر لای پیغه مبه ر و گوتیان نیمه له به ره بابیکین... نیمه ش گوتمان نه ی پیغه مبه ری خودا تزمان ببینی به شیواژیک قسه ت له گه ل ده کردن که زوره بیت لی تینه ده گه یشتین. پیغه مبه ریش (دروودی خوی له سه ربیت) فره مووی: من خودای گوره به باشیی په روه رده ی کردووم و پتیگه یاندووم.

«وَبَرَكَ تَكَلَّمَ وَفُودَ الْعَرَبُ بِمَا لَا نَفْهَمُ أَكْثَرَهُ؟ فَقَالَ: أَدْبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي وَرَبِّيتُ فِي بَنِي سَعْدِ. فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَخَاطِبُ الْعَرَبَ عَلَى اخْتِلَافِ شُعُوبِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ

٤٤٨. رواه أبو داود، برقم: ٤٢٨. والحاكم، برقم: ٧١٧.

وتباين بطونهم وأفخاذهم وفصائلهم يخاطب كلا منهم بما يفهمون ويحدثهم بما يعلمونه»^{١١٩}.

و. هروه‌ها خۆشه‌ويست (دروودی خوای له‌سه‌ریبیت) زمانی (فارسی)یشی له ناخاوتندا به‌کاره‌یتاوه، وهك (ته‌بوه‌ره‌یره) پړوايه‌تی كردووه: «مَا هَجَرْتُ إِلَّا وَجَدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي، قَالَ: فَصَلِّي، ثُمَّ قَالَ: اشْكَمْتُ دَرْدُ. قَالَ: قُلْتُ لَأَ، قَالَ قُمْ فَصَلِّ فَإِنْ فِي الصَّلَاةِ شِفَاءٌ»^{١٢٠}.

واته: پێغه‌مبەر نوێژی ده‌کرد، پاشان پێیغه‌رمووم: ئایا ناوسکت ئێشده‌کات؟ منیش گوتم: نه‌خێر. فه‌رمووی: هه‌سته نوێژیکه! چونکه نوێژ چاره‌سه‌ری تێدايه. ده‌سته‌واژه‌ی (اشکمت دَرْد) فارسییه، هه‌روه‌ك پێشه‌وا (سندی) ده‌فه‌رموویت: ((هُوَ بِالْفَارْسِيَّةِ بِمَعْنَى أَتَشْتَكِي بِطَنِكَ كَمَا تَسْرَهُ بَعْضُ الرُّوَاةِ))^{١٢١}. واته: وشه‌یه‌کی فارسییه و به‌ واتای: (ئایا سکت دێشیت) دیت.

س. هه‌روه‌ها له ئهم فه‌رمووده شیرینه‌دا که پێشه‌وا (بوخاری) پړوايه‌تی کردووه، وشه‌یه‌کی دیکه‌ی فارسی به‌کاره‌یتاوه: «عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: قلت يا رسول الله ذبحنا بهيمة لنا وطحنت صاعا من شعير فتعال أنت ونفر فصاح النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا أهل الخندق إن جابرا قد صنع سورا فحي هلا بكم»^{١٢٢}.

٤٤٩ - سبيل الهدى والرشاد: ٩٣ / ٢ - ٩٤.

٤٥٠ - رواه ابن ماجه، برقم: ٣٤٥٨. وأحمد، برقم: ٩٠٦٦.

٤٥١ - حاشية السندي على سنن ابن ماجه، محمد بن عبد الهادي السندي: ٤٠٧ / ٦.

٤٥٢ - صحيح البخاري، برقم: ٢٩٠٥.

وشى (سور) له بنه پرتدا فارسييه و ليږدها به واتاي ده عوه تي ديت، هه روهك (به دره ديني عه يني) فهرموويه تي: ((وهو الطعام الذي يدعى إليه وقيل الطعام مطلقا وهي لفظة فارسية))^{٤٥٣}.

ح. به هه مان شيوه (كه عبي كوپي عاصمي نه شعري) ده ليت: له پيغه مبهرم بيست ده يفرموو: له سه فهدا باشت وايه به پوژوو نه بيت. ده برينه كه شي جياوازيو به نه م جوړه: «لَيْسَ مِنْ أَمِيرٍ أَمْصِيَامُ فِي أَمْسَفَرٍ»^{٤٥٤}. وهك دياره نه م شيوه زاره نامق و ناباو بووه و تاييه ت بووه به هوژيكي (يه م نه يه وه).

هه روهك پيشه وا (شبين نه سير) ده فهرموويت: ((هذه الميم بدل من لام التعريف في لغة قوم من اليمن))^{٤٥٥}.

هه روهها له فهرموده ي ديكه دا وشى (يه م نه يه) به كارهيئاوه، وهك فهرموده ي: «عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَثَرِ صُفْرَةٍ، فَقَالَ: مَهْمٌ أَوْ مَهْ. قَالَ، قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَدْنِ نَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمَ وَلَوْ بِشَاوٍ»^{٤٥٦}. وشى «مهم» ليږدها وهك زانايان فهرمويانه: يه م نه يه و، به واتاي نه وه چيته و وه زعت چونه؟ ((مهم: وهي كلمة يمانية يستفهم بها^{٤٥٧}. معناه ما لك وما شأنك؟))^{٤٥٨}.

٤٥٣. عمدة القاري: ١٧٥ / ٢٢.

٤٥٤. رواه أحمد، برقم: ٢٣٦٧٩. والشافعي في مسنده، برقم: ٧٥٩.

٤٥٥. جامع الأصول في أحاديث الرسول: مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد الجزري ابن الأثير، تحقيق: عبد القادر الأرناؤوط: ٣٩٦ / ٦.

٤٥٦. رواه البخاري، برقم: ٦٣٨٦ - باب الدعاء للمُنْتَوِج.

٤٥٧. مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح: ٣٣٧ / ١٦.

٤٥٨. معالم السنن، لأبي سليمان الخطابي: ٢ / ٢٦٨. شرح السنة - للإمام البغوي: ١٣٤ / ٩.

له سۆنگى ئىم بەلگەنى سەرۋە زانايان گوتتويانە پېئەمبەر (درودى خۋاى
 لەسەرپېت) لەگەڵ ھەر ھۆزىڭدا بە زمانى خۆيان دوۋاندوونى. ھەرۋەك شەھىدى
 مېنبەر و مىحراب (دكتۆر موحەمەد سەئىد رەمەزان بوتى) دەلەيت: ((أنه عليه
 الصلاة والسلام كان يخاطب كل وفد من وفود العرب بما لديهم من الكلمات واللهجات
 والتعابير الخاصة بهم .. فلقد كان عليه الصلاة والسلام يخاطب هذه الوفود المختلفة
 بما اختصوا به من اللغات والأوضاع الغريبة التي لا تعرفها قريش في لغتها، ولا تهتدي
 إلى معانيها ولا يعرفها بعض العرب عن بعض .. وكان عليه الصلاة والسلام يبهث إلى
 هذه الوفود بكتب غريبة اللغة واللهجة، يخاطبهم فيها بلحونهم، وبألفاظهم المتداولة
 عندهم والخاصة بهم مما لم يكن ليأثلف مع طبيعة اللغة القرشية، ومما لم يكن
 للقرشيين ممارسة له أو دراية به))^{٥٩}.

ئەمەش ھەرۋەك (موسەفە صادق رافىعى) دەلەيت: لە تايپەتمەندى پېئەمبەرە و
 خودا خۆى فېرىكردوۋە و پېئەخشىو، بۆ ئەۋەى كاتىك ھۆزە جىاۋازەكان دىن بۆ
 لاى، يان بە ھەر زمان و شىۋە زارىك پىرسىارى لىدەكەن پېئەگىرەيت و نەۋەستەيت لە
 ۋەلامدانەۋە و كاتىكىش دەچىتە ناۋ ھۆزىكەۋە ۋەك يەكەك لە ئەۋان ۋابەيت.
 ((فليس إلا أن يكون ما خص به النبي صلى الله عليه وسلم من ذلك توفيقاً وإلهاماً
 من الله أو ما هذا سبيله مما لا تنفذ في أسبابه ولا نقضي فيه بالظن. فقد علمه الله من
 أشياء كثيرة ما لم يكن يعلم حتى لا يعيا بقوم إن وردوا عليه ولا يحصر إن سألوه،
 ولا يكون في قوم إلا منهم، لتكون الحجة أظهر، والبرهان على رسالته أوضح، وليعلم
 أن ذلك له خاصة من دون العرب))^{٦٠}.

٥٩ - في الحديث الشريف والبلاغة النبوية: ٥٣ - ٥٤.

٦٠ - تاريخ آداب العرب: مصطفى صادق الرافعي: ٢/ ٢٩٨. نقلا عن/ في الحديث الشريف والبلاغة النبوية: ٥٧.

بِقِ دَلَنِيَابِي زِيَا تَر لِه سَر بَا سَه كِه شَمَان دِه چِيَنِه خَزْمَت (فتح الباري) شَيْخِي
 (عسقه لاني)، كِه لِه نُو يَدَا چَند وَشِيَه كِي لِه زَمَانِه جِيَا وَازِه كَانِ هِيَتَاوَه وَ
 پُووَنِي كِرْدُووَه تَوَه كِه پَيَغَه مَبَرِي خُودَا (دِرُووَدِي خَوَاي لِه سَه رِييَت) بَه كَارِي هِيَتَاوَن:
 ((بَاب مِنْ تَكَلَّمَ بِالْفَارْسِيَةِ وَالرِّطَانَةِ وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَالْخِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَايِكُمْ﴾. ﴿وَمَا
 أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ﴾. الرِّطَانَةُ: هِيَ كُلُّ كَلَامٍ غَيْرِ عَرَبِيٍّ.

السُّور: الصَّنِيعُ مِنَ الطَّعَامِ الَّذِي يُدْعَى إِلَيْهِ، وَهِيَ كَلِمَةٌ فَارْسِيَّةٌ .
 سَنَّهُ سَنَّهُ: وَرَوَايَةُ أَبِي ذَرٍّ: (سَنَاهُ سَنَاهُ) بِفَتْحِ النُّونِ الْخَفِيفَةِ، وَشَدَّدَهَا الْبَاقُونَ
 وَهِيَ بِفَتْحِ أَوَّلِهِ لِلْجَمِيعِ وَهِيَ كَلِمَةٌ فَارْسِيَّةٌ بِمَعْنَى: حَسَنَةٌ.

كَخْ كَخْ: وَهِيَ كَلِمَةٌ فَارْسِيَّةٌ يَزْجُرُ بِهَا الصَّبِيَّانِ مِنَ الْقَاذِرَاتِ.

إِشْكَمَتْ دَرْدُ: وَهِيَ كَلِمَةٌ فَارْسِيَّةٌ وَمَعْنَاهُ أَتَشْتَكِي بِطَنِكَ؟

سَاذَجْ: وَهِيَ كَلِمَةٌ مَعْرَبَةٌ سَادَةٌ.

الْفَرَسِيخُ: وَهُوَ فَارْسِيٌّ مَعْرَبٌ.

مُسْتَقَّةٌ: وَهُوَ فَرُو طَوِيلُ الْكَمِّ وَالْجَمْعُ، الْمَسَاقِقُ وَهُوَ فَارْسِيٌّ مَعْرَبٌ))^{٤٦١}.

نُه مَانِهِي سَه رَوَه وَهَك دِه بِيَنِيَن، كُؤْمَه لَيْكِ زَمَانِ وَ شِيَوَه زَارِي جُورَاوَجُورِن، كِه
 پَيَغَه مَبَر (دِرُووَدِي خَوَاي لِه سَه رِييَت) نَاخَاوَتْنِي پِي نُه نَجَا مَدَاوَه وَ لِه گَه لَ هَر هُوَز وَ
 نَه تَوَه يَه كِدَا بَه زَمَانِي تَايِبَه تِي خُويَانِ دُوَوَاوَه.

شَيْخِي (عسقه لاني) لِه نُهَم بَارَه يَه وَه، دِه فِه رَمُووِيَت: ((وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ:
 ﴿وَإِخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَايِكُمْ﴾، وَقَالَ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ﴾. كَانِه
 أَشَارَ إِلَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْرِفُ الْأَلْسِنَةَ لِأَنَّهُ أَرْسَلَ إِلَى الْأُمَمِ كُلِّهَا
 عَلَى اخْتِلَافِ أَلْسِنَتِهِمْ، فَجَمِيعُ الْأُمَمِ قَوْمُهُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى عَمُومِ رِسَالَتِهِ فَاقْتَضَى أَنَّ

يعرف ألسنتهم ليفهم عنهم ويفهموا عنه))^{١٦٧}. واته: ثم دور ثابته وهك ثامانه به نه وهی پیغمبر (درویدی خوی له سه ربیت) هه موو زمانه کانی زانیبیت؛ چونکه نهو بق هه موو گه لان نیردراوه. ئی خق هه موو گه لیکی زمانه جیواو و هك گه لی خوی هه ژماره، نه مهش ده خوازیت زمانه کانیانی زانیبیت و له کاتی گفتوگودا له به کتر حالیبوین.

هیچ پتگری و سه راسیه مه یه کیشی تیدا نییه، خودای گه وره ته وای جیهان له یه ك كه سدا كق بکاته وه. هه روهك (نه بو نه واس)^{١٦٨}، یاخود (ئین هانیی)^{١٦٩}، له به ییتکدا ستایشی كه سیکیان کردوه، گوتوویانه:

وَلَيْسَ لِلَّهِ مُسْتَنْكَرٌ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمَ فِي وَاحِدٍ.

كه واته زقر ئاساییه ته وای كه سایه تی و ته وای خه سله ت و زیره کی و زمانه کانی جیهان له پیغمبره ری خوادا به رجه سته بویت. هه روهك نه مه بق چه زه ته (ئبراهیم - سه لامی خوی له سه ربیت) ده ستر بوو. په روه ردگارمان له باره یه وه ده فه رمویت: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً﴾. النحل: ١٢٠.

پیشه و (ئین مه سعود)یش، به (موعازی کوپی جه به ل)ی ده فه رموو: «إِنَّ مُعَاذًا كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ»^{١٦٥}. واته: به راستی (موعان) خوی به ته نها ئومه تیک بوو، ملکه چی په روه ردگار بوو.

١٦٢. فتح الباری: ٦ / ٢٢١، ١٨٨. باب من تكلم بالفارسية والرمطانة.

١٦٣. المجالسة وجواهر العلم، أبو بكر أحمد بن مروان بن محمد الدينوري القاضي المالكي: ٨ / ١٢٥. تاريخ بغداد، الخطيب البغدادي: ٤ / ١٤٤.

١٦٤. اللباب في علوم الكتاب: ١٢ / ١٨٢. تفسير البحر المحيط: ٥ / ٤٤٦.

١٦٥. رواء الطبراني في الكبير، برقم: ٩٨٠٢. والهيتمي في المجمع، برقم: ١١١٢٢.

تایبەت بە پێغه‌مبەریش (دروودی خوای لەسەربێت)، (قازی عیاز) دەفەرموویت:
 ((وَعُلِّمَ أَلْسِنَةُ الْعَرَبِ، فَكَانَ يَخَاطِبُ كُلَّ أُمَّةٍ مِنْهَا بِلِسَانِهَا وَيُحَاوِرُهَا بِلُغَتِهَا))^{٤٦٦}. واتە:
 پێغه‌مبەر هەموو شتێوە زارەکانی زمانی عەرەبی زانیوە و بە شتێوەزاری هەر هۆزێک
 لە گەلێان دوواوە.

نابێت ئەم وتەیەمان لە لا سەیربێت و بپوا ئەهێنین بە ئەوەی حەزەت
 (دروودی خوای لەسەربێت) زمانی جۆراوجۆری زانیوە؛ چونکە کەسانی ئاسایی
 هەبوون چەندین زمانیان زانیوە و کەسیش نکوێی لێنەکردووە. ئەوەتا یاوەریکی
 وهك (ثیبین زوبەین)، (سەد) زمانی جیاوازی زانیوە. (عەمری کۆپی قەیس)
 دەلێت: ((كَانَ لابن الزبير مائة غلام يتكلم كل غلام منهم بلغة أخرى فكان ابن الزبير
 يكلم كل واحد منهم بلغته، وكنت إذا نظرت إليه في أمر ديناه قلت: هذا رجل لم يرد
 الله طرفه عين، وإذا نظرت إليه في أمر آخرته قلت: هذا رجل لم يرد الدنيا طرفه
 عين))^{٤٦٧}.

واتە: (عەبدوللای کۆپی زوبەین) سەد (١٠٠) خۆمەتکاری هەبوو، هەریەکە لە ئەو
 سەدە بە زمانێکی تایبەتی جیاواز قسەی دەکرد؛ ئەویش لە گەڵ هەریەکەیان بە
 زمانی خۆیان دەدوا.

کەواتە ئەگەر هاوێشێک (سەد) زمانی زانیبێت، زۆر زۆر ئاساییتەر و ئاسانترە
 بپوا بێتین بە ئەوەی، پێغه‌مبەری خودا سەدان زمانی جیاواز و جۆراوجۆری
 زانیبێت.

٤٦٦- الشفا بتعريف حقوق المصطفى: ١١٦.

٤٦٧- رواء الحاكم في مستدرکه، برقم: ٦٣٣٥. وأورده الأذمبي في تاريخه: ٥ / ٤٤٤. وأبونعيم في الحلية: ١ /

٣٣٤. وابن كثير في البداية والنهاية: ٨ / ٣٧٣.

دهبیت نه و پاستیهش بزنانین، که هرگیز پیغمبره‌ری خودا هانی هیچ که‌ستیکی نه‌داوه بق نه‌وه‌ی زمانی په‌سه‌نی خویان بگوزین، یان به زمانی عه‌ره‌بیی بدوین. به‌لکرو به پیچه‌وانه‌وه هه‌موو که‌س نازادبووه چۆن قسه‌ده‌کات و چ زمانیک به‌کارده‌هینیت.

بگه‌ هاوه‌لانیسی هانداهه بق نه‌وه‌ی زمانی بیانیی و غه‌یره عه‌ره‌ب بزنان و فیربین. هه‌روه‌که‌ فرمانی کرد به (زه‌یدی کوپی سابت) فیری زمانی جوله‌که‌ بییت. (زه‌یدی کوپی سابت) خوی ده‌فرموویت: «أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتَعَلَّمَ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ، فَمَا مَرَّ بِي نِصْفُ شَهْرٍ حَتَّى تَعَلَّمْتُ»^{۱۶۸}.

له‌ پویه‌تیک‌ی تردا هاتووه، فرمانی پیکردوه زمانی (سریانی) فیری‌بییت. وه‌که‌ ده‌فرموویت: «أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتَعَلَّمَ السِّرْيَانِيَّةَ»^{۱۶۹}. به‌ پیتی ئەم ریویه‌تەش له‌ماوه‌ی (۱۷) پلژدا به‌ ته‌واوی فیری زمانه‌که‌ بووه: «عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ أَتَى بِي إِلَيْهِ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لِي: تَعَلَّمَ كِتَابَ الْيَهُودِ فَإِنِّي لَا أَمْنُهُمْ عَلَى كِتَابِنَا. قَالَ: فَمَا مَرَّ بِي خَمْسَةُ عَشَرَ حَتَّى تَعَلَّمْتُهُ فَكُنْتُ أَكْتُبُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْرَأُ كُتُبَهُمْ إِلَيْهِ»^{۱۷۰}.

پیشه‌وا (عومه‌)یش نامۆزگاریی والی و کاربه‌ده‌ستانی خیلافه‌ته‌که‌ی ده‌کرد، به‌ فیری‌بوونی زمانی جۆراوجۆر: «كتب عمر بن الخطاب رضي الله عنه إلى عماله

۱۶۸. رواه إبراهيم: ۳۶۴۵. والترمذي: ۲۷۱۵، وقال: حسن صحيح. والطحاوي في مشكل الآثار: ۱۷۲۰.

۱۶۹. رواه الترمذي: ۲۷۱۵. قال الألباني: حسن صحيح.

۱۷۰. رواه البيهقي في الكبرى، برقم: ۱۱۹۷۵. والترمذي، برقم: ۲۷۱۵. وقال: هذا حديث حسن صحيح.

بتعلم السنة والفرائض واللحن أي اللغة»^{٤٧١}. واته: نامه‌ی نووسی بۆ کاربه‌دهستان، هه‌تا خۆیان فی‌ری سوننه‌ت و فه‌رز و زمانه‌ جیاوازه‌کان بکه‌ن. لێ‌رده‌ا سه‌رنج بده‌ین، ده‌بینین هاوشانی شاره‌زابوون له‌ فه‌رز و سوننه‌ت، زمانزانیشی به‌ ئه‌رك داناوه‌ بۆیان.

خۆشه‌ویستان، زمانزاین هونه‌ریکی گه‌وره‌ و پێویسته‌. هه‌روه‌ك (ئین به‌تال) ده‌فه‌رموویت: ((فإن الكلام بالفارسية يحتاج إليه المسلمون للتكلم به مع رسل العجم. قد أمر النبي صلى الله عليه وسلم زيد بن ثابت أن يتكلم بلسان العجم، ولذلك أدخل البخاري عن الرسول، أنه تكلم بالفاظ من الفارسية كانت متعارفة عندهم معلومة وفهمها عنه أصحابه، فالعجم أخرى أن يفهموها إذا خاطبوا بها، لأنها لغتهم))^{٤٧٢}. واته: مسوڵمانان پێویستییان به‌ زانیی زمانی فارسییه، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ گه‌ڵ نوێنه‌رانی عه‌جه‌مدا پێیبدوێن. وه‌ك چۆن پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌رییت) فه‌رمانی به‌ (زه‌یدی کۆپی سابت) کرد فی‌ری زمانی عه‌جه‌م بییت؛ چونکه‌ خۆی چه‌ند وشه‌یه‌کی فارسیی به‌کارهێناوه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ی فارسیی له‌ ئه‌و کات و ناوه‌دا باوبووه‌.

له‌ لایه‌کی تهره‌وه‌، زانیی زمانی به‌رانبه‌ر، پێویست و گرنکه‌، به‌ تاییه‌ت له‌ کاتی جه‌نگ و جیهادا، هه‌تا هه‌له‌ی له‌ چه‌شنی (خالدی کۆپی وه‌لید) دووباره‌ نه‌بیته‌وه‌. (به‌دره‌دینی عه‌ینی) سه‌باره‌ت به‌ ئه‌مه‌، ده‌فه‌رموویت: ((أقول يمكن أن يقال إن للترجمة تعلقا ما بكتاب الجهاد، وهو أن الإمام إذا أمن أهل الحرب بلسانهم ولغتهم، يكون ذلك أماناً لأن الله يعلم الألسنة كلها فافهم))^{٤٧٣}. واته: ده‌توانین بڵێین،

٤٧١. الشفا بتعريف حقوق المصطفى: ٤٨٥.

٤٧٢. شرح صحيح البخاري، لابن بطال: ٥ / ٢٣١.

٤٧٣. عمدة القاري شرح صحيح البخاري، بدر الدين العيني الحنفي: ٢٢ / ١٨٠.

وه رگنپان په یوه نډیبه کی نهوتزی به باسی جیهاده وه هیه! چونکه پېشه‌وا
 نه‌گه‌ر نه‌مانی به هر هۆز و نه‌ته‌وه‌یه‌ک دا، ده‌بیټ بیپاریزیت؛ چونکه خودا
 هه‌موو زمانه‌کان ده‌زانیت و به هر زمانیک باوه‌رپه‌تنن لټیان و ده‌ده‌گریټ.
 لټړه‌دا مه‌به‌ستمان نه‌و هۆزه‌یه که به زمانی خویان ئیمانیان هټنا و گوتیان
 (صبأنا صباأنا)، به‌لام له‌به‌رته‌وه‌ی حه‌زده‌تی (خالد) زمانیان نه‌زانی و لټیان
 تټنه‌گه‌یشت، هر به‌رده‌وامبور له‌جه‌نگردن، هه‌تا هه‌موویانې کوشت. دواتر
 پټغه‌مبه‌ر (دروودی خوی له‌سه‌ریټ) فهرمووی: خودایه، من به‌رییم له‌نه‌و
 کاره‌ی (خالد) کردی.

باسی دووهم

زمانی شیرینی کوردی له‌زاری پیروزی حه‌زده‌ت و یاران‌ه‌وه
 ئیستاش دټینه‌سه‌ر نه‌و وشه کوردیانه‌ی که پټغه‌مبه‌ری خودا، یان باوه‌رانی
 له‌کاتی گفتوگودا به‌کاریانه‌یتاوه. نه‌مانه‌ی خواره‌وه هه‌ندیکیانه:

۱. پیغمبر ری نازیزمان (درویدی خوی له سهریبت) له فرموده یه کی (صحيح) دا وشه ی (کخ کخ) به کارهیناوه، که بق ږنگریيکړنی مندا لان له خوار دنی شتی خراپ، یان پیس به کار دیت.

وهك له ثم فرموده یه دا هاتوه: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخَذَ ثَمَرَةً مِنْ ثَمَرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْفَارِسِيَّةِ كَخْ كَخْ أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ»^{۱۷۱}. واته: جاريکیان (حسه نی کورپی نیامی علی - خودایان لی پازیبیت) ده نکه خورمایه کی زه کاتی هه لگرت بق نه وهی بیخوات، پیغمبر پیتفه رموو: (کخ کخ)، مه گه نازانی نیتمه خورمای زه کات ناخوین و یومان هه رامه.

۲. هه روه ها وشه ی (زه مزه م) که له چهن دین فرموده دا هاتوه^{۱۷۲}، وشه یه کی کوردییه و له (زه مزه م) هه هاتوه. جا له به رنه وهی هه ریه که له (ها جه ره خاتون، نیسماعیل، نیراهیم) به کوردی دی دواون^{۱۷۳}، هه ره له نه وانیشه وه ناوه که به نهو شتوازه ماوه ته وه، به لام به که میک گورانکارییه وه. نه ویش به هوی نه وهی پیتی (ن) له زمانی عه ره بییدا نییه، ناچار کراوه به پیتی (ن).

۳. جگه له خودی پیغمبر (درویدی خوی له سهریبت)، چهن دین هاوه ل، وشه ی کوردی یان به کارهیناوه. وهك له ثم فرموده دا ده بینین وشه ی (ساده) به کارهیناوه: «عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

۱۷۱. رواه البخاري، برقم: ۳۰۷۲. ومسلم، برقم: ۲۵۲۲.

۱۷۲. بل نمونه پیغمبر (درویدی خوی له سهریبت) ده فرمودیت: «أَتَيْتُ فَاثْلُقُوا بِي إِلَى زَمَزَمَ فَنُشْرَجُ عَنْ صَدْرِي

كُمُ غُسْلُ بِمَاءِ زَمَزَمَ كُمُ أَنْزِلَتْ». رواه مسلم، برقم: ۴۳۰.

۱۷۳. هه چننامه ی کوردی، محمده د امین جه میل موفتی: ۱۵۶.

عليه وسلم خُفَيْنِ اسْوَدَّتَيْنِ سَاذَجَيْنِ فَلَبِسَهُمَا ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَيْهِمَا»^{١٧٧}. واته: (نهجاشی) دوو (خوف)ی ساده‌ی پره‌شی به دیاریه‌تینا بق پیتفه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سهریبت)، نه‌ویش له‌پیتیکرد. پاشان ده‌ستنوژی گرت و مه‌سحی به‌سهردا کرد. سه‌باره‌ت به وشه‌ی (ساذج) که له فهرمووده‌که‌دا هاتوره، ده‌لئین: وشه‌یه‌کی کوردیی پره‌سه‌نه. هه‌روه‌ک ماموستا (محمد فؤاد عبدالباقي) ده‌لئیت: ((وعسی أن يكون أصلها "ساده" فعربت))^{١٧٨}. واته: (ساذج) پره‌نگه له بنه‌په‌تدا له وشه‌ی (ساده)وه وه‌رگیراییت. پیتشه‌وای فهرمووده‌ناسیش (قه‌سته‌لانی) نه‌و گومانه که‌مه‌ش ناهیتلئیت و به پوون و پاشکاوایی ده‌فهرموویت: ((الساذج معرب "ساده"))^{١٧٩}. واته: (ساذج) وشه‌یه‌کی غه‌یره عه‌ره‌ببیه، له (ساده) وه وه‌رگیراوه.

٤. هه‌روه‌ها (عه‌لی کوپی ته‌لحه) خودا لئیی پازیبیئت، وشه‌ی (بکوژی به‌کاره‌میناوه. وه‌ک هه‌ریه‌که له (سیوتی، هندی، نوعه‌یمی کوپی حه‌ماد) ده‌گێرنه‌وه و ده‌فهرموون: «حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، قَالَ: يَدْخُلُونَ دِمَشْقَ بِرَأْيَاتٍ سُوِّرَ عِظَامٍ، فَيَقْتَتِلُونَ فِيهَا مَقْتَلَةً عَظِيمَةً، شِعَارُهُمْ: بُكُشْ بُكُشْ»^{١٨٠}. واته: ده‌چنه ناو (دیمه‌شق)ه‌وه به ئالای پره‌شی که‌وره‌وه، شه‌پنکی که‌وره و گران ده‌که‌ن، هئیزی به‌رانبه‌رتان دروشمیان: بکوژ بکوژه.

١٧٧. رواد ابروداود: ١٥٥. واین ماجه: ٥٤٩. حسنه الألباني ومحمد فؤاد عبدالباقي.

١٧٨. سنن ابن ماجه، تحقيق وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي، بتذيل الألباني: ١ / ١٨٢.

١٧٩. عون المعبود شرح سنن أبي داود، لشمس الحق ابادي: ٢٧ / ٢٥٨.

١٨٠. آورده السيوطي، في الجامع، برقم: ٣٥٠٠٢. والهندي في الكنز، برقم: ٣١٥٢٩. ونعيم بن حماد في الفتن

والملامح، الرقم: ٥٦٥. وأورده محمد بن رسول البرزنجي في: الإشاعة لأشراط الساعة، تحقيق: أحمد بن علي:

٥. ههروهه ها وشه ی (مهترسه)، پێشهوا (عومه) به کاریهێناوه: «قال عمر: إذا قال مترس فقد آمنه إن الله يعلم الألسنة كلها. وقال لا بأس»^{١٨١}. واته: له جیهاددا که سێک به بێباوه پێک، یان هه ر که سێکی تری گوت: مهترسه، ئهوه ئه مانێ داوه تی و نابیت دواتر بیهترسینیت.

لێره دا وشه ی (مهترس) کوردیه، هه چهنده پاته کارانی هه رموده ئه وشه یه و سه رجه م هاوشیوه کانی، به فارسیی هه ژماردوه ((کلمه فارسیه معناها لا تخف))^{١٨٢}. به لام له راستییدا ئه مانه وشه گه لێکی کوردین و هۆکاری تۆمارکردنیا به فارسیی، دواتر ده یخه ی نه به رچاو.

٦. په یوایه تیکی زۆر به ریلو به سه ر زاری مامۆستایانی ئابینییه وه هه یه، هه چهنده من زۆرم سوڤراغکرد، ته نها له ئه م سه رچاوه یه دا پێم لێیکه وت. سه ره پای ئه وه ی له پوه ی (سه نه د) و (مه تن) وه ه یچ متمانیه کی پێناکړت، به لام بۆ به رچاوپۆشنیی هه موولایه ک لێره دا ده یخه مه پوو: ((قال الفيروز أبادي، في: باب تكلم النبي صلى الله عليه وسلم بالفارسية، ومثل العنب دوو، التمر يك يك))^{١٨٣}. واته: (فه یروژ ئابادی) له ژێر ناوێشانی قسه کردنی پێغه مبه ر به زمانێ فارسیی، ئه م ئه م په یوایه ته شی هێناوه: تری دوو دوو بخۆن، خورماش یه کیه ک.

١٨١. آورده البخاري في صحيحه، باب إذا قالوا صبياناً ولم يحسنوا أسلمنا.

١٨٢. عمدة القاري: ٢٢ / ٣٨٠. شرح وتحقيق وتعليق: د. مصطفى ديب البغا على البخاري: ٣ / ١١٥٧ - باب إذا قالوا صبياناً ولم يحسنوا أسلمنا.

١٨٣. پێشهوا سیوتی و جگه له ئه ویش به نا راستیا ن هه ژماردوه، له به رنه وه ی (زه وادی) تێدایه که بێمتمانیه: ((ما صح شيء، قلت رجال هذا الحديث كلهم مأمونون إلا نواد بن علبه بالذال المعجمة فإنه ضعيف قال ابن حبان منكر الحديث جدا يروى عن الثقات ما لا أصل له ومن الضعفاء ما لا يعرف كما ذكره في التهذيب)). شرح سنن ابن ماجه: للسيوطي - وعبدالقني - وفخر الحسن الدهلوي، الناشر: قديمي كتب خانة - كراتشي: ٢٤٧.

ئەمانە ئو دەقەنە بوون کە وشەى کوردییان تیدا بەکارهاتوو، چ لە لایەن
حەزەرتەو (دروودی خۆای لەسەریت)، چ لە لایەن هاوڕەلانی بەپێزەو خەدایان
لی پازیبیت.

جا وەک لە دەقی بەشیک فرمودەکاندا هاتوو، وشەکان سەرەپای ئو
وشەى پەسەنى کوردین، کەچی بە فارسی ئۆمارکراون.

هۆکاری ئەمەش بۆ ئو دەگەریتەو کە فارس لە ئو سەردەمەدا ناسراو
بوو و خاوەنى ئیمپراتۆریەت و هیزبوو، بەلام لەبەرئو وەى کورد خاوەنى کيان
و دەولەت و دەسلاتی سەریخۆ نەبوو، لە هەمان کاتدا لە ژێر پکێفی فارسدا
بوو، دواچار خاوەندارتیتی وشەکانی لە دەستداو و زمانەکەیشی لە سەر زمان
ئەدەبیاتی فارسی هەژمارکراو. عەرەبیش هەر وشەیکى عەجەمیان دیبیت،
گوتوویانە فارسییە، بەبێ وردکردنەو و پشک و پیگەى و کورد و زمانەکەى لە
ناو عەجەمدا.

بەهەمەحال، دواچار لە سۆنگەى ئەم فرمودانەو، دەتوانین بڵێین: زمانى
کوردی بوو تە زمانیک، لە ناو زمانەکانى تری دنیا دا جیگەى بوو تەو، بگرە
نەتەوکانى تر پتویستیان بە وشەى کوردی هەبوو و پاش تەعریب و تەفریس
و تەتريک بەکاریانەیتناو.

هەر لێرەشەو دەلێن: لە سەردەمى پێغەمبەر و یاراندا، کە دەکاتە سەدەى
یەکەمى کۆچى، زمانى کوردی هەتا پادەیکى باش ناسراو بوو لە ناو پێغەمبەر
و هاوڕەلان و بەشیک لە خەلکانى چینی دواى ئوان. ئو و تە دەبینین زانایەکى
مەزنى وەک (ئەبن کەسیر) هاوشانى زمانە نەتەوئەى و جیهانییەکانى تر ناوى
زمانى کوردیشى مەیتناو و لە تەفسیری ئایەتى: ﴿وَإِخْتَلَفَ الْأَلْسِنُ وَالْوَلَانُ﴾.
سورة الروم، الآية: ۲۲. دەفرمویت: ((یعنى: اللغات، فهؤلاء بلغه العرب، وهؤلاء

تَنَزَّلَهُمْ لُغَةً أُخْرَى، وَهُوَ لَاحِجٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ رُومٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ إِفْرَنْجٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ بَرْبَرٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ تَكُورٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ حَبْشَةٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ مَنُودٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ عَجَمٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ صَقَالِبَةٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ خَزَرْ، وَهُوَ لَاحِجٌ أَرْمَنٌ، وَهُوَ لَاحِجٌ أَكْرَادٌ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ مِنْ اخْتِلَافِ لُغَاتِ بَنِي آدَمَ))^{٤٨٤}.

كۆتايى ودهرنه نجام

له پاش ئەم توێژینهوه پشوو درێژه، دهگهینه چه ند ده رنه نجاميک، ئەمانه ی خواره وه گرنگ ترينيان:

١. خۆشويستنى نيشتييمان سروشتيکى خواکردى مرۆفه و په رستشیکى گه وده شه، هه ر له به رنه وه پيغه مبه رى پيشه واما ن (دروودى خواى له سه ربیّت) سۆزى به رانبه ر خاك و نيشتيما نى خۆى ده نواند و خه مى بۆ ده خوارد و يادیده کرد.

٤٨٤. تفسیر ابن کثیر: ٦ / ٣٠٩.

که و ابو پتویسته نئمه‌ی کورد، سوودی زیاتر له نایینی پیرۆزی ئیسلام وەرگیرین، بۆ چه‌سپاندنی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و، خۆشویستنی نیشتمان.

۲. به‌ ده‌قی قورئانی پیرۆز و فهرمووده شیرینه‌کانی پتغه‌مبه‌ری خودا (دروودی خوای له‌سه‌ربیت)، خاکی کوردستان و نیشتمانی کورد، پێزگیراو و به‌ره‌که‌تداره. لانکه‌ی دوه‌می مرقا‌یه‌تی و شوینی له‌نگه‌رگرتنی که‌شتیه‌که‌ی چه‌زه‌تی (نوح) (سه‌لامی خودای له‌سه‌ربیت). هه‌تا پۆژی دواییش نه‌و به‌ره‌که‌ت و خێره‌ی به‌رده‌واده‌بیت.

۳. پێشینانی چاکمان به‌ بیر و هه‌زێکی ژیرانه و پاش سه‌رچدان و تێپه‌رامان، بناری شاخه‌کانیان به‌ شوینی نیته‌جێبوون هه‌لبه‌زاردوه. که خودای گه‌ره چه‌ندین تابه‌مه‌ندی به‌ نه‌و ناوچه‌ شاخاوییه‌ به‌خشیه. هه‌ر له‌به‌ره‌مه‌یه ده‌بینین کورد په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتوێی له‌گه‌ڵ شاخه‌کاندا هه‌یه و، هه‌میشه له‌ پۆزگاره‌ سه‌خت و دژواره‌کاندا پشت و په‌نامان بووه.

۴. به‌شێک له‌ زانایانی موسوڵمان ده‌مارگیرانه و به‌ بیر و تێپه‌وانینیکی کێچ و کاله له‌ کوردیان پوانیه، نه‌مه‌ش نابێته مال به‌سه‌ر ئیسلامه‌وه، به‌لکو نه‌وه‌ی گوتوویه‌انه بۆچوونی تاکه‌که‌سییه و قابیلی په‌تکردنه‌وه‌یه. ئیسلامیش ته‌نها له‌ ده‌قه‌کانی قورئان و فهرمووده دروسته‌کاندا کورته‌له‌اتوه، که له‌ نه‌ویدا فه‌زل و شکۆی نه‌ته‌وه‌که‌مان به‌رز و به‌رچاو پاگیراوه.

۵. هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌کی موسوڵمان (دوو) ناسنامه‌ی هه‌یه، ناسنامه‌یه‌کی (نه‌ته‌وايه‌تی) و ناسنامه‌یه‌کی (نایینی). نئمه‌ش وه‌ک نه‌ته‌وه‌ی کوردی موسوڵمان، (کورد)بوونمان ناسنامه‌ی نه‌ته‌وايه‌تییه‌مانه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾ سورة الحجرات، من الآية: ۱۳. (ئیسلام) بوونیشمان ناسنامه‌ی نایینییه‌مانه: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾. سورة

آل عمران، من الآية: ١٩. په یوه نډی نټوان هم دوانهش په یوه نډییه کی ته واکارییه، هیچ کاتیش په کټک له هم ناسنامانه جټگه نوى تریان ناگرته وه.

٦. نه ورسه ورسه لټوکانه پوچه لده بڼه وه، که گوايه ميلله تی کورد له ژیر زه بر و زه نگدا باوه پی هټنا بیت، به لکوو به پټچه وانه وه ميلله تی کورد هر له گال بلا بوونه وه په یامی نیسلامدا دلې خوی بڼ کړدوه ته وه و مسولمانیتې خوی ناشکر کړدوه. به هم مش خوی له ژیرده ستی و زه بر و زه نگی زه پټه کانی پوم و فارس پزگار کړدوه، که به درې ژایې هه زاران سال کوردیان وه ک نامران به کاره پټاوه و هارپویان.

نه گریش په رچه کرداریکی لاه کی هه بو بیت، نه و نابیت گشتاندنی بڼ بکریټ و به هه لوستی فهرمی گه لی کورد دابنریټ؛ چونکه هیچ باوه پ و تیزکی نوی نییه، نیلا خه لکانیک هه پټیان قبول نییه و له پویدا دوه وستن. هم مش شتیکی ناسایه.

٧. پټغه مبه (درودی خوی له سه ریټ) له هم مو زمانیک پټه یه کی باشی زانیوه، له ناویشیاندا زمانی شیرینی کوردی، که پټی دواوه و به کاره پټاوه. هه روه ها ژماره یه کیش له یاوه ران زمانی کوردیان به رکاره پټاوه.

٨. جلوه رگی کوردی په کټکه له جلوه رگه په سمن و په سمنه شهرعیه کان، گه وره ترین شاهیدیش له سر هم پټغه مبه ری پټشه وایه (درد و سه لامی خوی له سه ریټ)، که خوی کرپویه تی و له به ریکردوه و نویژی پټه کړدوه.

٩. له شهرعیه تی نیسلامدا پټگری له به کاره پټانی هیچ جوړه جلوه رگ و په ننگیک نه کراوه، به لکوو ته نها پټگری له نه وه کراوه، مړو په ننگیک و کالایه به کاره پټیت که بڼ ناوبانگ و فخرکردن بیت به سر خه لکانی تردا.

جا هەندیکجار لە نەرتی کوردەواریی خۆماندا جۆرە پەنگیک پەسەند ناکریت،
یان بە عەیب و دژەباو سەیردەکریت، ئەمە تەنها نەرتیکە و دوور و نزیک
پەیوەندیی بە ئیسلاموە نییە، بە لکوروک پوونمانکردووە لە شەریعەتدا هەموو
کەس ئازادە چ پۆشاک و پەنگیک هەلدەبژێریت.

۱۰. لە قورئانی پیرۆزدا ئاماژە بە زیرەکیی و جوامیری کورد کراوە، هەروەک
بەشیک لە پافەکاران لە پافەئایەتی: ﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ
أُولِي النَّاسِ شِدِيدٍ تُقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾. سورة الفتح، الآية: ۱۶.
پوونیا نکر دوو تەو.

و هە چۆن لە پابردوودا لە پووی خاچپەرستەکاندا وەستاوە تەو و (قودس)ی
پیرۆزی ئازادکردووە، لە داها تووشدا هەر نەتەوێ کوردە، پووبە پووی (دەجال)
دەو و سستی تەو و لە ناویان دەبات.

۱۱. بۆمان پوونبوو، کە لە دێرژەمانەو کورد خاوەنی وێژە و زمان و
پێنوس و کەلتوری تاییەت بە خۆی بوو. بە سەدان سال پێش لە دایکبوونی
حەزەتی (عیسای مەسیح - سەلامی خودای لەسەربێت) بە زمانی پەسەنی خۆی
کتێبی نووسراوی هەبوو. بە هاتنی پێغەمبەری کۆتازەمانیش حەزەتی
(موحەممەد - دروودی خۆای لەسەربێت)، پەرەیان بە کەلتوری خۆیان داوە و
سەرەخۆیی زیاتریان لە هەموو پووەکانەو بە خۆیانەو بینووە. هەروەک
(یەحیا خەشەب) کە پێشەکیی بۆ (شەرەفنامە) نووسیوە، ئەم پاستییە
دەدرکێنێت و دەلێت: ((هەر لە سایە کتێبی میژووی ئیسلامیی، میژووی
کوردیش شیکراوە و پوون و پەوان باسیکراوە))^{۱۸۰}.

۱۲. فهره‌نگینکی زۆری کورد به ناو سه‌رحه‌م گهلانی دنیادا بلأوه‌یکردوه و نه‌ته‌وه‌کانی تری دنیا لئی سوودمه‌ندبوون. به تاییه‌تییش نه‌ته‌وه‌ی فارس، به‌لام به‌داخوه به هۆی نه‌بوونی ده‌وله‌تینکی کوردیی سه‌ربه‌خۆ و خۆمالتیه‌وه، خاوه‌نداریتییی ئەم فهره‌نگه له‌ده‌سته‌ده‌رچوه و به ناوی فارس و نه‌ته‌وه‌کانی تری ناوچه‌که‌وه تۆمارکراوه.

له‌به‌رئه‌وه ده‌بینین چه‌ندین زمانی بیانیی (به عه‌ره‌بیی و جگه عه‌ره‌بیی)، وشه‌ی کوردییان به‌کاره‌یتاوه و سوودیان له زمانی کوردی بینیوه. له قورئانی پیرۆزیشدا وشه‌ی کوردیی هاتوه. ئەمه‌ش جینگه‌ی فخر و شانازییه بۆ ئیمه‌ی کورد.

۱۳. (جابانی کوردیی) یاوه‌ری پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌رییت) بووه و، خاوه‌ن وه‌رعیکی زۆر بووه و خۆی له شته گومانلێکراوه‌کان پاراستوه، هه‌تا ئەو پاده‌یه‌ی خۆی له گێژانه‌وه‌ی فهرمووده‌ش پاراستوه، نه‌وه‌ك توشی هه‌له، یان له‌بیرچوون ببیت. چه‌ندین جار فهرمووده‌ی له پێغه‌مبه‌ره‌وه بیستوه و چه‌ندین جاریش به خزمه‌تی گه‌ییشتوه، گه‌رنا چۆن خه‌لکی داوایان له (مه‌یمون)ی کۆپی کردوه له باوکیه‌وه فهرمووده‌یان بۆ بگێژێته‌وه؟! به ئەمه‌شدا ده‌رده‌که‌وێت، هه‌ریه‌که له (جابان) و (مه‌یمون) جینگه‌ی بایه‌خ و متمانه بوون به‌لای مسوڵمانانه‌وه. هه‌روه‌ك (مالیکی کۆپی دینار) به (مه‌یمون)ی گوتوه: «ما لِلشَّيْخ لَا يُحَدِّثُ عَنْ أُبَيٍّ...».

۱۴. (جابان) له شاری (مه‌دینه)دا و له خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا زۆر ماوه‌ته‌وه؛ چونکه زۆر به باشییی زمانی عه‌ره‌بیی فێربووه، قسه‌ی پێکاردوه و لێیشی تیگه‌یشتوه. هه‌تا ئەو پاده‌یه‌ی فهرمووده‌شی به ورد و دروستی لێوه پڕیوايه‌تکردوه.

١٥. بلۆبۆنەوێ نازناوی هەریەکە لە (جابان) و (مەیمون)، بە (جابانی کوردیی) و (مەیمونی کوردیی) نیشانەی ئەوەن کە کورد هەر لە سەرەتای بانگەوازی ئیسلامەوە نەتەرەییکی - هەتا پادەییکی باش - ناودار و ناسراو بوو، وە کوردبوون وەکو پێژێک تەماشای کراوە لەلایەن موسڵمانانی نەتەرەیی (عومەر - خودای لێ پازیبێت) فەرمانپەرەوایی خۆجێیی دایە گەلی کورد، بەلگەیە لەسەر ئەوێ، ئیمامی (عومەر) متمانەی بە گەلی کورد هەبوو، کە وەکوێن لە جەنگدا سوارچاکی مەیدانن، بۆ بەرپەرەبەردنی کاروباری ولایتیش بە هەمانشیوە لێهاتوون. جا لەبەرئەو ئیمام تەنھا دوو کوردی کردە فەرمانپەرەو! چونکە ئەو کات لە خاکی کوردستان، تەنھا ئەو دوو هەریمە پزگارکراوون و لە ئەو کاتدا (جەلەولا) و (حولوان) دوو شاری گەورە و پایتەختی ئەو دوو هەریمە بوون.

کەواتە ئیمام (عومەر) هەولێ و تێکۆشانی کوردەکانی بەفەرماندا و زۆر بەنرخیشی هەڵسەنگاند. بەخشینی سالانەش کە زیاتر لە (یەک) ملیۆن درەهەمی زیو بوو، لە لایەن ئیمام (عومەر)ەوە تەسلیمی (دیلەم) دەکرا، هەتا بەسەر سەربازە کوردییەکانی (حەمران)دا دا بەشیبکات^{١٨٦}.

١٧. کورد گەلێکی دڵسۆز و خەمخۆری ئیسلامە و لەمێژە ئامیزیشی بۆ کردووەتەر، وە لە بواری جەنگ و جیهاددا، یاخود لە بواری پۆشنیبری و زانستیی و ژیاڕییدا، پۆلی کارای هەبوو و هەیه و چەندین کاری گەورە و خزمەتی بەرچاویشی پێشکەشکردووە. زێدەپزیش نییه ئەگەر بێتێن لە بابەندترینی گەلانی بە بێر و باوەڕ و بێبارەکانی شەرعەوه.

ئەمانە كۆرتە و پوختە و دەرئەنجامەكانى ئاۋ ئەم تويژىنەيە بوون. بە ئەو
هەيۋايەى جىڭەى خۇزى كۆردىتتەۋە و ئامانجى پىنكابت و كەلئىنكى پىركۆردىتتەۋە بۆ
تىنۋان و شەيدايانى ئەم باس و خواسە.

وصلی الله وسلم وبارك على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين
وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

ليستی سەرچاوەكان:

١. ئە پاش قورئانى پىرۆز ..
٢. ئە پاش سەرچاوەكانى فەرموودە ..
- يەكەم/ سەرچاوە عەرەبىيەكان:
١. أبجد العلوم الوشي المرقوم في بيان أحوال العلوم: صديق بن حسن القنوجي،
تحقيق: عبد الجبار زكار، دار الكتب العلمية - بيروت/ ١٩٧٨.
٢. أحاديث في ذم الكلام وأهله: أبو الفضل المقرئ، تحقيق: د. ناصر بن عبد الرحمن
بن محمد الجديع، دار أطلس للنشر والتوزيع - الرياض، الطبعة الأولى/ ١٩٩٦ م.

٣. إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري: أحمد بن محمد بن أبي بكر بن عبد الملك القسطلاني القتيبي المصري، أبو العباس، شهاب الدين (المتوفى: ٩٢٣هـ)، المطبعة الكبرى الأميرية - مصر، الطبعة السابعة/ ١٤٢٣هـ.
٤. أسد الغابة: أبو الحسن علي بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني الجزري المعروف بـ(ابن الأثير)، المحقق: عادل أحمد الرفاعي، دار إحياء التراث العربي، الطبعة الأولى/ بيروت - لبنان/ ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.
٥. الإشاعة لأشراط الساعة: محمد بن رسول البرزنجي الحسيني (ت: ١١٠٣هـ)، تحقيق: أحمد بن علي، دار الحديث/ القاهرة، ١٤٢٣هـ - ٢٠٠٢م.
٦. الإصابة في تمييز الصحابة: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، تحقيق: علي محمد البجاوي، دار الجيل - بيروت، الطبعة الأولى/ ١٤١٢هـ.
٧. الإعجاز والإيجاز: أبو منصور عبد الملك عبد الملك بن محمد بن إسماعيل الثعالبي، دار الفصول - بيروت / لبنان، الطبعة الثالثة/ ١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م.
٨. الأعلام: خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس الزركلي الدمشقي، دار العلم للملايين، الطبعة الخامسة عشر/ ٢٠٠٢م.
٩. اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم: أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني أبو العباس، تحقيق: محمد حامد الفقي، مطبعة السنة المحمدية/ القاهرة، الطبعة الثانية/ ١٣٦٩.
١٠. الإكمال في رفع الارتباب عن المؤلف والمختلف في الأسماء والكنى: علي بن هبة الله بن أبي نصر بن ماکولا، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى/ ١٤١١هـ.
١١. البداية والنهاية: للإمام الحافظ أبي فداء إسماعيل بن كثير الدمشقي، تحقيق وتعليق وتدقيق: علي شيري، دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م.

١٢. تاج العروس من جواهر القاموس: محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض، الملقب بمرتضى الزبيدي، تحقيق مجموعة من المحققين، دار الهداية.
١٣. التاج والإكليل لمختصر خليل: محمد بن يوسف بن أبي القاسم العبدري أبو عبد الله، دار الفكر/ بيروت، ١٣٩٨هـ.
١٤. تاريخ ابن معين (رواية عثمان الدارمي): يحيى بن معين أبو زكريا، تحقيق: د. أحمد محمد نور سيف، دار المأمون للتراث - دمشق/ ١٤٠٠هـ.
١٥. تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام: شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، تحقيق: د. عمر عبد السلام تدمري، دار الكتاب العربي/ لبنان - بيروت، الطبعة الأولى/ ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م.
١٦. تاريخ القرآن: إبراهيم الأبياري، دار الكتاب المصري - دار الكتاب اللبناني، الطبعة الثالثة/ ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
١٧. تاريخ الكرد في العهود الإسلامية: د. أحمد محمود خليل، مطبعة آراس - أربيل، الطبعة الأولى/ ٢٠١٣م.
١٨. التبشير أهدافه وسبل مواجهته: الدكتور بشير خليل حداد، مطبعة هيفي - أربيل، الطبعة الأولى/ ٢٠١٥م.
١٩. تجريد أسماء الصحابة: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي، دار المعرفة - بيروت/ ١٩٦٠م.
٢٠. التحرير والتنوير: الشيخ محمد الطاهر بن عاشور، دار سحنون للنشر والتوزيع - تونس، الطبعة التونسية/ ١٩٩٧م.
٢١. تحفة الأحوزي بشرح جامع الترمذي: محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم المباركفوري أبو العلا، دار الكتب العلمية - بيروت.

٢٢. التذكرة الحمدونية: ابن حمدون، تحقيق إحسان عباس، بكر عباس، دار صادر- بيروت/ ١٩٩٦ م.

٢٣. التعريف بمصطلح الحديث: القاضي ابن فضل الله العمري شهاب الدين أحمد بن يحيى (٧٠٠ - ٧٤٩ هـ)، تحقيق وتعليق: محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية/ بيروت - لبنان.

٢٤. تفسير البحر المحيط، محمد بن يوسف الشهير بأبي حيان الأندلسي، تحقيق: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود - الشيخ علي محمد معوض، شارك في التحقيق: د. زكريا عبد المجيد النوقي، د. أحمد النجولي الجمل، دار الكتب العلمية - لبنان/ بيروت، الطبعة الأولى/ ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م.

٢٥. تفسير الجامع لأحكام القرآن: لأبي عبد الله محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، تقديم: الشيخ خليل محي الدين الميس، ضبط ومراجعة: صدقي جميل عطار، تخريج: الشيخ عرفان العش، دار الفكر/ بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.

٢٦. تفسير الخازن المسمى لباب التأويل في معاني: علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي الشهير بالخازن، دار الفكر - بيروت/ لبنان، ١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩ م.

٢٧. تفسير القرآن العظيم: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي (٧٠٠ - ٧٧٤ هـ)، المحقق: سامي بن محمد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، الطبعة الثانية/ ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م.

٢٨. تفسير بحر العلوم: أبو الليث نصر بن محمد بن إبراهيم السمرقندي الفقيه الحنفي، تحقيق: د. محمود مطرجي، دار الفكر - بيروت.

٢٩. تفسير روح البيان: إسماعيل حقي بن مصطفى الإستانبولي الحنفي الخلوتي، دار النشر/ دار إحياء التراث العربي.

٣٠. التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي، المحقق: مصطفى بن أحمد العلوي و محمد عبد الكبير البكري، مؤسسة القرطبه.

٣١. تنوير الحوالك شرح موطأ مالك: عبدالرحمن بن أبي بكر أبو الفضل السيوطي، المكتبة التجارية الكبرى - مصر/ ١٣٨٩ - ١٩٦٩ م.

٣٢. توضيح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأنسابهم وألقابهم وكناهم: ابن ناصر الدين شمس الدين محمد بن عبد الله بن محمد القيسي الدمشقي، تحقيق: محمد نعيم العرقسوسي، مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة الأولى/ ١٩٩٣ م.

٣٣. التيسير بشرح الجامع الصغير: الإمام الحافظ زين الدين عبد الرؤوف المناوي، مكتبة الإمام الشافعي/ الرياض، الطبعة الثالثة/ ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م.

٣٤. جامع البيان في تأويل القرآن: محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر الطبري، المحقق: أحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى/ ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.

٣٥. جامع العلوم والحكم: أبو الفرج عبد الرحمن بن أحمد بن رجب الحنبلي، دار المعرفة - بيروت، الطبعة الأولى/ ١٤٠٨ هـ.

٣٦. جامع بيان العلم وفضله: أبي عمر يوسف بن عبد الله النمري القرطبي، دراسة وتحقيق: أبو عبد الرحمن فواز أحمد زمرلي، مؤسسة الريان - دار ابن حزم، الطبعة الأولى/ ١٤٢٤ - ٢٠٠٣ هـ.

٣٧. الجواهر الحسان في تفسير القرآن: عبد الرحمن بن محمد بن مخلوف الثعالبي، مؤسسة الأعلمي للمطبوعات - بيروت.

٣٨. حياة الأمجاد من العلماء الأكراد: طاهر ملا عبدالله البحركي، دار ابن حزم/ بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤٣٦ هـ - ٢٠١٥ م.

٣٩. الدر المنثور: عبد الرحمن بن الكمال جلال الدين السيوطي، دار الفكر - بيروت / ١٩٩٣ م.

٤٠. ذم الكلام وأهله: شيخ الإسلام أبو إسماعيل عبد الله بن محمد الأنصاري الهروي، تحقيق: عبد الرحمن عبد العزيز الشبل، مكتبة العلوم والحكم، مكتبة المدينة المنورة / ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م.

٤١. الروضة الفنا في الدعاء بأسماء الحسنی: الشيخ محمد ابن السيد مصطفى النودهي البرزنجي الشهير بالشيخ معروف النودهي، تحقيق وتعليق: أوميد عمر سعدون الباره مرديي، الطبعة الأولى، دار الكتب العلمية/ بيروت - لبنان/ ٢٠١٨.

٤٢. زاد المعاد في هدي خير العباد: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية، مؤسسة الرسالة، بيروت - لبنان، الطبعة الثالثة/ ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.

٤٣. سبل السلام: محمد بن إسماعيل الأمير الكلاني الصنعاني، مكتبة مصطفى البابي الحلبي، الطبعة الرابعة/ ١٣٧٩ هـ - ١٩٦٠ م.

٤٤. سبل الهدى والرشاد: للصاحي الشامي، تحقيق: الشيخ عادل أحمد عبدالموجود - الشيخ محمد علي عوض، دار الكتب العلمية/ بيروت - لبنان، الطبعة الثانية/ ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م.

٤٥. سمير اللبالي: محمد أمين صوفي السكري، مكتبة الرفاعية - طرابلس، الطبعة الأولى/ ١٨٩٨ م.

٤٦. السنة: عبد الله بن أحمد بن حنبل الشيباني، تحقيق: د. محمد سعيد سالم القحطاني، دار ابن القيم - الدمام، الطبعة الأولى/ ١٤٠٦ هـ.

٤٧. سيرة ذاتية: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحي، دار سوزلر/ مصر - القاهرة، الطبعة السابعة/ ٢٠١٤ م.

٤٨. شذرات الذهب في أخبار من ذهب: عبد الحي بن أحمد بن محمد العكري الحنبلي، تحقيق: عبد القادر الأرناؤوط، محمود الأرناؤوط، دار بن كثير - دمشق / ١٤٠٦ هـ.
٤٩. شرح الحديث المقتفى في مبعث النبي المصطفى: شهاب الدين أبي محمد عبد الرحمن بن إسماعيل الشافعي المعروف بأبي شامة المقدسي، تحقيق: جمال عزون، مكتبة العميرين العلمية - الشارقة / الإمارات، الطبعة الأولى / ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م.
٥٠. شرح الصدور بشرح حال الموتى والقبور: جلال الدين عبد الرحمن السيوطي، تحقيق عبد المجيد طعمة حليبي، دار المعرفة - لبنان / ١٤١٧ هـ - ١٩٩٦ م.
٥١. شرح سنن ابن ماجه: للسيوطي - وعبد الغني - وفخر الحسن الدهلوي، الناشر: قديمي كتب خانة - كراتشي.
٥٢. شرح صحيح البخاري: لابن بطال، أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك بن بطال البكري القرطبي، تحقيق: أبو تميم ياسر بن إبراهيم، مكتبة الرشد / السعودية - الرياض، الطبعة الثانية / ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣ م.
٥٣. شرح مشكل الآثار: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي، تحقيق: شعيب الأرناؤوط، مؤسسة الرسالة، لبنان - بيروت / ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧ م.
٥٤. الشعاعات: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحي، دار سوزلر/ مصر - القاهرة، الطبعة السابعة / ٢٠١٤ م.
٥٥. الشفا بتعريف حقوق المصطفى: للعلامة القاضي أبي الفضل عياض بن موسى اليحصبي، تحقيق وتخريج: عبدة علي كوشك، مكتبة الغزالي / دمشق، دار الفيحاء / بيروت، الطبعة الثانية / ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٨ م.
٥٦. صبح الأعشى في صناعة الإنشاء: أحمد بن علي بن أحمد الفزاري القلشقندي ثم القاهري (ت: ٨٢١ هـ)، دار الكتب العلمية / بيروت.

٥٧. الصحابي الكوردي جابان (أبو ميمون E) د. فرست مرعي - كلية العلوم الإنسانية / جامعة زاخو، مجلة رسالة العلماء، العدد: ٨٠، ربيع الثاني / ١٤٣٣ هـ - ٢٠١٢ م.
٥٨. الصحاح (تاج اللغة وصحاح العربية): إسماعيل بن حماد الجوهري، تحقيق: أحمد عبد الغفور عطار، دار العلم للملايين، بيروت - لبنان، الطبعة الرابعة / ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م.
٥٩. طبقات الشافعية الكبرى: الإمام العلامة تاج الدين بن علي بن عبد الكافي السبكي تحقيق: د. محمود محمد الطناحي و، د. عبد الفتاح محمد الحلو، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الثانية / ١٤١٣ هـ.
٦٠. عون المعبود شرح سنن أبي داود: محمد شمس الحق العظيم آبادي أبو الطيب، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الثانية / ١٤١٥ هـ.
٦١. غاية المأمول شرح التاج الجامع للأصول: الشيخ منصور علي الناصف، الطبعة الرابعة / مطبعة آفتاب - إيران.
٦٢. غرائب الإغتراب ونزهة الألباب: لأبي ثناء شهاب الدين السيد محمود أفندي الألوسي الحسيني، مطبعة شابندر - بغداد / ٣٢٧ هـ.
٦٣. فتح الباري شرح صحيح البخاري: الشيخ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، ترقيم وتبويب: الأستاذ محمد فؤاد عبد الباقي، دار السلام - الرياض / دار الفحاء - دمشق، الطبعة الثالثة / ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م.
٦٤. فتحُ البيان في مقاصد القرآن: أبو الطيب محمد صديق خان بن حسن بن علي ابن لطف الله الحسيني البخاري القُتُوجي (المتوفى: ١٣٠٧ هـ)، عني بطبعه وقدم له وراجع: خادم العلم عبد الله بن إبراهيم الأنصاري، المكتبة العصرية للطباعة والنشر، صيدا - بيروت / ١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م.

٦٥. فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير: تأليف محمد بن علي بن محمد الشوكاني، موقع يعسوب.

٦٦. في الحديث الشريف والبلاغة النبوية: الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي، دار الفكر - دمشق، الطبعة الأولى/ ١٤٣٢ هـ - ٢٠١١ م.

٦٧. الكشف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل: أبو القاسم محمود بن عمر الزمخشري الخوارزمي، تحقيق: عبد الرزاق المهدي، دار إحياء التراث العربي - بيروت.

٦٨. كشف المشكل من حديث الصحيحين: أبو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزي، تحقيق: علي حسين البواب دار الوطن - الرياض/ ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.

٦٩. الكشف والبيان: أبو إسحاق أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبي النيسابوري، تحقيق: الإمام أبي محمد بن عاشور، مراجعة وتدقيق الأستاذ نظير الساعدي، دار إحياء التراث العربي/ بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠٢ م.

٧٠. الكشف والبيان: أبو إسحاق أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبي النيسابوري، دار إحياء التراث العربي/ بيروت - لبنان/ ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠٢ م، الطبعة الأولى، تحقيق: الإمام أبي محمد بن عاشور، مراجعة وتدقيق الأستاذ نظير الساعدي.

٧١. كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال: علاء الدين علي بن حسام الدين المتقي الهندي البرهان فوري، المحقق: بكري حياني - صفوة السقا، مؤسسة الرسالة، الطبعة الخامسة/ ١٤٠١ هـ - ١٩٨١ م.

٧٢. كوردستان، تاريخها، و أرضها، عاصمتها أربيل، وجبلها الجودي، دراسة قرآنية تاريخية تحليلية: د. حسن خالد مصطفى محمود المفتي، مجلة التجديد، العدد: (١)، لسنة: ٢٠١١.

٧٣. الباب في علوم الكتاب: أبو حفص عمر بن علي ابن عادل الدمشقي الحنبلي، تحقيق: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود والشيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية/ بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م.

٧٤. لسان العرب: محمد بن مكرم بن منظور الأفرقي المصري، دار صادر - بيروت، الطبعة الأولى.

٧٥. لسان الميزان: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، تحقيق: دائرة المعارف النظامية/ الهند، مؤسسة الأعلمي للمطبوعات/ بيروت، الطبعة الثالثة/ ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.

٧٦. المجالسة وجواهر العلم: أبو بكر أحمد بن مروان بن محمد الدينوري القاضي المالكي، المحقق: أبو عبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، الناشر: جمعية التربية الإسلامية/ البحرين - أم الحصم، دار ابن حزم/ بيروت - لبنان/ ١٤١٩ هـ.

٧٧. المحاسن والأضداد: أبو عثمان عمرو بن بحر الجاحظ البصري، مكتبة الخانجي/ القاهرة - مصر، الطبعة الثانية/ ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.

٧٨. المستقصى: للإمام الغزالي، بتحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي، دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى/ ١٤١٣ هـ - ١٩٩٣ م.

٧٩. مشاهد أخرى من البسة الكرد/ المقدس والمدنس: د. خليل أحمد، موقع (كلكاميش). المنشور في: ١/ ٤/ ٢٠٠٩.

٨٠. معالم التنزيل: محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي (المتوفى ٥١٦ هـ)، حققه وخرج أحاديثه: محمد عبد الله النمر - عثمان جمعة ضميرية - سليمان مسلم الحرش، دار طيبة للنشر والتوزيع، الطبعة الرابعة/ ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧ م.

٨١. معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني: أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني، تحقيق: عادل بن يوسف العزازي، دار الوطن - الرياض/ ١٤١٩هـ.

٨٢. المغني: لموفق الدين أبي محمد عبدالله بن أحمد بن محمد بن قدامة المقدسيّ الدمشقي، مع شرحه الكبير: شمس الدين عبدالرحمن بن محمد ابن أحمد بن قدامة المقدسي، تحقيق: الدكتور محمد شرف الدين خطاب - الدكتور السيد محمد السيد - سيد إبراهيم الصادق، دار الحديث - القاهرة/ ١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م.

٨٣. المفصل الجامع في الفقه الإسلامي: عبدالكريم زيدان، مؤسسة الرسالة ناشرون/ بيروت - لبنان، الطبعة الرابعة/ ١٤٣٣هـ - ٢٠١٢م.

٨٤. مقدمة ابن خلدون، قرص المكتبة الشاملة.

٨٥. المكتوبات: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحي، دار سوزلر/ مصر - القاهرة، الطبعة السابعة/ ٢٠١٤م.

٨٦. المنتخب من مسند عبد بن حميد: عبد بن حميد بن نصر أبو محمد الكسي، تحقيق : صبحي البدري السامرائي، محمود محمد خليل الصعدي، مكتبة السنة - القاهرة، الطبعة الأولى/ ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م.

٨٧. مواهب الرحمن في تفسير القرآن: للشيخ عبدالكريم المدرس، دار إحياء التراث العربي/ بيروت - لبنان، الطبعة الأولى/ ١٤٣٥هـ - ٢٠١٤م.

٨٨. الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب والأحزاب المعاصرة: الندوة العالمية للشباب الإسلامي، إشراف وتخطيط ومراجعة: د. مانع بن حماد الجهني، دار الندوة العالمية. قرص المكتبة الشاملة.

٨٩. نزهة المجالس ومنتخب النفائس: عبد الرحمن بن عبد السلام الصفوري، المطبعة الكاستلية - مصر/ ١٢٨٣هـ.

٩٠. نظام الحكومة النبوية المسمى بالتراتب الإدارية: عبدالحی الكتاني، قرص المكتبة الشاملة.

٩١. النهاية في غريب الحديث والأثر: أبو السعادات المبارك بن محمد الجزري، تحقيق: طاهر أحمد الزاوی - محمود محمد الطناحي، المكتبة العلمية - بيروت/ ١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م.

٩٢. الوجيز في شرح القواعد الفقهية في الشريعة الإسلامية: الدكتور عبدالكريم زيدان، مؤسسة الرسالة ناشرون، الطبعة الأولى/ ١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م.

٩٣. وفيات الأعيان وأنباء الزمان: أبي العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلکان، المحقق: د. إحسان عباس، دار الثقافة/ ١٩٦٨م.

دووهم/ سه رچاوه کوردیه کان:

٩٤. إقتران النیرین فی مجمع البحرین: ماموستا مهلا رهشید بهگی بابان، لیکولینه وهی: محمد علی قهره داغی، چاپخانه ی ئافاقی عهره بی - بغداد، چاپی یه که م/ ١٤٠٥ک - ١٩٨٥م.

٩٥. التاج الجامع للأصول، وه رگنپانی: نوری فارس حه مه خان: دار المعرفه/ بیروت - لبنان، چاپی چواره م/ ٢٠٠٨ز.

٩٦. ته فیسیری زمانکویی: مهلاسه عیدی زمانکویی، چاپخانه ی ئوفسیتی دیلان/ سلیمان ی چاپی یه که م/ ٢٠٠٠.

٩٧. ته فیسیری کوردی له کهلامی خوداوه ندی: مهلا ی گهره ی کۆیه (مهلا محه مه دی جه لیزاده)، سه ره رشتی چاپ: د. جهواد مهلا حه مه ده مین چۆم حهیده ری، چاپی دووهم/ ٢٠٢٠، ناوه ندی ریتنۆین/ سلیمان ی.

٩٨. تەفسیری نامی بۆ قورئانی پیرۆز: مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس، سەرپەرشتی چاپ: محمد علی قەرەداغی، چاپی یەکەم، دار الحریه - بغداد / ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ ز.

٩٩. حەجنامەی کوردی: محەمەد ئەمین جەمیل موفتی، چاپی یەکەم / ناوەندی راگەیانندی ئارا - سلێمانی.

١٠٠. خولاسەی تەئریخی کورد و کوردستان: محەمەد ئەمین زەکی، چاپی دەزگای سەردەم / ٢٠٠٠ م.

١٠١. دیداری مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس / ٢٠١٦، ئەم کتێبە لە کۆمەڵە توێژینەوێهێک پێکھاتووێ دەربارەی (مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس)، کە وەزارەتی پۆشنیبری و لاوان / بەپێوەبڕایەتی پۆشنیبری و هونەری سلێمانی لە چاپیداوێ.

١٠٢. دیوانی مەحوی، لێکدانەوێ و لێکۆڵینەوێ: مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس و محەمەدی مەلا کەریم، انتشارات کوردستان _ سنه، چاپی پێنجەم / ١٣٨٧ هەتاوی. ١٠٣. دیوانی نالی، لێکۆڵینەوێ و لێکدانەوێ: مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس و فاتیح عەبدولکەریم، پێداچونەوێ: محەمەدی مەلا کەریم، انتشارات کوردستان _ سنه، چاپی نۆهەم / ١٣٩٢ هەتاوی.

١٠٤. دیوانی ئەحمەد موختار جاف، لێکدانەوێ و پێشەکی: د. عیزەدین مستەفا پەسول، چاپخانەی پەنجەرە - تاران / ٢٠١٦.

١٠٥. پۆزگاری ژیان یادداشت و بیرەوێهێکانی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس: مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس، ئامادەکردن و لەسەرنووسینی: پەئوف محەمەدی، انتشارات کوردستان - سنه، چاپی یەکەم / ١٣٩٢ هەتاوی.

۱۰۶. زمانی کوردی له ناو که له پوری ئیسلامیدا: د. هیمن عومەر خۆشناو، گۆفاری خال-گۆفاریکی هزری پۆشنیبرییه، دوو مانگ جاریک دهرده چیت-، ژماره: ۳، شوباتی ۲۰۱۶.
۱۰۷. سه رچاوهی ئاین: مه لا عبدالکریمی مدریس، چاپخانه ی ئیرشاد - به غداد/ ۱۳۹۳ ک - ۱۹۷۱ ز.
۱۰۸. شه ره فنامه: میر شه ره فخان ی به دلیسی، وه رگێرانی: مامۆستا هه ژار، تاران - بانیز، چاپی شه شه م/ ۲۰۱۳ م.
۱۰۹. سه لاهه دینی نه یوبی که وهرتر له په خنه گرانی، ئاماده کردنی: ئارام عه لی سه عید، گفتوگو له گه ل پروفیسۆر موحسین موحه مه د حسین، چاپی په که م/ ۲۰۰۸، چاپخانه ی چوارچرا - بللۆکراوه ی پرۆژه ی تیشک، زنجیره: ۵.
۱۱۰. چمکێک له میژووی کوردستان: رسول شارستینی، گۆفاری په یامی زانا یان - گۆفاریکی وه رزی ئاینی کۆمه لایه تی پۆشنیبری گشتیه، په کیتی زانا یانی ئاینی ئیسلامی کوردستان/ سلێمانی، ده ری ده کرد-، ژماره: ۵، به هاری ۲۰۰۲ ز.
۱۱۱. گۆفاری چرای په وناکی، دیدار له گه ل: د. قادر محمد پشده ری/ سه رۆکی کۆمه له ی پۆشنیبری میژووی کوردستان - پروفیسۆری یاریده ده ر له زانکۆی سه لاهه دین، ژماره: ۶۲، زیلحه جه ی ۱۴۳۴ ک - تشرینی په که می ۲۰۱۳ ز.
۱۱۲. فره نگێ کوردستان: گیوی موکریان ی، ده زگای چاپ و بڵاو کردنه وه ی ئاراس، چاپی په که م/ ۱۹۹۹ ز.
۱۱۳. قولله ی قاف/ ۲، نازاد عه باس گلێجالی، گۆفاری په یامی تصوف - گۆفاریکی وه رزانه ی ئاینی پۆشنیبری گشتیه، پێکخراوی پۆشنیبران و لاوانی ته صه وف ده ری ده کات-، ژماره: ۵، زستانی ۲۰۱۴.